

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola
Vezető: Dr. prof. Szelestei Nagy László DSc.
Modern irodalomtudományi doktori program
Programvezető: dr. habil. Horváth Kornélia Phd egy. docens

DOKTORI DISSZETRÁCIÓ

CSÁBI DOMONKOS

Babits Mihály 1925-1927. Pályarajz

Témavezető: Dr. prof. emer. Sipos Lajos

Budapest 2014.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK

A KORSZAKRÓL

BABITS ÉLETTEREI. AZ ÉLETTEREK INSPIRÁCIÓI: *A HARMADIK EMELETEN* ÉS A *DAL AZ ESZTERGOMI BAZILIKÁRÓL*

BABITS EGÉSZSÉGI ÉS KEDÉLYÁLLAPOTA ÉS KÖLTÉSZETÉBEN MEGVALÓSULÓ TEMATIZÁCIÓS BŐVÜLÉS 1925 ÉS 1927 KÖZÖTT; *IDEGES ESZTENDŐK, CSONKA MAGYARORSZÁG*

BABITS ÉS A CSALÁD; A KÖLTÉSZETÉBEN VÉGBEMENT TEMATIKUS MÓDOSULÁS: *KESERÉDES, ÖNÉLETRAJZ*

BABITS ÉS AZ IRODALMI ÉLET. A NYUGAT ELSŐ GENERÁCIÓJÁNAK INTÉZMÉNYESÜLÉSE. *A HÚSZÉVES „NYUGAT” ÜNNEPÉRE*

BABITS ÉS A NYUGAT

A VÖRÖSMARTY AKADÉMIA

A BAUMGARTEN ALAPÍTVÁNY SZERVEZÉSE

SZERZŐI EST, *JÁSZAI MARI HALÁLÁRA*

BABITS A RÁDIÓBAN

A KÉSZÜLŐ *HALÁLFIAI*. ÉLETTÖRTÉNET ÉS MŰ REFERENCIÁLIS VISZONYA

BABITS ÉS A VILÁGKULTÚRA

MELLÉKLET (BABITS MIHÁLY LEVELEZÉSE 1925. OKT. 3. – 1927. JAN. 18.)

Ez a dolgozat műfaját tekintve esszé, azaz kísérlet arra, hogy mindazt, amit egy szerző életművének alakulásáról és recepciójáról adatszerűen össze lehet gyűjteni, *értékelő módon* összefoglalja. Vagyis – tudomásul véve a posztmodern irodalomtudomány elméleti megfontolásait – annak tudatában kísérlelje meg egy korszak megrajzolását, hogy nem nélkülözi annak figyelemben tartását, miszerint a szöveg megalkotott *konstrukció*, többféle szövegformából és szövegtípusból megteremtett „valóság”, amely nem nélkülözi létrehozójának idő- és térbeli helyzetét, irodalmi és irodalomtudományi, történelmi ismereteit. De a kísérlet talán nem hiábavaló: ha előfeltevésként elfogadjuk azt, hogy minden emberi lény ugyanabban a dologban különbözik embertársától, mint amelyben közös terheket cipel: nevezetesen *létében* (mely térben és – főleg – időben a halál felé halad), akkor találhatunk összekötő kapcsot mindennapi ismereteink, tapasztalataink és az irodalom, valamint annak megalkotói között. Ezáltal tulajdonképpen interdiszciplináris térbe jutunk, ahol egyaránt hasznosítható az irodalmi megközelítésmód (jobb kifejezés híján: első sorba helyezése) mellett a filozófia, a (szinte) pozitivisták konkrétságú irodalomtudomány, a történelmi ismeretek, valamint a mindezekből levonható filozófiai, lételméleti megfontolások. (Természetesen az utóbbiak nem állnak össze egy összefüggő és teljes rendszerré.) A dolgozat szerzőjének alaptapasztalata, ahogy irodalom nem létezhet személyes kötődésektől függetlenül (szerző és környezete, alkotó és olvasói, tovább lépve: műve és előzményei – vele együtt rezonáló alkotások összessége – között kapcsolat van [ezt hívja a modern irodalomtudomány általánosan szólva: előzménynek]), úgy ez alól a kapcsolat alól a kutató sem vonhatja ki magát. Noha törekedhet tárgyának minél szenvedélymentesebb, tehát tudatos kontroll alatt tartott, az ítélet kategóriáját a lehető legtávolabb helyező személyes pozícióból kiindulva bemutatni. Mint minden emberi alkotás, ez a törekvés is csak töredékes lehet. Azonban talán hozzájárulhat ahhoz, hogy mélyebben (és személyesebben, tehát: emberibben) tudjunk megközelíteni egy olyan életművet – az itt föltárt részleteiben megragadható – háttérének ismeretében, amely a 20. század első fele óta meghatározó pontja a magyar irodalomnak és kultúrának.

*

A dolgozat Babits Mihály 1925 októbere és 1927 februárja közötti pályaszakaszát hivatott bemutatni. E törekvés azonban némi magyarázatra szorul. Az említett időszak kezdőpontjának a költő ötödik verseskötetének, a *Sziget és tengernek* megjelenése áll, a végén pedig két esemény. Az egyik az éppen ezen időben zajló alkotási folyamatot lezáró *Halálfi* című regényének befejezése, a másik pedig annak a Baumgarten Ferenc Ferdinánd nevű, Magyarországról Németországba átszármazó, és ott kritikusi pályát befutó, nagy vagyonnal rendelkező alapítványtevőnek a halála. A dolgozat műfaja – amint fentebb már kifejtettem (jobbára) – esszé, azaz próbálkozás arra, hogy bemutassuk azt az időszakot Babits életében, amelyet a két említett időpont határol.

A kimetszett időszak kezdő- és végpontja önkényesnek tetszik, azonban mindkét esemény nemcsak a köztük lévő időben zajlott eseményeket, történéseket fogja közre, hanem egyúttal olyan pontként funkcionál, amely kilátást enged az őt megelőző, valamint követő idők eseményeire.

Jelen dolgozat alapjául két forrásanyag említendő meg, amelyek meghatározták azt a képet, amelyet e munka megrajzolni kíván Babitsról. Az első a költőnek a kezdő- és végpontként megnevezett időszakban született levelezése. A másik pedig feleségének kötetbe szerkesztett naptárbejegyzései, amelyek alapján rekonstruálni lehetett Babits ekkori életének menetét. Azonban nem kronológia akar lenni ez a szöveg, mint ahogy egyébként erre már akadt is példa éppen Babits esetében (noha néhol szükség volt ilyen aprólékos, mélyreható tényanyag bemutatására is),¹ nem is a költő ekkori műveinek értelmezése, hanem a hagyományos filológia módszerére alapozott pályarajz, amely egyszerre vonatkozik a szerző életrajzára és a korabeli irodalmi életben betöltött szerepére (az ekkoriban megalkotott művek leírására). A hagyományos irodalomtörténet módszere ez, amely – mivel alapvetően rekonstrukciós célzatú – szerteágazó műfajú szövegekre alapozza annak pályaszakaszának a bemutatását, amelynek határait fentebb már jeleztük. A korábban említett levél- és naptárbejegyzések, kortársi (időben a tárgyalt szakaszhoz még közelebb vagy már később keletkezett) visszaemlékezések, az irodalomtudomány hasonló módszerrel készült, de helytállóságukat bizonyított feldolgozásai, a pszichológia, lélektan módszerével vizsgált szövegek, és családtörténeti adatokat feldolgozó forrásmunkák – ugyanúgy alapanyagul szolgáltak a dolgozat szövegének kialakításában.

A szerzői életrajz már a huszadik század dereka óta presztízsből jelentősen vesztett, a posztmodern irodalomtudomány nyelvfilozófiai megalapozottságú szövegmegközelítési módja az irodalmi mű vizsgálatát leválasztotta a szövegszerűsége, nyelvi megformáltságon kívül álló szempontok alkalmazásáról. Az életrajzzal szemben támasztott kritika azon az egyébként jogos meglátáson alapul, amely szerint a szerző élettörténetének eseményei nem szolgálhatnak kizárólagos értelmezési alapjául a megszületett műveknek (ebből a szempontból tekintve a problémára kissé leegyszerűsítve így hangzik: „A szerző fontosabb, mint a mű.”). A másik megalapozott gondolata pedig az volt az életrajzot kétségbe vonó kritikának, hogy maga az életrajz műfaja is alkotás, nyelvben létrejött, tehát éppúgy a nyelv kép-, metafora- és alakzatalkotó működésmódjával él, mint ahogy a szépirodalmi mű is. Megalkotott valóság, amelyből nem biztos, hogy bizalommal bejárható kijárat vezet a valóban megtörtént, az „igazi” valóság felé. A forrásul szolgáló szövegek műfaji változatossága jelen esetben egyszerre szándékos és egyszerre kényszerű. Az irodalomtörténész (ismételve magunkat) csak rekonstruálni (lehetséges, hogy egyszerűbb lenne azt mondani: konstruálni, megalkotni) tud, nem hiszi, hogy írása megfelel a ténylegesen megtörténteknek, így nem a ténylegesen, csupán a lehetségesen tudhatóhoz igyekszik minél közelebb jutni. Csupán leír, az értékelés aktusát lehetőleg minél messzibbre távolítva. De önmagában már ez is nehéz feladat.

E pályarekonstrukció tehát tudatában van saját határainak, tisztában van azzal, hogy ami benne megjelenik, az nem a valóság, hanem annak csupán szövegben létrejött vázlatos és töredékes képe. Ha azonban azt is méltánylandó célnak tartjuk, hogy a magyar irodalom kiemelkedő teljesítményeinek a hátterét is lássuk, akkor talán nem hiábavaló azoknak az adatoknak az összegyűjtése és a rájuk alapozott (ismételten hangsúlyozzuk: megalkotott) pályarajz megírása, amelyek a szerzőre vonatkoznak.

Ha pusztán az elnevezésből indulunk ki, akkor a pályarajz annyit jelent: a szerző szövegek alapján megismerhető/rekonstruálható élete egy részének, egy kiválasztott életszakasz műveinek a bemutatása. Részét képezi az életrajz is: a szerző életének hasonló módon föltár-

¹ L. RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1883-1908.*, Balassi Kiadó Budapest, 2011.

ható eseményei. Nem az irodalmi szövegek létmódját, megformáltságát, a nyelv működésének művekben megvalósuló nyomait mutatja meg tehát, hanem az adott szerző főképpen (de nem kizárólag) nem szépirodalmi szövegek felhasználásával okadatolható életrajzi tényeit, a pályaszakasz időszakában megszületett műveket az életrajz összefüggésébe való elhelyezéssel, valamint a szerzőnek az irodalmi életben betöltött szerepét, helyzetét és működését. A pályarajz tehát ebben a megközelítésben elsősorban életrajzi alapozású, a szépirodalmi műveknek szempontjából annyiban van jelentőségük, amennyiben összefüggésbe hozhatók a föltárható életeseményekkel – és leginkább azokkal a problémákkal, amelyek az életrajz keretein belül, a szerző és korának szépirodalmi-közéleti problémáival.

Szükséges megemlítenünk, hogy az események, és az időszakokban fölmerülő témák (ezeket később fejtjük ki a bevezetés keretein belül) a dolgozat szerzőjének az adott kor néhány alapvető vonásának ismertetésével is foglalkoznia kell. Nem akar ugyan történész lenni (mivel nem az), azonban a költő sorsa korabeli alakulásának megértéséhez feltétlenül szükséges, hogy azokat a fő jellegzetességeket néhány vonással fölrajzoljuk, amelyek között a bemutatott pályaszakasz eseményei lezajlottak. Nem hatások kimutatása végett, hanem a korreláció, az együttes jelenvalóság érzékeltetése céljából, amely biztosabb megértést generál(hat).

Vissza kell térni arra a megjegyzésünkre, amely szerint Babits Mihály jelen dolgozatban tárgyalt pályaszakaszának kezdő- és végpontja nem olyan határpont, amelyből nincs kitekintés, hanem olyan állomás, amelynek vannak időben vissza- és előremutató viszonylatai. Bevezető jelleggel meg kell jegyeznünk, miért van ez így.

Az bármely megfigyelő elme számára is szembeűnő, hogy Babits életére és pályájára mekkora hatást gyakorolt az első világháború (s ezzel együtt kimondható: önmagában a háború mibenléte). A Babits-levelezéssel foglalkozó kutatás folytán érdekes ténnyel kell szembeűlni. Amíg Babits korábban leveleiben az őt foglalkoztató gondolatok, problémák, lelki történések kibeszélésének módját találta meg, addig az általunk vizsgált időszakban levelezésében a költő mintegy „eltűnt”. Nincs nyoma annak, hogy mélyrehatóan kinyílt volna mások számára ebben az időszakban.

*

Amíg korábban műhelyproblémák, vagy akár mélyebb lelki folyamatok is megjelentek Babits levelezésében, addig „1925 után [...] a belső történésekhez kapcsolódó, összefüggő, jelentős levéltömeg már nincs”.² A jelenség háttérében nemcsak a később bemutatandó történelmi-közéleti események (Babits pályáját lényeges módon befolyásoló) alakulása áll, hanem ezekkel összefüggésben ugyan, de generációs kérdések előtérbe kerülése, amelyek már nem a levelekben találták meg kifejezési formájukat, hanem az irodalmi-közéleti viták során keletkezett cikkekben, tanulmányokban, valamint szépirodalmi alkotásokban (leginkább a *Halálfi-ai* című nagyregényben) mutatkoztak meg. Mindezek a problémák egyébként összefüggésben vannak Ady Endre értékelése körül ekkoriban újra kialakuló vitákkal, azzal az úgyszintén nemzedéki kérdéssel, amely az első világháború után jelentkező új, fiatal írógeneráció fellépése kapcsán jelentkezett (ennek Babits esetében van Szabó Lőrinc révén személyesebb, a magánéletet érintő szála is van). „Az én életemben a legnagyobb fordulópont a háború volt” –

² SIPOS Lajos, *A levélíró Babits Mihály = Babits Mihály levelezése 1890-1906*, 330.

mondta egyszer Babits, és ez a kijelentés komolyan veendő, és figyelmen kívül nem hagyható az 1925 és 1927 közötti időszak tárgyalásakor sem. Mint később részletesebben látni fogjuk, a költő ekkori pályája igen erősen kötődik az első világháborúhoz, az azt követő zűrzavaros történelmi időszakhoz, a trianoni országvesztéshez. „1919 végén, 1920-ban és 1921-ben Babits a személyes történelemben, a család, a generációk és a nemzet históriájában definiálja önmagát. Mindez a műfajok teljességében és párhuzamosan történik. Megvalósul a versekben – a *Nyugtalanság völgye* darabjaiban, a *Régi kert*, a *Régi friss reggeleim* és a *Csillagokig!* című alkotásokban – megvalósul a Szabó Lőrincnek mondott önéletrajzban és a *Halálfiái* első változatában, a *Pesti Napló*ban 1921-ben közölt variációban, és megvalósul Babits ekkor írt kevés számú, de mindenképpen összefüggő sort alkotó leveleiben, amelyekben, akár Cicero, Plinius Secundus, Szent Ágoston, Descartes vagy Pascal ilyen írásaiban, a szerző egyénisége, az egyén és a történelem ütközése kap különös hangsúlyt.

1924-ben és 1925-ben más a helyzet. Az ifjúkori barátságok ekkorra meglazultak. Babits nem ír egyetlen sort sem ezekben az években György Oszkárnak, Juhász Gyulának, Kosztolányi Dezsőnek; Szilasi Vilmosnak is mindössze két híradást küld. Ez utóbbiak azonban – kiegészítve a Sárközi Györggyel folytatott levélváltással, a *Könyvről könyvre* sorozatban 1924-ben közölt Babits-írással, másoknak szóló kártyákkal – jelzik: a költőt ebben az időben az irodalmi generációk egymáshoz fűződő viszonya foglalkoztatta leginkább. És nem elsősorban a személyes konfliktusok okán.”³

Ennek a ténynek – úgy tűnik – „történelmi” okai is vannak. Az 1920-as trianoni döntés (amelynek megtörténtében felelősnek találtatott az irodalom is – ezen belül kifejezetten a Nyugat és szerzőgárdája) számvetésre készítette a magyar elméket (álltak azok bármely oldalon is). A kor leginkább nevezetessé vált és annak mentalitástörténetére nézve meghatározó munkája ebben a tekintetben Szekfű Gyuláé, aki *Három nemzedék* című „történetpolitikai esszé”-jében [Czigány Lóránt kifejezése – Cs. D.⁴] annak igyekezett utánajárni annak, vajon mi okozhatta azt az országromlást, amely Trianonhoz vezetett. (Hozzá kell tenni: Babits és Szekfű barátinak mondható viszonyt ápoltak egymással, sőt, feltételezhető, hogy Babits számára termékenynek bizonyultak azok a beszélgetések a *Halálfiái* című regény megírásához, amelyeket Szekfű Gyulával folytatott). Szekfű Gyula említett könyvében külön fejezet foglalkozik (egymással szembeállítva – rezonálva a közgondolkodásra) Ady Endrével és Tisza Istvánnal, akik szerinte jelképszerű figurái voltak a történelemnek az első világháborúhoz vezető időszakában.⁵ Nem szeretnénk ehelyütt Szekfű Gyula értékelésével foglalkozni, nevével csupán érzékeltetni szeretnénk azt a kort (gondolkodást és törekvést), amely Babitsot is körülvette és hatást gyakorolt rá. „Erkölcsei értékben két, ég és földként eltérő élet, de mindkettő magyar [Kiem. az eredetiben. – Cs. D.] élet, meddő magyar sors egy tévelygő korszakban.”⁶ Az a vád, amely korábbiakban is, de az 1920-as évek derekán lezajló vitákban állandó visszatérő gondolata volt a Nyugatot érő támadásoknak, amelyek szerint a folyóirat egyik vezető, első szerzőjének számító Ady (és vele együtt a Nyugat) szellemiekben a Trianonhoz vezető út előkészítője volt, e munka lapjain nagy hatást keltve jelent meg: „Ady költészetének, míg élt,

³ SIPOS Lajos, *A levélíró Babits Mihály = Babits Mihály levelezése 1890-1906*, i. m., 329.

⁴ L. CZIGÁNY Lóránt, *Előjáróban = SZEKFŰ Gyula, Három nemzedék és ami utána következik*, Maecenas Könyvkiadó, Bp., 2007., III.

⁵ SZEKFŰ Gyula, *Három nemzedék...*, i. m., 362-377.

⁶ SZEKFŰ Gyula, *Három nemzedék...*, i. m., 363.

kétségtelenül romboló, anarchiateremtő hatása volt. Azon pártok érdekkörébe tolatott, melyek a fennálló viszonyokat szétzüllesztetni törekedtek, de asszimilálatlan voltak nem lévén egyenes útjuk a magyar lélekhez, Adyt, a »fajmagyart« használták szöcső gyanánt felforgató ideáik terjesztésére.⁷ Ez a gondolat mindvégig érvényben marad a korszak irodalmi-közéleti vitáiban (melyekben az életrajzi és a lírai én, valamint irodalom és közélet/politika oly gond nélküli módon összekeveredik). Az ekkor lezajlott viták a majd később, a Kosztolányi Dezső által kiobbantott újabb Ady-vita irányába mutatnak.

Ady értékelése azért kerül most ide, mert összefügg Babitsnak a tárgyalt időszakban betöltött szerepével, megnyilatkozásaival. Mint később látni fogjuk, mindezek az előbbi idézetben megfogalmazott gondolatok, amelyek a Babits számára „ellenoldal”-nak számító konzervatív irodalom részéről – mind a Magyar Tudományos Akadémia centenáriuma kapcsán lezajlott, az „Akadémia és irodalom”, mind az 1927-es „A kettészakadt irodalom” című vitában – előbukkannak. A folyóiratok hasábjain lezajlott párbajoknak a háttérben tulajdonképpen az a kérdés áll, amelyre Babits és generációja 1918-ban és 1925-ben a Vörösmarty Akadémia meg- illetve újjraalapításával válaszolni kívánt a Nyugat generációját ért támadásokra arra a kérdésre: „Egységes-e a magyar irodalom?” (Csak mellékesen jegyezzük meg: 1926-ban alakult meg a Magyar Pen Club is, amely a külföld felé is az egységesség képét kívánta fölmutatni.) Miután ez a kísérlet Babits számára mintegy kudarcot vallott, és 1927 január 18. után, Baumgarten Ferenc Ferdinánd halálával és jóakarásával ez lehetségessé is vált (bármily morbidnak tűnik is: a halál mint lehetőség), Babits, úgy látszik, föladata a magyar irodalomnak ebbéliként fölfogott egység-gondolatát, és az irodalmi közvélemény számára irányzékul szolgáló tekintély eszközeként az 1928-tól működő Baumgarten Alapítványt kezdte használni. Úgy tűnik, Baumgarten Ferenc Ferdinánd halálával és a Baumgarten Alapítvány tevékenységének megindulásával Babits életében mintegy lekerült a napirendről a „magyar irodalom egységé”-nek kérdése.

Babits nemzedékének szembe kellett néznie egy másik problémával is, amely egyébként összefüggésben volt az előbbieken említettekkel. Az első világháború után a magyar irodalomban föllépő nemzedék mint „atyai” nemzedékre tekintett a Nyugat generációjára. Babits és nemzedéke köztes helyzetben találta magát az 1920-as évek derekának magyar irodalmi közéletében: a konzervatív („hivatalos”) irodalom részéről be ne fogadtattak, így „fiatalok” voltak (noha szinte mindannyian a negyvenes éveikhez jártak közel), az éppen jelentkező fiatalok részéről „öregnek”-nek számítottak: olyan nemzedéknek, amelynek már át kell adnia a helyét a következőnek. E vitákban pedig már megmutatkozott a Nyugat megteremtette magyar irodalmi modernitáshoz képest, annak tanulságait felhasznált magyar irodalom (itt természetesen inkább Babits szempontjából fontos) fő irányainak képviselői: Szabó Lőrinc, Sárközi György és Erdélyi József.

Babits 1920-as években betöltött irodalmi szerepének kérdésköréhez még hozzátartozik néhány apróbb momentum is. A belföldet tekintve ez a Magyar Rádió elindulását jelenti, amely műsorainak a költő szinte kezdettől fogva külső munkatára lett. Ebben – minden ellenkező látszat dacára – mind a kor miniszterelnöke, Bethlen Miklós, mind kultuszminisztere (akinek minisztersége alatt a rádió megkezdte működését) megegyeztek: konzervatív létük ellenére kulturális kérdésekben meglehetősen szabadelvűeknek bizonyultak. „Művészeti kér-

⁷ Uo.

désekbe alig-alig szóltak bele. E tekintetben mindketten liberálisak voltak: nem kívánták szabályozni, túrt, tiltott és támogatott kategóriákba szorítani az egyes művészeti ágakat. Megvolt a maguk határozott ízlése, ám ezt – néhány, főleg Klebelsberg esetében megfigyelhető kísérlettől eltekintve – nem akarták ráerőltetni a nagyközönségre. Képesek voltak ellenben arra – mint például Klebelsberg a számára túlságosan is modern »Római iskola« esetében –, hogy olyan célokat pártfogoljanak, amelyek az ő világuktól fényévnyi távolságra vannak. Nem véletlen, hogy e korszak különösen a magyar irodalom és a zenei élet, de általában is a művészetek aranykora volt.”⁸

Babits ekkori irodalmi működésének volt még egy másik, a belföld (s ez inkább a konzervatív irodalom irányában igaz) szinte ismeretlen eredménye. A költő neve ekkoriban vált ismertté szélesebb körben külföldön. Ehhez fáradhatatlan tevékenységével az a német anyanyelvű, de magyarul kiválóan értő Stefan I. Klein járult hozzá, aki Babits nem egy regényét fordította a németre. De említhetjük a többek között Stefan Zweig által Romain Rolland hatvanadik születésnapjára 1926-ban elkészült *Liber Amicorum* című köszöntő-kötetet is, amelybe Babits által küldött sorokért az ünnepelt maga is (ugyan közvetetten, de) válaszolt. Mindezek a külföldi megjelenések hozzájárultak ahhoz, hogy amikor 1929-ben Babits Németországban járt, mint Európa egyik vezető baloldali gondolkodóját tartották számon.

*

Mint már fentebb esett már róla szó, a dolgozat célja Babits pályája egy meghatározott részének megrajzolása, módszere jószerevével tehát „hagyományos”, „irodalomtörténeti” (az idézőjelek itt egy kísérlet támpontokhoz való kicövekelésének a jelzései). A szövegbe mégis kerültek verselemzések, amelyek nem az életrajz felől magyarázódnak (mint ahogy egyébként a „hagyományos irodalomtörténetben” szokás volt), hanem inkább illusztráció jelleggel kerültek oda: a versek magyarázzák az életrajzot. Éppen ezért szándékosan a motívumelemzésre helyeződött a hangsúly esetükben, nem a nyelv működésének rögzítése, a nyelvi önreflexió tárgyalása került a középpontba. A versek tárgyalásában azért is ez a módszer működik, mert egyrészt szövegük reflektál, magyaráz (hangsúlyozzuk: nem fordítva!), másrészt pedig maga Babits a magyar irodalom olyan alkotói közé tartozik, akik nagy kultúrtörténeti anyaggal „terhelik meg” versszövegeiket.

*

Végezetül köszönetet mondok a dolgozat elkészítéséhez nyújtott tanácsaiért, a bírálato-kért Visy Beatrixnak, Horváth Zsuzsannának, Hargittay Emilnek, Mátyus Norbertnek, Fráter Zoltánnak, és végül, de nem utolsó sorban Sipos Lajosnak.

⁸ UJVÁRY Gábor, *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája = Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században. Tanulmányok*, szerk. VONYÓ József, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány - Magyar Történelmi Társulat, [Pécs,] 2003., 99.

A KORSZAKRÓL

A dolgozat Babits Mihály pályájának 1925 októbere és 1927. február eleje közötti szakaszát foglalja össze. Erre az időre tekintve kezdő- és végpontként két esemény említhető meg – mint már a bevezetőben erről már esett már szó. Az előbbit Babits ötödik verseskötetének, a *Sziget és tengernek* megjelenése jelenti, az utóbbit pedig Baumgarten Ferenc halála és a *Halálfi* című nagyregényének a közreadása.

Az ország irányítása olyan erők kezébe került 1919 őszén és 1920-ban, amelyek az összeomlásra és a trianoni békediktátumban megvalósult országcsenkítésre úgy tekintettek, mint az 1918-as őszirózsás forradalom, annak kormányzata és az azt követő proletárdiktatúra természetes következményére. Éppen ezért az ezen rövid, de annál zűrzavarosabb években tapasztaltakkal *szemben* határozták meg önmagukat, és – ha megváltozott bel- és külpolitikai körülmények közepette is, de – a jogfolytonosság alapjának sok szempontból az 1918 októberre előtti viszonyokat tartották. A magyarságnak mint etnikumnak államalkotó szerepet tulajdonítottak, eszményük a küldetéses nemzeteszme volt. Abban reménykedtek, hogy az „elszakitott területek” vagy háborúval, vagy békés úton „visszatérnek az anyaországhoz.”⁹ Elképzelésüket gyakorlatilag 1945-ig bizonyos külpolitikai lépések igazolni látszottak. A világháború lezárása után még mindig angol-amerikai térképek forogtak közkézen, amelyek az új Dél-Szlovákiát a valamikori Felvidék egy részét, ahol a lakosság 85%-a magyar anyanyelvű volt potenciálisan Magyarország részének tekintették. Ugyanez volt a helyzet Románia esetében, a Szatmárnémetitől Aradig terjedő Partiumban és az Erdélyi medencében. Ezekben a területeken a lakosság 85-98%-a magyar anyanyelvű volt. Különböző elképzelésekben felmerült az Erdélyi medencét Magyarországgal összekötő korridor terve is. Ezek az elképzelések a II. második világháború után is felmerültek. Lehetőséget adtak volna az első világháború utáni etnikai méltánytalanságok kiküszöbölésére. Ezeket a terveket kizárólag Magyarországon szerették volna mérlegelés tárgyának tekinteni. Az utódállamok ugyanis a maguk etnikai határait a politikai határokig terjesztették ki, gazdasági előnyökkel gyakorlatilag kamatmentes kölcsönökkel és különböző állami állásokkal ösztönözve a szlovák, illetve román anyanyelvűeket a valamikori színmagyar területeken való letelepedésre.

Az ország az első világháború és a trianoni döntés következményeképp súlyos gazdasági helyzetben volt. A magyar állam- és gazdasági rendszer az Osztrák-Magyar Monarchia keretein belül létezett ország viszonyainak megfelelően épült ki, ez érvényes volt például a vasút- és úthálózatra is (a Szatmárnémetit Araddal összekötő vasút- és országút Romániában biztosította az északi és a déli régió közti kapcsolatokat, ez azonban a magyar területen – értelemszerűen – hiányzott). Az ipar nyersanyag nélkül maradt. Mivel az 1914 előtti Magyarországon a történelmi fejlődés folytán és a betelepítések következtében a polgári kultúrával és önkormányzattal rendelkező városok Csehszlovákiához kerültek, Magyarországon az alföldi és a dunántúli nagybirtokok és vagyonát vesztett dzsentri-réteg a 19. századi politikai és közigaz-

⁹ Babits Mihály levelezése 1918-1919, s. a. r. SIPOS Lajos, Bp., Argumentum, 2012, 437.

gatási struktúrát őrizte meg. A közigazgatás átalakítás, létszám-leépítés előtt állt. Nehezítette a helyzetet, hogy a megmaradó hivatalokra nem csak a valamikor itt élő és dolgozó személyek pályáztak, de számítottak erre az utódállamokból ideérkezett, korábbi állásukat veszített jegyzők, hivatalnokok, tanárok. A korábban közös pénzügyi rendszer – kényszerűségből – önállóvá vált. A független magyar korona a korábbi közös pénznem bankjegyeinek felülbélyegzésével jött létre. Az első Teleki-, majd az azt követő Bethlen-kormány pénzügyminisztere, az 1921 őszéig hivatalban lévő Hegedűs Lóránt erőfeszítései ellenére az infláció felpörgött, a rövid ideje létező magyar pénz (még a Korona elnevezésű) rohamosan veszített értékéből. Az országot jellemző súlyos nehézségek megoldását könnyítette a kiépülő politikai rendszer meglehetősen stabilitása. Az 1920. évi választásokat követően megalakult nemzetgyűlés (az ideiglenes jelleggel nemzetgyűlésként működő képviselőház) 1926-ig látta el a legfőbb törvényalkotói szerv feladatait (1922-ben tartottak még egy időközi választást). A korszak meghatározó politikusa gróf Bethlen István volt, aki 1921-től 1931-ig töltötte be Magyarország miniszterelnöki tisztét.¹⁰

A 1921-től felgyorsuló infláció lényegesen megnehezítette a nehézségekből való kilábalást. Az ország konszolidálásához a Bethlen-kormány 1923-ban egy többszázmillió aranykorona értékű kölcsön felvételének igényét jelentette be a Népszövetségnél. Végül 250 millió aranykorona értékű hitel felvételére került sor, amely összeg felhasználásának ellenőrzésére népszövetségi főbiztost nevezett ki a nemzetközi szervezet Jeremiah Smith bostoni ügyvéd személyében, aki vétőjoggal felruházott ellenőre lett a magyar költségvetésnek is (1924. május 1-től a szanálási program lejártáig, 1926. június 30-ig volt hivatalban). A szanálás jelentős átszervezésekkel, leépítésekkel járt az államigazgatásban, az adó- és pénzügyi rendszerben (s végső soron nemzeti szuverenitáscsökkenéssel is járt). A program végrehajtása során alapították meg 1924-ben az önálló magyar bankjegy kibocsátásának jogával rendelkező, magáncégek tőkéjéből alakult, részvénytársasági formában működő Magyar Nemzeti Bankot, és vezették be 1927. január 1-jével az új magyar pénznemet, a pengőt (az első pengőben készült költségvetés az 1926/27. évi volt). A szanálás eredményeképpen a magyar állam pénzügyi helyzete egyensúlyba került, és az országot néhány évig – az 1929-ben jelentkező gazdasági világválságig – gazdasági fellendülés jellemezte.

Bethlen mellett a kor másik meghatározó államférfija gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter volt, aki 1922-től 1931-ig állt a tárcája élén. Az általa felügyelt terület jelentős költségvetési támogatásának eredményeképpen nagyszabású közoktatási reform elindítója és végrehajtója volt. Három területen valósított meg reformokat. Létrehozta a tanyai iskolákat egy-séges építészeti és infrastrukturális jellemzőkkel, beleértve az iskolához tartozó tanári lakásokat is. (Ilyen intézmény jelenik meg Illyés Gyula *Puszták népe* című munkájában.) Megalakította a Collegum Hungaricumok hálózatát, biztosítva a legtehetségesebb, egyetemét végzett fiatal szakemberek továbbképzését és bekapcsolódását Európa tudományos életébe. Továbbá – munkatársaival és a területet vezető szakértőivel – újjászervezte a tudományos szervezeteket és egyesületeket, biztosította azok működését, lehetővé tette ezeken a szabad eszmecserét, nemegyszer maga is részt vett és felszólalt a társaságok ülésein. Klebelsberg működésének idején, alakult meg a későbbi Magyar Rádió, mely 1925. december 1-jétől rendszeres műsorral jelentkezett. Fontos volt, hogy az intézmény vezetője, Kozma Miklós nem csak hírtovábbí-

¹⁰ ROMSICS Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2001., 222.

tásra, hanem kultúra-terjesztésre is felhasználta az új médiumot. 1925 és 1927 között ez any-
nyiban említésre méltó, hogy a költő felolvasásaival, estjeivel folyamatos szereplője lett az új
kommunikációs eszköznek.

BABITS ÉLETTEREI. AZ ÉLETTEREK INSPIRÁCIÓI: A HARMADIK EMELETEN ÉS A DAL AZ ESZTERGOMI BAZILIKÁRÓL

Babits 1925 októberében már kilencedik éve, 1916 júniusától élt a Reviczky utca 7. szám alatti lakásában (a ház tulajdonosa ekkor gróf Bánffy Miklós volt¹¹).

Sárközi György így írt a lakásról: „Az előszoba sötét és hosszú volt, végéből nyílt a nagy szoba, olyan szalon és ebédlő együtt; jobbra a hálószoba, balra a könyvtárszoba. Mert a hatalmas, többezer kötetes könyvtár egy egész szoba falait ellepte, mint futó borostyán az ócska bástyát, sőt még az ebédlőbe is jutottak könyvek. [...] Itt lógtak a falon a kályha mellett, meg az íróasztal felett a régi családi képek, a korai biedermeier divatja szerint öltözött alakokkal: sárgaruhás fiúcska lovagolt vesszőparipán, főkötős hölgy nézett a messzeségbe fehér mumiaarccal, magas gallérú komoly úr álldogált szigorú, keskeny szájjal... [...] Néhány barát dedikált képe függött még a falon, közöttük Ady és Babits közös arcképe. Amikor 1921-ben Babits megnősült, a könyvtár átvándorolt a hálószobába, ott állt a szép kis íróasztal is, elintézetlenül halmozódó levelekkel belepve, amelyek időnként egy nagy ládába kerültek. [...] Az előbbi könyvtárszobában a feleség rendezkedett be, s oda már az ő ízlése szerint szerzett időnkint egy-egy értékesebb bútordarabot: biedermeier fiókos szekrényt, velencei tükröt, mi egymást. Ez a szoba lassan megtelt tarka színekkel, képecskékkel, faliszőnyegekkel, – egy külön élet és világ illeszkedett be az agglegényes, tanáros házba.”¹²

„A háromszobás lakásban élénkebb lett az élet. Mallarmé heti irodalmi délutánjaihoz hasonlóan kialakult a fogadónapok rendje is. A közeli jó barátok: írók, költők, »irodalom körüli emberek«, színészek, művészek a meghatározott időben általában külön bejelentés nélkül is jöhettek. És mindenki hívhatott magával még egyvalakit. Voltak, akik kéziratot hoztak, meg

¹¹ Lásd erről: *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 430. – A budapesti Kálvin és a Mikszáth teret összekötő utcában lévő lakás 1937. május 1-ig volt otthona, amikor is a budai oldalon található Attila út 95-99. számú házba (ma Attila út 133.) költözött át a Babits-házaspár, ahol ugyanazon év augusztus 18-ig laktak. Akkor az Attila út 65/b számú (ma Attila út 103.) házba mentek át. Fráter Zoltán lélektani megalapozottságának is látja azt, hogy Babits 1916 júniusában a Reviczky utcába költözött: „Hermann Imre *Az ember ősi ösztönei* című könyvében (Magvető, 1984) több alapvető ösztön mellett említi a megkapaszkodás és az elbújás ösztönét. Bár a megkapaszkodás ösztönével annak elhárításaként az elszakadásra törekvést állítja szembe, s az elbújást az ének a keresési ösztönre adott reakciójaként értelmezi, mind a megkapaszkodás, mind az elbújás önmagában is érvényesülő ösztönforma. »Az elbújás jelenségéből két út vezet a keresési ösztönhöz: az egyik a félelem az üldözőtől, a cigánytól, a rablótól, a másik a játékos elbújás« – írja Hermann. Az üldözőtől való félelem esetén (szemben a játékos elbújással) a való világ adja meg a parancsot az elrejtőzésre, hogy a kereső, üldöző elől el lehessen menekülni. Vajon csak a külső tényezők hatásának tulajdonítható, vagy belső kényszerek szükségletének is, hogy Babits a Tisztviselőtelepről abban az időben költözik el, mikor már Rákosi Jenő jó ideje támadja a Budapesti Hírlapban, s 1916 januárjától a Tankerületi Főigazgatóság mentesíti a munkavégzés alól, helyzete tehát korántsem mondható megnyugtatónak? S miért éppen oda, a Reviczky utcába, a harmadik emeletre? Elbújni és megkapaszkodni – ez a két akart-akaratlan törekvés is mozgatja az állásából felfüggesztett, vagy mondjuk így: áthelyezett és lakóhelyet változtató üldözöttet, aki új lakás választásával bújik el. Elbújni ugyanis nemcsak valami mögé lehet, hanem valami fölé is. Földszintről a harmadik emeletre, ahová nem lát föl az üldöző szeme. A Reviczky utcai, nem túl igényes arculatú ház szinte jellegetlenül simult az utcafrontba, nem volt feltűnő, közep-szerűsége semmivel sem hívta fel magára a figyelmet.” = FRÁTER Zoltán, *Lakások, Babits* = Jelenkor 2009/9, 937-942. – A Fráter Zoltán által idézett kötet: HERMANN Imre, *Az ember ősi ösztönei*, Magvető Kk., Budapest, 1984., 147.) – A költő verset is írt erről a magaslati élményről *A harmadik emeleten* címmel, amely a Kékmadár című lap 1923. márc. 1-jei számában, a 4. oldalon jelent meg, és az 1925-ben megjelent *Sziget és tenger* című verseskötetében is fölvet.

¹² SÁRKÖZI György, *Hol élt Babits Mihály? = Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat K. és Ir. Rt., 1941., 219.

olyanok is, akik korábban elküldött művekről várták Babits véleményét. A vendégek rendszerint a nagyszobában ültek le. Teát ittak, beszélgettek. Aki véleményt várt, a költővel bevonult az új dolgozószobába. Néha előfordult, hogy a vendég minden jelenlévő előtt mutatta be az új verset vagy fordítást. Az is megesett, hogy Babits is felolvasta frissen elkészült alkotását.”¹³

A Pesti Napló 1926. december 25-i számában a költő így írt a házról és környékéről: „Reviczky utca... ezen járok tíz év óta. Szeretem. Mit mondjak róla? Józsefváros, a legszolidabb: de van valami benne a Belvárosból is. A város közepe; szomszédságában az életveszélyes Kálvin térnek; és mégis arisztokratikus csönd. Kocsik nemigen járnak erre: csak autók. Villamos se. Napos időben egy öreg grófnő sétáltatja két apró kutyáját. Nemcsak a csönd arisztokratikus. A házak is azok. Csupa grófi palota, csak egy vagy két bérház, abban is kevés lakó, komoly lateiner emberek. Egy orvos, egy egyetemi tanár... [...] Ha kihajolok az ablakból, jobbra a Mikszáth teret látom, ecetfáival, melyek tavaszon oly jó illatúak, és a várkastélyszerű vörös házzal, amit egész Pesten ismernek. Balra pedig, a házak vállán, kilátszik egy karaj a Gellért-hegy lombjaiból.”¹⁴

A háztartás fönntartásához később már cselédet is alkalmaztak, 1925. október 3. és 1927. január 18. között összesen öt háztartási alkalmazott fordult meg Babitsék otthonában.¹⁵ A levelezésben ennek a sűrű cselédjárnak nincs sok nyoma, hacsak annyi nem, hogy amikor 1925 karácsonyát a költő és felesége Szekszárdon töltötte,¹⁶ utazásuk előtt Babits húga, Angyal azt írta bátyjájának: „Kedves Misi és Ilonkám! Szívesen és örömmel várunk benneteket. A lány ne okozzon külön gondot nektek, hely és ágyruha lesz itt számára, igaz hogy a konyha nálunk is és Nennénél is elég hi<g>deg a rossz tűzhely miatt, de azért a mi lány<o>unk is meg van benne panasz nélkül.”¹⁷

*

Babits életének 1924-től egyre fontosabb színtere lett Esztergom. A költő egészen 1922-ig nem járt a városban. A költő és felesége 1923. augusztus 15-én jártak először itt. „A város, Szini Gyula emlékezete szerint, nagyon megtetszett a költőnek. A dombok Szekszárdra, a girbegurba utcák Itáliára emlékeztették. Ekkor határozták el, megpróbálnak itt házat venni maguknak.”¹⁸ 1924-ben a költő egy azóta beazonosíthatatlan kiadótól (talán az Athenaeumtól)¹⁹ egy viszonylag nagyobb összeget kapott az elszámoláskor, a pénz „néhány millió” koronát jelentett.²⁰ A Babits házaspár először nem is tudta, mire költse a hamar rendelkezésre álló összeget, arra gondoltak, hogy „néhány ruhát” vásárolnak majd Török Sophienak.²¹ Aztán arra a döntésre jutottak, hogy inkább megpróbálják befektetni, hátha egy kicsit meg tudják

¹³ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, [Szekszárd,] 2008, 63-64. – SÁRKÖZI György, *Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Nyugat K. és Ir. Rt., [Bp., 1941.]

¹⁴ BABITS Mihály, *Az én uccám*, Pesti Napló 1926. dec. 25., 84-85.

¹⁵ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 248-288.

¹⁶ Babits és felesége 1925. december 23. és 1926. január 3. között tartózkodott Szekszárdon. – Ld. *Török Sophie naptárai...*, i. m., 260-262.

¹⁷ Babits Angyal – Babitsnak – Szekszárd, 1925. december 20. – OSZK Fond III/35/137. – A levélben említett lány Bíró Irma volt, aki 1925. október 14-én lépett Babitsék szolgálatába.

¹⁸ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 72.

¹⁹ I. m., 190.

²⁰ CSUKLY László, *Babits Mihály és Esztergom*, Tatabánya, 1980, 25.

²¹ CSUKLY László, *Babits Mihály és Esztergom*, i. m., 25.

növelni a pénz értékét. Ebben Nagy Zoltán ügyvéd, a Nyugat egyik költője, volt a segítségükre. Babits arra kérte pályatársát, igyekezzen a pénzt megóvni az elértéktelenedéstől. Nagy Zoltán értékpapírokba fektette az összeget egy bank tőzsdeosztályán. Az ügylet szerencsésen alakult, a megvásárolt értékpapír „hirtelen »kiugrott«, s »két hét múlva a vételár dupláját érte«. A papírt ekkor eladták, s a fokozódó inflációra gondolva, dollárt vettek a pénzért. A dollár a következő héten »ugrott ki«, s »két héten belül már olyan összeget ért«, hogy »lehetett gondolni a házvételre.«²² Visszaemlékezések szerint²³ a pénz nagy szerencsével járó megforgatásához Mikes Lajos ügyes tőzsde-tippjei is hozzájárultak. 1924 tavaszán tehát már elegendő pénzzel rendelkezett a költő ahhoz, hogy a korábban megkedvelt városban, Esztergomban házat vegyen.

Az esztergomiak által Elő- vagy Aranyhegynek nevezett részen álló szoba-konyhás parasztházat, amelyhez 272 négyszögöl telek is tartozott, végül 35 millió koronáért vásárolta meg a Babits házaspár Toldezsán Istvánnétól 1924. március 27-én.²⁴ A házvételben két barátjuk volt segítségükre: Kárpáti Aurél költő és Tipary Dezső tájképfestő és grafikus.

A vásárlás után hamar birtokba vették a kertet és a házat: már április 11-én elutaztak Esztergomba,²⁵ ahol aztán május 17-étől kisebb megszakításokkal egészen október 8-áig tartózkodtak.²⁶ Időközben, május 10-én, azonban a ház egyik oldalfala bedőlt, a javítási munka június első felében kezdődött és fejeződött be.²⁷ Az építési munkálatokhoz visszaemlékezések szerint kölcsönt akart igénybe venni Babits, ebben Kárpáti Aurél közvetítésével Einczinger Ferenc esztergomi festőművész, a helyi takarékpénztár tisztviselője segített,²⁸ aki később a költő barátja lett, valamint Babits helyi ügyes-bajos dolgainak elintézésében sokszor állt a költő és felesége rendelkezésére. „Az elkövetkezendő években Einczinger Ferenc Babits egyik pénzügyi tanácsadója volt: adóügyeit intézte, hitelt szerzett, a lejáró váltókat kifizette, a takarékpénztárban elhelyezett csekély pénzét kezelte. Távollétükben gondoztatta a kertet, súlyos betegsége idején pedig helyi kezelőorvost is keresett a költőnek. 1928-ban az ő kezdeményezésére választotta Babitsot tiszteletbeli tagjává az esztergomi irodalmi társaság, melynek ünnepi ülésén a költő Balassáról tartott székfoglaló előadást. Einczingerék néha még szálalást is adtak Babitséknak.”²⁹ Július 7-ére pedig elkészült a pince is.³⁰ A később folyamatosan bővített ház és telek viszont már a birtokbavétel évétől kezdve tavasz és ősz között volt a Babits házaspár otthona. 1925-ben ez a rend még csak kialakulóban volt, de ez év március 23-tól kisebb-nagyobb megszakításokkal október 12-ig Esztergomban tartózkodott a Babits házaspár.³¹

Az előhegyi ház kezdettől fogva gyakran látta vendégül a magyar irodalmi, művészeti és

²² SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 73.

²³ Csukly László idézett művében Bohuniczky Stefire utal – lásd: CSUKLY László, *Babits Mihály és Esztergom*, i. m., 25.

²⁴ A házvétel ügyében 1924. március 18-án járt Babits és felesége Esztergomban. – Lásd: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 190. és 191.

²⁵ Ahol 15-éig maradtak – *Török Sophie naptárai...*, i. m., 193.

²⁶ Október 7-én ugyanis a költő rosszul lett, ekkor kezdődött a később vérhasként diagnosztizált betegsége – *Török Sophie naptárai...*, i. m., 196-208.

²⁷ Szinte egy hét alatt, Török Sophie naptárai szerint a fal építése június 2-án kezdődött és 11-én már kész is volt. – Lásd: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 197-198.

²⁸ TÉGLÁS János, *Babits-epizódok*, Bp., [2005] 17-18.

²⁹ TÉGLÁS János, *Babits-epizódok*, i. m., 18.

³⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 201.

³¹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 230-251.

közélet jeleseit, barátokat és ismerősöket. „A ház leggyakoribb vendége – emlékezett Babits halála után Einczinger Ferenc³² – Rédey Tivadar, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtár-igazgatója volt, ki maga is sokszor töltötte nyári pihenőjét városunkban. Közvetlen meleg barátság fűzte egész családját, feleségét és sógornőjét, dr. Hoffman Edithet Babitsékhoz. Utóbbi a Szépművészeti Múzeum osztályigazgatója, az Országos Képzőművészeti Tanács tagja, kiterjedt művészettörténeti úttörő munkásságáról híres. Neki és nővérenek, Rédeynének kedvenc szórakozása volt a »gyomlálás.« A Babits-ház kertes környékén bőven akadt gyomlálni való, mert késő tavasszal jöttek csak s a gyom olykor még az utakat is ellepte. Sorrendben Gellért Oszkár következett, a bölcs mérsékletű szerkesztő-társ, Schöpflin Aladár, az egyenes tartású, csöndes kimért s mély, dongó hangú, éles szemű kritikus, a sokoldalú, kitűnő író, Szabó Lőrinc, az értelem irányított, klasszikus-zamatú versek költője, jellegzetes, nagy, feketekeretes pápaszemével, Sárközi György, az áhitatos, ámulószemű, gyengéd hangú lírikus és író. Hegedűs Lóránt ny. pénzügyminiszter, a Tébe elnöke, az élénk szellemű nyugtalan polihisztor író.

[...] többször megfordultak látogatóban: Karinthy Frigyes, a kivételes tehetségű író, aki szinte mindent kívülről nézett, akit minden forrón izgatott s a nevetni való világot oly érdekesnek látta, Kosztolányi Dezső, a fölényesen józan, sziporkázó szellemű, ezer-lelkű élet-író, Tóth Árpád, az egységes, zártlelkű, gáncstalan költő, Laczkó Géza, a magyar Flaubert, a magyar faj európai műveltségű, mozaik író mestere, Illyés Gyula, a vers és próza harcos, avatott, fiatal mestere, Komjáthy Aladár, a régi tanítványból fejlődött, lágyszavú költő, jóbarát és Erdélyi József, a Pilis népi költője, az új Petőfi, naiv hangú, fiús pátoszú »Jóska«. Rajtuk kívül, hogy a névsor teljesebb legyen, Horváth Henrik műfordító, Kárpáti Aurél, műkritikus, író, Móricz Zsigmond, a nagy életerejű, gazdag tehetségű, nyugodt-kiállású, a magyar sors legnagyobb regényírója, Szini Gyula író, Artinger-Oltványi Imre, Farkas Zoltán és Elek Artur művészeti írók, Gál Mózes bácsi, a csupa szív, hajdani kartárs, gimnáziumi igazgató, majd Medgyaszay Vilma és Simonffy Margit előadóművésznők, Beck Ö. Fülöp szobrászművész, a kiváló Babits-plakett szerzője, Basch Edit festőművésznő, Simon György János, a Svájcban élő, modern magyar festő és végére hagytam – bizonyára több nevezetességet kihagyva – Nagy László Endrét, a csupa szellem konferansziét és író, ki pompás rajzokat rögtönzött a ház falára. »Esztergomi parnasszus« képen ő maga az érkező vándor, kit Móricz nem enged Babits főúr elé járulni; majd a »Nagy és kis Nagy Endrék«, hol a kis Endre fejjel magasabb az apjánál.”

A vendégségbe érkezőket leggyakrabban Babits és felesége levélben invitálta Esztergomba, de az is előfordult, hogy valamelyik jóbarát levélben ajánlkozott a látogatásra.

*

Babitsék többször megfordultak Szilasi Vilmos és felesége, Rosenberg Lili feldafingi házában.

Szilasi Vilmos 1910-ben ismerkedett meg Babitscsal. A költő ekkor Fogarason volt tanár a helyi gimnáziumban. Szilasi Platónról írt könyvét küldte el bírálatra. A küldeményt Babits

³² EINCZINGER Ferenc, *Babits vendégei*, Esztergom Vármegye, 1942. dec. 24. = *Babits és Esztergom. Vallomások, dokumentumok, emlékek*, vál., óá. BODRI Ferenc és TÉGLÁS János, Esztergomi Városi Tanács Műv. Oszt., Esztergom, 1983, 95-97.

meleg hangon megköszönte, s ettől kezdve egyre sűrűbb levelezésbe kezdtek.³³ A költő Újpestre, majd a tisztviselőtelepi gimnáziumba kerülése után rendszeresen találkoztak. Legtöbbször a Centrál Kávéház Nyugat-asztalánál. 1916-tól, a háború okozta feszültséget egyre nehezebben viselő Babits számára komoly segítséget jelentett a kiegyensúlyozott Szilasi Vilmos barátsága. 1918 februárjától kapcsolatuk még szorosabb lett. 1918 végén és 1919 elején hetente többször találkoztak. Szilasi a Tanácsköztársaság idején az Eötvös Collegium filozófia tanára lett. 1919 augusztusában elhagyták Magyarországot, s Münchenben telepedtek meg. Rosenberg Lili apja, akinek vegyészeti gyára volt, csak úgy járult hozzá lánya férjhezmeneteléhez, ha a leendő férj kitanulja a kémiát. Szilasi elvégezte a kijelölt penzumot, s munkavégzés közben rájött arra, hogy a vegyi gyárban előállítandó tannint más eljárással is biztosítani lehet. Ez a felismerés nem egyszerűen olcsóbbá tette a termelést, hanem a bukás szélén álló vállalatot nyereségessé tette. Szilasi apósa a közeli Freiburgban vett egy házat lányának és vejének. A ház, nagy kerttel, alkalmas volt vendégek fogadására is. Szilasi és Babitsék első levélváltását követően először 1923-ban, aztán 1925 nyarán vendégeskedtek Szilasiéknál. Babits számára ezt az utat nem csak a régi baráttal való találkozás tette vonzóvá.³⁴ Külön érdekességet jelentett a valamikor filozófusi terveket dédelgető Babits számára a freiburgi egyetem két oktatójával, Husserlrel és Heideggerrel való találkozás lehetősége. Szilasi ugyanis, amikor a gyár működtetése miatt nem kellett horvátországi Gyurgyenovácba utaznia, szakszemináriumot vezetett az egyetemen.³⁵

*

Babitsék 1925-től rendszerint húsvét környékén költöztek le Budapestről Esztergomba, ahol szeptemberig vagy szeptember végéig tartózkodtak. Az előhegyi nyaralóban, amint már esett szó róla, nagy volt a vendégjárás. Einczinger Ferenc és családja hetente többször is megfordult Babitséknál. A Nyugat költői és írói közül majd mindenki hosszabb-rövidebb időt vendégeskedett a költőnél. A vendégvárásnak rendszeres rítusa alakult ki. Rendszerint a reggeli vonattal érkeztek a meghívottak, akik az esti hajóval tértek vissza Budapestre. Babitsék vendégváró lehetőségei is nőttek. Egyrészt a házhoz folyamatosan hozzáépítettek egy-egy szobát, másrészt folyamatosan megvásárolták a környező telkeket is.

1926-ban, amikor Babits szinte teljesen a *Halálfiái* befejezésére fordította minden energiáját, kis megszakítással, április 14-től szeptember 30-ig lakott Török Sophieval az előhegyi házban.³⁶

*

³³ *Babits Mihály levelezése 1909-1911.*, s. a. r. SÁLI Erika, TÓTH Máté, Bp., Akadémiai Kiadó, 2005., 42.

³⁴ A rendkívül zaklatott, depressziós költő igazában bensőséges kapcsolatot csak Szilasival tudott kialakítani. Vele nem került olyan összeütközésbe, mint az 1919 őszén az Új Nemzedékhez és a Szabó Dezső-féle írószövetséghez csatlakozott Kosztolányival, vagy olyan konfliktusba, mint amilyenbe Szabó Lőrinc révén jutott, akit Török Sophie szeretett volna elhidegíteni férjétől. Szilasi ezenkívül nem akart közölni semmit a Nyugatban, tehát megkímélte Babitsot attól, hogy Osvát Ernővel valamilyen vitába keveredjék.

³⁵ 1945 után, amikor Heidegger nem lehetett a hitleri időkben volt szerepvállalása miatt a tanszék vezetője, ezt a feladatot Szilasi Vilmos látta el. Szilasi különben Lukács György szerette volna hazahívni Magyarországra a második világháború után, ebből a tervből azonban – pontosan nem tudható okok miatt – nem lett semmi.

³⁶ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 273-282. – A kis megszakítás kifejezés azt jelenti, hogy április 22. és május 5. között Budapesten volt a költő és felesége (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 273-274.).

E fejezetben Babits Reviczky utcai lakásának bemutatásakor már volt szó róla, hogy milyen lélektani háttere (is) lehetett annak, hogy a költő még házasságkötése előtt oda költözött. Még a Monarchia fennállásának idején volt szokásban a magyar arisztokrácia köreiből, hogy birtokaik (legyenek azok az egykori történelmi Magyarország bármely vidékén) központját jelentő kastélyuk mellett palotát, házat tartottak fenn a fővárosban. A Reviczky utca 7. szám alatt található ház gróf Bánffy Miklósé volt, akinek birtokai a Romániához csatolt Erdélyben voltak. Maga a ház elég egyszerű külalakjával mintegy belesimult környezetébe, ráadásul olyan környéken állt akkor még, amely egyszerre jelentette a kívülállást és a központhoz tartozás élményét a költő számára – ahogy Babits *Az én uccám* című írásában maga is kifejtette. A belváros és az akkori külsőbb kerületek határán állt ház nem maradt Babits és Török Sophie állandó otthonává. Később – annak a ki nem mondott gondolatnak megfelelően, hogy Magyarország tulajdonképpen, igazi központja Buda, illetve az ottani vár – Babitsék is átköltöztek Budára: előbb kétszer is az Attila útra, majd a Logodi utcába (ahol Kosztolányi Dezső, vagy Márai Sándor is lakott). Arról is esett már szó, hogy Babits esetében a harmadik emeletre való költözésnek is volt lélektani háttere: nemcsak valamilyen házban, otthonba való meghúzódság, -bújás fejeződött ki benne, hanem a nehézségek/üldözök (?) fölé történő emelkedésének gesztusa is.

A Reviczky utcai ház, az épületet körbefogó palotákkal, a Sacré Cœur kápolnájával és lányiskolájával, az onnan kirajzó diáklányokkal, a közeli Mikszáth tér csöndjével, az utcán kutyáját sétáltató grófnővel, elsősorban pedig magával a háztulajdonos, Bánffy Miklós személyével különleges atmoszférát teremtett. Bánffy, a korszak egyik legsokoldalúbb és legérdekeesebb embere, aki író és grafikus, a Nemzeti Színház és az Operaház intendánsa volt. 1921. április 14. és 1922. december 14. között pedig Magyarország külügyminiszteri tisztségét is betöltötte. 1926-ban visszatelepült Erdélybe, Romániába, ahol fölvette a román állampolgárságot, és hamar az erdélyi magyar szellemi élet egyik vezető alakjává vált. A román törvények értelmében Bánffy visszakapta birtokait, a Bánffyhunyadon álló ősi kastélyt és kolozsvári palotáját, egyike lett a Szépművészeti Céhet megalapító művészeknek. Ugyanakkor szoros kapcsolatban volt a magyarországi kulturális élettel. Babitscsal mindenesetre személyes viszonyban volt. Erre lehet következtetni levélváltásukból.³⁷ Még inkább abból, hogy a Baumgarten Alapítvány működésének hivatalos kezdete előtt Bánffy Miklós kérésére a költő 400 pengő segélyt előre kiutalt a pályakezdő írónak, Tamási Áronnak.

*

Ebben a fizikai és szellemi légkörben fogant Babits Mihály *A harmadik emeleten* című verse az 1920-as évek első felében (szövege ugyanis több évig készült).³⁸

A vers felkiáltással indul, amely a reggelt emlegeti: „Óh micsoda reggel!” Azonban nem

³⁷ Vö. Babits Mihály *kéziratai és levelezése II.*, ö.á. CSÉVE Anna, PAPP Mária, Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993. 314-315. – Babits Bánffy Miklósnak írt levelei – ha egyáltalán írt neki – nem maradtak fenn, vagy kallódnak. A költő és a gróf levelezése mindössze hét levélből áll, az első 1928-ban Budapesten kelt, ahogy a levelek nagyobbik része. Csak két levelét írta Babitsnak Bánffy Miklós Erdélyből, Kolozsvárról.

³⁸ Vö. Babits Mihály *kéziratai és levelezése I.*, ö.á. CSÉVE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, Argumentum Kiadó – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1993., 39.

derül ki, hogy a reggel milyensége („micsodasága”) negatív vagy pozitív előjelű-e. A kibomló szöveg az előbbi értelemléhetőséget erősíti. A költeményben megszólaló lírai én azt közli, hogy nem lát semmit az ablakon keresztül, ablaka táblái szürkék. Ólomlemezekkel való lefedést említ, azok kapcsán (melyek egyébként veszély esetén voltak szokásban), de a korábbi sorban említett „a négyszögű ablak szürke tábláin át” szerkezetben magyarázza előre az ólomlemezek képbe kerülését. A lírai én ezután egy másik személyt szólít meg: a sötétben „[...] talán itt / csak vidám kedélyed világít – [...]” Az *A harmadik emeleten* első strófája egy a külvilágtól félrevonult, zárt kisvilág intimitásának jelentéskörét rajzolja meg.

Az első versszak utolsó sora megismétli az első mondatot: „óh micsoda reggel!” A költemény szövege később is él az ismétlés lehetőségével, annak akár jelentésmódosulást is generáló képességével (ennek első kimunkált példája a Babits első kötetében olvasható *Sírvers*, de pályája során mindvégig jellemző maradt a költőre, hogy ugyanazon szó- és mondatszerkezetet egy adott szövegen belül megismételt, amelynek révén a jelentés többrétegűvé tételét tudta elérni). A második versszakban az ismétlés egyelőre a versszöveget a dalszerűség irányába tolja el: „Jó így lakni, édes, magoson, magoson / mikor ragyog a kék, tavaszon, tavaszon”, s szövegszerűen, expressis verbis említi meg a beszélő a mondat folytatásában a „sziget” motívumát: „s mint sziget az égben, / horgonyzó léghajó szőnyeges lakásunk / és kívülről csupán egy-egy fecskét látunk suhanni a kékben.” A sziget motívuma a *Sziget és tenger* több versében megjelenik (pl. *Régen elzengtek Sappho napjai, Ideges esztendők, Hús-szigetek a kőtengerben*). A magasság-élmény, a horizont tágassága, a földi dolgok fölé emelkedés gondolata pedig a *Dal az esztergomi bazilikáról* című költemény szövegében is előfordul (vagy a szintén Esztergomhoz köthető *Szent király városában*). (Megjegyzendő, hogy ez a felső nézőpont, a nagylátószög élménye a késői Babitsra is jellemző: gondoljunk a *Mint különös hírmondó* vagy a *Holt próféta a hegyen* című verseire.)

Az első versszakban megszólított személy kiléte világossá lesz a másodikban, s e személy a megszólítás intimitása miatt csak a kedves (feleség?) lehet. A „sziget” és „horgonyzó léghajó” képében megjelenő lakhely egyszerre jelöl kivonultságot a világból, egyfajta menedék meglétét, valamint – mivel a léghajó a levegőben lebeg – az egyszerűen csak „kék”-nek nevezett éghez való közelséget. Valamifajta emelkedettséget, a transzcendencia nagylátószögét az alatt fekvő ellenséges világgal. A léghajó azonban minden elzárkózási lehetősége, menedékszerűsége ellenére mind a „fent” és mind a „lent” viszonylatában nincs teljes biztonságban. Egyrészt a támadó jellegű alatt fekvő világhoz van „lehorgonyozva”, tehát teljesen nem szakad meg vele a kapcsolat, másrészt pedig a fenti, a levegőégbeli világnak is ki van téve, amennyiben légáramlatok, szelek sodorhatják. A menedék tehát sodródást is jelent (ennek háttérében húzódhat meg Babits állandó kétellyel illetett örökölt katolikus hite), amellyel szemben megkapaszkodást éppen az alanti világ biztosítja.

A versszövegben a transzcendencia, az ég jeleként értelmezhető „kék” Babitsnak a szintén a *Sziget és tengerben* az *A harmadik emeleten* után nem közvetlenül beemelt *Dal az esztergomi bazilikáról* című versében is megjelenik: „Ne bánd ma, lelkem! Itt fölül egyhatár / minden; kék és zöld, s szálló szem s gyors madár / tanítják, hogy nagy az Isten és kicsik a / nemzetek, és a Menny különb bazilika.” Az *A harmadik emeleten* című vers második versszakában nem csak a magasság-élmény kötődik az égi, isteni világhoz, az ablak előtt elsuhanó fecske (mely közmondásszerűen is az ebben a strófában megemlélt tavasz hírnöke) az európai kultúrában a születés és újjászületés szimbólumaként ismert, hozzáátve, hogy pusztán a

madármotívum is ezt a képzetkört gazdagítja, hiszen ez az állat az isteni lélek jelképeként, égi üzenetek hordozójaként épült be (nem csak az európai) kultúrába. A kereszténység pedig egyenesen Jézus szimbólumaként értelmezi a fecskét.³⁹

A harmadik versszakból kiderül, hogy a tavasz képe csak egy reményteli kitérő volt: a versbeszélő és megszólítottja az ablakon kinézve a „szürke” tél évszakában húzódik meg a menedékké váló lakásban. A tél voltaképpen szintén az ellenséges külvilág egyik megjelenési formája. A harmadik strófa tehát egyfajta ellentétben áll az őt megelőzővel, amikor így indul s fejeződik be: „De még jobb, de még jobb – mikor nincs más világ, / csupán az emberé, s szemünk fecskét se lát – / ilyen szürke télen, / mikor nincs más világ, csupán az emberé, / akkor még jobb, édes, ki se látni belé / s lenn tudni azt mélyen.” Az ismétlés alakzata itt már a korábbi (mint a már említett *Sírvers*, vagy az *Anyám nevére*) és későbbi (pl. *Az elbocsátott vad*) verseiben alkalmazott, a játékosság és nyomatékosítás egyszerre megvalósuló funkcióját tölti be. Ha figyelmesen, szoros olvasással bontjuk szét ezt a harmadik versszakot, amely tulajdonképpen egyetlen mondatból áll, akkor arra figyelhetünk föl, hogy a korábbiakban fenyegetőnek jelzett külvilág, amely itt a „mély”-be kerül, arctalan. Az intim emberi világgal szemben áll egy másik, amely jellemzésére a lírai én annyit jegyez meg: „akkor még jobb, édes, ki se látni belé”. De voltaképp mibe jobb „ki se látni”? A télbe? Vagy az emberi világgal szembe helyezett „más világ”-ba? Amelynek nyelvbeli jelölője ugyan külön van írva, de a szöveg korábbi transzcendens jelentésrétegei, valamint hangos olvasás esetén még inkább a másvilág, a túlvilág, a halál képzetét vonja be a költemény által megidézett jelentéselemek közé.

A negyedik, egyben utolsó versszak újra a vallási, transzcendens vagy mélylélektani, a lelki érés jelentésmezőjét ágítja tovább (ezek a területek egyébként csak egy kívülről, be nem avatott számára tűnhetnek egymástól élesen elválasztandó terepnek), amennyiben próbát, megoldandó feladatként, a jól megfelelni az (isteni?) üzenetnek gondolatával indít: „Ez a mi nagy próbánk: kínjait érezni / s köztük ős, szent, vidám magvakat őrizni [...]” Ha ismét szorosan olvassuk ezt a szöveget, akkor az a kérdés bomlik ki értelmünk számára, hogy a versbeszélő minek a „kínjait” érzi. A birtoknak nincs birtokos jelzője. Ez is az arctalan, a halál ismeretlensége és fenyegető mivolta felé mutat. Az „ős, szent, vidám magvak” azonban egy másik világot állítanak szembe a fenyegető ismeretlennel (az emberi világgal egyetemben), amely egyúttal a fölülről, a transzcendencia felől kirótt feladatot jelenti: a föld, a kert a teremtéstörténet Édenkertjére utal, amelybe való visszatérés az egyetemes ember feladata a keresztény hit szerint. A szövegnek ez a motívuma pedig intertextuális kapcsolatot teremt a *Sziget és tenger* című kötet az *A harmadik emeleten* után nem közvetlenül következő Babits-verseire, mint a *Vers apostolokról* („S jött az Eke és átszántott a földön – / de ki fog a fölszántott földbe vetni? / Hol a jó mag, és hol van aki szórja, / a méltó kar, mely könnyen lendül az égnek?” – szól ennek első strófája), vagy az *Önéletrajz* címűre („Csemetéim sorban álltak; / méhkasom zeng még; de a kertben immár / csak szolgát tűr, nem remetét, a gazda. / Jött, s fáim mellől ellökött a sáfár [...]” – vagy e versszak végén: „Már itt az ős, a föld már / átázott újra, S jön a tél, hideg lesz: / bár vethetnélek földbe, csillagom!”). A kertnek és az elbújásnak az *A harmadik emeleten* című költeményben itt leírt motívumai egyszerre jelennek meg továbbá Babitsnak a *Sziget és tenger* után következő, hatodik verseskötetének, az 1929-es *Az istenek halnak, az ember él* címűnek (erről a kötetéről írta a fiatal József Attila hírhedt

³⁹ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Helikon Kiadó, 1997., 147-148.

támadó kritikáját) az *A gazda bekeríti a házát* című versében (ennek szövege a következőképp indul: „Léckatonáim sorban állnak már, pici / földem a földből kikerítve, könnyű szál / dzsidások módján állnak őrt, hatalmasan / igazságukban; ők a törvény, ők a jog, / erőm, munkám, nyugalmam és jutalmam ők, s jel hogy *vagyok*; sün-életem tüskéi e / szakadt létben, kizárva minden idegent, / de átbocsátva ami még közös maradt / a testvérek közt: táj varázsát, távoli / egek pirossát, és a tejnél édesebb levegőt [...]”). Az *A harmadik emeleten* lírai éneke a befejező versszakban mindezek után ismét kedveséhez fordul („– simítsd hozzám orcád! –”), s úgy tűnik, hogy a kijelölt, az ég felől érkezett feladatnak az új emberpár immáron (ellentétben a teremtéstörténetben szereplővel) megfelelt: „Látod, hősen, tisztán, s boldogan maradtunk, / előttünk köd, mögöttünk köd, és alattunk / egy elsüllyedt ország” – fejeződik be a vers. A költemény jelentésköre tovább bővül: az ismeretlen, ellenséges külvilág, ami olyan, mint a tél és a halál, eltakar mindent, mint a köd (vagy mint a versszöveg elején említett ólomlemezek), s az „alant” képzetéhez hozzákapcsolódik az ország. Hogy melyik, azt a referencia mutatja meg: Babitsnak a dolgozatban előző részeiben bemutatott életpályájának ismeretében, amely e vers születésének idején idegállapotának feszültségét eredményezte, csak Magyarország lehet. De a szövegközöttségnek e sorokban is jele lévő nyoma is a haza irányába mutat: Vörösmarty Mihály (akiről korábban a fiatal Babits esszéket is írt) nemzeti imává, a második magyar himnuszá nemesedett 1836-os *Szózatában* szerepel a sírba süllyedő nemzet (= ország) képe: „S a sírt, hol nemzet süllyed el, / Népek veszik körül, / S az ember millióinak / Szemében gyászköny ül.”⁴⁰

Babitsnak e verse egy nagy ívet ír le: egy szűk, intim, belső emberi világból indul, ahonnan nem is igen lehet sehova se látni az ablakból. Ahonnan aztán mégis távlat nyílik az ég, az isteni világ felé. A fenyegető, a halált is megidéző külvilág képén keresztül pedig visszajut a kicsi lakásba, ahonnan egy süllyedő országra válik lehetővé rálátás.

*

Az esztergomi előhegyi ház és kert, maga a város is, meg a térben való elhelyezkedés: a hegyen lévő ház, átellenben a Bazilika, a lent folyó Duna, a másik ország részévé vált túlsó part a költő személyesebb indíttatásúbbá váló lírájának egy darabját hívta elő. Az *Az Est* 1924. május 11-i számában megjelent *Dal az esztergomi bazilikáról* című vers,⁴¹ mely a költő életének harmadik (az első kettő: elsősorban és természetesen Szekszárd, valamint Budapest) fontos életteréhez kapcsolódik, megírásának személyes vonatkozása van: Babits és felesége ebben az évben vásárolta meg az esztergomi Előhegyen álló házat, amely ekkortól kezdve minden évben tavasztól ősziig a Babits-házaspár lakhelyeként és vendégváro szállásaként szolgált. Meglepő, hogy a költő, aki mind a magyar kultúra, múlt és történelem, mind az örökül kapott, de részéről állandó kétellyel kísért katolikus hite iránt érzékeny volt, egészen 1923-ig nem járt Esztergomban, Magyarország első királyi székhelyén. Amikor egy dömösi nyaralás alkalmával aztán mégiscsak meglátogatta a várost, szinte azonnal megszerette. Esztergom és környéke nem csak a történelme, elhelyezkedése és atmoszférája következtében a Mediterráneum

⁴⁰ A vers szövegét az alábbi kiadás alapján idézem: *Vörösmarty Mihály összes költeményei*, a szöveget gondozta és a kötet anyagát összeállította HORVÁTH Károly, Osiris Kiadó, Budapest, 1998., 328-329.

⁴¹ BABITS Mihály, *Dal az esztergomi bazilikáról* = *Az Est*, 1924. máj. 11., 9.

felé nyitott dunántúli tájra,⁴² a szekszárdi otthon látványára emlékeztette, hanem a szeretett Itáliára is. Ismert, hogy Babits még az első világháborút megelőzően többször járt Olaszországban, kedvelt célpontja volt utazásainak ez az ország, ahol megérlelődött benne Dante *Is-teni színjátéka* magyartításának terve – valamint itt fogott hozzá a *Halálfi* első változatának megírásához. Amikor a későbbi Török Sophie-t feleségül vette, az újdonsült házaspár nászútja éppen Olaszországba vezetett 1921 januárjában. A kultúrája, az épületekben is megtestesült múltja (valamint az erős középkor-érdeklődéssel rendelkező Babits érzékenysége) miatt korábban megszeretett ország azonban ekkor már másmilyen volt, mint a mindent megváltoztató világháborút megelőzően. Olaszországban ebben az időben már erősödőben volt Mussolini mozgalma,⁴³ és az ott is súlyos társadalmi következményekkel járó világháború termékeny talajt készített elő a társadalmi problémák megoldását radikális módon elképzelő szélsőséges irányzatoknak – legyenek azok éppen jobb-, avagy baloldali gyökerűek (bár a 20. század új

⁴² L. erről: HAMVAS Béla, *Az öt génusz = Uő., A magyar Hüperion és más magyar vonatkozású esszék II.*, Medio Kiadó, 7-175.

⁴³ A fasiszlódó Olaszország és Babits kapcsolatának a költő 1940-es San Remo-i díját megelőzően is van dokumentuma. Emilio Enrico Ximenes, aki spanyol hangzású neve ellenére olasz volt, és az *Illustrazione Internazionale* című milánói lap szerkesztője volt, 1926-ban két levelet is írt Babitsnak, május 6-án és augusztus 9-én (Ximenes, Emilio Enrico – Babitsnak – Milánó, 1926. máj. 6. – OSZK Fond III/1391/3.; Ximenes, Emilio Enrico – Babitsnak – Milánó, 1926. aug. 9. – OSZK Fond III/1391/1-2.). A két levél szövege néhány kisebb eltéréstől eltekintve azonos, s bennük Ximenes Babitsnak a fasiszta mozgalomról való véleménye iránt érdeklődött, amelyet le is közöltek volna. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy Babits egyáltalán válaszolt a levelekre, de feltételezhető, hogy nem így történt, tekintve, hogy Ximenes ugyanabban az évben kétszer is megkereste kérdéseivel a költőt. A levél (levelek) szövege magyarul a következő:

„Méltóságos Uram,

Az *Illustrazione Internazionale* a Marcia su Roma V. évfordulója alkalmából megjelenő, átfogó tanulmányára készülve a következő kérdéseket tartalmazó levelet juttatja el a nemzetközi politika, művészet és tudomány legjelesebb személyiségeihez.

1. Milyen gazdasági, politikai, társadalmi, pénzügyi és erkölcsi haszonnal jár ma és jár a jövőben a faszizmus által Olaszországban bevezetett rendszer?
2. Hogyan vélekedik politikai és erkölcsi szempontból Mussolini nagyságos úrról, a faszizmus életrehívójáról és megtettesítőjéről?
3. Melyek lesznek a rendszer gyakorlati következményei a jövő tekintve: milyen kapcsolat fedezhető fel a múlt politikai áramlatainak szellemisége és a mostani rendszer között: ez utóbbinak a doktrinája milyen tudományos alapokon nyugszik?
4. Mit gondol, végét járja-e Olaszországban a parlamentarizmus, melyre mindenki mindig úgy tekintett, mint egy nép közléte szempontjából leglényegesebb intézményre?
5. Milyen lesz a faszizmus nemzetközi hatása?

Oly módon fordulunk a világ ismert személyiségeihez, hogy nem teszünk különbséget közöttük politikai hiteik szerint, megkeressük azokat is, akik közismerten ellenfelei a faszizmusnak, mert azt gondoljuk, hogy kizárólag a vélemények ütközéséből és azok tudományos magyarázatából születhet meg egy igaz és pontos ítélet a fasiszta mozgalomról.

Egyébként bárhol is tekintjük, történelmileg új jelenséggel van dolgunk, amely eredeti és összetett és mint ilyen tanulmányozandó a legalapvetőbb okok és várható következmények fényében.

Ezért azt kérjük a megkérdezett személyiségtől, hogy a lehető legobjektivebb véleményt nyilvánítsa magas színvonalon, tudományosan értékelhető módon és mentesen a közvetlen megértést akadályozható bármilyen prekoncencitól [! – Cs. D.] vagy érzelmi részrehajlástól.

E.e.Ximenes [! – Cs. D.]”

Sipos Áron fordítása, megjelent: *„Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv II.*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1999., 753-754.

államokat is létrehozó szélsőséges mozgalmainak ma már mélyebb ismeretében kijelenthető: a szélsőjobbaldali és szélsőbaloldali világnézetek és társadalmi gyakorlatuk voltaképp közös eredőkből származnak). Babits, ha távol akarta tartani magától a felbolydult világ közvetlen tapasztalatát (valamint a szekszárdi otthon zárt, szűk atmoszféráját), és ezzel párhuzamosan meg kívánta őrizni a legalább emlékeket ébresztő szép és otthonos környezetet, akkor egy valamit tehetett: egy némiképp hasonló tájban megtalálni azt, ami máshonnan ismerős. Erre adott lehetőséget a költő számára Esztergom.

Szintén élettér-inspiráció áll tehát a *Dal az esztergomi bazilikáról* című alkotás háttérében. A bazilika távoli képe, az olaszországi városokra emlékeztető girbe-gurba utcák, a szekszárdi szülőháztól a domboldalra, a Bartinára felvezető út, aztán a családi szőlő, a borospince, a pince elé tapasztott ház, a messzire elvivő tekintet itt is, ott is kitágította a teret. Esztergomban, az előhegyi házban dolgozó Babitsnak a város történelmi emlékeken (Magyarország első királyának, Szent Istvánnak palotáját éppen az 1920-as években kezdték feltárni – a *Sziget és tenger* másik esztergomi témájú verse, a *Szent király városa* az apostoli királyt éneкли meg) túl személyeseket mozgósított. A bazilika látképe a 19. század klasszicizáló magyar építészetét, vagy például a bazilika megnyitására Liszt Ferenc által komponált esztergomi misét, a *Missa Solemnist* (1855). A Duna túlsó partján már a megalakult új állam, Csehszlovákia feküdt. Bár Babits akkor természetesen – kortársaihoz hasonlóan – semmit nem tudott a trianoni békediktátum aláírását megelőző titkos tárgyalásokról és megállapodásokról, a szemlélődő számára jelenvalóvá tette az országcsönkítást (mint például a *Sziget és tenger Csonka Magyarország, Hazám!*, vagy a Móricz Zsigmondnak ajánlott *A gyémántszerő asszony* című költeményeiben), az idegen államokba kényszerített három és félmillió magyar anyanyelvű sorsát, a militáns hazafogalommal, a Kárpát-medencei kultúrfölény gondolatával érvelő politikai napisajtó argumentációját és a számára érvényes, vállaláson alapuló kultúrnemzet melletti érveket. A vers háttérében ugyanakkor ott van a térpoétikai élmény is. A „fent”-hez kapcsolódik felül-emelkedés gondolata, a tér fölé növvő, az államalapító hitét reprezentáló magyar főtemplom képe, a kívülállás, magányosság, magány-élmény; a „lent”-hez a tömeg-, arctalanság-, kiszolgáltatottság-képzet fűződik.

A versbeszélő a *Dal az esztergomi bazilikáról* című költemény első sorában Babits nevében is szól(hat): „Épen olyanok, mint otthoni kis dombjaim.” E kihagyásos szerkezet persze visszautal önmagára: az esztergomi dombok „olyanok mint otthoni kis dombjaim.” A versbeszélő (és az olvasó) elé táruló látványt pontosítja, azonosítja a cím jelzője: *esztergomi*. S bár a szöveg címe egyébként az olvasónak egy, az esztergomi bazilikáról szóló dalt kínál, maga a vers mégsem arról szól. A magyar főtemplom mintegy refrénszerű ellenpontozásként jelenik meg a szinte kínosan pontosan magyaros felező tizenkettes ütemhangsúlyos ritmusban négy-soros versszakok végén (a vers rímképlete is régi magyar megoldásokat idéz: *aabb*). Az igazi téma azonban a birtokba került kert, s az onnan táruló látvány, s mindezek kapcsán a határokkal szabdalta haza. Az első sorban megmutatott dombok aztán személyesebb viszonyrendszerbe kerülnek: „alattam, fölöttem egy kis darab *enyim*.” Az emígy megjelenített kert majd perspektívát kap a szövegben, a lírai én háttérül a nem nevesített várost, Esztergomot és a szemközt elhelyezkedő bazilika képét villantja föl.

A második versszak ezután egy intertextuális teret nyit meg: a birtokba kerülést, a lábát

valahol megvető ember Arany János *Hoc erat in vobis...* című befejezetlenül maradt versét,⁴⁴ valamint Horatius szatírái második könyvének hatodik szatíráját⁴⁵ vonja be előszöveggént: „*Hoc erat in vobis*”. Mindkét költeménynek van egy, a (köz)élet zajlásától félrevonulni vá-

⁴⁴ Arany János verse ekképp szól – szinte egészen megfeleltethetően Babits versének témájával:

„Hoc erat in votis...

Ez volt vágyam netovábbja,
Hogy ne légyek senki bábja;
Kötelesség vampyr vádja
Ne háljon mindig velem;
Gondolám, majd egy kis birtok
Vételére pénzt szorítok,
Ott el-ültetek, s el-irtok;
Új erőért, mívelem.
A csatából, bár nyomorral,
Fél-kézlab, de gyomorral
Hazatérni – győzelem.

S bárha nem lesz rajta kastély,
Kenyereben sem kakastéj;
Sőt kopasz nyár, zord havas tél
Több mint tavasz és zefír:
Semmi légvár! semmi ábránd,
Mi a jelenből tovább ránt,
S üzve tarka szép szivárványt
Mindig a jövőbe sír!
Boldog az, kit a ma-hozta
Örömétől meg nem foszta
Sem a holnap, sem a hír.

Nézni – oh, mint egykor régen –
Ami szép van földön, égen;
Boldog első gyermekségem
Otthonos vidékeit; –
.....
.....”

ARANY János, *Zsengék, töredékek, rögtönzések, Arany János Összes Művei VI. kötet*, s. a. r. VOINOVICH Géza, Budapest., Akadémiai Kiadó, 1952., 165-166.

⁴⁵ Horatius *A szatírák második könyvének hatodik szatírja* pedig emígy kezdődik:

„Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
hortus ubi et tecto vicinus iugis aquæ fons
et paulum silvæ super his foret Auctius atque
di melius fecere. Bene est. [...]”

Magyarul:

„Erről álmodtam mindig: kicsi, egyszerű birtok,
hol házam mellett kert s csörgedező patakocsa
s mindezeken kívül kicsi erdő volna. Nagyobbat,
szebbet kaptam az égtől. Jó így.”

Bede Anna fordítása. – A latin és a magyar szöveg megjelent: *Quintus Horatius Flaccus Összes Versei (Kétnyelvű klasszikusok Horatius)*, szerk. és a fordításokat ellenőrizte BORZSÁK István és DEVECSERI Gábor, a latin szöveg gondozása és a bevezető BORZSÁK István munkája, az utószót DEVECSERI Gábor írta, az Énekek, Epódoszok és Szatírák jegyzeteit és a névmutatót SZEPESSY Tibor, az Episztolák jegyzeteit BORZSÁK István készítette, Corvina Kiadó, Budapest, 1961., 464-465.

gyást megfogalmazó üzenete – ez éppen nem véletlen Babits életében sem (és szintén nem véletlenül húzódik végig *Leitmotiv*ként a *Sziget és tenger* versanyagában a nyugvópontot, – akár a veszély szimbólumaként is fölfogható tengernek kitett – menedéket megjelenítő „sziget” motívuma), hiszen 1925-26-ra látszottak csillapodni azok a támadások, amelyek az 1918-19-es években tanúsított magatartása miatt érték a költőt. Az ekképpen megnyugvó lélek rajza azonban Babitsnak egy korábbi versére mutat vissza a *Dal az esztergomi bazilikáról* című költeményében: „[...] s kinyúlhat égis a / lélek, mint dómjával ott a bazilika”. (E sorban persze pleonazmusnak tűnik a „dóm” és a „bazilika” ily módon megírt egybejátszatása.) Egyrészt az 1918 tavaszán íródott, az 1920-as *Nyugtalanság völgye* című negyedik verseskötetébe fölvetett *Strófák egy templomhoz* egy sorára: „te nyugodtan nyújsd a kék levegőbe tornyaidat, / mint két kart, mely elfordul innen s az égre mutat [...]”. Másrészt a szintén a *Sziget és tenger*-ben olvasható, a *Dal az esztergomi bazilikáról*-t megelőző versre, az *Őszinteség* címűnek utolsó két sorára: „Fa vagyok, lábam a sárba tapad, / de karjaimat már vonja a nap”.

Annak külön érdekessége van, hogy Babits e versszöveggel saját pályájának indulására pillant vissza, hiszen a költő első verseskötetének, a *Levelek Iris koszorújából* címűnek nyitó verse volt az *In Horatium*. Szinte tapintható a (különbben természetes) különbség két vers hangneme között. Míg az *In Horatium* – amely egyszerre fejez ki tiszteletet és (irodalmi „apagyilkosság”-ként is értelmezhető) elfordulást az elődtől, a mestertől⁴⁶ – nietzschei göggel osztja ketté olvasóit a kisszámú beavatottakra és „alacsony tömeg”-re, addig a *Dal az esztergomi bazilikáról* magányos szemlélőként megnyilatkozó versbeszélője már mások iránti érzékenységet is mutat.

A „Hoc erat in vobis” latin szövege, amely a magyar nyelvben egyébiránt közmondássá vált, magyarul annyit tesz: „Ez volt a kívánságom” (vagy ahogy fentebb a lábjegyzetben olvasható fordításban olvasható: „Erről álmodtam mindig”). Azaz: birtokba kerülni, valahol meghúzódni. A megkapaszkodás, a gyökeret eresztés persze a föld képzetével társul (hiszen hol máshol lehetne megtelepedni és növekedni, mint a földben?). A vers beszélője is a kerthez, annak földjére tér rá. (A „kert” motívuma – azon túl, hogy rokonságban áll a „sziget”-tel – szintén gazdag jelentésmezővel rendelkezik, és kötődik ahhoz az értelmezési kerethez, amelyben a vers szövege mozog: a kert általános értelemben az ember által uralt természet, ugyanakkor az egykorvolt ártatlanság, az „aranykor” jelképe – lásd az Édenkertet a bibliai teremtéstörténetben, illetve a Babits esetében itt mindenképpen megemlíthető Ovidius *Metamorphoses* című művét –, másrészt az igazakra, a helyes életet élőkre váró mennyei boldogság helye.⁴⁷ Ovidius már csak azért is említésre méltó ehelyütt, mert Babits fiatalkorában Fogarasra, „Tomi”-ba, a perifériára kerülve szemlélődő szereplőjévé vált a világnak, a *Levél Tomiból* versbeszélője pedig ugyanúgy, ám nehezebb lelki terhekkal bíró kívülálló szemlélője környezetének, mint a *Dal az esztergomi bazilikáról* című vers „birtokos” lírai énje.) Rossz, tehát terméketlen földnek nevezi tehát a birtokot, amelyben azonban „megterem” „a csend virága”. (Annak, úgy tűnik, nincs kimutatható oka, hogy a vers későbbi részében, a hetedik versszakban visszatérő „csend”-et miért „csönd”-nek hívja a lírai én.) A virág azon túl, hogy a

⁴⁶ Ld. erről: SIPOS Lajos, *A babitsi vers geneziséhez. A lírikus epilógja és az In Horatium = Közéletek... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, szerk. NÉDLI Balázs, PIENTÁK Attila, SIPOS Lajos, Savaria University Press, Szombathely, 2008., 31-46.

⁴⁷ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 116.

szerelem egyik legelterjedtebb szimbóluma, a világmindenség eredetének jelképe.⁴⁸ A „csend virága” értelmező jelzöt is kap: „nyugtató lótoszom”. A keleti kultúrákban (amelyekhez ismereteink szerint Babitsnak kevesebb köze volt, mint a nyugatiakhoz – bár a *Theosophikus énekek* bizonyítja, hogy a költőnek voltak ez irányban érzékenységei) a lótosz a tisztaság, a megvilágosodás szimbóluma, hiszen e virág az iszaptól, tehát egy nem tiszta közegből (mint a fölébredt lélek a világból) képes gyönyörködötté szépségűvé fejlődni. A kert képzete aztán a versben kitágul az egész tájra, ahol a bazilika egy „óriás csiga”-ként jelenik meg. E kertnek azonban korlátai is vannak, határai – az 1920 után határvárossá váló, a Duna jobb partján fekvő Esztergomból átlátni az akkor már Csehszlovákia részévé vált túlsátra: „De túl már cseh határ...” A kert képzete itt az emberi test jellemzőivel gazdagodik, amelyet az „idegen katonák” és „szuronyos szólamok” szorította Duna köt meg a vért szállító ér helyett „zsibbasztó pántlika”-ként. A lírai én visszatér az „enyim” kérdésére – szembeállítva a „mienk”-kel (az is figyelemre méltó, hogy Babits a népies – nyilván saját szűkebb pátriájának –, tájszólási formáját használja a szónak). Első olvasásra nem világos – de talán nem véletlenül –, hogy az „enyim” és a „mienk” szembeállítása kikre vonatkozik: a szűkebb határok szabta országon belül lakókra (akik már egymástól is védik birtokukat), vagy az új határok által elválasztott (és mégis összekötött) népekre. Később kiderül, hogy az utóbbiról van szó, hiszen a versbeszélő – először szólítva meg a versszövegben a megszemélyesített bazilikát – így zárja az ötödik versszakot: „Hogy bölcs nemzeteken bíró ököl s iga / legyen, miért hagyod, óh szent bazilika?”

A „szent” jelző pedig már átköt egy újabb képzethez, az égéhez, ahonnan nézve a földi elválasztások, harcok elsimulnak, és nem látszanak. A lírai én itt saját lelkét szólítja meg, s visszatér arra a magaslati pontra, ahonnan a vers elején szólt – egybejátszatva az onnan nyíló tér látványát az égi, isteni szem minden földit befogó nagylátószögével: „Ne bánd ma, lelkem! Itt fölülről egyhatár / minden; és kék és zöld, s szálló szem s gyors madár / tanítják, hogy nagy az Isten és kicsik a / nemzetek, és a Menny különb bazilika.”

„Óh, ős Templom!” – indul a hetedik versszak, s mielőtt azt hinné az olvasó, hogy az esztergomi bazilikát szólítja meg a versbeszélő, a folytatás eligazítja, hogy ez a templom a korábbiakban említett menny: „azur architrávod alatt / túrd és áldd meg ezt a csöndes fecskefalat.” Visszatér a a csend/csönd képzete – a csöndes vidéki városból az a fölött álló házhoz „csak egy-egy kocsi vagy talyiga” hangja „zörg föl”. A bazilikában pedig szól a harang: „s zeng a bazilika.” A harangot szakrális/rituális használatán túl régebben veszély jelzésére is használták. A *Dal az esztergomi bazilikáról* záró, nyolcadik versszaka az előzőekben megjelent harang képzetköréhez kapcsolódik, amennyiben a következőkben a vihar képe vonódik be (melynek közeledtekor régebbi korokban szintén félreverték a harangot) – megszemélyesítve, aki mint egy mesebeli öreg vándor tűnik föl a tájban: „Mér földjáró öreg csizmákban a vihar / erre toppan olykor szürke lábaival: / az se soká marad; elszáll és nincs hiba: / mint orgona után néma bazilika.”

Babits ebben a történelmi, személyes emlékeket, képzeteket mozgósító versében egyszerre tudta a korábban és máshol magáévá tett térélményeket, valamint azt a korban aktuális, közelsége miatt égetően fájó történelmi tapasztalatot megidézni, amit Trianon jelentett az országnak. A költő előhegyi házából e költeményben is megjelenített módon átlátott a határvá-

⁴⁸ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 235.

rossá vált Esztergom túlsópartjára, ahol már egy új állam feküdt. Ez a korabeli magyar politika és sajtó által hangoztatott „trianoni retorika” működése nélkül is élő érzékeny sérelmi élmény volt a közgondolkodásban. Babits számára is az volt. Elég, ha arra gondolunk, hogy a költő az 1927 februárjára befejezett *Halálfiái* főszereplője, a gyermek Sátoros Imrus – Babits gyermekkori élményét kölcsönözve – „szerelmes” volt a történelmi Magyarország térképen látható összefüggő, kerek, teljességet idéző alakjába.

BABITS EGÉSZSÉGI ÉS KEDÉLYÁLLAPOTA ÉS KÖLTÉSZETÉBEN MEGVALÓSULÓ TEMATIZÁCIÓS
BŐVÜLÉS 1925 ÉS 1927 KÖZÖTT; *IDEGES ESZTENDŐK, CSONKA MAGYARORSZÁG*

Babits már a gyermekkorban is a gyenge fizikumúak közé tartozott és gyakran betegeskedett. A *Sziget és tenger* című ötödik verseskötete megjelenési évét, 1925-öt megelőző két évben többször szorult kezelésre. Legelőször 1922. január 15-én lett rosszul. Rá egy évre az előző évben is tüneteket produkáló, utólag valószínűsíthetően epehólyag-gyulladásaként azonosítható betegség lépett fel nála. Kezelőorvosa kezdetekben Kaposy Ferenc⁴⁹ volt, a Dante-fordító Kaposy József fia. A költő bántalmaival Reviczky utcai lakásán feküdt, ott látogatta meg Kaposy Ferenc és Cukor Miklós doktor. Állapota minden valószínűség szerint megnyugtatóan alakult, mert Kaposy csak május 10-én látogatta már csak meg a februári és márciusi vizitek után.⁵⁰ Bizonytalan eredetű panaszai novemberben és decemberben tértek vissza.

1924 októberéig nem volt jelentős baj, akkor azonban Kaposy doktor egy hirtelen föllépett láz okaként vérhast állapított meg Babitsnál. A betegség szövődésének sokizületi gyulladás kínozta a költőt, aki végül november 18-án az I. számú Belgyógyászati Klinikára feküdt be bajával (itt írta meg *Csövek, erek, terek* című versét). Feleségével Babits közvetlenül a kórházból 1924. december 23-án egyenesen Szekszárdra utazott, ahol egy hónapot töltöttek, ez idő alatt Dragits Imre megyei tisztifőorvos⁵¹ volt a kezelőorvosa (a lábadozás ihletre *Rekovalesszcencia* című költeményét). 1925. február 20-án már megszűntek panaszai, a kórházi kezelés után a felügyeletet Kaposy Ferenc doktortól lassan a költő rokona, Buday László⁵² vette át.⁵³

A költő ekkor született levelezésében 1925 decemberében olvashatók olyan megjegyzések, amelyek arról adnak hírt, hogy Babits influenzás lett. Ebben az évben először egy decemberben készült levelében utal arra, hogy betegség miatt nem válaszolt Sásdi Sándornak, a Pécsi Napló munkatársának december 8-án kelt küldeményére, amelyben az újságíró cikkéhez

⁴⁹ Török Sophie naptárai szerint Kaposy az alábbi alkalmakkor látogatta meg a költőt: 1925. december 3-án (minden bizonnyal Török Sophie influenzája miatt – ld. *Török Sophie naptárai...*, i. m., 258.) és 6-án, 7-én a költő járt a doktornál, 14-én és 16-án Kaposy (immár valószínűleg Babits betegsége miatt) járt a Babits házaspárnál, 20-án viszont ők látogatták meg az orvos rokont, 1926. január 24-én Kaposyék jártak uzsonnán Babitséknál, április 9-én viszont a költő és felesége voltak uzsonnán a doktornál, szeptember 19-én Kaposyék látogatták meg Babitsékat Esztergomban, november 19-én Budapesten pedig a Babits házaspár volt a doktornál. = *Török Sophie naptárai...*, i. m., 258-260., 263., 272., 282., 285.

⁵⁰ „...kínok és álmok közt...” *Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004., 125-126.

⁵¹ „[...] Dragits Imre (Pincehely, 1853. szeptember 18. – Szekszárd, 1937. július 13.), szekszárdi járási orvos, 1909 és 1925 között Tolna vármegye tisztifőorvosa; évtizedekig Babits (III) Mihályné Kelemen Auróra és Kelemen (I) Ilona egészségének is öre volt.” = „*Különös emberi háló*” *Ami a Babits család levelezéséből kimaradt*, ögy., vál., s. a. r. BUDA Attila, Universitas Kiadó, Bp., 2006., 229. – Az ő személye adhatott mintát a *Halálfiain*ban fölbukkanó Tardits doktor alakjához.

⁵² Babits rokona a Kelemen-ágból, Buday Kálmán és Békéssy Anna fia. – „Oklevelét 1924-ben szerezte, a budapesti egyetemen magántanár lett és a Herzog-klinikán tanársegédi állásban dolgozott. Elméleti munkássága elsősorban szakcikkekből állt. Babits (IV) Mihály kezelőorvosa volt sorozatos betegségei idején 1932 végétől. Török Sophie naptáraiból kiderül, hogy a későbbi években is rendszeres látogatója és vendége maradt a költőnek.” = *A Babits család levelezése*, szerk., szöveggy., bev. és jegyz. BUDA Attila, Bp., Universitas Kiadó, 1996., 16. – Török Sophie naptáraiból kiderül, hogy Buday László – aki ekkoriban a IV. sz. Belgyógyászati Klinika gyakornoka, később az I. sz. Belgyógyászati Klinika tanársegéde volt – 1925 októberé és 1927 januárja között 1925. okt. 12-én és december 18-án látogatta meg őket. = *Török Sophie naptárai...*, i. m., 251., 259.

⁵³ „...kínok és álmok közt...” *Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról*, i. m., 136.

kért információkat⁵⁴ Az újságíró később újra megismételte kérését.⁵⁵ Az újonnan megkeresésre aztán Babits már válaszolt, bár levele teljes egészében nem maradt fenn, csak egy ceruzával írott autográf fogalmazvány-töredék bizonyítja, hogy mégis levelet írt a pécsi újságírónak.⁵⁶ Valamint még az a cikk is bizonyíték erre, amely végül is megjelent a Pécsi Napló 1925. december 25-i számában.⁵⁷ A tudósításba a szerző beépítette riportalányának levelét (így maradt fenn az irat).

Válaszában Babits arra hivatkozva indokolta levelének elmaradását, hogy „néhány nap óta fájdalmas, bár nem jelentékeny betegség” kötözte ágyhoz. Török Sophie naptárai szerint⁵⁸ a költő december 13-án lett beteg, de azt nem jegyezte föl, hogy férje mikor gyógyult ki bajából. A bejegyzésekből az derül ki, hogy december 14-én és 16-án is járt náluk Kaposy doktor, 18-án pedig még uzsonnára is ott maradt. Éppen aznap, 18-án kelt a költő édesanyjának a le-

⁵⁴ Sásdi Sándor – Babitsnak – Pécs, 1925. nov. 26. – OSZK Fond III/1106/2.

⁵⁵ Sásdi Sándor – Babitsnak – Pécs, 1925. dec. 8. – OSZK Fond III/1106/1.

⁵⁶ Babits – Sásdi Sándornak – Budapest 1925. dec. 8. után – OSZK Fond III/1482. – A fogalmazvány szövege:

„Bocsásson meg hogy nem teljesítettem azonnal kívánságát, de néhány nap óta fájdalmas bár nem jelentékeny betegség kötözött ágyhoz s csak most jutok hozzá hogy levelére felelhessek. Lehet hogy válaszom már <le> |:meg:| is késett <a karácsonyi számát> ; de ha karácsonyra nem újévre talán még jókor jön s mindenesetre tanuságot tesz arról hogy <mi |:mindig:| lyen kedves nekem> valóban kedves nekem minden alkalom mely a pécsi közönséggel való intimebb kapcsolatot jelentheti számomra.

Sajnos, nem voltam Pécssett azóta hogy leérettségiztem a ciszterciták gimnáziumában”

A Pécsi Naplóban közölt cikk szövege:

„[...] Bocsásson meg, hogy nem feleltem kívánsága szerint postafordultával levelére; de néhány nap óta fájdalmas, bár nem jelentékeny betegség kötözött ágyhoz, s csak most jutok hozzá, hogy irhassak. Lehet, hogy válaszom már késő is: de ha karácsonyra nem, újévre talán még jókor jön, s mindenesetre tanuságot tesz arról, hogy valóban kedves nekem minden alkalom, mely a pécsi közönséggel való intimebb kapcsolatot jelenheti számomra.

Sajnos nem voltam Pécssett azóta, hogy leérettségiztem a ciszterciták gimnáziumában: noha alig van év, hogy ne terveznék egy pécsi utat. De a pécsi út mindig jövőre és jövőre maradt. Eleinte, régi boldog békeidőben, a külföldet jártam, a fiatalember mohóságával, akiknek még sürgősebb ujat látni mint a régit viszontlátni. A viszontlátás ösztöne később annál jobban fölébredt bennem – de istenem! háboru, forradalom, keserőségek és betegségek, hosszú, hosszú, végérhetetlen betegségek gátoltak azóta.

Pedig kilenc évet töltöttem Pécssett, első tudatos benyomásaim, szellemi életem ébredése, egész diákkorom története odafűz. Mi a legkedvesebb emlékem? alig tudnám megmondani: egy darab maradt ott az életemből.

Édesanyám a legujabb időkig le-leutazott időnként Pécsre, halottaink sírját megkoszorozni. Egyébként rokonaim is vannak még Pécssett. Én azonban már tán idegen is volnék ott: az én Pécssem a régi Pécs. Nem a jövőé: a múlté. Ezért nem is tudok semmit mondani a jövő Pécséről: csak azt, hogy nagynak, szépnek, boldognak kívánom!

Nagynak, szépnek, boldognak szellemi életében is: mert hogy Pécssett intenzív és ambíciós szellemi munka folyik, az előttem már innen a távolból is kétségtelennek tűnik fel. Ön azt kérdi tőlem: van-e egyáltalán vidéki irodalom? Csak azt felelhetem: nem tudom, hogy *van-e?* de hogy *lesz*, azt remélem. És kivált remélem Pécssett, ahol minden garancia megvan arra, hogy ez nem valami magyarkodó, specializált és inkább etnográfiai érdekességű *tájirodalom* lesz, hanem az egységes magyar szellem arcát fogjuk itt is új oldalról látni, és mintegy friss tükörből vetíve.

Babits Mihály”

= SÁSDI Sándor, „*Szellemi életem ébredése, egész diákkorom története Pécshez fűz*”, Pécsi Napló, 1925. dec. 25., 4.

⁵⁷ „*Szellemi életem ébredése, egész diákkorom története Pécshez fűz*” = Pécsi Napló, 1925. dec. 25., 4.

⁵⁸ Török Sophie naptárai..., i. m., 259.

vele,⁵⁹ amelyben amiatt aggódik, hogy fia ismét influenzás (a hírt a költő egy 1925. december 18-a előtt kelt, ám elveszett leveléből tudhatta). December 23-án azonban a Babits-házaspár már leutazott Szekszárdra. Török Sophie naptárai szerint aznap a reggel 5 órai vonattal indultak.⁶⁰ Babits egy Szilasi Vilmosnak szóló, pontos keltezés nélküli (ám tartalmából kikövetkeztethetően december 22-én kelt) levelében⁶¹ utalt arra, hogy beteg lett, „s tul egy héten nagy lázzal” feküdt. Lehetséges, hogy a baj az otthon töltött idő ellenére elhúzódhatott. Bajáról, Babits korábbi tanári állomáshelyéről ugyanis Kollár Kálmán, aki 1925. december 11-én Bajára invitálta Babitsot (akkor kelt levele⁶² szerint december 2-án erről személyesen beszéltek⁶³). 1926. január 21-én kelt újabb levelében⁶⁴ azt írja a költőnek (aki Kollár első 1925. december 11-i, és második, 22-i⁶⁵ ismételt megkeresésére csak 1926 januárjában válaszolhatott), „bizunk, hogy egészségi állapota meg fogja engedni, hogy a szürke kis alföldi város viszontlássa azt, akit ma azonban nemcsak értékel, de csodál.” Babits a megismételt kérésre már adhatott választ, Kollár 1926. januári levele alapján feltételezhető, hogy a költő a Bajára szóló meghívást gyengélkedő állapotára hivatkozva mondta vissza, vagy tette attól függővé.

1926 folyamán a levelezésben már csak egyszer említődik a költő egészségi állapota. Március 10-én kelt levelében édesanyjának megköszönte az általa elküldött bort (Szekszádról rendszeresen indultak Budapestre, a Reviczky utcába ilyen küldemények), s ezzel kapcsolatban jegyezte meg: „Épen jókor jött mert a gyomrommal volt baj. Most meg vagyok egy kicsit hülve, de nem komoly.”⁶⁶ Feleségének naptáraiban ennek a betegségnek azonban nincs nyoma.

*

Ezekben az években, ha testi bajai nem is igen voltak Babitsnak, kedélyállapota azonban nem volt nyugodt és kiegyensúlyozott. Mint ismeretes, a költő tanári nyugdíját (amelyet állami szolgálatban töltött tíz év után kaphatott akkoriban Magyarországon egy tanerő) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Fegyelmi Tanácsa 1920. március 31-i döntésével megvonta Babitsnak az 1918 és 1919 folyamán „tanúsított viselkedése” miatt.⁶⁷ A döntés indoklása a budapesti egyetem tanári állása elfogadására, valamint az Új Világ című ifjúsági lap 1919.

⁵⁹ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – Szekszárd, 1925. dec. 18. – OSZK Fond III/179/131.

⁶⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 260.

⁶¹ Babits – Szilasi Vilmosnak – Budapest, 1925. dec. 22. – OSZK Fond III/128/22. – A levélben azt írja a költő, hogy „ma délután egy hétre – a karácsonyi ünnepekre – Szekszárdra utazunk”. A hajnali indulás és a levél tartalma ellentmond egymásnak, így valószínűbb, hogy Babits előző nap, december 22-én írta levelét.

⁶² Kollár Kálmán – Babitsnak – Baja, 1925. dec. 11. – OSZK Fond III/1603/30-31. – A levél hátoldalán egyébként a *Halálfi* ceruzairásos fogalmazványa található.

⁶³ Török Sophie naptárbejegyzései szerint 1925. dec. 2-án Babitsék Rédey Tivadaréknál jártak vendégségben = *Török Sophie naptárai...*, i. m., 258. – Lehetséges, hogy a megbeszélés telefonon zajlott le.

⁶⁴ Kollár Kálmán – Babitsnak – Baja, 1926. jan. 21. – OSZK Fond III/742/1.

⁶⁵ Kollár Kálmán – Babitsnak – Baja, 1925. dec. 22. – OSZK Fond III/1603/28-29.

⁶⁶ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. március 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7.

⁶⁷ A határozat szövege megjelent: ÉDER Zoltán, *Ismeretlen adatok Babits 1919-es magatartásának következményeihez* = *Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve*, I., Bp., 1959., 74-75.; ÉDER Zoltán, *Régi napok illata. Babits-tanulmányok*, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002., 169-179.; „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv I.*, szerk., vál., szövegg., utószó és jegyz. SIPOS Lajos, Bp., 1999., 365-366.; valamint: JANKOVICS József, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, ItK 2001/1-2, 195-196.

február 15-i számában megjelent *Az igazi haza* című Babits-cikkre hivatkozott, amelyben a költő a területi elvben és küldetésstudattal megfogalmazott haza-felfogással szemben a kulturális alapon, vállalásra épülő álláspontot fejtett ki.⁶⁸ A több szálon futó eljárás nyomán még a toloncházi idézést is kilátásba helyezték (és meg is valósították). Az izgatás büntetében zajló nyomozás azonban Fenyő Miksa közbenjárására, a kultuszminiszter határozata nyomán 1922. július 10-én lezárult, elmarasztalás megállapítása nélkül.⁶⁹

De nemcsak jogi úton indultak támadások Babits személye ellen, hanem az irodalmi közélet részéről is. Az 1919. augusztus 19-én Szabó Dezső elnökletével megalakult Magyar Írók Szövetsége kifogásolta, hogy a költő nem csatlakozott a szervezethez az összeomlott kommunista diktatúra után. A Petőfi Társaság 1920. február 21-én kizárta.⁷⁰ A költőt nyilván felzaklatták az átélt események, és az sem hagyhatta érintetlenül, hogy a vörös terrort követő megtorlások a tágabb családját is elérték, hiszen „1919. november 20-án az orgoványi erdőben megölték a költő negyvenéves, jogakadémiai tanár unokabátyját, a kecskeméti direktórium volt tagját, a pécsi gimnáziumban volt egykori osztálytársát, Buday Dezsőt”.⁷¹

Mindezekon túl nemcsak a külvilág felől értékelték elítélően az 1918 és 1919 folyamán volt „cselekedetei” miatt, hanem családja részéről is. Török Sophie naptáraiban 1923 őszén „a költő »idegbajáról« esik szó, amelyet az anyai nagybátyjának, Kelemen Imrének a viselkedése váltott ki az ő kommün utáni »toloncházi meghurcoltatása« miatt”⁷², aki visszaküldte Babits neki dedikált művét.

Babits bizonyára folyamatosan puhatolózott a teljes rehabilitáció ügyében. Nyilván a világ szemében az őt megillető nyugdíj megállapításával lehetett volna ezt demonstrálni. Nagy valószínűséggel Komjáthy Aladár féltestvére, Szúdy Elemér közbenjárását kérhette ebben az ügyben, aki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban magas beosztásban dolgozott. A rehabilitációra 1925 végéig semmiképpen nem kerülhetett sor. Ekkor járt le ugyanis az 1919-ben „elkövetett bűnök” elévülési ideje. A jelenleg hozzáférhető jogtörténeti dokumentumok szerint 1926-ban nem hirdettek általános amnesztiát, hanem – bizonyára – bizalmas miniszteri rendelet születhetett arról, hogy egyéni elbírálás útján kerülhet sor bármiféle mentesítésre.⁷³ Babits feltehetően 1926 decemberében akarta tisztázni magát. S ezért kérte, hogy tanári nyugdíjának ügyében hozott 1922-es döntést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékes bizottsága vizsgálja felül. A miniszter, Klebelsberg Kunó, feltehetően Szúdy Elemér információi alapján, bizottságot hívott életre. A bizottság elnöke a minisztérium illetékes hivatalnoka lett, tagja pedig Pintér Jenő, a budapesti tankerület főigazgatója és Szúdy Elemér lett. Az eljárás során Schöpflin Aladárt tanúként hallgatták meg. Az ügy végül 1928. január 13-án a költő

⁶⁸ A cikk szövege – részleteiben – megjelent: „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv I.*, i. m., 339-340. – A teljes szöveg pedig: SIPOS Lajos, *Babits Mihály és a forradalmak kora*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1976. 142-145.; valamint: ÉDER Zoltán, *Régi napok illata...*, i. m., 172-175

⁶⁹ L. erről JANKOVICS, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, i. m., 184-185.

⁷⁰ Az említett események dokumentumait lásd: „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv I.*, i. m., 349-362.

⁷¹ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 54.

⁷² Idézi: SZÁLLÁSI Árpád, *Babits Mihály belgyógyászati kórtörténete* = „...*kinok és álmok közt...*”, i. m., 126.

⁷³ Kassák például egy ilyen egyéni intézkedéssel térhetett haza az emigrációból, miután aláírta, hogy a jövőben mindenféle politikai állásfoglalástól tartózkodni fog. Hatvány Lajos esetében ilyen eljárási kegyelemre nem került sor, miután hazatért, bíróság elé állították, a kiszabott büntetést letöltötte, s csak ezt követően kerülhetett vissza a polgári életbe.

nyugdíjának megállapításával és feddhetetlenségének deklarálásával zárult.⁷⁴

*

1925 és 1926 folyamán a *Halálfiái* (később részletezendő) befejezése elhúzódván szintén próbára tette a költő idegrendszerét. Ennek látványos megnyilvánulása az alábbi incidens volt.

Török Sophie naptáraiban nem jegyezte föl azt az eseményt, amely az 1926. szeptember 30-i Budapestre tartó hajóúton történhetett. A feleség csak annyit rögzített a naptárban, hogy: „Esti hajóval hazajöttünk Esztergomból”.⁷⁵ Másnap, október 1-jén kelt az a levél, amelyet Guttray Gyula, a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. esztergomi ügynökségének vezetője írt Babitsnak. Az állomás vezetője a beosztottjainak az ő távollétében tanúsított magatartásáért fejezte ki sajnálatát a költőnek, akik „udvariatlan és felháborító módon” viselkedtek Babitscsal.⁷⁶ A levélből nem derül ki, hogy pontosan mi történt az esztergomi hajóállomáson. Másnap, október 2-án kelt levelében Babitsék esztergomi barátja, Bayer Ágost tolmácsolta megdöbbenését,⁷⁷ aki ugyan szintén nem volt jelen az esetenél, de annak megtörténte után a helyszínen tájékozódott a hajóállomáson. Levelében azt írta Babitsnak, hogy az állomás főnöke „még a mai nap folyamán ajánlott levélben fog elnézést kérni a háta mögött történt kisiklásért” – bár ezt, tudtán kívül, az azt már az előző nap megtette. Bayer egyúttal biztosította a költőt, hogy az ügy szereplőin (és természetesen rajta) kívül senki nem tud az esetről. Az incidens még egyszer és egyben utoljára a másik esztergomi barát, Einczinger Ferenc október 5-i levelében említődik, aki ugyan ugyanúgy nem volt jelen a történetknél, de rajta keresztül Guttray Gyula ismételt sajnálkozását fejezte ki a Babits-házaspárnak, valamint még egyszer

⁷⁴ L. erről JANKOVICS, *Babits Mihály fegyelmi büntetésének revíziós eljárása ismeretlen dokumentumok tükrében*, i. m., 213. – Az ügyben eljáró bizottság egyik tagja, Szúdy Elemér volt, ekkoriban a Magyar Királyi Miniszterelnökség sajtóosztályának miniszteri osztálytanácsosi címmel felruházott beosztott osztályvezető-helyettese (= *Magyarország tiszti cím- és névtára*, XXXVIII. évf., 1927., szerk. és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1927.). A *Babits Mihály kéziratjai és levelezése (Katalógus) II-IV.* (összeáll. CSÉVE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, PAPP Mária, Bp., 1993. – a továbbiakban: BMKL) szerint 1915 és 1931 között 11 levelet írt a költőnek. [A Nyugatban róla megjelent: ADY Endre, *Számadás csöndes könyvekről.* (Szúdy Elemér: *Amit az élet gondol.*), Nyugat, 1912. II. 470.; SZINI Gyula, *Szúdy Elemér: Trianon után Páris felé*, Nyugat, 1927. I. 206-207.; SZINI Gyula, *Fekete nappalok. Szúdy Elemér könyve*, Nyugat, 1931. II. 428-429.] – A felülvizsgálati ügyben 1927. február 15-én a budapesti tankerületi főigazgatóságon tartottak fegyelmi vizsgálatot, dr. Pintér Jenő tankerületi királyi főigazgató, a fegyelmi bizottság elnökének vezetésével. A bizottság előtt megjelent a költő, aki előadta védekezését indítványa érdekében. Mellette szólalt fel a meghallgatáson Schöpflin Aladár és Szúdy Elemér is, aki előadta a költő álláspontját támogató beszámolóját Babitsnak a proletárdiktatúra alatti magatartására vonatkozóan. – Babits szoros kapcsolatban volt, Pintér Jenő irodalomtörténésszel, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítójával, majd 1933-tól elnökével. Babitscsal 1910 végén vette föl a kapcsolatot, amikor is egyelőre ismeretlenként a költőnek küldött levelében az akkoriban (1911-ben) megalakuló Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagságára kérte föl a költőt (Pintér ekkor még a Budapesti VI. kerületi Állami Főreáliskola tanára volt – l. *Babits Mihály levelezése 1911-1912*, s. a. r. SÁLI Erika, Bp., Magyar Könyvklub, 2003., 377.). Babits még szorosabb kapcsolatban volt Szúdy Elemérral, aki féltestvére volt Komjáthy Aladárnak, s a költőt még Fogarasról ismerte. A világháború végén Budapestre menekült Szúdynak Babits próbált állást szerezni (ld. erről: Babits – Gellért Oszkárnak – Budapest, 1919. jan. 23. után = *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 245-246.).

⁷⁵ I. m., 282.

⁷⁶ Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság Ügynöksége – Babitsnak – Esztergom, 1926. okt. 1. – OSZK Fond III/1617/10.

⁷⁷ Bayer Ágost – Babitsnak – Esztergom, 1926. okt. 2. – OSZK Fond III/247/2. – A levél érdekessége, hogy – minden bizonnyal feladójának figyelmetlensége folytán – 1926. jan. 2-i keltezését kapott. A szövegösszefüggésből és az események rekonstruálása folytán azonban meg lehetett állapítani a tényleges dátumot.

elnézést kért.⁷⁸

A levelezésből tehát nem derül ki, hogy valójában miért is kellett az esztergomi hajóállomás vezetőjének bocsánatot kérnie, s noha – ahogy Bayer Ágost írta a költőnek október 2-i levelében – az eset „egyébként teljesen diskret” maradt, máshol van nyoma a történeteknek. Szabó Lőrinc, aki ekkoriban mesterétől már eltávolodott, évtizedekkel később, a *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések* című emlékezéseiben a közte és Babits között fennálló viszony alakulását megrajzolva a következő megjegyzést teszi az 1920-as évek derekának történéseivel kapcsolatban: „[...] később egyszer Esztergomban a hajóhídon M. [Babits Mihály – Cs. D.] valami hajózási ember buta megjegyzésére úgy kétségbeesett és megdühödött, hogy ruhástúl [!] a Dunába ugrott.”⁷⁹ A megjegyzés valószínűsíthetően éppen arra az esetre vonatkozik, amely 1926. szeptember 30-án történt.

A szorongó, depressio maior szakaszokat megelőző költő, két ilyen periódus között lévő depressio minor állapotában, valami egyszerű, váratlan eseménytől is szélsőséges helyzetbe sodródhatott. Ez az esztergomi történet jól mutatja, a labilis idegrendszerű Babits Mihálynak a maga személyisége, akárcsak József Attilának az övé, milyen „poklot” jelentett.

*

Babits Mihály egészségi és kedélyállapotának hullámozása, akárcsak házasságkötése, tematizációs módosulást hozott költészetében. Ennek egyik megvalósult példája, a versekben megszólaló lírai ének Babits saját élményeit sajátjaiként megjelenítő példái között, az *Ideges esztendők*, valamint Babitsnak az 1918-1919-es felbolydult években befutott pályájának következményeként érkezett támadásoknak mintegy erőteljes válaszadásként, visszacsapásként értelmezhető *Csonka Magyarország* című alkotása (utóbbi címével egyébként rájátszik a korabeli revíziós retorika által elterjesztett mondásra, amely ekképpen hangzik: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!”).

Az *Ideges esztendők* inspirációs hátterében ezek a személyes tapasztalatok húzódnak meg. A rövid vers, mely mindössze három négysoros strófából áll – és egyébiránt régi magyaros rímképletet használ: *aaaa* – mintegy visszatal Babits ismert életének egy szakaszára, noha érezhetően emendált, a közvetlen életrajziságtól elemelt a szöveg. Úgy indul: „Emlékszem...” Ez a Kosztolányi Dezső által gyakran elmarasztalt három pontos szöveglezárás és -indítás azonnal egy már elmúlt idő felé fordítja az olvasó tekintetét. Babits e versben képes házasságáról mint egy általában értett férfi-nő kapcsolatról beszélni – a valós tények ismeretében kijelenthető: részéről az effajta szövegekben voltaképp eufemizmus valósult meg, hiszen Tanner Ilonával, a későbbi Török Sophie-val való kapcsolata és házassága mindennek volt nevezhető, csak szerelminek nem. Az erőteljes és rövid felütés után viszont a költő mind lírai, mind prózai szövegeiben nyomon követhető megoldással él: a megnevezni kívánt lényegiségeket (mintegy saját személyiséggel rendelkező entitásokat) allegorizálja, nagybetűvel írja (ez a gesztusa egyébként Babitsnak az ő korát megelőző korok iránti alázatos, de megértő – szinte középkori – gesztusát fejezi ki, valamint megfeleltethető az éppen ekkor írott *Halálfi* című nagyregényének szövegkompozíciós megoldásaira): „A Szerelem jött, galambszeme

⁷⁸ Einczinger Ferenc – Babitsnak – Esztergom, 1926. okt. 5. – OSZK Fond III/390/12.

⁷⁹ SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, szöveggyűjtemény. LENGYEL TÓTH Krisztina, a jegyz.-ket kész. KISS Katalin és LENGYEL TÓTH Krisztina, Osiris Kiadó, Bp., 2001., 304.

volt, / halkan jött, mint a galamb, és halkan dúdolt [...]” A galamb az európai kultúrában elsősorban a béke jelképe. Bár az ebben a korban az éppen kibontakozóban lévő, erőteljes kommunista befolyás alatt álló békemozgalom tette nemzetközi jelképévé a békének, valójában e szimbólumnak mélyebb gyökerei vannak. A *Bibliában* Noé, Isten által az egész emberiséget büntető özönvíztől megőrzendő „szent maradék” képviselője küld el galambot a bárkáról (amely „menedék”, „sziget”!), hogy találjon szárazföldet. Ennek megtörténte, a csőrében olajággal visszatérő galamb azt jelzi: Isten bevégezte büntető munkáját, kiengesztelődött, békét kötött az emberekkel (hozzá kell tenni: az ószövetségi történetben a megbékélés legfontosabb jele a szivárvány). Az európai kultúra antik (görög) rétegében Aphrodité szerelemistennő madara a galamb. A keresztény gondolkörben a galamb Isten lelke (gondoljunk Jézus Krisztus megkeresztelkedésének történetére), az ókeresztény ábrázolásokon pedig az emberi lélek szimbóluma. A magyar paraszti (leginkább székely) kultúrában a porta előtti kapu fölött elhelyezkedő galambdúc tulajdonképpen a házat védő szellemek, az ősök lelkeinek lakhelyeként szolgált.⁸⁰ Babitsnak e verse tehát néhány szóval egy többrétegű kulturális hagyomány viszonyrendszerébe helyezi a szöveget: „Emlékszem... A Szerelem jött, galambszeme volt, / halkan jött, mint a galamb, és halkan dalolt: de hangja oly meleg, véres-puha volt, / hogy lelkem könnyes forróságban fuldokolt” – szól a vers első strófája. A galamb formájában megérkező szerelem hangjának jelzője azonban némi diszharmóniát jelez: ez a hang „véres-puha” volt – mintha a szelíd erőszak jellemezné, vagy legalábbis maga is sebzett. Így a lírai én és az ő kapcsolata mintegy menedékként, egymás (ön)bizalmának megerősítéseként funkcionál. A diszharmóniát sugallja az is, hogy a szerelem megérkezésekor a versbeszélő lelke „könnyes forróságban fuldokolt” – tehát korántsem egy megnyugtató lélekállapotot eredményezett annak megjelenése.

A második versszak aztán mintha ennek a harmóniátlanságnak a háttérét rajzolná föl: „S egyszerre a Félelem nagy lámpái kigyultak, / eltakarták az álmokat, eltakarták a Multat. / Szent zablák, kötelek nyúltak, lazultak lehulltak: / de a forró kapcsok, a húskarok, összeszorultak.” A lámpa emitt nem a szellem világosságát jelöli, hanem vattalámpaként működik, amelynek fényében eltűntek az „álmok” és eltűnt a „Mult”. A versszöveg referenciális háttéréként is bevonható Babits-életrajz ismeretében kijelenthető: e sorok megfogalmazására bizonyára hatással voltak azok a zaklatások, amelyek egy toloncházi fogvatartással is jártak a költőnél. Egy, a versben nem nevesített időben (a „Félelem nagy lámpái”-nak kigyúlása idején) mintha minden (kikövetkeztethetően) emberi kapcsolat meglazult volna, egy közösséget összetartó viszonyrendszer hullt volna darabjaira. E kép mögött nyilván Babits 1918-19-es élményei is működhetnek, de talán termékenyebb lenne a farsang képzetét bevonni az értelmezésbe. Mint köztudott, a farsang idején tudatosan lazították fel régebbi korokban a társadalmi kapcsokat, szokásrendet, hogy az ember megszabadulva életét szabályozó kötöttségeitől, a bőjt (a megtisztulás) idejére készülhessen (az *Ideges esztendő*k ily módon *A harmadik emeleten* című költeménnyel kerül szövegközötti kapcsolatba). A versben felidézett bomlás viszont nem tudatos, előkészített, hanem katasztrófyszerűen tör elő, irányíthatatlan, amely elől csak menekülni lehet (itt megint az e versben szövegszerűen is megjelenő motívum, a „sziget” bukkán elő). Menekülni, de hova? A testi szerelembe, a szexualitásba: „[...] de a forró kapcsok, a húskarok, összeszorultak.” Amellett, hogy ez a sor a vers első versszakára utal vissza

⁸⁰ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 72-73.

(„[...] lelkem könnyes forróságban fuldokolt”), a *Sziget és tenger* egy másik, szintén a „sziget” motívumát mozgósító alkotásával áll intertextuális kapcsolatban, a *Hús-szigetek a kőtengerben* cíművel („Húsok! különös szigetek! Ez a cica s én magam s a távoli édes / meleg oáz: kedvesem teste, kire szívem éhes: hús, hús, eleven hús! világnak magva, mag [...]”), továbbá a *Régen elzengtek Sappho napjaival* is: („Óh kedvesem! magunknak szól a dal. / Régen elzengtek Sappho napjai. / Csókolj! A líra meghal és a bús / élet a kettes csöndbe menekül.”). Az *Ideges esztendők* harmadik, egyben utolsó versszakában a versbeszélő kedveséhez fordul: „Óh kedvesem, a szél elállt, a viharnek vége van: / ám a tenger egyre zúg még körülöttünk nyugtalan, / kapcsainkat megcibálja, ráncibálja bús-vadan. / Lelkünk nézi a sós vizet remegve, de szomjasan.” A vihar képe mellett, hogy kapcsolatban áll a „Félelem lámpái”-val (és a Noé történetének a vers elején megidézett esőjével, amely az egész Földet elnyelő özönvizet eredményezte), hiszen fenyegető jellegű, egyúttal összeköti a szöveget a *Dal az esztergomi bazilikáról* című költeményben megjelenő viharral (noha ott az kevésbé veszedelmes arcát mutatja). Az expressis verbis megnevezett sziget a *Sziget és tenger* versszövegeiben – mint korábban láttuk – végighúzódo „sziget” motívumának nyílt megjelenése. A vers utolsó strófája legfőképpen *A sziget nem elég magas* című alkotással fűzi össze a szöveget, ahol egyenesen központi témává válik a tenger (a fenyegető külvilág) elnyeléssel kecsegtető hatalma és az annak kitett sziget képe. Ez a tenger az *Ideges esztendők*ben az emberi kapcsolatokat is „megcibálja, ráncibálja”, tehát veszélyessége még közeli. Éppen ezért a szöveg befejezése sem a harmóniát idézi: az emberpár lelkei a „sós vizet” nézik „remegve, de szomjasan”, mint az elsüllyedt hajóról megmenekült hajótörtek

*

A *Csonka Magyarország*, mely 1923 februárjában készült⁸¹ egyszerre tematikus és formai válasz arra az irodalmi és közéleti környezetben Babitsról kialakított képre, amely elefántcsonttoronyba vonult formaművészek mutatta őt, valamint – minthogy a nemzetietlennek tartott Nyugat belső köréhez tartozott pályája indulásától – előkészítője volt az 1920-as országcsonkításnak, s a kultúrában fölfogott (és többször kinyilvánított) haza-fogalma miatt mintegy közömbös volt a több darabra szakított nemzet és ország iránt. Azonban ez a vád nemcsak Babits irányában volt igaztalan, a Nyugat első nemzedékéből Kosztolányi Dezső (*A magyar romokon, Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben, Csáth Gézának*), Juhász Gyula (*Testamentom, Trianon*), Tóth Árpád (*Szent nyomorék, riadj!, Nézz ránk, Ady Endre!, Fénylő búzaföldek között*)⁸² is megénekelték azt a fájdalmat, amelyben az egész nemzet élt. Babits verse egy olyan közéleti légkörben jelent meg, amelyben mind a politikában, mind a sajtóban a revízió gondolata erős, kontúros, mondhatnánk: harcos kijelentésekkel volt jelen.

A két csillaggal három szakaszra választott versszöveg mentes mindazoktól a jellemzőktől, amelyek miatt Babitsot élettől ment formaművészek (tehát nem „igazi”, „vérbeli”, „ösz-tönös” költőnek) tartották. Az egész nagylélegzetű költemény ötven sorával az ószövetségi jeremiádák hangján szólal meg – Babits addig ismert hangjához képest is erőteljesen (bár az első világháború alatt született *Húsvét előtt* és a *Fortissimo* már felrajzolta a költőnek ezt az

⁸¹ Vö. Babits Mihály kéziratái és levelezése, i. m., I., 80.

⁸² Vö. *Szétszaggatott ország. Trianon a magyar költészetben*, szerk. BÍRÓ Zoltán, Antológia Kiadó, Lakitelek, 2010.

arcvonását is). Az első világháború után megjelent negyedik, a *Nyugtalanság völgye* című verseskötetében már érzékelhető volt, hogy a költő képes élni az szabadvers lehetőségeivel – vagy másképpen: tud lazább kapcsolatot kialakítani a szabályosabb ritmusképletekkel (ahogy egyébként ezt barátja, Kosztolányi a *Meztelenül* című kötetével tette ezt meg).

A versbeszélő elsőként egy óhajtó mondatban azt a vágyát fogalmazza meg, hogy hangja bárcsak oly „tisza és éles” lenne, mint a csengőké. Utána megszólítja – a beszéd hangneméből érződően – a vele szemben állókat: „A tiétek [ti. a hangotok – Cs. D.] / zavaros, mint a mocsarak habja!” A csengő képzete szimbólumként a harangnak feleltethető meg, amely ég és föld között függve az isteni törvény elhangzását hivatott jelképezni. A keresztény kultúrkörben (mint egyébként minden nagy kultúrában is) használt harang, amikor halottak napján fölzeng, akkor az a hívőket a feltámadásra emlékezteti. A *Csonka Magyarország* lírai énje tehát mintegy isteni igazság szószólójaként jelenik meg a szöveg kezdetén (és folyamán), mint a próféták. Az erős kifejezések valóban prófétai hangnemet imitálnak: „ti leborultatok az Ércbálvány előtt! dönt/sön az erőszak! / s döntött az Erőszak...” – folytatódik a szöveg. A „dönt-sön az erőszak” kijelentés először úgy tűnik, mintha az a versbeszélő kívánalma lenne, de az ismétlésben immár nagybetűvel szedve „Erőszak”-ként arra utal: ez a vele szemben állók akaratára volt. A bálvány, az ércbálvány készítése és imádása – mivel emberi kéz alkotta egy istennek, transzcendens lénynek tartott, elképzelt alakról – a zsidó vallásban bűnnek számított, hiszen a láthatatlan, az emberi lélek számára fölfoghatatlan és fölmérhetetlen, egyetlen Isten, a Teremtő, az Örökkévaló nem ábrázolható (éppen ezért annak teremtett képmása sem: az ember). Az *Ószövetségben* több helyen fordul elő az ércbálvány képe,⁸³ de itt két ismert ótestamentumi történettel áll összefüggésben a versben említett „Ércbálvány”: az egyik a Kivonulás Könyvében szereplő aranyborjú, a másik a Dániel könyvében Nebukadnezár, Babel királyának története (Dán 2, 1-49.; ill. 3, 1-30). Az első történet közismert: Mózes fölmege a Sínai-hegyre, hogy népe képviselőjében megkösse a szövetséget Istennel, amíg az – nem tudván kivárni annak megtörténtét – kézzel alkotott istenszobrot készít, és azt imádja, megszegve ezzel rögtön azt a szövetséget, amelyet az ő képviselőjében Mózes az imént kötött meg az Örökkévalóval. A második – a már érvényben lévő szövetség korában, az Isten büntetéseként értelmezett babiloni fogság idején játszódik. Mivel ennek a történetnek sok vonatkozása egybevág a *Csonka Magyarországgal* (noha Babits számára, ahogy *Az európai irodalom története* című 1934-es, könyvterjedelmű irodalomtörténeti esszéjéből világos: nem állt hozzá közel az *Ószövetség világa*⁸⁴), érdemes részletesebben kitérni rá. A történet tulajdonképpen nem egy, hanem két, egymással összefüggő eseménysor.

Az első történet arról szól, hogy Babel (Babilónia) királya, Nebukadnezár álmot lát. Bölceitől úgy akarja megtudni az álom jelentését, hogy azoknak nem mondja el azt. Ki kell találniuk. Mivel azok erre képtelenek, minden tudóst ki akar végeztetni. Dániel próféta is a királyi udvar tanácsadói, bölcei közé tartozott, őt is a halál fenyegette. Megtudván azt, mi vár rá, Dániel Istenhez imádkozott, aki föltárta előtte Nebukadnezár álmát, és a zsidó próféta, Dániel (Babits *Dániel éneke* című verse a Pest Napló 1925. december 25-i számában jelent meg, kötetben pedig az 1929-es *Az istenek halnak, az ember él* című hatodik verseskötetében) elmondja a bábéli király álmát: „Amit láttál ó király, az egy hatalmas szobor volt. Ez a szobor

⁸³ L. pl.: Iz 40,19; Dán 14,1

⁸⁴ Vö. SCHEIN Gábor, *Regényes idő. Babits Mihály: Az európai irodalom története = Közelítések...*, i. m., 210-219., 211-212.

nagy volt és fényes, magasra emelkedett előtted, és rettenetes volt a tekintete. A szobor feje tiszta aranyból volt, melle és karjai ezüstből, hasa és ágyéka bronzból, lábszárai vasból, lábai meg részben vasból, részben agyagból. Ezt láttad, míg a (hegyről) le nem vált egy kő anélkül, hogy hozzáért volna valakinek a keze. Ez eltalálta a szobor vas és agyag lábát és darabokra zúzta. Ekkor egyszerre összetört a vas, az agyag, a bronz, az ezüst, és az arany, olyanná lett, mint nyárom a szérún a por, amelyet felkap a szél, úgyhogy nyoma sem marad. A kőből pedig egy nagy hegy lett, amely betöltötte a földet. Ez volt az álom.” (Dán 2, 31-36) Dániel meg is fejteti a Babel királyának az álmot: a nagy bálvány arany része, a fő Nebukadnezár és birodalma, a többi, más anyagból készült részei pedig az utána következő birodalmak, amelyek egy olyan birodalom fölépítésével, amely már nem szűnik meg, eltűnnek.

A másik történet is Nebukadnezárról szól. (Dán 3, 1-30). Ez azt beszéli el, hogy a babiloni király egy hatalmas aranyszobrot készíttetett – a szövegből nem derül ki, de feltételezhető, hogy magáról alkottatta –, amelynek felavatására mindenkit összehívott, és oda kellett állniuk a szobor elé. „Ekkor a kikiáltó harsány hangon kihirdette: »Így szól a parancs, népek, nemzetek és nyelvek. Mihelyt meghalljátok a trombita, fuvola és citera, hárfá és a lant, duda és a többi zeneszerszám hangját, boruljatok le, és imádjátok az aranyszobrot, amelyet Nebukadnezár király állíttatott. Aki nem borul le, és nem imádja, azt még ebben az órában tüzes kemencébe fogják vetni.«” (Dán 3, 4-6) A történet további része közismert, mivel a Babelben élő zsidók erre nem voltak hajlandók hitük miatt, elpusztításukra törtek, azonban Nebukadnezár végül megkegyelmezett nekik, látván, hogy három zsidó ifjú (Sadrak, Mesak és Abednego) hiába került a tűzbe, nem lett semmi baja.

Mi köze van ennek Babits *Csonka Magyarország* című verséhez? Az Ércbálvány, amely a versben megjelenik, a bibliai előzményekkel ellentétben (noha eredetét onnan veszi) nem az emberkéz alkotta hamis isten képe, hanem az ember által alkotott – és itt bevonódik Babits kultúrában fölfogott nemzetképe – hamis nemzetfelfogás, amelynek értelmében a nemzetek közötti nézeteltérések, kérdések megoldását a felek csak a háború eszközeivel látták lehetségesnek – „[...] ti leborultatok az Ércbálvány előtt! döntsön az erőszak! / s döntött az Erőszak...” – szól a versbeszélő prófétai hangon. S úgy folytatja: „mi jogotok beszélni többé? / Nekem van rá jogom!” A vele szemben állók tehát azzal, hogy letették voksukat az erőszak mellett, elvesztették a jogukat, hogy tovább szóljanak. Miről? Erre a kérdésre is választ ad a lírai én: „ti elhánytátok a Kiáltást: mind bolond a fegyverét! nem kiálthattok már: / én elkiálthatom: / Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trombitája! szólj!” Az erőszak mellett hitet tevők tehát azt a jogukat veszítették el a versbeszélő szerint, hogy az akár falakat (= határokat) lebontó szó, igazság, kiáltás fegyverével élhessenek. Szent Pál után a keresztény gondolkörben a fegyver, a kard Isten szavát jelöli: „Tegyétek fel az üdvösség sisakját, és ragadjátok meg a lélek kardját, vagyis az Isten szavát.” (Ef 6, 17) A prófétai hangnemet, a biblikus utalásrendszerrel fűzi tovább Jerikó trombitájának említése (Józs 6, 13-21). A trombita, harsona egyébként is nagy horderejű események égi bejelentője vagy okozója.⁸⁵ Az Ígélet Földjét meghódító zsidók József vezetésével úgy vették be Jerikót városát, hogy hét-szer megkerülték, majd megfújták a harsonákat és *kiáltásban* törtek ki, Jerikó falai pedig leomlottak. Vegyük észre ennek az ószövetségi történetre tett utalásnak képzetkörét: e bibliai történet épp egy *honfoglalást* beszél el, és falak (= határok) leomlásáról szól. Az igazságot

⁸⁵ L. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 88.

csak a versbeszélő kiálthatja el – mint egy próféta, amely így az égi igazság üzenethordozójának jegyeit is magára veszi. A költemény – eddigi részéig – ténylegesen is egy prófétikus szövegnek tűnt. A vers folytatása viszont ismét archaikus képzeteket idéz, azonban térben is elhelyezi (és időben is: a modern korba) mondandóját: „gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában! mert borzasztó / az igazság a gerincekben!” A gerinc az archaikus világnézetek szerint a világot tartó láthatatlan világtengelynek a szimbóluma, így a *Csonka Magyarország* versbeszélője a prófétikus hangnemen túl apokaliptikusát is megüt: a világpusztulás képzetét az igazság elhangzásakor. „[...] mit érnek a ma-épített falak körülöttem?” – folytatja, hiszen egy szinte transzcendens igazság birtokosaként a „ma-épített” csak pillanatnyi lehet. Az igazság, amely elhangzott, annak ellenére, hogy el kellett, hogy hangozzék, tulajdonképpen természetes: épp amiatt „borzadjatok” „gerincek”, mert erőszakot tettek rajtatok. Ezt a képet részletezi tovább a szöveg: „[...] ott borzad az Igazság a kövekben! ott ég a hegyekben! árad a vizekben! / Óh tiszta, éles trombita, zengj! / ne hallgass sohase! / egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint ahogy nem hallgat a / fájás az idegben, míg megvan a betegség... / nem hallgat a vonzás a kőben/ hogy természetes irányba essék... / nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér... / nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér... / nem hallgat a szél, / míg él...” Az a tiszta hang (trombita, csengő) szól itt, amelyet magának kívánt a versbeszélő a vers elején: tehát ő sem volt elég tiszta, ám mivel nem „döntött” „az erőszak” mellett, övé lehet a kiáltás joga.

A vers második, első felétől csillaggal elválasztott része ezzel is kezdődik: „Nekem van rá jogom! / Én elkiálthatom: / *Igazság!*” A szöveg most következő részéből válik világossá, hogy a megszólítottak nem ellenségei a lírai ének, hanem testvérei. „Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét, / szegény testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt, csak pusztá kezetek, meztelen” – a testi erő tehát gyengének bizonyul, s a testvérek keze, „mely bilincsbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti esztelen / sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány előtt igazán – / de hát Ércbálvány hazája lettél-e hazám?” A megszólított testvérek sem lázadni, sem behódolni nem tudnak igazán az Ércbálványnak: tehetetlen, tetszhalott állapot, ezért mondhatta korábban a versbeszélő, hogy hangjuk „zavaros, mint a mocsarak habja”. A lírai én most a hazához fordul: „Van-e reményed abban? [ti. az Ércbálványban illetve a következő képben megrajzoltakban – Cs. D.] / a sötét utakban? / Nem! – Csak a napban! / mely éget a kövön és ragyog a patakban.” A haza reménye tehát a természetesség, pontosabban: a természeti törvény, az igazság, mely fénylik és süt (természetesen), mint a Nap (bár a versbeszélő először még kisbetűvel jelöli). Újra testvéreihez szól – a prófétai szövegekhez hasonlóan mintegy gondolatritmusként ismételve mondatait: „Ti az mondtátok: Döntsön az erőszak! / s hangotok zavart most, mint mocsarak habja. / De én azt mondom: dönt majd az erős Nap! / Kitárom tiszta szavamat a Napra.” A Nap nemcsak a természeti, hanem az isteni törvény, igazság képe is – ég, de él.

A *Csonka Magyarország* harmadik, ugyanúgy csillaggal elválasztott, egyben legrövidebb, záró szakasza a testvérekhez szól ismét, akik azt a harsonát dobták el, amelyet (mint a bibliai történet is szól) az isteni igazság kihirdetésekor és a minden határ átlépésére (transzcendencia!) tesz képessé: „Ti eldobtátok a trombitát / de a trombita zeng tovább, / zeng, nem a ti kezetekben, / hanem a vízben, a hegyekben, / Erdélyben, Felvidéken, / az égen, / s bennem!” Most konkretizálódik a téma, s ér össze a címben említett csonka Magyarország és a prófétai hang. Az igazság – bármi is történt – szól tovább, természetesen, istenien, meg nem

szűnően. A lírai én azért nyilváníthatja ki jogát ismét a szóra – és itt a kor revíziós retorikájának visszhangja zárja a verset („Nem, nem, soha!” – Trianon) – „bianon”-ként: „Én sohse mondtam: »Dönt majd az erőszak!« – most mondhatom: / »Nem, nem!«”

BABITS ÉS A CSALÁD; A KÖLTÉSZETÉBEN VÉGBEMENT TEMATIKUS MÓDOSULÁS: *KESERÉDES, ÖNÉLETRAJZ*

Babits lényegében azóta, hogy apja 1898-as halála után családja visszaköltözött a szekszárdi szülőházba, a gyermekeit erős akarattal irányító nagymama, Kelemen Józsefné Raác Innocentia (a *Halálfi* Cenci néni) „oltalma” alatt ugyan, de attól távol és egyedül élt. Pécsi gimnazistaként az iskolai szünetekben, budapesti egyetemistaként a szemeszterek végével utazott haza. Tanári pályája kezdetétől, önálló életének kialakulásától, 1908-tól Babits csak több-kevesebb rendszerességgel visszajáró vendége volt a szekszárdi háznak. Az otthoniakkal levélben tartotta a kapcsolatot – bár Szekszárdról lényegesen több levél érkezett a költőhöz, mint ami tőle indult haza. A családot a nagymama 1912-es halála után még 1925 és 1927 között is édesanyja, Babits Mihályné Kelemen Auróra, annak húga, Kelemen Ilona (akit e körben csak Nennének hívtak, s aki a *Halálfi* Jolánjának adott mintát), valamint a költő testvérei, húga Babits Angéla (vagy ahogy otthon nevezték: Angyal, Angyus) és öccse, István alkototta.

E szűk család részben a szőlőből, részben ház egyes szobáinak kiadásából élt. Babits Angyal 1908-tól a szekszárdi polgári leányiskola biológia-testnevelés szakos tanára volt, Babits István pedig – aki 1920-ban Japánt is megjárva tért haza az orosz hadifogságból – korábban megkezdett jogi tanulmányait befejezve 1922 nyaratól tiszteletbeli aljegyző, később aljegyző lett a Tolna megyei kisvárosban. A szőlővel a Nenne foglalkozott, aki első, figyelmes olvasója volt a gyermekként írni kezdő Babitsnak. „A szekszárdiak közül a leghatározottabb és legönállóbb személyiség Kelemen Ilona volt. Nem ment férjhez, életét a családnak szentelte, ugyanakkor ő gondozta a szőlőt, ő fogadta fel az »átaljasokat«, azaz azokat az idénymunkásokat, akik egy-egy részfeladatot elvégeznek a szőlőben [...]. Határozott elvei voltak. 1919-ben ő csatlakozott legelőször a szerveződő »Keresztényszocialista Párt«-hoz, kilátásba helyezve, hogy unokaöccsével, a költővel »mint politikai ellenfelek« állnak majd szembe egymással. Érdemi, lényegre törő leveleiből Babits pontos és megbízható képet alkothatott magának a szekszárdiak helyzetéről és gondolkodásáról. Jól mutatja a családon belüli helyzetét, hogy a több családtag által írt levélben mindig ő az első, ő írja meg a lényegi információt, melyhez legfeljebb egy »sokszor csókol szerető Anyád« típusú záradékkal csatlakozott Babits Mihályné Kelemen Auróra s egy ehhez hasonlóval Babits Angyal is.”⁸⁶ Az 1920-as évek derekán azonban Babits Mihályné Kelemen Auróra, Babits Angyal vagy Babits István többször írt levelet a költőnek, mint Kelemen Ilona.

*

Babits 1925 októbere és 1927 januárja között mindössze két alkalommal járt a szülői házban, Szekszárdon: az 1925. december 23. és 1926. január 3., valamint az 1927. január 6. és 22. közötti időt töltötte a költő édesanyjánál (második ott tartózkodásukkor Török Sophie ha-

⁸⁶ *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 477.

marabb, január 15-én visszatért Budapestre).⁸⁷

Ez alatt az időszak alatt mintegy harminc darab levél fordult meg Szekszárd és Budapest között. A levélírásban a szekszárdi családtagok jártak elől mennyiségben, mint ahogy máskor is. Babits ekkor is nehézkes levélírónak bizonyult.⁸⁸ A tőle egyébként is ritkán elinduló levelek elmaradásában azonban ebben az időszakban közrejátszhatott, hogy – mint ahogy már szó volt róla – ekkor merült el teljesen a személyes és családi emléanyagot mozgósító *Halálfiái* munkálataiban. A szekszárdi család tagjai, leginkább édesanyja, Babits Mihályné Kelemen Auróra többször invitálták a költőt és feleségét a Tolna megyei kisvárosba. A Szekszárdról érkező levelek majdnem felében Babits édesanyja kérte fiát és annak feleségét, hogy írjanak, miként vannak éppen, mi történik velük.⁸⁹ A kérések annyiban jogosnak bizonyultak, hogy Babits és Török Sophie 1925. október 3. és 1927. január 18. közötti időszakban mindössze kilenc levelet küldött haza.⁹⁰ Csak két olyan levél maradt fenn Babitstól ebből az időből, amelyet egyedül írt.⁹¹ A másik, visszatérően megfogalmazott üzenet volt Babits Mihályné Kelemen Auróra részéről a fia egészsége felett érzett szüntelen aggodalom. 1926 tavaszán, amikor a költő és felesége néhány napot Esztergomban töltött és a rosszra forduló időjárás miatt Budapestre kényszerült visszatérni (valamint erről üzenetet küldött Szekszárdra⁹²), Babits Mihályné Kelemen Auróra ezt írta nekik: „[...] örülök, hogy vissza jöttetek Bpestre hisz nagyon féltem hogy ott megbetegedtek az áthült lakásban [...]”.⁹³ A költő hogyléte felé irányuló fi-

⁸⁷ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 260-262., 287-288.

⁸⁸ Erről a tulajdonságáról legőszintebben éppen egy levélben nyilatkozott: Babits Szilasi Vilmosnak egy 1922 júniusára datált levelében (amelyben az 1922. júl. 20. és szept. 3. közötti németországi, Szilasiék meglátogatását célzó útjukról ad hírt barátjának) írta: „Ki sem mondhatom, mennyire örülök, hogy mindenről megint beszélhetek veled mint azelőtt! Levélben, hiába, én nem tudok beszélgetni; teljesen, lehetetlenül képtelen vagyok a bő és közvetlen levelezésre.” = „*Engem nem látott senki még.*” *Babits-olvasókönyv I.*, i. m., 418.

⁸⁹ L. Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 12. – OSZK Fond III/179/136.; Babits István – Babitsnak – 1926. jan. 29. – OSZK Fond III/41/52. – Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. márc. 22. – OSZK Fond III/179/138.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. júl. 18. – OSZK Fond III/179/140.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 14. – OSZK Fond III/179/141.; Babits Annyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 28. – OSZK Fond III/35/139.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. okt. 4. – OSZK Fond III/179/142.; Babits Annyal – Babitsnak – 1926. okt. 6. – OSZK Fond III/35/140.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. okt. 29. – OSZK Fond III/179/143.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. nov. 11. – OSZK Fond III/179/145.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. dec. 5. – OSZK Fond III/179/146.

⁹⁰ L. Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1925. okt. 27. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.52.; Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1925. dec. 18. előtt [e levél elkallódott]; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. márc. 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7.; Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. ápr. 19. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.53.; Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. máj. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.54.; Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. jún. 29. – OSZK Fond III/57/3.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. aug. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.9.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. okt. 20. előtt – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.10.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. nov. 12. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.11.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.; Babits és Török Sophie – Babits Annyalnak – 1926. dec. 28. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.13.

⁹¹ Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1925. dec. 18. előtt [E levél elkallódott, de egykori létezéséről Babits édesanyjának egyik leveléből következtethetünk: Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 18. – OSZK Fond III/179/131.]; Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. máj. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.54.

⁹² Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. ápr. 19. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.53.

⁹³ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. ápr. 24. – OSZK Fond III/179/139.

gyelem⁹⁴ a szülő-gyermek kapcsolat minőségének szemszögéből legfigyelemreméltóbb megnyilvánulása az édesanya 1926. október 29-i levele fiának, amely az október 24-i, a Zeneakadémián tartott Babits-est után íródott. Ebben azt írta: „[...] van e már étvágy és tudsz e pihenni ha ez soká tér vissza ugy j<j>öjj haza a mint orvosod is tanácslá, tudod itthonn mindig helyre jössz ha szót fogadsz [...]”.⁹⁵ Rendszeresek voltak továbbá a Szekszárdtól Budapestre (vagy Esztergomba) irányuló bor- és szőlőküldemények, mint a szülői gondoskodásnak a levélíráson kívül megmaradt kizárólagos lehetőségei.⁹⁶ E levelekben (sőt, előfordul, hogy üze-

⁹⁴ Ez az idézett (és a főszövegben később hivatkozott) levelet leszámítva a továbbiakban a következő levelekben figyelhető meg: Babits István és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. okt. 27. előtt – OSZK Fond III/41/92.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 12. – OSZK Fond III/179/136.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 18. – OSZK Fond III/179/131.; Babits Angyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 28. – OSZK Fond III/35/139.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. nov. 11. – OSZK Fond III/179/145.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. dec. 5. – OSZK Fond III/179/146.

⁹⁵ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. okt. 29. – OSZK Fond III/179/143. – Az idézett sor befejező szavai belevilágítanak a levelezésben a Babits részéről egyébként a kötelező tiszteletet mindig megadó formák mögötti kapcsolat mélységébe. Babits éppen ekkor küszködött a *Halálfiái* befejezésével (amelynek írása egyébiránt idegi állapotára is hatással voltak – l. Török Sophie sorait: „Mihály most megint szorgalmasan dolgozik a regényen, s azt reméljük, hogy december közepére elkészül vele; akkor 2-3 hétre talán sikerül elutaznunk a Tátrába, ahol Mihály kifáradt idegi helyrejönne, [...]” – Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. nov. 12. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.11.), amelyben a művészi önkítárással mellett mintegy „leszámol” múltjával – s ebben a műben Nelli alakja (akinek vonásait – de sorsát nem – a költő saját édesanyjától kölcsönözte) egy nehézségekkel terhelt anya-gyermek viszony egyik szereplőjévé válik. A családi levelezés sajtó alá rendezője, Buda Attila kísérő tanulmányában meg is fogalmazza a végül a nagyregényben lecsapódó szülő-gyermek kapcsolat jellemzőit Babits Mihályné Kelemen Auróra személyisége felől: „Nagyobbik fiával kialakuló kapcsolatát a túlzott féltés miatt önmagának parancsolni nem tudó, örök számonkérés jellemezte.” (= *A Babits család levelezése*, i. m., 34.) Ehhez még hozzátehetjük, amit gyermekkoráról, az apjához és anyjához fűződő kapcsolatáról Szabó Lőrincnek elmondott. „– Fő jellemvonása [apjának – Cs. D.], azt hiszem, a becsületesség volt. Belém is úgy belém nevelte, hogy én is olyan nehezen tudok hazudni, megcsalni valakit, vagy akár egy villamosjegyet nem váltani... Előfordul, hogy nem fizetek a kávéházban is, de hanyagságból. De tudatosan ezt csinálni képtelen volnék. Szinte természetemmé nevelte ezt. A rend embere volt. Én csak az erkölcsi rendet értem, a társadalmi rendet... Hogy én másfajta vagyok, az anyám káros befolyásának tulajdonítható. Mert amilyen rokonszenves volt az apám, annyira nem tudtam kijönni az anyámmal. Ma sem igen tudok. Talán nincs igazam.

– Anyám rendkívül ideges asszony. Hisztériás, azt mondhatnám. Mindig is az volt, mindig betegeskedett, amikor ismertem. Koronkint vannak hónapjai, hogy ma is – öreg kora dacára – majd kicsattan az egészségtől, és úgy néz ki, hogy ha teljesen fehér haját elfödte, azt lehetett hinni, hogy fiatal lány... Piros arca van, és nagyon szép lány lehetett. Auróra a neve. Ez is öregapám klasszikus műveltségének a nyoma; egy latin istennő nevére akarta keresztelni, de a pap nem akarta megkeresztelni, de végre találtak egy ilyen szentet. Hajnalkának vagy Orornak – Aurore – hívják a testvérei ma is.” (= SZABÓ Lőrinc, *Babits gyermekkori emlékei* = Uő., *Napló, levelek, cikkek*, Szépirodalmi, Bp., 31-32.) A *Halálfiái* (alkotás)lélektani vonatkozásairól lásd: NEMES Lívია, *Lélektani ábrázolás Babits regényeiben* = Uő., *Alkotó és alkotás. Pszichoanalitikus esszék*, T-Twins, 1994., 36-70.

⁹⁶L. Babits István és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. okt. 27. előtt – OSZK Fond III/41/92.; Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1925. okt. 27. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.52.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. febr. 11. – OSZK Fond III/179/137.; Babits István – Babitsnak – 1926. febr. 27. – OSZK Fond III/41/53.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. márc. 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. ápr. 24. – OSZK Fond III/179/139.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. júl. 18. – OSZK Fond III/179/140.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. aug. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.9.; Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits István – Babitsnak – 1926. szept. 14. – OSZK Fond III/179/141.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. okt. 4. – OSZK Fond III/179/142.; Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 12. – OSZK Fond III/35/141.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. okt. 20. előtt – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.10.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. okt. 29. – OSZK Fond III/179/143.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. nov. 11. – OSZK Fond III/179/145.; Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. nov. 12. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.11.; Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. dec. 5. – OSZK Fond III/179/146.;

netküldésre is felhasznált feladóvevényen) a szekszárdiak az éppen elküldött borról és szőlőről számolnak be, kérdezték, hogy hová küldjék a csomagot, illetve Babits és felesége köszönték meg a küldeményeket, vagy azt az üzenetet fogalmazták meg, hogy mikor adták föl postán az üres hordókat.

Viszonylag kevés levél maradt fenn ebben az időben a szekszárdiak és a Babits házaspár között, amelyben név- avagy születésnapról emlékezzenek meg a felek. Ez annál meglepőbb, mert a korábbi és a későbbi időkben folyamatosan fennmaradtak kártyák, amelyekben a költő anyja vagy lánytestvére, Angyal emlékeztette Babitsot valamilyen közelgő név- vagy születésnapra. Ilyenből a vizsgált időszakban mindössze három maradt fenn (ezek közül az egyik tévedés lehetett⁹⁷), egyet Babits Mihályné Kelemen Auróra kapott hetvenegyedik születésnapjára,⁹⁸ a másikat Babits névnapjára.⁹⁹

Ünnepi jókívánságokat is csak egyszer küldött a költő és felesége haza, Szekszárdra 1926. december 28-án Újtátrafüredről,¹⁰⁰ hiszen 1925. december 23. és 1926. január 3. között otthon jártak,¹⁰¹ 1926 húsvétja előtt nem sokkal, március 27. és április 1. között pedig a költő édesanyja és húga látogatta meg a Babits házaspárt Budapesten (utóbbi napon Babits István utazott föl édesanyjáért és húgáért Szekszárdról).¹⁰² A második látogatásuk október 24. és 27. között zajlott le, amikor a Zeneakadémián tartott Babits-estre látogatott föl Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits Angyal.¹⁰³

Noha a költő már nyáron elkezdte szervezni szerzői estjét, húga csak októberben tudta meg, hogy bátyjának műsoros föllépése lesz: „Ma tudtam meg – írta –, hogy 24.-én lesz egy

Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.

⁹⁷ Babits István – Babitsnak – 1926. febr. 27. – OSZK Fond III/41/53. – Utóiratként a költő öccse ugyanis azt írta bátyjának és feleségének: „Anyikának febr. 29.-én lenne a névnapja, gratuláljatok Neki.” – Török Sophie naptáraiból tudható, hogy házasságkötésük után, 1921 júniusában Szekszárdon járt Babits és Török Sophie, ahol 18-án „névnap izzóna”-t is tartottak (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 95.), ugyanis az Auróra név magyar megfelelőjének, a Hajnalkának június 19-én van az emléknapja. Nem tudni, Babits István hogyan téveszthette el a dátumot, amely annál inkább is érdekes, mert 1926. nem volt szökőév!

⁹⁸ Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. jún. 29. – OSZK Fond III/57/3.

⁹⁹ Babits Angyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 28. – OSZK Fond III/35/139. – Mihály napja szeptember 29-én van. Török Sophie édesanyja, Tanner Béláné Kögler Antónia azonban vejét 1925 novemberében fölköszöntötte annak negyvenkettedik születésnapján (Tanner Béláné Kögler Antónia – Babitsnak – 1925. nov. 26. – OSZK Fond III/2484/1.), a következő évben pedig névnapjáról emlékezett meg (Tanner Béláné Kögler Antónia – Babitsnak – 1926. szept. 27. – OSZK Fond III/2482/2.).

¹⁰⁰ Török Sophie és Babits – Babits Angyalnak – 1926. dec. 28. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.13.

¹⁰¹ Ahol 1925. dec. 24-én Kelemen Imrét látogatták meg, 26-án a „Nennénél” jártak vacsorán, 30-án pedig „Róza néni”-t (aki valószínűleg: Dörnyei Ferencné Babits Rozália a költő apjának a húga, Babits nagynénje lehetett). 1926. jan. 2-án pedig Kovács Dávidnénál (Babits Kovács László nevű, az első világháború végén barátjának az édesanyja, aki annak a szekszárdi polgári leányiskolának az igazgatója volt, ahol a költő húga is tanított testnevelés-biológia szakon), majd ismét Kelemen Imrénél jártak (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 260-262.).

¹⁰² Török Sophie és Babits meg is hívták őket (nem maradt fenn semmilyen adat arról, hogy e meghívás milyen formában történt), majd a meghívásra válaszolva maguk is bejelentették, hogy 1926. márc. 27-én Budapestre mennének (ahol rokonlátogatáson túl színházban jártak – *Török Sophie naptárai...*, i. m., 269.) – ld. Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. márc. 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7.; valamint Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits Angyal – Babitsnak – 1926. márc. 22. – OSZK Fond III/179/138. – A látogatás érdekessége, hogy Babits 1926. ápr. 3-án a Magyar Rádióban volt hallható néhány versének fölolvásával, s amint ez édesanyjának április 24-i leveléből kiderül, utólag hallhattak csak Szekszárdon arról, hogy a költő a rádióban szerepel: „Ha ismét rádióan hallhatnánk, megird ám, mert már két felé is meghívtak bennünket.” – Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. ápr. 24. – OSZK Fond III/179/139.

¹⁰³ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 283.

Babits szerzői est Budapesten, amire én nagyon szeretnék felmenni Pestre. Sőt most mondja Anyika, hogy ő is szívesen feljönne. Ezért is írok mindjárt, hogy légy szives és szerezz számunkra 2 jegyet. Ha Anyika nem is jön én mindenesetre felmegyek, ha ugyan adtok helyet számomra.”¹⁰⁴ Török Sophie és Babits egy nem sokkal október 20-a előtt született levélben válaszoltak a kérésre,¹⁰⁵ amelyben a költő felesége azt írta, hogy már „hetek óta” készült levelet írni, de az esztergomi kerti munkák és a szerzői est szervezése eddig ebben megakadályozta. Közölte, hogy jegyeket is szereztek már az rendezvényre, csak arra kérte a szekszárdiakat, hogy a pontos érkezésről küldjenek üzenetet.¹⁰⁶ Babits azt fűzte hozzá az üzenethez: „Nagyon örülünk mindaketten ha följöttök és látni fogunk benneteket. Én csak arra kérek hogy ha mindegy, inkább 24-én reggel jöjjetek, mint 23.-án, és maradjatok a következő héten tovább. Ha délben ideértetek, estélig még kipihenhetitek magatokat, s a szerzői est után következő napokban mi sokkal jobban ráérnénk veletek lenni mint megelőzőleg. Az utolsó két napon valószínűleg egyetlen egy pillanatunk sem lesz szabad, izgatottak is leszünk – ilyenkor mindenféle izgalmak vannak, – s Ilonka fél hogy titeket sem tudna úgy ellátni mint kellene. De a szerzői est után megszűnnek az izgalmak, akkor már szabadok vagyunk s mindketten örülünk ha mennél tovább nálunk maradtok.” Babits Angyal egyébként már korábban, de szintén még az ősszel szerette volna meglátogatni bátyját, de utazása végül elmaradt. Ezt a Babits névnapjára küldött családi levélben írta meg,¹⁰⁷ de bejelentett utazása elmaradásáért 1926. október 6-i levélben kért bátyjáéktól bocsánatot.¹⁰⁸

Amikor Babits és Török Sophie 1926. május 5-től szeptember 30-ig Esztergomban laktak, mindössze egyszer láttak vendégül szekszárdi rokont: szeptember 18-a és 22-e között látogatta meg fivérét Babits István.¹⁰⁹ Török Sophie családtagjai közül azonban édesanyja, Tanner Béláné Kögler Antónia háromszor, öccse, Tanner Béla pedig kétszer is több napot töltött Babitsék esztergomi házában.¹¹⁰ Reviczky utcai lakásukban még gyakrabban látták

¹⁰⁴ Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 12. – OSZK Fond III/35/141. – Ez utóbbi levél az első a Babits-házaspár és a szekszárdiak között megfordulók közül, amelyben megemlítődik a szerzői est.

¹⁰⁵ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. okt. 20. előtt – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.10.

¹⁰⁶ Ami meg is történt – ld. Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 20. – OSZK Fond III/35/142.: „Kedves Misi! Megkaptuk leveleteket s így elhatároztuk hogy vasárnap reggel 8 órakor indulunk innen, és 1 óra tájban leszünk Pesten. Ne jöjj ki értünk, betalálunk magunk is. Tehát ez most már bizonyos uti program. Ilonka ne vesződjön sokat miattunk, majd viszünk egy kis elemőzsiát. / Tehát a viszontlátásig sokszor csókolunk Benneteket / Angyus.”

¹⁰⁷ Babits Angyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 28. – OSZK Fond III/35/139. – Babits és felesége egy elkallódott levélben válaszolt a bejelentésre: Babits és Török Sophie – Babits Angyalnak – 1926. okt. 6. előtt.

¹⁰⁸ „Úgy történt, hogy egy kollégám megbetegedett, s az iskolában hirtelen más beosztást kaptam, az nap mikor utaznom kellett volna oly idegesnek éreztem magamat, hogy jobbnak láttam nem elindulni.” – Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 6. – OSZK Fond III/35/140.

¹⁰⁹ Babits és felesége még augusztusban hívta meg Babits Istvánt, hiszen „az ő fiatal lábainak talán nem nagy fáradtság hegyünket megmászni” – ahogy Török Sophie írta a levélben. – Ld. Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. aug. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.9. – A költő öccse szeptember 14-én válaszolt a meghívásra: „Szíves hívástokra pár napi tartózkodásra elmegyek Hozzátok.” – Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits István – Babitsnak – 1926. szept. 14. – OSZK Fond III/179/141. – Miatán Babits István visszatért Szekszárdra Esztergomból, Babits Angyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – főntebb már említett névnapki köszöntő – levelet írt Babitsnak. (Babits Angyal és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. szept. 28. – OSZK Fond III/35/139.), amelyben a költő édesanyja megjegyezte: „[...] szerettem volna ha haza jöhetsz és hittem is hogy Pistivel együtt [!] érkeztek de nagyon lehangolt <P> azt izened hogy nem akarsz haza jönni [...]”

¹¹⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 274-282.

vendégül Török Sophie édesanyját és öccsét, Babits felesége naptárbejegyzései szerint 1925 októbere és 1927. januárja között Tanner Béláné Kögler Antónia tizenhatszor, Tanner Béla (vagy ahogy a család hívta: Pubi) tizenháromszor volt a budapesti lakás vendége.¹¹¹ Persze ebben az is közrejátszott, hogy a költő feleségének rokonai Budapesten laktak, azonban Babits rokonai (a szintén Budapesten élő Budayak) közül mindössze a költő másodunokahúga, Buday Júlia és testvére, László járt 1925. október 12-én és december 18-án (utóbbi alkalommal velük jött Kelemen Imre lánya, Babits unokahúga, Kelemen Gizella)¹¹² Babitsék budapesti lakásán, 1926. április 1-jén pedig édesapjuk, Buday Kálmán.¹¹³ A szekszárdi család tagjai ugyanakkor többször bejelentkeztek egy-egy budapesti látogatásra.¹¹⁴

Az adatokból úgy látszik, Török Sophie igencsak meghatározta a ház életét.¹¹⁵ A Babits- és a Tanner-rokonsággal való eltérő bánásmód tetten érhető abban a két levélben, amelyek ugyanazon a napon keltek Újtátrafüreden, s az ottani körülményekről számolnak be a szekszárdiaknak, illetve Tanner Béláné Kögler Antóniának.¹¹⁶ Babits édesanyjának Török Sophie így írt: „Csütörtök [1926. december 16. – Cs. D.] este óta vagyunk itt s talán két hétig maradunk. Nagyon szép és csendes helyen vagyunk, s talán mindketten összeszedjük magunkat. Itt már nagy hó van és minden fehér.” Ehhez képest őszintebben és bővebben fogalmazott saját édesanyjának küldött soraiban: „Csütörtök este ½ 10kor értünk ide holt fáradtan. Itt már rettenetes tél van, térdig süppedő hó. A levegő nagyszerű, bár hülésemet nem fújta el, amint reméltem. Tegnap szép idő volt, sokat sétáltunk, de ma hóvihar van, s alig lehet kimenni. Elég jó itt, de nem olyan rettenetes gyönyörűség, mint gondolják. A szobánk valamivel szebb mint a Bálint klinikán, de nem lényegesen más, olyan szanatoriumi szoba. A földszinten vannak társalgó termek, gyönyörű berendezéssel, de sehohsem lehet dohányozni. Aztán nincsenek itt valami nagy hegyek, bár 2000 méteren felül vagyunk, de ezt látni nem lehet. Egy hegy látszik

¹¹¹ I. m., 250-288.

¹¹² I. m., 251., 259.

¹¹³ I. m., 270.

¹¹⁴ Babits Angyal 1926. szept. 28-i kívánságát már érintettük. A továbbiak: Babits István (Babits István és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. okt. 27. előtt – OSZK Fond III/41/92. – Török Sophie naptárai szerint 1925. nov. 3. és 5. között járt fönn Budapesten, Babits válaszolt is a megkeresésre: „Pistit várjuk.” – Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1925. okt. 27. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.52. – Babits öccse egy újabb levélben jelezte november 3-i érkezését: Babits István – Babitsnak – 1925. nov. 1. – OSZK Fond III/41/51.), Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits Angyal (Babits Mihályné Kelemen Auróra és Babits Angyal – Babitsnak – 1926. márc. 22. – OSZK Fond III/179/138.). A többi bejelentkezést már érintettük.

¹¹⁵ Czeizel Endre is hasonló következtetéseket vont le Török Sophie helyzetét vizsgálva annak házasságában. Azt állapította meg tanulmányában: „Egyfelől az erős akaratú, sőt erőszakos természetű Török Sophie magánéletüket saját ízlése szerint alakította. *Naptárának* bejegyzései nyilvánvalóvá teszik, hogy míg saját édesanyja és testvérei szinte rátelepedtek családi életükre meg budapesti lakásukra és esztergomi nyári házukra, addig a Babits rokonság, beleértve »Anyikát« is, csak kivételes vendég volt náluk. Csányi László szerint Babits édesanyja és testvérei sem nagyon rajongtak a túlságosan uralkodó természetű és a feltűnést szerető Török Sophie-ért, de ő is »hálátlannak« tartotta a Babits rokonságot, és némileg le is nézte őket.” (CZEIZEL Endre, *Babits Mihály családjának (rokonságának) és szerelmi-családi életének elemzése* = „... kínok és álmok közt...”, i. m., 93-94. – A Csányi Lászlótól származó idézet helye: CSÁNYI László, *Kettős arckép. Babits és Török Sophie a Beszélgetőfüzetek lapjain*, Kortárs, 1980/11, 1806-1813.) – A Budapesten élő rokonok meglátogatását tekintve hasonló volt a szituáció, Török Sophie naptárai szerint 1925 októbere és 1927 januárja között tizenegyszer látogatta meg a Babits-házaspár Török Sophie édesanyját, és csak egyszer, 1926. január 27-én jártak Buday Kálmánnál teán. (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 250-288.)

¹¹⁶ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – Újtátrafüred, 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.; valamint: Török Sophie és Babits – Tanner Béláné Kögler Antóniának – Újtátrafüred, 1926. dec. 18. – OSZK Fond III/166/3.

a szálló mögött, de az jóval kisebb mint a zólyommiklósi Polyana, különben is állandóan köd takarja, s csak percekre látszik. Vannak itt nagy havas mezők, egész fekete fenyőcsoportokkal, s szép kis svájci házacskák, mind szanatorium, ez itt amiben lakunk, egy rémes bérkaszánya, hatemeletes. A napokban majd kirándulunk, van itt sikló, ami Tarajkára és a Csorbatóhoz visz, azt mondják onnan már nagy hegyeket látni. Szerettem volna ródlizni, de azt csak nadrágban lehet, s nekem nincs. Én tulajdonképp nem nagyon szeretek itt lenni, unatkozom és rosszkedvem van, s nem értem, egészséges emberek is miért lelkendeznek annyira érte. Tegnap feküdtem egy darabig a terraszon, (ha süt a nap, nagyon meleg van, de árnyékban -16°) de a többi terraszokról olyan csúnya tüdőbajos köhögések hallatszottak, hogy nem volt kedvem ottmaradni. Itt csupa nyavalyás beteg ember van; aki gyógyulni akar, annak biztosan jó hely, de szórakozásnak nagyon gyenge, eddig legalább így tapasztaltam. A koszt nagyon jó és nagyon sok, úgy hogy biztosan meg fogunk hízni, s az idegeknek is jót tesz talán a csend, – ámbár most úgy füttyül a szél, mint a bolond. Kilenc évvel ezelőtt olyan hóvihar volt itt, hogy a tátrai erdők nagy részét kicsavart a szél és egy tanyai asszonyt, aki a bivalyát akarta hazavinni, felkapta a szél a levegőbe és máig se került elő. Ezt nagy röhögve mesélte tegnap egy férfi, de ne félj, most nincs ilyen szél, s amikor fúj én úgyse megyek ki.”

*

Ennek ellenére a Szekszárd és Budapest közötti figyelem nem szakadt meg. Babits István 1925. október 27. előtt kelt soraiban számolt be arról, hogy örömmel olvasták Babits „új könyvé”-ről, a *Sziget és tenger* címűről „egy kis jelentést”.¹¹⁷ A költő és felesége válaszolt a levélre, ők pedig a „szekszárdi tűzvészről” szóló hírek olvasásáról tájékoztatták a rokonoikat.¹¹⁸ Babits édesanyja december 12-én írt üzenetében hazavárta karácsonyra fiát és annak feleségét,¹¹⁹ Jókai összes műveit szerette volna „kristkindlire” (karácsonyra) a költő húgának megvenni, és érdeklődött fiánál, hogyan lehetne azt „egy fali szekrényvel együtt megkapni”.¹²⁰ 1926. január 29-én Babits öccse írt levelet, amelyben könyveket várt bátyjától (azok megvásárlására való kérés a költő 1925. december 23. és 1926. január 3. közti szekszárdi tartózkodásakor hangozhatott el),¹²¹ beszámolt a téli szekszárdi korcsolyázásokról (ahol Babits

¹¹⁷ Babits István és Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. okt. 27. előtt – OSZK Fond III/41/92. – 1925. okt. 27-ét megelőzően a Prágai Magyar Hírlap 1925. okt. 15-i számának 2. oldalán jelent meg ismertetés, nem tudni, erről volt-e szó.

¹¹⁸ Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1925. okt. 27. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.52. – 1925. október 24-én a szekszárdi belvárosi katolikus templom leégett. A tüzet három fiatal fiú felelőtlensége okozta: a szombat reggeli mise alatt a templom padlására felmászva ott galambokat akartak összegyűjteni és denevéreket pörkölni. A keletkezett tűzben a torony és a tetőszerkezet pusztult el, a templom harangja pedig megolvadt. A helyreállítás 1928-ra fejeződött be Diczeny László szekszárdi építőmester tervei alapján és Groh István budapesti iparművészeti tanár vezetésével. (*Szekszárd város történeti monográfiája I-II.*, szerk. K. BALOG János [I.] és DR. DOBOS Gyula [II.], Szekszárd, Szekszárd Város Tanácsa, é. n.)

¹¹⁹ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 12. – OSZK Fond III/179/136.

¹²⁰ Babits ezután küldött egy levelet édesanyjának, azonban ez elkallódott (Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1925. dec. 18. előtt), amint ez az erre az elveszett levélre adott válaszból kiténik – ld. Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1925. dec. 18. – OSZK Fond III/179/131.: „Vettem soraid és irok is ezeketán azonnal, úgy látszik egy hét előtt írott kártyámat nem kaptátok mert egy szót sem írsz hogy jöttök e karácsonyra [...]” – A levélben a Jókai összes műveire vonatkozó kérés is megismétlődik.

¹²¹ Babits István – Babitsnak – 1926. jan. 29. – OSZK Fond III/41/52. – A kért könyveket lásd *A készülő Halálfi-ai* című fejezet lábjegyzeteiben! A könyvek megérkezését febr. 27-én kelt levelében köszönte meg (Babits István – Babitsnak – 1926. febr. 27. – OSZK Fond III/41/53.), egyben újabb könyveket kért, s kérését március 4-én írott

Angyalnak Kiss István volt a partnere¹²²), valamint arról, hogy a farsang után meg akarja kezdeni a tanulást.¹²³ Egyébként a könyvek máskor is szóba kerültek a Szekszárd és Budapest között megforduló levelekben. Amikor 1925 karácsonyát Babits és felesége a költő szülői házában töltötte, elvitte magával az otthoni könyvtárból Tompa Mihály összes műveit. Édesanyja csak később vette észre, hogy a könyvek eltűntek a polcról, s 1926. március 7-én kelt levelében menyének azt írta: „Kérlek ird meg hogy a világos kék kötésű irodalmi könyvekből vittetek e magatokkal? el nem gondolhatom hogy tűnt el.”¹²⁴ A választ maga a költő írta meg a feleségével együtt március 10-én írott levelükben: „A kék könyvek közül Tompa Mihály költeményeit magammal hoztam, tehát ne keressétek.”¹²⁵

Ezeken kívül csak olyan apró-cseprő dolgok tudhatók meg a Budapest és Szekszárd között folyt levelezésből, hogy Babitsék 1925 októberében kifestették Reviczky utcai lakásukat (ez ihlette a *Szobafestés* című verset),¹²⁶ a költő édesanyja megkérte fiát, hogy köszöntse fel Kamarás Bélát, Babits apjának fiatalkori barátját nyolcvankettedik születésnapján, „[...] ő is 44ben született mint edes Apád [...]”¹²⁷, vagy hogy Babitsék esztergomi házukról képeket küldtek a szekszárdiaknak és érdeklődtek az iránt, hogy azok megérkeztek-e.¹²⁸ Török Sophie a Szekszárdról kapott mályvamagokból kikelt virágokról számolt be büszkén anyósának,¹²⁹ 1926. augusztus 9-én pedig örömét fejezi ki amiatt, hogy Babits Mihályné Kelemen Auróra rávette magát arra, hogy a Balatonhoz utazzon,¹³⁰ egy decemberben írott levélből pedig az

újabb levelében módosította, ill. (Babits István – Babitsnak – 1926. márc. 4. – OSZK Fond III/41/54.). Ez utóbbi levelében Babits István megkérte bátyját, hogy írja meg a véleményét a „Tolnai Lexikon”-ról (az 1926-ban megjelent húszkötetes *Tolnai új világlexikona* című kiadványról), nem maradt fenn adta arra vonatkozóan, hogy Babits a kérést teljesítette volna.

¹²² Kiss István Kiss Ernő és Kelemen Brigitta fia volt, Babits ifjúkori szerelmének, Kiss Böskének a testvére. Babits Angyal fiatal korában vonzódott hozzá, majd Kiss István első feleségének, Holub Bozsena halála után 1927. júl. 7-én kötöttek házasságot. Az eljegyzés Babitsék 1926. decemberi újtátrafüredi útja előtt vagy éppen akkor történt – ld. erre vonatkozóan Török Sophie sorait: „Angyalnak sok szerencsét kívánok, s szívből ohajtom hogy boldog legyen! Üdvözlöm őt és Pistát is [...]” (Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.)

¹²³ Babits István érettségije (1913) után 1915-ben vonult be katonának az Osztrák-Magyar Monarchia közös katonájaként. 1916-ban hadifogságba esett, ahonnan csak 1920-ban, Japánt megjárva jött haza. Jogtudományi egyetemi tanulmányait a budapesti egyetemen folytatta. 1922 nyaratól tiszteletbeli aljegyzőként, majd aljegyzőként dolgozott. A tanulás a hátralévő jogi vizsgáira való készülést jelentette.

¹²⁴ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Török Sophienak – 1926. márc. 7. = *A Babits család levelezése*, i. m., 243-244.

¹²⁵ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. márc. 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7. – A világoskék borítás eligazíthat annak tekintetében, hogy Tompa Mihály költeményeinek melyik kiadása lehetett a szóban forgó. A Franklin Társulatnál 1870-ben kiadott *Tompa Mihály összes költeményei* című kiadvány jelent meg világoskék borításban.

¹²⁶ Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1925. okt. 27. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.52. – Török Sophie naptárai szerint 1925. október 15. és 20. között folyt e munka (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 252.). A vers a Magyarország című lap 1925. okt. 25-i számában jelent meg (13.).

¹²⁷ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. ápr. 24. – OSZK Fond III/179/139. – Arról nem tudni, Babits teljesítette-e a kérést. Ebben a levélben olvasható egyébként az is, hogy ekkoriban vezették be a vezetékes vizet Szekszárdon: „[...] tegnap kaptuk a vízvezeték ügyében az első felszolitást május 5-én való befizetéssel és már a nyári hónapokban üzembe veszik, nem tudjuk még miként lehet [...]”.

¹²⁸ Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. máj. 9. – Kelemen Ilona, a Nenne május 20-án köszönte meg a küldeményt: „Kedves Misi és Ilonkám! Engedjétek meg ha ilyen későn is hogy megköszönjem azt a nekem oly kedves képet az Esztergomi asylumról a melynek látása olyan nagy örömet okozott, bár ez lehet az oka hogy e kedves otthon birtokosát az ünnepekben nélkülöznünk kellett, mindannyian emlegetünk szeretettel / a nenne” – Kelemen Ilona – Babitsnak – 1926. máj. 20. – OSZK Fond III/1729/24.

¹²⁹ Babits és Török Sophie – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – 1926. jún. 29. – OSZK Fond III/57/3.

¹³⁰ Török Sophie és Babits – 1926. aug. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.9. – Ebben egy „balatoni

tudható meg, hogy mennyire foglalkoztatta Szekszárd lakosságát az 1926. december 8. és 15. között tartott választás.¹³¹

Babits regénye ritkán említődik a család és a költő által váltott levelekben. A család részéről csak Babits István kérdez egyszer rá a vizsgált időszakban, hogy „Mihály regénye mennyire van?”¹³² Édesanyja inkább egészségéért aggódott, s ő is csak egyszer érdeklődött, hogy áll fia a regényírással: „[...] bizon szeretnék látni, hogy kipihented e már magad és készen van e már regényed? [...]”¹³³ Leginkább a költő felesége számolt be arról (összesen négyszer), hogy „[...] Mihály még mindig a regényen dolgozik [...]”.¹³⁴ Maga Babits is csak ritkán nyilatkozott családtagjainak az alakulóban lévő szövegről, leghosszabban Újtátrafüredről írt e témában, érezhető kimerültséggel: „Én még mindig dolgozom, idegesen, remélem, itt majd jobb lesz. Nem tudok sokat írni, csak pár sort: annyit kell írnom egész nap! Csak már befejeztem volna!”¹³⁵

A *Halálfiái* legtöbbször – ha a családi levelezésbe soroljuk Babits és Török Sophie egymásnak írt leveleit – a költő és felesége között 1927. január 15. és 22. közti egy hétben eltelt időszakban született küldeményekben említődik meg. Ekkor Török Sophie Budapesten volt, Babits pedig Szekszárdon folytatta munkáját. Először a költő felesége utalt a *Halálfiaira*: „Drága kicsikém, remélem, hogy jól vagy és jól halad a munkád.”¹³⁶ Másnap Babits írt feleségének, a levélből kikövetkeztethetően úgy, hogy Török Sophie előző nap írott levelét még nem olvasta: „Tegnap egész nap dolgoztam, noha fáradt és álmos voltam. Most viszik majd haza Imrust.”¹³⁷ Ugyanaznap – férje üzenetének ismerete nélkül – Török Sophie is írt egy újabb levelet férjének: „Mikessel ma beszéltem, meghalt (végre) az apósa, érdeklődött hogy vagy, mondtam szombaton hozod a regényt”, majd később hozzátette: „Hogy van a re-

kártyát” is megköszönnek, amely levél azonban elkallódott. Babits édesanyja egyébként egy júliusban írt levelében számolt be fiának arról hogy orvosa levegőváltózt ajánlott neki (s ez ad hírt arról is, hogy Babits István úszóversenyen vett részt) – Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. júl. 18. – OSZK Fond III/179/140.

¹³¹ „Itt is mint az egész csonkított kis országunkban a választás foglalkoztatja az embereket, úgy látszik ismét Örfinek sikerül a ki most allandoan [!] itt is tartózkodik édes anyjánál” – írta Babits édesanyja – Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. dec. 5. – OSZK Fond III/179/146. – Örfy Imre (?-?) Tolna vármegye szekszárdi választókerületének országgyűlési (képviselőházi) képviselőjelöltje volt ekkor kormánypárti színekben, és a választást is ő nyerte meg. Már 1920-ban is ő képviselte Szekszárdot a nemzetgyűlésben. Egyébként Budapesten, a Mikszáth Kálmán téren lakott, nyilván kampánycélból látogatott haza és lakott édesanyjánál a választások idején.

¹³² Babits István – Babitsnak – 1926. márc. 4. – OSZK Fond III/41/54.

¹³³ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – 1926. dec. 5. – OSZK Fond III/179/146.

¹³⁴ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. aug. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.9. – Babits e levélben szabadkozott édesanyja előtt, hogy csak pár sort írt, „[...] de annyit kell dolgoznom, írnom, hogy nem jutok hozzá a levélíráshoz”. – Török Sophie ezen kívül még háromszor számolt be a szekszárdiaknak arról, hogy férje még nem fejezte be a *Halálfiait* – ld.: Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. okt. 20. előtt. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.10.; 1926. nov. 12-én írott levelükben Babits felesége a regényt említve azzal számolt, hogy férje „[...] december közepére elkészül vele [...]” – ld.: Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. nov. 12. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.11.; dec. 18-án Újtátrafüredről azt írta férje édesanyjának, hogy „csak 15-20 oldal hiányzik már”, s hogy férje „[...] annyira ki van merülve, hogy Pesten már képtelen volt dolgozni [...]” – ld.: Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.

¹³⁵ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.12.

¹³⁶ Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 16. – OSZK Fond 172/75/13.

¹³⁷ Babits – Török Sophienak – Szekszárd, 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/74/11. – A levél a regényre tett utalásáról lásd *A készülő Halálfiái* című fejezetet!

gény?”¹³⁸

A leghosszabb utalást, alkotáslélektani mélységekbe bepillantást engedve, maga a költő tette 1927. január 18-án: „Ma egész éjjel nem aludtam. Sejtelmem sincs, mért nem tudtam elaludni. Nagyon boszant mert valószínűleg visszavet a munkámban. Ugy látszik, idegesség, fáradtság ez is. Már igazán ideje befejezni. Imrust most viszik Gádorosra, lehet hogy ma elérek az epilógi. A bujdosás utolsó jelenetén 2 napig dolgoztam s most sem a legjobb. De a Jozsó-Rosenbergék féle jelenet sikerült. A szöllőbeli Jozsó-féle murit és a jégverést az epilógra hagyom, s Imrus öngyilkosságát egyszerűbben oldom meg. Így veszít az egész meseterkélttségéből.”¹³⁹ E levélből is látszik, Babitsot mennyire kimerítette a regényírás fáradalma, a sokáig elhúzódó alkotási folyamat pedig annak is volt köszönhető, hogy a költő a munka vége felé közeledve igyekezett minden kötelezettsége alól kivonni magát, hogy végső nekirugaszkodással be tudja fejezni művét, levelét ugyanis így folytatta: „Most még arra kérlek, ne mondd senkinek hogy szombaton hazamegyek; mondj például keddet, hadd legyen pár napig inkognitóban. Ugy hiszem, keddre fejezhetem be <be> a regényt teljesen. Most újra neki a munkának, ami sajnos nagyon lassan és fáradtan megy, pláne ily kialvatlan állapotban. Kedves Kicsikém, hát te mit csinálsz? Nem tudok neked szebbet, jobbat írni Pedig jobb szeretnék neked szép [:hosszu:] levelet, mint ezt a regényt javíthatni és foltozgatni!” Török Sophie és a baráti kör tagjai is aggódhattak Babitsért a nehezen véget érő munka miatt, amint ez a feleség Babits levelével ugyanaznap kelt küldeményéből kiderül: „Mikes nagyon érdeklődött a regény után, de azt mondta, sajnálja hogy nem vette el tőled (nem igen tudom, hogy csinálta volna ezt?) mert okosabb lett volna, ha pihentél volna.”¹⁴⁰

*

A minden nézeteltérés ellenére működő együttműködés a két család között leginkább Babits egykori tanítványának, Török Sophie öccsének, a nővére révén mindkét családban csak „Pubi”-ként emlegetett Tanner Bélának az ügyében mutatkozott meg. A költő egykori tisztviselőtelepi gimnáziumi tanítványa, az egyébiránt nem túl jó képességű (Babits egyszer meg is bukatta), jogász végzettségű öcs 1924-ben elvesztette állását. Feltehetőleg valamilyen jogi vizsgája hiányozhatott, ami előmenetelét akadályozta. Az 1925. október 3. és 1927. január 18. közötti időben lezajlott levelezésben ügye először Babits István bátyjának 1926. február 27-én írott levelében bukkan föl.¹⁴¹ Ebben a költő öccse ezt írta Babitsnak: „A legnagyobb sajnálatomra Pubinak azt a kívánságát, hogy részére jegyzeteket küldjek, nem teljesíthetem, mert annak idején én is csak kölcsönként könyvekkel dolgoztam, úgyhogy ily jegyzetek birtokomban nincsenek.” Minden valószínűség szerint Tanner Béla ügye Babits és Török Sophie karácsonyi és januári szekszárdi tartózkodása alatt szóba kerülhetett, Babits István erre utalhatott

¹³⁸ Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/75/13. – A szövegben említett „szombat” 1927. jan. 22-re esett.

¹³⁹ Babits – Török Sophienak – Szekszárd, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/74/12.

¹⁴⁰ Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/75/17. – A Babits és felesége között lezajlott levélváltásnak a regény írásának folyamatába betekintést nyújtó részéről lásd *A készülő Halálfi* című fejezetet!

¹⁴¹ Babits István – Babitsnak – 1926. febr. 27. – OSZK Fond III/41/53. – Ld. még: Babits – Babits Mihályné Kelemen Auróranak – Esztergom, 1926. máj. 9. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.54.: „Itt vagyunk már Esztergomban és most itt is maradunk, bár az idő még nem oly jó mint kívánatos volna. De reméljük, megjavul! és én itt jobban tudok dolgozni.”

vissza levelében. Tanner Béla nyilván jogtudományi tanulmányait akarta befejezni és ehhez kérhetett segítséget – valószínűleg először nővérétől, Török Sophietól.¹⁴² Ez ügyben Babits öccse a következő levelét március 4-én írta bátyjának,¹⁴³ amelyben fölhívja Babitsék figyelmét arra, hogy nézzék meg otthon a költő íróasztalának fiókját, amelyben megtalálható volt Babits István indexe. „Nem lehetetlen hogy mellette van egy pár jogi kompendium, bár alig hiszem, hogy azoknak Pubi hasznát venné” – írta. Török Sophie valóban megtalálta az indexet és „valami jogi könyv”-et, de annak már az ő öccse nem látta hasznát, ahogy ezt válaszában megírta Szekszárdra.¹⁴⁴ Arról nem maradt fenn adat, hogy Tanner Béla milyen vizsgájáról lehetett szó, de közben igyekezett a család állást találni Török Sophie öccsének, mégpedig Pesthy Pálon, a Bethlen-kormány igazságügy-miniszterén keresztül, aki Szekszárd országgyűlési képviselője is volt. Erről az a levél tudósít, amely 1926. október 6-án kelt, és Babits Angyal küldte Babitsnak. Ebben a költő húga a következőket írta az ügyel kapcsolatban: „Ma kapta Anyi Pesthy Palitól azt a levelet amit ide mellékelve küldök. Így remélhetőleg Béla most már csakugyan el lesz helye<...>ve.”¹⁴⁵ Amint ez kikövetkeztethető, Babits Mihályné Kelemen Auróra levélben megkereste Pesthy Pált, aki – ahogy ez a későbbi, az esethez kapcsolódó levelekből kikövetkeztethető – valamilyen ideiglenes elhelyezést tudott elintézni Török Sophie fivérének, Babits felesége ugyanis azt írta férjével együtt küldött, 1926. október 20. előtt kelt levelében¹⁴⁶: „Legelőször is hálásan köszönöm Anyikának amit fivérem érdekében tett, nem is mondhatom hogy mekkora öröm és megkönnyebbülés ez nekünk, mert bár most csak havi egymilliót kap, de ha szerencsével rövidesen leteszi a doktorátust, akkor egy tisztességes uri pálya áll nyitva előtte. Nagyon hálás vagyok ezért Pesthynek is, és főleg Anyikának, szívből köszönöm mégegyszer!”

Török Sophie azonban férjétől függetlenül is megkereshette Babits édesanyját Tanner Béla állásügyében, ugyanis a Babits család levelezésében fennmaradt egy levél Babits Mihályné Kelemen Aurórától, amely 1926. október 27. és 29. között íródhatott, tartalma alapján az október 24-i szerzői est után születhetett, hiszen a költő édesanyja megköszöni menyének a vendéglátást.¹⁴⁷ Levelét a következőképpen kezdte Babits Mihályné Kelemen Auróra: „Édes Ilonkám! / csak ma kaptam soraidat¹⁴⁸ és szívesen megírtam eme levelet, bár nem beszéltem Pestivel a mióta a törvényszék éléről távozott, de ő mindig szíves volt és főkép[p] nagyon udvarias ember, hiszem hogy ezt a kedves tulajdonságát meg is tartotta eme magas állásában.

¹⁴² Török Sophie naptárai szerint 1926. febr. 2-én Tanner Béla Babitséknál járt ebéden (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 266.).

¹⁴³ Babits István – Babitsnak – 1926. márc. 4. – OSZK Fond III/41/54.

¹⁴⁴ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. márc. 10. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.7.

¹⁴⁵ Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 6. – OSZK Fond III/35/140. – Pesthy Pál levele nem maradt fenn. – Babits Angyal levele egyébként válasz volt Babitsék egy elkallódott levelére (Babits és Török Sophie – Babits Angyalnak – 1926. okt. 6. előtt).

¹⁴⁶ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. okt. 20. előtt – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.10. – E levél (amelyben a költő arra kérte hűgát és édesanyját, hogy ha elutaznak Budapestre, a szerzői estre, mindenképpen szóljanak, mikor érkeznek) datálása Babits Angyal Babitsnak 1926. okt. 20-án írt levele alapján történt (Babits Angyal – Babitsnak – 1926. okt. 20. – OSZK Fond III/35/142.), amelyben azt írta: „Megkaptuk leveleteket s így elhatároztuk hogy vasárnap reggel 8 órakor indulunk innen, és 1 óra tájban leszünk Pesten.” – Babits annyit fűzött e levélben az ügghöz, hogy: „Én is nagyon köszönöm mindent, bort, szállót, amiknek nagyon örültünk, és köszönöm én is hogy Pubi ügyét előremozdítottad.”

¹⁴⁷ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Török Sophienak – 1926. okt. 27. és 29. között – OSZK Fond III/181/49. = „*Különös emberi háló*”..., i. m., 256-257. – A dátum e kötet keltezése.

¹⁴⁸ Ez a levél elkallódott – l. „*Különös emberi háló*”..., i. m., 256.

/ Imrének nem szóltam mert ő még a magunk érdekében sem vállalkozott Pestinek irni a mi-
kor a lakásunk miatt rászorultunk volna, a mint mondja neki annyi hivatalos kérelemmel kell
hozzá fordulni azért nem terhelheti a saját dolgaival is[.]” Eszerint Török Sophie öccsének
elhelyezésének ügyében fölmerülhetett ötletként Kelemen Imre is, Babits nagybátyja, aki
1922-től a szekszárdi törvényszék elnöke volt, de ahogy a fentebbi sorok mutatják, nem na-
gyon mutatott hajlandóságot még saját közvetlen rokonai megsegítésére sem. Ellentmondás
mutatkozik e levél és az ezt megelőzően idézett között, hiszen az utóbbiban (mely keltezését
tekintve korábban készülhetett) Török Sophie már köszönetet mond Babits édesanyjának fivé-
re ügyében tett lépései miatt. Lényeges az, hogy 1926 őszén, valószínűleg szeptemberben
Babits Mihályné Kelemen Auróra Tanner Béla elhelyezésével kapcsolatban levélben megke-
reste Pesthy Pál igazságügy-minisztert.

Az ügy azonban ennyiben nem zárult le, Babits édesanyja más úton is próbált menye öcs-
csének segítségére lenni, rokonát, Kelemen Józsefet¹⁴⁹ kereste föl írásával, amint ez Török
Sophie és Babits 1926. november 12-i Szekszárdra küldött soraiból kiderül.¹⁵⁰ A költő felesé-
ge ugyanis férje édesanyjához írt leveléhez mellékelte egy másikat is (ez utóbbi elkallódott),
amelyet Tanner Béla ügyében Kelemen József írt Babits Mihálynénak. Olvassuk inkább Tö-
rök Sophie üzenetét: „Kedves Anyika! / Mellékelten küldöm a Jóska bácsi levelét és bocsána-
tot kérek, hogy felbontva küldöm, de azt hittem nekem szól, csak a megszólításból láttam,
hogy Anyikához írták, ekkor hamar visszatettem a borítékba, csak később Mihály fedezte fel,
hogy ez válasz Anyika levelére, amit Pubi érdekében írt. Sajnos a dolog nem sikerült, de így
is nagyon köszönöm Anyikának kedves fáradozását, és kérem, hogy Jóska bácsinak is tolmá-
csolják hálás köszönetemet.” Török Sophie és Babits következő, Szekszárdra küldött levelé-
ből kiderül, hogy Tanner Bélát 1926. október 1-jétől alkalmazhatták valahol egy kisebb be-
osztásban három hónapra. A költő felesége ugyanis ismételten anyósához fordul abban a kül-
deményben, amelyben újtátrafüredi útjukról küldtek elsőként haza Szekszárdra.¹⁵¹ „Kérem
kedves Anyika, engedje meg hogy néhány szót írjak a fivérem ügyéről. Az ő ideiglenes al-
kalmaztatása most dec. 31-én lejár, s akkor minden végkielégítés nélkül elbocsátják tizedma-
gával együtt, akikkel egyszerre felvették kiségitő munkára. Ez olyan nagy csapás lesz anyá-
mékra, hogy valósággal a mindennapi kenyeret veszi el tőlük; s ez a szomorú helyzet késztet
arra, hogy Anyikát újra zaklassam kérésemmel. Fivérem írt egy kérvényt Pesti Pál
igazságügyminiszterhez, de miután nincs módja rá, hogy kezébe juttassa, mert a miniszter se
nem fogad, se kérvényt át nem vesz, utólagos engedély reményében a kérvényt Anyika címére
fogja elküldeni. Miután Pesti az ünnepeket alighanem Szekszárdon fogja eltölteni én most
arra kérem Anyikát, legyen olyan jó a kérvényt néhány kíséző sorral feladatni a miniszter
szekszárdi címére, ahol biztosan kezébe jut” – írta a költő felesége. Babits csak néhány rövid
sort írt, ő is megerősítve a kérést: „Kérlek én is, édesanyám, ha tudsz valamit tenni szegény
Pubi ügyében: Őt csak ideiglenesen három hónapra vették föl; a három hónap most lejár, s
akkor nem tudja mi lesz vele?” Török Sophie saját édesanyját is tájékoztatta, hogy mit tudott

¹⁴⁹ Kelemen (IV) József (? – 1942) Babits távoli rokona anyai ágon, aki 1914-től a pécsi ítélőtáblán dolgozott
mint bíró (*A Babits család levelezése...*, i. m., 19-20.).

¹⁵⁰ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. nov. 12. – Babits Mihály Emlékház
Szekszárd 75.1.11.

¹⁵¹ Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. dec. 18. – Babits Mihály Emlékház
Szekszárd 75.1.12. – E levélben egyúttal gratulálnak Babits Angyalnak Kiss Istvánnal kötött eljegyzéséhez. L.
fentebb!

tenni öccse érdekében: „Anyinak ma irtam Pubi ügyében, tehát már elküldheti a kérvényt Szekszárdra, bár Mihály azt mondja, hogy Pesti nem lakik ott, s a családja is Pesten van, csak valami birtoka van Tolnában. De Anyi majd megírja, hogy mit tudott tenni, Pubi csak írjon néhány sort s kérje meg őt hogy a kérvényt juttassa Pestihez.”¹⁵² Pesthy Pált tehát többször is fölkeresték Tanner Béla állásügyében, de azt nem tudni, hogy milyen sikerrel. A kérdés még egyszer bukkan föl a vizsgált időszak levelezésében. Babits és Török Sophie – nyilván eljegyzése miatt – Babits Angyalnak címezte a Szekszárdra küldött újévi jókívánságait Újtátrafüredről.¹⁵³ Küldeményükre Babits édesanyja – érezhetően egy kis nehezettel – utal Török Sophienak írott újabb levelében,¹⁵⁴ amelyben beszámolt arról, mit tudott tenni ismételen menye öccsének érdekében: „Örültem nagyon Rólatok hogy hirt kaphattam,¹⁵⁵ azóta én is mindennap készülök Nektek írni de bizon mindig halogatnom vagyok kéntelen, mégis e pillanatban a mikor új évi kártyátok is megérkezett (a mi ugyan nem nekem szól), mégis azonnal leültem a levélíráshoz, nagyon megnyugtató hogy jó és nagyon szép helyen vagytok, a mi bizonyára jó hatással lesz mind kettőtökre a miért kérem is a jó Istent. / Örülök nagyon majd ha haza értek jó kedvben piroosan hogy láthatlak is benneteket. Sajnos Béla kérvényét a mint kezeimhez jutott mindjárt nem sikerült illetékes helyre magammal vihetni a mint én azt hittem, mert úgy legkönnyebb lett volna nekem elintézni, de az Igazságügyminiszter Ur ezuttal nem Szekszárdon ünnepelt, de meg Béla a mellékleteket elfeledte hitelesíttetni így én nem is küldhettem el rendeltetési helyére hanem vissza Bélának,¹⁵⁶ természetesen egy levél kíséretében az Igazságügyminiszter Urnak címére. Azonban Imre öcsémtől hallottam a ki úgy tudja hogy ezek az állások már most meg lettek hosszabbítva, így Bélának ideje lesz a következő kérvényével el nem késni.” Nem tudni, hogy végül sikerült-e elérni Pesthy Pál igazságügy-minisztert – aki láthatólag bizalmas kapcsolatban állhatott a Babits családdal, ha Babits Angyal 1926. október 6-i levelében csak mint „Pesthy Pali”-t emlegeti –, az azonban bizonyos, hogy Tanner Béla jogtudományi tanulmányai befejeztével törvényszéki bíró lett.¹⁵⁷

*

Az 1925. október 3-a és 1927. január 18-a közötti időszak alatt, mint fentebb látható volt, született néhány levél Babits és Török Sophie között is, összesen 6 íródott általuk (ebből négyet a feleség, kettőt pedig a férj írt), amikor a költő 1927 januárjának nagyobbik részét, újtátrafüredi útjukról visszatérve, Szekszárdon töltötte. 1927. január 15-én (éppen hatodik házassági évfordulójuk napján!) Török Sophie Budapestre utazott, férje pedig a szekszárdi házban maradt, hogy munkáját folytassa. E levelekben megnyilvánuló intimitás egy egymáshoz kötődő házaspár képét mutatja föl, azonban – a korábbi és későbbi tények ismeretében – e megállapítás némi tisztázásra szorul.

¹⁵² Török Sophie és Babits – Tanner Béláné Kögler Antóniának – 1926. dec. 18. – OSZK Fond III/166/3.

¹⁵³ Török Sophie és Babits – Babits Angyalnak – 1926. dec. 28. – Babits Mihály Emlékház Szekszárd 75.1.13.

¹⁵⁴ Babits Mihályné Kelemen Auróra – Török Sophienak – 1926. dec. 30. – OSZK Fond III/181/11. = „*Különös emberi háló*”, i. m., 2006., 269-270.

¹⁵⁵ Ez a kitétel Török Sophie és Babits 1926. dec. 18-án kelt levelére utal – l. fentebb.

¹⁵⁶ Babits édesanyjának e mondata nem egészen világos: kinek mit küldött ő el – l. erről: „*Különös emberi háló*”..., i. m., 269-270.

¹⁵⁷ Az 1950-es években, amikor majdnem minden bírót vagy bírósági alkalmazottat elbocsátottak állásából, csak mint fényképész kisiparos tudott elhelyezkedni – ld. *Török Sophie naptárai*..., i. m., 103.

Ezekben a levelekben Török Sophie Babitsot háromszor „Drága Mihálykám”-nak¹⁵⁸, és egyszer „Drága Kicsikém”-nek¹⁵⁹ szólítja, Babits pedig feleségét „Kedves Csacsikám”-nak¹⁶⁰ ill. „Kedves Csacsókám”-nak¹⁶¹ nevezi¹⁶² – itt érezni lehet némi allúziót az Ady-Csinszka házaspár egymást illető becézgetésére¹⁶³ –, ami arra utal, hogy létezett köztük valamiféle érzelmi töltés, noha házasságuk nem szerelmi házasság volt. Török Sophie megírta házasságkötésük történetét a *Naplóm 1921-ből* című kéziratában, amelynek szövege Papp Zoltán János szerint minden valószínűség szerint 1925 nyarán készülhetett (tehát éppen a vizsgált időszak előtt).¹⁶⁴ A minden részletre kiterjedően föltárhatatlan eseményekből, amelyeket azért is leng körül némi bizonytalanság, mert Babits és Tanner Ilona házassága tulajdonképpen a fiatal nő és Szabó Lőrinc kapcsolatából alakult a költő és Török Sophie házasságává, egy mester-tanítvány viszonytalansággal bonyolított kapcsolatrendszerből,¹⁶⁵ az 1925 októbere és 1927 januárja közötti időszakra vonatkoztatva azért néhány megállapítás megfogalmazható.

Babits rövid ismeretség után, viszonylag gyorsan elvette feleségül a hozzá képest sokkal gyakorlatiasabb, törekvő és rámenős Tanner Ilonát. A *Naplóm 1921-ből* című írás szerint – miután véghezvitel nélkül maradt abba az a terv, hogy a szülői háztól való függetlenné válás érdekében Tanner Ilona hozzámegy Szabó Lőrincnek –, Babits a Centrál kávéházban kérte meg az őt egyébiránt csodáló fiatal lány kezét.¹⁶⁶ Említett visszaemlékezésében Török Sophie azt írta (ismételten megjegyezve itt, hogy sorai nagy valószínűséggel 1925 nyarán készültek): „Sokszor olyan nagyon fáj ez nekem, hogy el sem mondhatom: nem a sors hozott össze minket, hanem egy ostoba véletlen, nem érdemeim tettek Babits Mihály hitvesévé, hanem mert

¹⁵⁸ A következő levelekben: Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 15. – OSZK Fond 172/75/12.; Budapest, 1927. jan. 16. – OSZK Fond 172/75/13.; Budapest, 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/75/14.

¹⁵⁹ Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/75/17.

¹⁶⁰ Babits – Török Sophienak – Szekszárd, 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/74/11.

¹⁶¹ Babits – Török Sophienak – Szekszárd, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/74/12.

¹⁶² Még házasságuk kezdetén, 1921. nov. 8-án jegyezte föl Török Sophie, hogy Babitsot aznap éjjel milyen rém-álmok gyötörték (ebben az időben számos meghurcoltatás érte a költőt 1918-1919-es tevékenységéért): „Éjjel hirtelen felülök ágyamban és Mihály homlokára teszem a kezemet, de még szinte álomban, teljesen öntudatlanul, igazán fogalmam sincs róla, hogy miért tettem. Erre Mihály fölébred: köszönöm, édes Csacsókám, hogy felébresztettél, olyan borzasztó álmaim voltak, s úgy szerettem volna neked mondani, hogy kelts fel. – Elaludtunk, s egy idő múlva megint felébredek Mihály hangjára, amint az álom furcsa, nyomott hangján kiáltja: Ilonka, kelts fel, kelts fel! – ijedten nyúlok fel és a hátán meglököm, erre iszonyúan felordít! – Azt álmodta, hogy én a jobb oldalán feküdtem, s ő kért, hogy keltsem fel, mert a bal oldalán van egy fal, s ott valaki egy borotvát köszörül rettenetes szándékkal. Én azonban a bal oldalán szoktam feküdni, s ahogy hozzányúltam, hogy felkeltsem, azt álmodta, hogy a borotvát belévágták. – Aztán elbeszéltem neki, miket mondott. – Én sohasem szoktalak Ilonkának hívni, hanem Csacsikámnak – az álom, úgy látszik, nagyon komoly dolog.” („*most én vagyok hang helyetted...*” *Török Sophie Babits Mihályról*, óá. Téglás János, [Budapest,] 2000., 80-81.)

¹⁶³ Török Sophie naptárának sajtó alá rendezője, Papp Zoltán János bevezető tanulmányában „máig nem eléggé feltárt”-nak nevezi Babits és Ady fiatal özvegye, Csinszka kapcsolatát, amely nem sokkal a másik nagy pályatárs 1919. január 27-i halála után vette kezdetét a nemcsak Babits, hanem Magyarország életében is zűrzavaros időszakban (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 18.). Babits és Csinszka kapcsolatáról lásd még: *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 464-467.

¹⁶⁴ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 10.

¹⁶⁵ Babits és Török Sophie viszonyát az esküvőjükig lásd: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 11-20. – A bizonytalanságot, a homályt az okozza, hogy Török Sophie és Szabó Lőrinc – érthető okokból – másképp emlékezett vissza arra az időszakra, amikor Szabó Lőrinc Babitsnál lakott (1920. július 2-től 1921 őszéig – vö. *most én vagyok hang helyetted...*” *Török Sophie Babits Mihályról*, i. m., 219.) és viszonya volt Tanner Ilonával (a későbbi Török Sophieval), aki ekkoriban egyre gyakrabban járt föl Babits Reviczky utcai lakásába, hogy irodalmi ambíciójától hajtva a költőtől eszközölje ki a Nyugatban való szereplést. Török Sophie visszaemlékezéseit lásd: „...*most én vagyok hang helyetted...*” *Török Sophie Babits Mihályról*, i. m., 7-52.; Szabó Lőrincét pedig: SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, i. m., !!!!

¹⁶⁶ Lásd: „...*most én vagyok hang helyetted...*” *Török Sophie Babits Mihályról*, i. m., 42-45.

éppen kéznél voltam, nem szeretett, nem kívánt, mint egyetlen nőt, aki boldoggá teheti – csak a magánytól menekült, s meggondolás nélkül, teljesen ismeretlenül feleségül vett, csak hogy legyen mellette valaki, s hogy kit vesz el, alig volt fontos, talán néhány kényelmi szempontt számolva, elvehető voltna gazdag és előkelő lányokat, de az nem járt volna komplikáció nélkül, s velem oly kényelmesen ment az ügy! S egy cseppnyi garancia az együttélés lehetőségére talán irodalmi érdeklődésem volt, egyebet alig tudott rólam – jót legalább nem sokat.”¹⁶⁷ Úgy tűnik, hogy ilyen kezdetek után mégis kialakult valamiféle intimitás közöttük, de ennek alapja Tanner Ilona Babits iránt mutatott csodálata, valamint a költőnek a nők körében megmutatkozott félszége és tisztelettudása lehetett.¹⁶⁸

Török Sophie idővel azonban gyermeket is akart szülni férjének, de ez korábbi életében történt tragédia miatt nem sikerülhetett, idézett visszaemlékezését így írta: „[...] ma mégis úgy áll a dolog, hogy szépen fejlődő tehetségemet apró és ostoba dolgok megállították. Ezen az úton tehát nem menthetem magam az elmúlástól – s még csak gyereket sem tudok szülni! – , pedig oly mély ösztön bennem a vágy, hogy ne múljak el nyom nélkül.”¹⁶⁹ A tehetséggel és szívós akarattal rendelkező Török Sophie életben betöltött szerepeinek zavarát mutatja, hogy számot vetve életével azt állapította meg, bár „minden lap nyitva áll”¹⁷⁰ versei számára, „a legnagyobb élő magyar író” feleségeként mégsem kap őszinte kritikát – és még gyermeket sem tud világra hozni.

Babits felesége ugyanis meddő volt, egy abortusz következtében, amely még egy, a külügyminisztériumi tisztviselesége alatt folytatott viszony következménye volt.¹⁷¹ Török Sophie terméketlenségéről saját magának is tudomása lehetett korábbról.

S mivel „nyomot akart hagyni”, ezért elhatározta, hogy testvérét és Bíró Irma nevű cselédjüket „összehozza.” Arra gondolhatott, hogy egy ilyen kapcsolatból fogant gyerekekkel valamiképpen folytatódik a Tanner-család története, az ő révén is.¹⁷² Czeizel Endre a naptárbejegyzésekből visszakövetkeztetve állapította meg, hogy a terv megvalósulásaként 1928. március 12-én született, és ugyanazon év szeptember 5-én hivatalosan is örökbefogadott¹⁷³ kislány fogantatása 1927. június 18. körül történhetett. A „megtervezett” gyermeket, megszületése után pár nappal később Török Sophie egy kórházi kezelésből mint sajátját vitte haza. A

¹⁶⁷ I. m., 46-47.

¹⁶⁸ Első találkozásai egyikéről azt írta Török Sophie a *Naplóm 1921-ből* lapjain: „Az egészben csupán az volt fontos, hogy Babits Mihály fogadott engem, s barátságosan szólt hozzám. Nem voltak céljaim, csak távolból szerettem volna hódolni neki, vagy talán közelebb szerettem volna jutni ehhez a talányos, zárkózott, szomorú emberhez? Oly kevés tiszta embert ismertem! S bűnös ajkaimmal úgy szerettem volna a kezét illetni! – de mindez nem volt akkor tudatos, ma visszaemlékezve csak a csodálatra emlékszem, a büszke öröme néhány jó szaváért – aztán, igen, én is csillogni akartam a nevével, szerettem volna a jóindulatát megnyerni, hogy vérszegény zöngeményeimet leköszöltesse – de ez az ember szent volt!” = „...most én vagyok hang helyetted...” *Török Sophie Babits Mihályról*, i. m., 20. – „Azt is mindjárt láttam, hogy nem sokat forgolódhatik nők körül, s egy jólnevelt vidéki kisfiú udvariasságával és zavarával küzd társaságukban.” = I. m., 18.

¹⁶⁹ „...most én vagyok hang helyetted...” *Török Sophie Babits Mihályról*, i. m., 10.

¹⁷⁰ I. m., 9.

¹⁷¹ Lásd erről részletesebben: Czeizel Endre tanulmányát = „...kínok és álmok közt...”, i. m., 62-63.

¹⁷² Bíró Irma 1925. okt. 14-én lépett be cselédként Babitsékhoz, s 1926. febr. 1-jéig állt szolgálatban, majd kisebb szünet után 1926. ápr. 1-jével újra a költőnek és feleségének dolgozik egészen ugyanazon év szeptember 1-jéig, amikor egy újabb szolgáló (Teri) áll munkába (*Török Sophie naptárjai...*, i. m., 252., 264., 270., 280.). 1926. nov. 26-án Bíró Irma neve mint vendég szerepel a naptárban (i. m., 285.), és „[...] ettől kezdve neve gyakran ismétlődik, így 1927. jan. 16-án [Török Sophie előző nap utazott vissza Szekszárdról Budapestre. – Cs. D.], február 17-én és 27-én, március 13-án, 18-án, 20-án és 25-én.” = „...kínok és álmok közt”, i. m., 75.

¹⁷³ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 118.

külvilág szemében a kislány, akit Babits Ildikóként anyakönyveztek, Babits és Tanner Ilona gyermekeként szerepelt.¹⁷⁴

Noha e terv véghezvitele számára sem lehetett könnyű, 1927. november 3-án Török Sophie a következőket vetette papírra naplójában (erre az időre esik, hogy Török Sophie mindkét húga, Márta és Antónia fiút szültek, mindketten második gyermeküket, úgyhogy a gyermek utáni kétségbeesett vágy – valamint egy éppen kezdődő menstruációs ciklus is – befolyásolhatta kifakadását): „Mikor hét évvel ezelőtt átléptem ezt a küszöböt mint Babits Mihály felesége, ifjan, mámorosan, felmagasztosulva, azt hittem, akkor az élet kapui nyíltak meg előttem. Istenem! mimindent hittem! milyen fiatal, lelkes, sóvárgó lélek voltam, milyen egészséges életöröm kacagott bennem. Én nem vettem észre szédült gyönyörömben, hogy a tébolyda ajtaja csapódott be mögöttem – fiatal, lelkes leányok, kik szerelmes vágyaitokat a szomorú költő ideálnak tartjátok, sírjátok értem, s kik érzelmes sorokat olvastok arról, hogy költő nevének lenni szent és nehéz hivatás, oh sírjátok értem! mert hazugság minden, és az örültek házának levegőjében semmi emberi érzés nem marad meg – én, aki egészségesen, fiatal szívvel, rajongó életkedvvel léptem ide be, íme roncs vagyok, összetört nyomorult, és semmiért! cél és haszon nélkül Istenem! és nem lehet többé segíteni rajtunk! kísérteties biztonsággal haladunk a halál felé, erőszakos halál felé. A mi éjszakáink borzalma leírhatatlan, nyitott ablak, mérge és kötél kísértése már oly közel dobol a szívünkhöz, oly közel, hogy rémületénél csak egy rémület rettenetesebb – marad-e még bennünk egy szikra ellenállás, egy szikra józan erő? hogy a nyugalmat adó halál kínálgató ölelését elkerüljük. / Oh, örültek háza. Mindenki örült, Ady örült volt, Babits Mihály még titkolja bomlott agyát a külvilág előtt, de meddig? Örült minden író, Karinthy [...] közveszélyes örült, örült Kosztolányi és Mikes, örült Baumgarten – s örült írók nyomorult feleségei egymás után nyúlnak mérge és kötél után. Én meddig bírom még, ki tudja? talán azért írom le, hogy ne kelljen hangosan beszélnem, talán lecsillapul, talán ha meghaltam, e segélyért sikoltó ujj a süllyedésben megmarad belőlem.”¹⁷⁵

Azt sem szabad természetesen elfelejteni, hogy a terméketlenség tudomásulvétele, a fentiekben rögzített helyzet és a *Halálfiával* való küszködés őt is, Babitsot is megviselte idegileg. Ennek az állapotnak a szavakba foglalása Török Sophie *Halálfiái* című verse:

*Ketten voltunk veled: én és a
Munka. Engem szerettél és a Munkát
gyűlölted. De ő közöttünk ült makacs
harmadiknak. És te elhasználtad az
én életemet és fölépült
a Mű.*

*Először még erőtlen volt és
vértelen. És csak szakadozott konturokban
kisértett szenvedő képzeleted*

¹⁷⁴ „...kínok és álmok közt”, i. m., 74-80. – Czeizel Endre idézi Török Sophie naptárából azt az árulkodó bejegyzést, amelyet 1926. aug. 22-én tett: „Irmát fényképeztem.” – i. m., 75. – Valamint vö. *Török Sophie naptárai...*, i. m., 280.

¹⁷⁵ Idézi: TÖRÖK Sophie, *Naplójegyzetek*, szerk. TÉGLÁS János, Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola, [Bp.,] 1996.; illetve: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 22-23.

*kemény keretében. De én eleven voltam!
És hangosan boldog! És rugalmas ereimben
csengő ütemmel dobolt a vér.*

*Isteni lelket te adtál neki – de növekvő
testét tőlem rabolta; vért, velőt, vágyat és
akaratot. S mind nagyobb lett, színesebb,
mind hangosabb lett és élőnél
élőbb. S legelső mozdulatával
meglóbálta fölöttem homunculus karjait.*

*És én elfogytam lassan. A leghalkabb
szó is fáj már. És imbolygó árnyékomat
mind halványabb sziluettben
verik vissza a közönyös falak.¹⁷⁶*

*

Babits az 1919-es év folyamán, amikor az egyre zavarosabbá váló közéleti viszonyokból az alkotás felé fordult, abba a világba, ahol magáról és arról a közösségről is tisztábban szólhatott, ahogy ezt egyébként a világ megengedte. Nemcsak Magyarország, hanem az ő élete is válságban volt, nem kizárólagosan az irodalmi-közéleti szerepe miatt eldurvuló támadások miatt, hanem magánéletének alakulásának okán is: 1919 novemberének végén már betöltötte a harminchatodik életévét, s bár korábban „megvetette a szerelmet”, társra vágyott. Az ekkoriban vele szoros barátságba került Szabó Lőrincnek tárta föl egyedül belső életének valóságát (erről részletesebben esik szó majd *A Nyugat második nemzedékének fellépése* című fejezetben). Fentebb már esett róla szó, hogy későbbi felesége, Tanner Ilona, hogyan lett a költő élete párja. Minden társaságbeli félszerege és konzervativizmusa ellenére Babits meglehetősen bohém módon vitte végbe házasságát, amint erről – később fennálló minden ellenségeskedő atmoszférájú viszonyuk ellenére – mind Török Sophie, mind Szabó Lőrinc elég hasonló módon emlékezett vissza.¹⁷⁷ Az 1920-as évek közepére azonban mindaz a bizonytalanság és zavar, ami őt a magán- és a közéletben körülvette, kezdett (ha nem is véglegesen) eloszlan. 1921-ben rövid ismeretség után vette feleségül Tanner Ilonát, Török Sophie-t. Házasságuk – mint már fentebb esett róla szó – nem volt szerelmi házasság, s olyan házasság sem, amely a korban gyakoribb volt – amely nem elsősorban a szerelmet helyezte feltételként annak létrejöttéig. Ezek a házasságok ugyanis közös feladatok együttes cipelése révén, két ember fokozatos életszövetségének szintjére emelkedtek föl. A közös feladatot többnyire a gyermekek fölnevelése jelentette. Babitsék esetében azonban erről nem lehetett szó. Az 1920-as évek közepére már megszilárdult viszonyuk, élettörténetük kap hangot a költő *Keserédes* című versében.¹⁷⁸

¹⁷⁶ A vers megjelent a *Nyugat* 1927. máj. 1-i számában, ill. kötetben: TÖRÖK Sophie, *Asszony a karosszékekben*, *Nyugat*, Budapest, 1929., 33.

¹⁷⁷ L. erről: Czeizel Endre tanulmányát = „...*kínok és álmok közt...*”, i. m.,

¹⁷⁸ BABITS Mihály, *Keserédes* = *Pesti Napló*, 1925. márc. 1., 3. – A vers bekerült a *Sziget és tenger* című kötetbe.

*

A költemény lírai énje rögtön egy megszólítással indít – így azonnal egy „én-te” viszony kereteibe illesztve a szöveget: „Tiszta édesség volt a lelked / az enyém tiszta keserűség.” Két egymással ellentétben álló érték, szenzuálisan érzékeltetett lelki minőség jelenik meg múlt időben. A kihagyásos szerkezet egyúttal feltételezi, hogy a kijelentés elmaradt része emígy hangoznék: „amikor találkoztunk”. A múlt idő egyúttal arra utal, hogy a megszólított lelke már nem „tiszta édesség”. A megszólítás közvetlensége, valamint a későbbiekben kibomló versértelem arra utal, hogy a megszólaló versbeszélő férfi.¹⁷⁹ A versszöveg a továbbiakban ennek a két íznek az „összefőzését” jeleníti meg. A megidézett képek egyúttal az európai kultúra antik rétegére mutatnak vissza: „Óh, hogy öntöttem, hogy keverted, s egy erős Isten fújta tűzét – vak kovács – a bolond kohónak, / mely ízek ötvényét koholta.” A „főzésben” résztvevő egyik fél tehát „passzív”, alapanyagát, a „keserűség”-et csak önti egy feltételezhető edénybe, a másik keveri (az ő része, az „édesség” úgy tűnik, már benne van). Az edény alatt a tüzet „egy erős Isten” munkája biztosította. A tűzzel kapcsolatban lévő isten, aki egyúttal kovács is Héphaisztosz¹⁸⁰ – bár a versszöveg nagy I-vel, „Isten”-nek nevezi a természetfeletti lényt, amely pedig a zsidó-keresztény kultúra egyetlen Istenének sajátja. Ez az isten vak is, s nyilván az ő emberi erőt meghaladó ereje és irányíthatósága (hiszen vak) kell ahhoz, hogy a két merőben ellentétes minőség, a „keserűség” és az „édesség” „ötvény”-nyé alakulhasson (arra nem találtam adatot, hogy Babits kifejezése neologizmus-e, vagy valami régies magyar szó-e, mindenesetre ad valami archaikus ízt a szövegnek – egyébiránt pedig előremutat a *Keserűdes* hasonló jellemzőkkel bíró szavára, a „tömeccspár”-ra). „Ki mondja meg ma már, mi volt a / tied, s mi volt az enyém? A szónak / mily kémiaja? Vert eleggyé / összehulltunk, balga tömeccspár.” A szétválaszthatatlanul összekeveredő minőséget összekeverésénél mintha ott lett volna valaki, „ki” „meg” tudná „mondani”, melyik rész kié volt, de a szöveg pontosít: a „szónak kémiaja” lenne képes arra, hogy e szétválasztást megtegye? Ezek szerint létezik a szónak ily ereje, csak nem tudni, merre, milyen összetevők, milyen mechanizmus mozgatja – legalábbis a versbeszélőnek nincsenek erről tapasztalatai. „Vert eleggyé” „hulltak” „össze” immáron a felek, nem is lelkük „édessége” vagy „keserűsége”, hanem már ők maguk – mintha saját magukat öntötték volna abba azt üstbe, melyben „balga tömeccspár”-ra alakultak. A jelző itt valamiféle ostoba tehetetlenségre utal, de az, hogy ily formában is mégis „pár”-ként léteznek, bizonyos elkülönülést feltételez. „Keserű-eggyé, édes, eggyé, / ezer-eggyé! Ki mondja meg már?” – folytatódik a versszöveg, egybejátszatva a másik fél „édességét” megszólításával – ezzel is azt az azonosítást ismételve meg, amely lelkük minőségeit saját magukkal egyesítette, mint korábban. A fokozás, „ezer-eggyé” az összekeveredés erőteljes, mintegy a visszavonhatatlanság irányába mutató nyomatékosítását fejezi ki. Amint a válasz megadójának kilétét firtató kérdés megismétlése is. Egy válasszal, méghozzá elég erőteljessel, mégiscsak szolgál a versbeszélő: azt a tényt szögezi le, hogy az elkövetkezendő életszakaszban, egészen a halálig

¹⁷⁹ L. ennek a kérdésnek éppen a *Sziget és tengerben* olvasható *Régen elzengtek Sappho napjai* című vers kapcsán, a gender-elmélet alapján történő elemzését: MENYHÉRT Anna, *Az „énem”-e – Az „én” neme. Szerep és én viszonya Babits Mihály költészetében: Régen elzengtek Sappho napjai = Hang és szöveg. Költészettörténeti kérdések a lírai modernségben*, szerk. BEDNANICS Gábor et al., Osiris, Budapest, 2003., 164-186.

¹⁸⁰ Babits *Héphaisztosz* című verse a *Nyugat* 1910. jan. 1-jei számában, a 3. oldalon jelent meg, kötetben pedig az 1911-es *Herceg, hátha megjön a tél is!* címűben.

(vegyük észre: itt egy ugrás történik az időben: a múlttól a jövő felé fordul a lírai én – és az olvasó – tekintete) már nem fog szétválni az élmények szintjén a „keserű” és az „édes”: „Mert semmi azt nem tudja tenni / sem szépidőnkben, sem telünkben / hogy ezután ne fogna lenni / halálig minden keserűnkben / valami különösen édes, csúf bajainkban gyönyörű íz; / sem hogy ne lenne minden édes / nekünk egyszerre keserű is.” Ez a szétválaszthatatlanság, az, hogy a „keserű”-ben megjelenik mindig az „édes” és fordítva, megegyezik azzal az állapottal, amely a versbeszélőt és megszólítottját jellemzi. A vers folytatása – úgy, ahogy az a köznyelvben is működik – az idő előre haladását úton való járással azonosítja: „Így járunk, keserűdes ikrek / egyedül is örökre duplák.” Arról nem is beszélve, hogy az „Így járunk” azt a szintén köznyelvi fordulatot idézi meg, amely szerint „valakinek jól vagy rosszul megy a sora”. A „keserűdes” jelző eddig az állapotra vonatkozott, most már az emberpár minősítője lesz. Az emberpár – azon túl, hogy férfi-nő páros – egyúttal ikerpár is. Az ikrek minden (archaikus) magaskultúrában az azonosságon belüli szembenállás jelképei, melyeknek két pólusa egymással szemben álló ellentétek összetartozását szimbolizálja.¹⁸¹ Babits verse tehát az összetartozás kifejtésével együtt a szembenállás meglétét is jelzi. Ez az élet általában értett tapasztalatához illeszkedő kép. A költemény folytatása fokozza az ikerlét megjelenítésében föl-villantott képzetet: „Szemeink elvarázsolt tükrök, / füleink a visszhangot zúgják.” Babits ismét köznyelvi fordulatot használ föl: „Szem a lélek tükre” – szól a közmondás, de itt sajátos jelentés kap a mondat, amely mögött ez a proverbium meghúzódik: „Szemeink elvarázsolt tükrök, / füleink a visszhangot zúgják.” A szem az európai kultúra antik rétegében (és attól kezdve) az értelmi belátás, működés szerve/szimbóluma. A tükör pedig a kendőzetlen valóság jelképe.¹⁸² A versbeszélő és megszólítottja olyan kapcsolatban állnak egymással, amely egymás felé, egymással szembe fordítja őket, ahol nemcsak látó (értelmi), hanem halló szerveik is egymás felé vannak irányozva: „füleink a visszhangot zúgják.” (Érdekes egybeesés, hogy keresztény művészetben a négy erény egyikét, Prudentiát, a Bölcsességet megszemélyesítő nőalak a kezében tükröt tart, amely a jelen mellett, a *múltat* is mutatja.¹⁸³) Babits versében a kép tovább bomlik, a két fél közti kapcsolat olyan erős, hogy: „Egymást foganjuk s szüljük egyre / lelkünk ízét keverve tarkán.” Az ízek keveredéséből kiindulva az ikerlétben, az egymást visszatükröző tükrök, szemek, a visszhangként szóló hangjaikon, valamint az egymásból születés egyre fokozódó képei egy szétbonthatatlan, de korántsem harmonikus kapcsolatát rajzolja föl a megjelenített emberpárnak. A vers befejezése nemcsak Babits hite irányába nyit, hanem egyúttal korábban írott saját és másoktól származó későbbi szövegekkel is intertextuális kapcsolatba lép: „Míg majd a végső Lakomában / elolvadunk az Isten ajkán.” Tehát az szétválasztást tulajdonképpen csak Isten végezheti el, aki megeszi az összekeveredett emberpárt. A befejezés egyúttal visszautal a költőnek korábbi, az 1920-as *Nyugtalanság völgye* című verseskötetében olvasható *Isten fogai közt* című versére („Ide-oda löködünk, apró falatok, az iszonyú Szájban, míg elporladunk a piros foghús közt.”), másrészt előremutat Pilinszky János *Halak a hálóban* című költeményére, mely szintén reménytelen emberi viszonyokat jelenít meg a versszövegben, hasonló befejezéssel: „Bűnhődünk, de bűnhődésünk / mégse büntetés, / nem válthat ki poklainkból / semmi szenvedés. Roppant hálóban hanyódunk / s éjfélkor talán /

¹⁸¹ L. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 99-100.

¹⁸² L. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 203-204., 226-227.

¹⁸³ L. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 203.

étek leszünk egy hatalmas / halász asztalán.”¹⁸⁴

*

Babits *Önéletrajz* című verse nyomtatásban először az *Az Est* 1925. február 15-i számában, a 9. oldalon jelent meg. A vers sok mindenben magában hordozza azoknak az időknek a nyomaikat, amelyeket az 1920-as évek közepéig a költő megélt. Ezek azonban a költemény szövege felől nézve csak alkalmat szolgáltatnak ahhoz, hogy az megszülessék. Babits ekkori alkotásai – szinte műfaj nélkül – előbukkan a megélt élet és az annak elemeiből létrejövő mű problematikája. Ennek a kérdéskörnek legnagyobb szabású példája ebben az időszakban a *Halálfi-ai* című regénye. Azonban a *Timár Virgil fia* kapcsán is polémia indult közte és Ignotus közt (ezt a kérdést a későbbiekben tárgyalom).¹⁸⁵ Az *Önéletrajz* első soraiban olyan elemek uralják a szöveget, amelyek ismerősek a szerzői én életéből: ideges éjszakák és nappalok, állandó szorongás attól, hogy valami nagyobb, befolyásolhatatlanabb hatalom önkényes szeszélyének van kitéve a versben szóló lírai én. Az *Önéletrajz* címével abba az irányba instruálja az olvasót: egy ember itt és most egyes szám első személyben saját múltbéli életének részleteit fogja elbeszélni. Bár – ha Philippe Lejeune definícióját tartjuk szem előtt, amely szerint az önéletrajz „visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi”¹⁸⁶ – eleve gyanús, hogy valaki ezt versformában tegye meg. Az önéletrajz műfaja azonban maga is alkotás.¹⁸⁷ Visszatérve tehát: verset fogunk olvasni, amelynek éppenséggel *Önéletrajz* a címe. A versben megszólaló én egyes szám első személyben magáról beszél, s mondandójának – mint már esett róla szó – vannak a költő életéből ismerős elemei. A szövegindítás pedig egy éppen már folyó beszéd folytatásának képzetét idézi az olvasóban: „S néha a gondok rám csengetnek. Éjjel / fölébrednek. Szobám olyan sötét, mint / jövőm. Mellettem egy szegény madárka, beröpült hozzám, kezemből etettem, de miből török neki holnap?” A „gondok rám csengetnek” kitétele rögtön intertextuális kapcsolatot jelez a korábban már elemzett *Ideges esztendő*k irányába. Ott vizuálisan volt fenyegető a külvilág („a Félelem nagy lámpái kigyúltak”), emitt auditív módon. A csengetés viszont önmagában is veszélyt jelző (s itt eszünkbe juthat a referenciális háttérből a rendőri megfigyelés alatt tartott Babits Mihály). A veszélyérzetet tartja fenn annak megjegyzése is, hogy a lírai én „éjjel” „fölébred” – nem tud nyugodtan aludni. De az önélet-

¹⁸⁴ PILINSZKY János, *Halak a hálóban* = PILINSZKY János., *Nagyvárosi ikonok*, Szépirodalmi, Budapest, 1971., 13.

¹⁸⁵ Babits – bár mindvégig következetesen kiállt a műalkotás szuverén világa mellett – érdekes kijelentés tett írásban 1923-ban, *Az Est Hármaskönyve* című gyűjteményes kötetben – miután néhány sorban összefoglalja életét, a mindössze féloldalas, *Önéletrajz* című írást így zárja: „Ma már nem vagyok tanár, semmi se vagyok: díszes polc, melyet a magyar költők rendesen elérnek. Tizenöt-húsz könyvem van, s bennük talán különb életrajz, mint ez. [Kiem. tölem – Cs. D.]” = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv I.*, i. m., 129. – Babits tehát itt műveivel azonosítja a maga (tulajdonképpen: az alkotó) életrajzát. A nyilatkozat arra utal, hogy az önéletírás is: alkotás, konstrukció, vagy éppen fordítva: az életmű darabjai állnak össze életrajzzá.

¹⁸⁶ LEJEUNE, Philippe, *Az önéletírói paktum* [ford. VARGA Róbert] = LEJEUNE, Philippe, *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, szerk. Z. VARGA Zoltán, L'Harmattan, Budapest, 2003., 17-46., 18. – Lejeune ugyanebben az írásában fönntartja definíciójának követelményeit, így – többek között – az önéletrajzi költeményt is kizárja a műfaj keretei közül (l. LEJEUNE, i. m., 18.).

¹⁸⁷ L. erről: DE MAN, Paul, *Az önéletrajz mint arcrongálás* = Pompeji, 1997/2-3., 93-107.

rajzzal ellentétben nem egy adott, időbeli pontból indul a versszöveg, hanem már egy valamikor megkezdett (önmagával folytatott) párbeszéd folytatásaként, jelen időben szól – a jövőjéről: „Szobám olyan sötét, mint / a jövőm.” A múlt irányába a „beröpült” „madárka” kapcsán vetül egy pillantás, de a versbeszélő rögtön visszatér a jövőhöz: „kezemből etettem, / de miből török morzsát neki holnap?” Babits a „madár” motívumával (mely – mint korábban láttuk – leginkább lélek-szimbólum) itt többszörös játékba kezd. A *Sziget és tenger* e dolgozat keretei között bemutatott versszövegeiben ugyanis nemcsak a transzcendens jelenlét, üzenet képviselője lehet a „madár”, hanem a szerelemé, a kedvesé is. Így rögtön kontúrosabb lesz a versben megszólaló én, aki emígy ismét csak egy férfi lehet.¹⁸⁸ De a vers tovább kiépülő szövege egyrészt nem egy énfórmában előadott élettörténetet beszél el, másrészt a madarat etető én egy szerzetes vonásait is magára veszi. Morzsával etetni kenyérből lehet: „Kenyerem fogytán. nem vágytam kalácsra, / de vénül már a remetének ínye, jaj elvételük az is, ami volt.” A remete egyelőre még harmadik személyben megjelölve kerül be a szövegbe, de a „kenyér” motívuma révén (amely az életet, a testi és szellemi táplálékot is jelképezi¹⁸⁹), és a *Sziget és tenger* többi versének ismeretében elmondható: újra transzcendens/isteni üzenet jegyeit kezdi felvenni a szöveg. Azzal pedig mindenképpen, ahogy az előbbi idézetet lezáró mondat olvasható: „s jaj elvételük az is, ami volt”. E mondat két helyen található meg az *Újszövetségben*. Mindkét előfordulása Jézusnak ugyanahhoz a példabeszédéhez köthető. Ebben a Megváltó azt beszéli el hallgatóinak, hogy az (egyéni vagy akár a vég-) ítélet után mi alapján történik majd az elszámolás. Jézus erre egy példabeszédet mond el egy emberről, aki különféle mértékben bízta vagyonát szolgálaira, majd visszatértekor számon kérte rajtuk, ki mit csinált a rábízott (kisebb-nagyobb mértékű) talentummal. A példabeszéd befejezése ismert: nem attól függően jutalmazta vagy büntette szolgálait az úr, hogy mekkora vagyont bízott rájuk, hanem hogy milyen mértékben mertek vele sáfárkodni – vagy akár kockáztatni is. A történet befejezésekor hangzik el a mondat: „Mert annak, akinek van, még adnak, hogy bőven legyen neki: akinek meg nincs, attól még amije van is, elveszik.” (Mt 25, 29) Lukács evangélistánál ez így olvasható: „Mondom nektek, hogy akinek van, az kap, akinek meg nincs, attól azt is elveszik, amije van.” (Lk 19,26) A lírai én tehát a megélhetés bizonytalansága kapcsán (a vagyon a jézusi példabeszédben is ott van! – igaz, jelképes értelemmel) mondja ki, parafrázeálja az újszövetségi mondatot. Hozzá kell tenni: a „kenyér” (amelynek szimbolikus terében a „kalács” is ott van) és a „madár” motívumának együttes szerepeltetése már önmagában bibliai párhuzamokat idéz, ezúttal ószövetségit is. Az *Ótestamentumban* Illés próféta Isten sugallatára rejtőzik el a tömeg elől, s válik egy időre remetévé. A próféta teljesítette Isten akaratát, aki pedig megparancsolta a hollóknak, hogy gondoskodjanak Illésről. „Tehát elment és úgy tett, amint az Úr megparancsolta neki. Elment és a Kerit patakánál maradt, amely a Jordántól keletre folyik. S hollók vittek neki reggel kenyeret, este húst, a patakból meg ivott.” (1Kir 17, 5-6) Az ószövetségi történet azonban egybefonódik egy már keresztény legendával, a Decius-féle keresztényüldözés idején élt Remete Szent Páléval, aki több évtizedig élt egy barlangban, és ugyanúgy

¹⁸⁸ A fiatal Babitsnál van arra példa, hogy a lírai én nő, l. az *Aliscum éjhajú lánya* című verset a költő első verseskötetéből, a *Levelek Iris koszorújából* címűből.

¹⁸⁹ Az élet fenntartásának alapvető tápláléka gazdag szimbólumrendszerrel bír a *Bibliában*. A teljesség igény nélkül: Jézus „az élet kenyérének” nevezte magát (ennek megjelenítése a miséken az Oltáriszentség, az úrvacsorákon a kenyér), két alkalommal is szaporította a kenyeret az Őt követők számára, és az Újszövetségből származik az a közmondás is, amely szerint „nemcsak kenyérral él az ember”.

egy hollótól kapta naponta azt a kenyeret, ami életben maradásához elég volt.¹⁹⁰ Ebből a tekintetből már nem is látszik hirtelen törésnek a szöveg folytatása: „Dolgozni? Csemetéim sorban álltak; / méhkasom zeng még; de a kertben immár / csak szolgát tűr, nem remetét, a gazda.” A versbeszélő tehát remete, aki egyúttal szolgaként nem a saját birtokán (itt ellentét mutatkozik a *Sziget és tenger* ehelyütt korábban elemzett versével a *Dal az esztergomi bazilikáról* cíművel, amely éppen a birtokba kerülést – is – éneklí meg), hanem valaki másén, a gazdáén dolgozik/dolgozott. Az igeidők bizonytalansága magán a versszövegen is érzékelhető: a „csemeték” ugyan sorban „álltak”, a „méhkas” azonban „zeng még”. A „kert” motívumának – mint fentebb volt olvasható – már önmagában is szakrális értelme van. Az, hogy a gazda a remetét már nem tűri, mintha egy kifordított tereméstörténet lenne, ahol a kiűzött semmiben sem bűnös, mégis kiűzetett a kertből. A szöveg egyébként rendkívül sűrítetten épít egymásra szakrális/kulturális szimbólumokat. A „csemeté”-ből fa lesz, amely az egyik legőszerűbb növényi jelkép: elég itt csak annyit megemlíteni, hogy lombkoronájával, törzsével és gyökerével az eget és a földet köti össze (s mellesleg egyszerre hím- és női jegyekkel bír: törzse phallikus, odúja vulva-szimbólum), az örök megújulás és a idő szimbóluma.¹⁹¹ A „méhkas” említése is pontosan illeszkedik az eddig összeállt szimbolikus képbe: a méh tavasz-jelkép (rajzás), dolgossága, valamint a méhkas létrehozó/megszülő méhkirálynő miatt rendelkezik gazdag jelképiséggel (utóbbi azzal van vonatkozásban, hogy tulajdonképpen „szűzen” képes egy teljes társadalmat világra hozni – éppen ezért, amellet, hogy a korábbiakban megemlített jellemzők miatt az egykori „aranykor” jelének tartották az ókorban, istennők megkülönböztető jegye volt: Istár Babilonból, Kübelé Epheszoszból, Minerva és Venus Rómából mind a méhet bírta attribútumként. A méh jelképét tőlük „örökölte meg” a keresztény Mária¹⁹²). Összefoglalva: szintén egy égi tulajdonság jegye, képviselője a méh – itt, e versben is. Azonban nem a harmónia felé mutat a versszöveg folytatása: „Jött, s fáim mellől ellökött a sáfár, / szája ítél, míg szeme reszketett / lángom előtt.” A gazda helyett a *sáfár* az, aki elűzi a dolgozó remetét, akinek attribútumai közt most már a lángot is ott találjuk. Ez szintén transzcendens szimbólum, az égi Szellem képmása, az égi szerelem jelképe (gondoljunk ehelyütt az első Pünkösdkor az apostolokra szálló lángnyelvekre!). A Babits által az *Önéletrajz*ban megrajzolt remete-kép azonban mindezeket túl megdöbbenő hasonlóságot mutat a továbbiakban az európai kultúra egy hermetikusabb rétegével. A remetét tehát elűzték, lángjával/lámpásával/csillagával a kezében elindul: „És én mentem a lánggal, / s csüggedve mondtam: »Csillag az, ki nézi? / Jó lesz pompának és útmutatónak, / megéri tán a fősvény kenyeret.«” Ehelyütt érdemesebb talán nem csak utalni, hanem szó szerint idézni a dolgozatban már többször hivatkozott *Jelképtár* vonatkozó részét – némi magyarázat után. Az említett hermetikus európai hagyomány az a Tarot-kártya, amely eredetileg nem játék-, hanem jóskártyaként használtak/nak, s amely egy 0 jelű, és további 21 számozott kártyából áll. A kártyasor lapjai az emberi lélek útját, annak állomásait szimbolizálják. A IX. számot viselő lap a remetéé.

¹⁹⁰ L. *Az egyház szentjei*, KÜHÁR Flóris O. S. B. és SZUNYOGH X. Ferenc O. S. B. közreműködésével szerk.: RADÓ Polikárp O. S. B., Palladis Rt., Budapest, 1940., 147. – Remete Szent Pálról lett egyébiránt elnevezve az a rend, amelyet egyedüli magyar alapításúként ismer a történelem. A különben Esztergom közeli Pilis erdeiben és barlangjaiban külön-külön élt remetéket később boldoggá avatott Özséb esztergomi kanonok (hivataláról lemondva) a 13. században gyűjtötte össze egy rendbe.

¹⁹¹ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 60-62.

¹⁹² Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 154-155.

„*Remete*: a botra támaszkodó, idős, magányos vándor a belső megvilágosodottság fényét szimbolizáló mécses (lámpás) tartja maga elé, ám e tudás hermetikus voltára utal az a köpeny, mellyel a mécses fényét eltakarja.”¹⁹³ Persze az *Önéletrajz*ban a szellem fénye, mely ott volt a fában, a kertben a méhkasban és a lángban is, és amely csillaggá válva lámpásként szolgál – de nem az elűzött, vándor remete számára – egyfajta metamorfózison megy át: ha van is művelendő kertje a remete-szolgának, ha nincs is, mindenképpen vele van, de az nem az ő tulajdona, az mások számára van nála. A Tarot-kártyával ellentétben azonban a vers remetéje lámpása fényét nem takarja el, azt környezete nem hajlandó látni, noha a „sáfár” „szeme” annak „lángja” „előtt” „reszketett”. „Jaj, szegény csillag! Erdők égtek, annyi / szikra hull még, mindegyik ragyogóbb a Szíriusznál. Füst van, száll a szikra / s a csillag elborul.” A versbeszélő már múltként szól a vándorlása során látott „égő” „erdők”-ről. Ez a tűz láthatóan pusztító: az „erdők” a fentiekben kifejtettek fényében akár az Édenkert erdei is lehettek, s a füst eltakarja a fénylő csillagot. Meglepő azonban a Szíriusz csillagnak a megemlézése: ez a Földről szabad szemmel legvilágosabban fénylő csillagok egyike, a Canis Maior (Nagy Kutya) csillagkép legfényesebb darabja. Mellesleg a szövegbeli megjelenése meglepő párhuzamot jelez archaikus képzetekkel: az ókori Egyiptomban a Szíriusz megjelenése a Nílus áradásával, a termékenység idejével, a méhek (!) kirajzásának idejével állt tapasztalati és mitikus kapcsolatban.¹⁹⁴ A csillag indoeurópai nyelvekben elterjedt neve (pl. a német *Stern*, az angol *star* stb.) etimológiailag a sémi Istár, Astarta, Astoret nevekre megy vissza.¹⁹⁵ Ennek a vers szövegétől messze lévő adatnak éppen az *Önéletrajz* befejezése miatt lesz jelentősége, ugyanis ezek a sémi nevek a római Vénusz istennő keleti megfelelői voltak (l. fentebb). A füst, a pusztító tűz, amely a csillag fényét eltakarja, földi háborúságok képe a vers szövegében. „Bús csillagom! / eregy [! – Cs. D.] pályádon, s majd ha tün a füst, / csillanj fel újra a korombasüppedt / holnap előtt. Addig pólyázd be kényes / fényedet – én majd, mint büszke grófok / koronám eltakarva, két kezemmel / kapát fogok... Már itt az ősz, a föld már / átázott újra. S jön a tél, hideg lesz: / bár vethetnék földbe, csillagom! (jobb, vattás rög közt, magnak, mint az égen, / hol a meztelen Vénuszok vacognak)” – zárul a vers szövege. A vándor remete, a szellem embere elengedi csillagát, tulajdonképpen abban reménykedve, hogy az annak fényét elnyomó füst egyszer majd eltűnik („csillanj fel újra a korombasüppedt / holnap előtt” – mellesleg egy szójáték is megmutatkozik e sorban: a „korom” egyszerre jelenti az éppen aktuális időt, valamint a füst termékét). Az égi és a földi elválnak: a csillag az égen a füst mögé kerül, a földön a remete újra szolgának áll, ám önmagáról beszélve már magabiztosan kijelenti, hogy legalábbis „gróf” – szellemiekben. A költemény szövegében említett korona a jelképek világában a koszorúval van kapcsolatban (a földi hatalom gyakorlásához az ég áldása kell, a korona az isteni eredetű hatalmat, uralmat jelképezi). A koszorú pedig egyenesen az éggel való kapcsolatnak, a megszenteltség állapotának szimbóluma.¹⁹⁶ A vers lírai énje tehát, aki egy magányos, szerzetesként élő szolgálta képében mutatkozik, valójában rangrejtett nemes, király, aki nem a helyén van, s még remeteségéből is elűzik, de ő mégis tovább munkálkodik a jövőn: kapát fog. Magként kívánja meg elvetni a közelgő ősz, tél (tulajdonképpen: a halál) elől a földbe a csillagot (fentebb láttuk már, hogy a magnak milyen jelentéskörei vannak), ám ez

¹⁹³ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 216.

¹⁹⁴ L. KÁKOSY László, *Egyiptomi és antik csillaghit*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978., 47-50.

¹⁹⁵ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 47-48.

¹⁹⁶ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 124.

csak kívánság, vágy (az is a növekedés irányába mutat, hogy a remete felszólítja a csillagot: „pólyázd be / kényes fényedet” – mint egy kisbabát). Az égen, ahol egyébként füst van, egyúttal hideg is, ahol a hatalmukat vesztett istennők mint „meztelen Vénuszok vacognak.”

Babits e versében nem életrajzát fogalmazta meg. Akkor kiét? A versbeszélő egyes szám első személyben szól magáról, az önmagáról megalkotott „történet” azonban nem csak a közelmúltig, vagy a jelenig ér el, ahogy egyébként az önéletrajzok szoktak, hanem a jövőig is elér: az idő keretei kitágulnak. A szöveg középpontjában álló lírai én voltaképpen a szellem embere, amely egy barbárrá váló korban kénytelen rangrejtetten, remete, szolga módjára élni a földön, s vigyázni a csillagot – a kortól független szellemi tudást. Ez a gesztus pedig előre mutat Babitsnak *Az írástudók árulása* című esszéje felé, amelyben az *Önéletrajz*hoz képest már tovább megy: ott a szellem emberei már nem is mutatnak a csillag felé. Mindenesetre Babitsnak e költeménye hatalmas szellemi-kulturális anyagot mozgat meg. Nemcsak tudatosan, hanem talán úgy, ahogy Jung feltárta a kollektív tudattalan működését, ahonnan a „beérkező” üzenetek, képek megdöbbentő hasonlóságot, azonosságot mutathatnak – kortól függetlenül. Így a költő valóban médium, közvetítő. Úgy, ahogyan azt az átlagember elképzei.

BABITS ÉS AZ IRODALMI ÉLET. A NYUGAT ELSŐ GENERÁCIÓJÁNAK INTÉZMÉNYESÜLÉSE. A
HÚSZÉVES „NYUGAT” ÜNNEPÉRE

Babits és a Nyugat

1918 őszén, bár a Nyugat impresszumán főszerkesztőként Ignótus, szerkesztőként Ady Endre és Babits Mihály neve szerepelt, lényegében a költő egyedül szerkesztette a lapot. Szeptember 1-jétől ideiglenesen nyugdíjba vonult Ignótus, Károlyi Mihály köztársasági elnök kérésére Magyarország külföldi propagandájának irányítására Svájcba utazott 1919 februárjában, de nem lehetetlen, hogy már 1918. november 1-je után valamilyen politikai feladatot kapott, s a lap konkrét szerkesztésétől, nem sokkal ezután, le is mondott, nem hivatalosan, hanem praktikusán. Legalább is erre lehet következtetni az 1919. március 3-án Bernben feladott levél hangneméből.¹⁹⁷ Ady gyakorlatilag lakáshoz kötött beteg volt 1918 őszén, neve, bármilyen titulussal szerepelt is a lapon, inkább csak jelezte odatartozását. Osvát Ernő hátrébb húzódott. Gellért Oszkár 1918. november elejétől Károlyi Mihály sajtóirodáját vezette, ebben a hónapban szerkesztette a *Dicsőséges Forradalom Könyve* című cikkgyűjteményt.¹⁹⁸ Lényegében ettől az időtől kezdve Babits a kéziratokat gondozó Földi Mihállyal és Havas Irén titkárnővel intézte a lap szerkesztését.

1919 őszén, feltehetően novemberben, Osvát Ernő közölte Gellért Oszkárral, hogy „átvennénk a Nyugatot”, s a munkatársak közé hívta korábbi szerkesztőségi munkatársát. Ez a lépés mindenképpen meglepő lehetett. Gellért lojalitást igénylő politikai szerepvállalása után bizonyára inkább teherként jelenthetett, Osvát pedig csak – a Babitscsal különben bensőséges viszonyban lévő – Fenyő Miksa kezdeményezésére kerülhetett a szerkesztői státusba.¹⁹⁹ Osvát ugyanakkor – az impresszum szerint – felemás helyzetben volt. Főszerkesztőként 1929-ig Ignótus jegyezte a lapot, 1920-ban, 1921-ben, 1922-ben szerkesztőként Babits és Osvát volt hivatalosan a Nyugat szerkesztője, 1929-ben, Osvát haláláig, ő és Gellért Oszkár neve volt olvasható a címlapon Ignótus neve alatt. Ugyanakkor Osvát, visszatérésének első pillanatától ellentmondást nem tűrő határozottsággal irányította a munkát. Babits – a munkamegosztást rögzítő megállapodás híján – lényegében kiszorult a szerkesztésből. Nem tudta elérni, hogy egykori egyetemista társa, György Oszkár versét hozza a lap, azt sem, hogy Dienes Barna kis írása megjelenjen a New Yorkban élő magyar művészeknek otthont adó Serly Lajosról. Osvát még a vele egyszerre indult első nemzedéket is a lap peremére szorította. 1920. január 1-jétől 1923 végéig Tóth Árpádtól 1, Juhász Gyulától 6, Füst Milántól 9, Kosztolányi Dezsőtől 16 verset közölt, miközben a fenti időhatárok között Gellért Oszkártól 30 költemény jelent meg. Ebben a négy évnél is hosszabb időben közel nyolcvan szerzőtől hozott verset a Nyugat: legtöbbször Kovács Máriaától, tőle 21-et, aztán Kosáryné Réz Lolától, Debreczeny Lilitől, Marschalkó Liától és Páll Rózsától. Még inkább szembevetendő Osvát legendásnak mondott minőségérzékének a megbicsaklása, ha összevetjük ezeket az adatokat Elek Artúr 1920-ban tervezett, az előző tíz évet felölelő antológiájában és az 1932-ben megjelent, Babits által szerkesztett *Új*

¹⁹⁷ *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 281-282, 748-750.

¹⁹⁸ I. m., 201, 673-674.

¹⁹⁹ *Babits Mihály levelezése 1919-1921*, s. a. r. MAJOROS Györgyi, TOMPA Zsófia, Bp., 2012., 207-208.

anthológiában olvasható költőkkel. 1923 márciusában Osvát és Babits értékszemlélete nyílt összecsapásig jutott. Osvát ekkor szerkesztőtársa irodalmi ítéletét akarta korrigáltatni a Gragger Róbert által szerkesztett *Anthologia Hungaricáról* írt recenzió kapcsán. Lehet azonban, hogy végül mindketten érzékelték: a Nyugat érdekében mindketten feltétlen szolidaritásra vannak ítélve.²⁰⁰

*

Babits az 1920-as évek közepén több olyan irodalmi vitának volt főszereplője, amelyekben lényegi módon fejtette ki álláspontját. (Korábban is: így volt Újpestre való kerülésekor, vagy az első világháború idején a béke kérdésében.) A Nyugat hasábjain (is) folyó viták közül az egyik a mű és élet (fikció és valóság, alkotás és referencia), a másik a magyar irodalom egysége témái körül bontakoztak ki (utóbbi más-más néven azóta is föl-fölbukkan és folytatódik a magyar irodalom történetében). Az első az *Indiszkreció*-vita volt, amelyet Ignotus indított el a Babitsnak könyvalakban először 1922-ben megjelent *Timár Virgil fia* című regénye kapcsán. A regényt a költő 1919-ben, a közélettől való elvonulás, az alkotás világába való visszavonulás időszakában írta, nyomtatásban a Nyugat hasábjain 1921-ben olvashatták az olvasók.²⁰¹ Ignotus a Nyugat 1927. február 16-i számában²⁰² megjelent cikkében Vitányi Vilmosban, a regény zsidó zszurnalisztájában, Vágner Pista vérszerinti apjában saját magát vélte fölfedezni – nem éppen pozitív értelemben. „Van e regénynek egy figurája, egy zsidó aforizma-író, Vitányi nevű, ki kacérkodik a katholicizmussal s általában kacér és magakellettő személyiség. Van ez embernek egy-két adata, mely egyenesen az én életemből vétetett, – én talán tragikumot s áldozatot tudok megettük, de kifelé látszódhattak így. A figura inkább érdekes, mint becses vagy jóleső, s akit tükröz, nem teszi tükrebe. Mindenfelé énrám ismertek benne, én magam is – noha becsületesebb önismerettel sem tudom magamat ilyennek s maga Babits is kijelentette – utóbb mellettem mint társ, mint barát, mint ember, mint költő mellett is hitet téve – hogy nem engem gondolt vele. Hiába: a tövis megvan bennem, s nem hiszem, hogy Babitscsal ez életben úgy tudnék lenni, mint voltam vele annak előtt. Azonban: Vitányi Vilmos figurájára úgy emlékszem, mintha találkoztam volna vele, s a Timár Virgil regénye él bennem, amíg meg nem halok. Gondolni talán nem szeretek rá, de mint olvasó hálás vagyok érette” – zárja egyébiránt a témában világirodalmi példákkal illusztrált cikkét Ignotus.

Babits a Nyugat következő, 1927. március 1-jei számában válaszolt a támadásra.²⁰³ Mint korábban is mindig, Babits ebben a polémiában ugyanúgy elvi szintre emelte válaszát, a művészet autonómiáját hangsúlyozva (gondoljunk itt Újpesti áthelyezésének ügyére, amelyben élesen elválasztotta a művészet és politika világát). Miután cikke elején a költő leszögezi, hogy e vitában talán saját maga az, aki „több és fájdalmasabb”, „személyesebb” joggal nyilatkozhat meg, de egyúttal azt is megjegyzi, „a kérdés egyáltalán nem személyes kérdés”. „Ignotus cikkében ép az Irodalom személyi vonatkozásai mélyültek mintegy irodalomfilozófiai problémává – az író és környezete, a Valóság és Költészet viszonyának valóban vojtinai prob-

²⁰⁰ SIPOS Lajos, *A Nyugat „csendes válsága” 1923-ban* = SIPOS Lajos, *Új klasszicizmus felé...*, Bp., 2002., 212-222.

²⁰¹ Vö. BABITS Mihály, *Timár Virgil fia*, s. a. r. SIPOS Lajos, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.

²⁰² IGNOTUS, *Teremtő indiszkreció. Neovojtina 5.*, Nyugat 1927. febr. 16., 303-307.

²⁰³ BABITS Mihály, *Indiszkreció? Válasz Ignotusnak*, Nyugat 1927. márc. 1., 382-383.

lémájává – s Ignotus e ponton az Irodalom és Élet szembenállásának nem kevésbé vitális helyére tapintott rá, mint hajdan ama régibb Vojtina.” Szerinte az igazi író – vagy ahogy ő írja: „a Költő” – szinte tragikus helyzetben van, ha hivatását be akarja tölteni, hiszen „egyszerre él a saját korában és egy nagyobb s időközön felülálló létben is: az ha nem is immanens problémája az Irodalomnak, mégis a leglényegbevágóbbak egyike.” Elválasztja az írot a „pamfletírók”-tól és a „kulesregények szerzői”-től, mert céljaik is „a Kor kicsi céljai”. Az igazi írónak azonban akkor tulajdonképpen könyörület nélkül kell viseltetnie környezete iránt. „A magasabb irodalom azonban nem ily korszerű és személyes hatásokat céloz; nagyobb céljai vannak, s korra és személyeire igazában nem is lehet tekintettel másképp, mint korlátlanul fölhasználva azt eszköz és anyag gyanánt.” Babits írásából annál is inkább érdemes tovább idézni, mert érvelésében szinte szó szerint beépíti cikkébe az annak megírásakor még csak néhány hete befejezett nagyregényének, a *Halálfi* utószavát, *Az író megjegyzését*.²⁰⁴ „A pamfletíró portrékat fest s kötelessége találóan festeni azokat; az igazi Regény azonban nem pamflet, sem nem történetírás vagy életrajz; mely *teremti* [Kiemelés az eredetiben – Cs. D.] az életet, amelyet lerajzol: mint ama Teremtő, ki megformálta Ádám agyagszobrát, s evvel már megalkotta magát Ádámot is – s Akiből minden művész, még a legkisebb is érez magában egy parányt”. Érdemes fölfigyelnünk arra, hogy a Teremtő említésén túl (a művész alkotó munkájával a „második teremtést” elvégző tevékenységének gondolata amúgy középkori eredetű) képzőművészeti párhuzamokkal van alátámasztva Babits érvelése: Ádám teremtését is a szobrász munkájával azonosítja, *festést* és *modelleket* emleget a regényírás folyamatának leírásához (amúgy az éppen ekkor befejezett *Halálfi* nem egy része él a szépművészeti hasonlatok alkalmazásával²⁰⁵). Annak kapcsán, hogy a művésznek (aki az irodalomban a regény megalko-

²⁰⁴ „Ez a regény csupa költemény, képzelt szereplőkkel; s az író kifejezetten biztosítva kívánja magát érezni minden olyan föltevés ellen, mintha bármely alakjában vagy történetében az esetleges valóságot akarta volna ábrázolni. Nem! és ha talán sehol sem festett is föl annyit a maga életének színeiből, mint itt, és ha talán sokban hasonlít is a Regény Imréjéhez – noha ő bizonyonnan nem hamisított váltót, s anyja sem szökött meg egy fiskálissal! Nem! e halálfi közül senki sem élt a valóságban. Imre rokonai sem azonosak a szerző rokonaival, akiket tisztel és szeret. Ezek a portrék nem követnek hű modellt; *s a Regény nem lehet senki életrajzának tekinteni – hacsak nem oly életrajz ez, mely maga teremti az életet, amelyet lerajzol; mint ama Teremtő, ki megformálta Ádám agyagszobrát, s evvel már megalkotta magát Ádámot is – s Akiből minden művész, még a legkisebb is, érez magában egy parány.*” – [Kiemelés tőlem – Cs. D.] – BABITS Mihály, *Halálfi*, II. s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrien, T. SOMOGYI Magda, Bp., Argumentum Kiadó, 2006. – Az utószóról azt írja Csányi László: „A kortársak átsiklottak a könyv végéhez illesztett megjegyzésen, mely szerint »ez a regény csupa költemény, képzelt szereplőkkel«, Babits is beérte a szűkszavú mentegetőzéssel, s nem érdekelt az sem, hogy Szekszárdon pontosan azonosították helyszíneit és szereplőit. Jóval később, már az ötvenes években, midőn megkerestem a még fellelhető kortársakat, mindenki úgy emlékezett vissza, hogy a regény a régi Szekszárd hű rajza, szereplői közül többet név szerint is megneveztek, s arra is emlékeztek, hogy megjelenésekor felzúdulást éppúgy keltett, mint kárörömet, mert alig volt úri család amelyet valamilyen formában ne érintett volna.” (CSÁNYI László, *Babits átváltozásai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990., 158-159.)

²⁰⁵ Két példa erre a regényből: „A Csörge-tó apró kis pocsolya volt a Sót melletti lapályon, egyik részén lovak és tehének itatója; itt meneteles volt a part, és a parasztok szekereitől hajtották bele gebéiket a sáros vízbe, víg ugrándozással szaladván utánuk a csengős csikó; parasztfiúk és cigánylányok szoktak fürödni itt; a fiúk parasztszemérmükben, a medicus Vénusz mozdulatával takargatva kényes részüket, szaladtak bele az iszapba, a lányok ellenben szemérmetlenül csillogtatták barna testüket a napon.” – „A szoba rembrandti gőzében, a bor félhomályában torzzá idegenedtek az ismerős arcok is, kivált a pap vörös, kicsattanó arca, homlokának hajtott ékezetével, Rembrandt mellett Jordaens emlékét is földidzte volna, ha lett volna a csárdában valaki, aki tudta volna, ki az a Jordaens.” – BABITS Mihály, *Halálfi*, II. s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrien, T. SOMO-

tásakor e Babits-írás szerint sem *író*, hanem *Költő*) joga van bármit fölhasználni munkájának bevégzéséhez, szintén képzőművészeti példa említésével él: „Milyen szomorú, ha e magasabb célok előtt a modellekre való mindig kicsinyes (mert korhoz és személyekhez kötött) tekintet feszélyezi a művészt, mint egy Böcklint, aki prüd neje miatt nem jut modellhez!” Cikkének utolsó bekezdésében ismételtelen kijelenti Babits, hogy a valóságból a művésznak minden és mindenki, még önnön személye is, nyersanyag, amelyet az alkotónak a „Regény” „Igazság”-ának „kegyetlenebb imperativusai” nyomán fel kell használnia. Az alkotó művész leírásakor egészen kisarkított felfogásig is eljut: „Rágalmazó-e hát ő? monomániás sértegetője környezetének? egy érdeknélküli, és annál rosszabb, Aretino? egy tragikus, mazochista hazudozó?” Irodalom és valóság viszonyának jellemzésekor Pietro Aretino-t (1492-1556) velencei olasz íróra és költőre utal, akit az itáliai és európai közállapotokat ostromozó gúnyos írásai miatt uralkodók által is félt személyisége volt korának. Babits mintegy az ő szájába adja azt a beszédet, amelyet egy művész mondhat számonkérő környezetének (Babits fiatalkorában is gyakran élet ezzel a beszéltető módszerrel: emlékezzünk az 1912-es *Játékfilozófia* című esszéjére): a művész nem mazochista hazudozó – „Nem, nem! hisz mondja, hisz kiáltja, hisz kétségbeesetten sikoltja: »Nem rólatok van szó! barátom, kedvesem, anyám, testvérem, higyjétek hogy nem rólatok akartam beszélni! hisz tudom, ki tudná, ha én, nem, hogy e rajzon csak egy-egy szín, egy-egy vonás az, ami rátok emlékeztet! amit nem tudtam volna e modell nélkül kiegészíteni, s ami kellett, kellett az alkotáshoz, amit *kényszerültem* megalkotni, mintegy *magasabb parancsra!* Ez az alkotás túl van rajtatok, s minden földi és személyi valóságon.«” Babits tehát egész argumentációját egy művészeti-irodalmi térbe helyezi el és működteti. A következő pontja az *Indiszkreció? Válasz Ignotusnak* című írásnak is ebben a közegben mozog. A közbeékelt, előbb idézett fiktív beszéd után írja a költő: „– Hiába! *semper aliquid haeret.*” A latin mondásnak csak a felét idézi Babits, ami így annyit jelent: „Mindig megmarad valami.” De miből? A teljes idézet a következő: „Audacter calumniare, semper aliquid haeret.” A Plutarkhosz szerint Mediusnak, Nagy Sándor egyik udvaroncának a mondása magyarul ekképp hangzik: „Rágalmazz merészen, valami mindig megmarad belőle.” Az utalás, a (rossz)hír fennmaradása először nem is teljesen világos, hogy kire vonatkozik: Ignotusra vagy Babitsra? A szöveg folytatása azonban világossá tesz mindent: a fennmaradó negatív bélyeg Babitsot illeti – és itt a szöveg, noha a költő a személyesség elutasításával indította írását közvetlen személyes megnyilatkozásba fordul át megtartva a korábban elmondottakat, egyúttal kitérve az éppen megalkotott *Halálfiaira* is: „S mit segít, hogy kegyetlenségem magamat is éri, hogy hősi, kínos, önfeláldozó meztelenségben állok modellt enmagamnak is, oly szoborhoz talán, mellyel hogy azonosíthatna valaki, még a gondolat is elborzaszt! – Ezt most írom, mikor egy új regényt fejeztem be, melynek hőséhez sokban modellt álltam! Valami tövis mindig marad, kedves Ignotus – de ha tudnád, mennyi tövis van énbennem!” – fejeződik be az írás.

Mint látható, Babits végig a művészet, az irodalom autonómiája és intaktsága mellett foglal állást, regényéhez illesztett utószavát használja föl képzőművészeti analógiákkal alátámasztott, végül személyes, misszilis levél stílusát idéző cikkében. Két regényét érinti a szöveg (és az egész vita): a *Timár Virgil fiát* és a *Halálfiait*. Mindkettő kapcsán az alkotás referenciálitása fogalmazódik meg, s noha Babits mindvégig a művek önálló világának a valóság felé való beköthetlensége mellett foglal állást, maga sem tagadja, hogy a mű alap-

anyagát onnan nyeri.²⁰⁶

*

A másik ekkoriban zajlott, a költőt elvi tisztázásra készítő vita az úgynevezett „Kettészakadt irodalom”-vita volt. Babits annál is inkább megszólítva érezte magát azzal, hogy a polémiát elindító Berzeviczy Albert, aki a hivatalos irodalom képviselője volt, a Kisfaludy Társaság, valamint a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a Társaság fennállásának nyolcvanadik évfordulóján tartott ünnepi közgyűlésén elmondott, majd később leközölt beszédében²⁰⁷ Ady Endrét méltatta: így áttételesen a Nyugat első generációjának helyéről mondott ítéletet. (A vita kirobbanásának háttérében azonban az a Hegedűs Lóránt állt, aki hivatalos képviselője volt a kormányzó erőknek, hiszen 1921-ig az első Teleki-kormány pénzügyminisztereként működött, ezzel párhuzamosan pedig Babits Mihály közeli ismeretségi körében tartozott, többször megfordult a költőnek és feleségének esztergomi házában – tehát amolyan köztes, áthidaló szerepet vitt a két oldal közt.) Az elinduló polémia azért is volt Babits és nemzedéke számára fontos, mert visszamutatott az időben két egyaránt generációs vitára: az egyiket még maguk vívták meg indulásuk idején, s 1918 végén a Vörösmarty Akadémia megalakulásával lezártnak is tűnt akkor a harc, amíg 1920 után meg vissza nem fordult régi-új helyzetébe az az előtt fennálló állapot. A másik generációs vita pedig három évvel Berzeviczy beszédének elhangzása előtt zajlott le. Ez volt az úgynevezett „Fiatalok”-vita, amelyben az immáron 1920-as években jelentkező második nemzedék tagjaival (legfőképp Sárközi Györggyel és Szabó Lőrincsel, és később, az 1930-as években pedig Németh Lászlóval, Szerb Antallal, Halász Gáborral – de e legutóbbi esetben nem Ady adta a kialakuló vita témáját és apropóját) vitatkozott a költő. A „kettészakadt irodalom”-vita tulajdonképpen az Ady föllépésekor és halála után is meg-megújuló erővel folytatódó „Ady-pör” egy epizódja volt (a következő majd az lesz, amikor Ady Endre halálának tízéves jubileumán, 1929-ben Kosztolányi A Tollban megjelent írásával egy újabb fejezetét – vagy a képnél maradva: aktáját – nyitja meg a hosszúra nyúlt „bizonyítási eljárásnak”).

A „kettészakadt irodalom”-vitának azonban van egy közvetlen előzménye. Erre már csak azért is ki kell térnünk, mert a felek személyesen is ismerték egymást a vita lezajlásakor, valamint azért, mert ebben az eszmecsereben is az a nemzedéki probléma kerül felszínre, amelynek terhére Babits és generációja hordozta.

²⁰⁶ Az *Indiszkreció*-vitához mások is hozzászóltak, itt legfőképpen azért foglalkoztam e polémiával, mert – mint láttuk – közvetlenül, szövegszerűen is érintkezik a készülő *Halálfiával*, valamint az alkotás és külvilág viszonyának kérdésében állásfoglalásra kényszerítette Babitsot, aki nem tagadta azonban a világnak a műre alkotott hatását. A vita részletes feldolgozását l. BÁRDOS László: *Az „indiszkreció-ankét”, rövid összefoglalásban = A Nyugat-jelenség (1908-1998)*, szerk. SZABÓ B. István, Anonymus K., Bp., 1998., 185-191. – Bárdos László ki is tér Ignóus vádjának Babits esetében fennforgó személyes-történelmi háttérére – Vitányi Vilmos figurája kapcsán: „Tagadhatatlan, hogy jellemzésére Babitsnak a minden rendű szervetlen és gyors változástól való, akkori, történelmi félelme, a felületes életértékektől az örök hagyományokhoz menekülése nyomta rá a bélyegét- valamint az is, hogy a jellemzés itt meg is bélyegez egy jellemet, amelynek tulajdonságait az akkori Babits hangsúlyozottan hozzákötötte a zsidósághoz. (A *Halálfiában* már más lesz a képlet.)” = l. uo., 187.

²⁰⁷ *Berzeviczy az Ady-kérdésről. Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésén*, Budapesti Hírlap, 1927. febr. 8. = „*Engem nem látott senki még.*” II., i. m., 58-65

*

1925-ben ünnepelte a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának századik évfordulóját. Ez alkalomból ünnepi közgyűlést tartottak, külföldi vendégekkel, beszédekben bemutatva a magyar tudós társaság százados múltját. Az Akadémiának kezdettől fogva magyar írók is tagjai voltak – ahogy ezt az ünnepi közgyűlés irodalmi szónoka, Négyesy László is hangsúlyozta. Mint ismert, az ő stílusgyakorlatain indult – Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula mellett – Babits is. A költő tehát kétszeresen is érintve érezte magát a beszédben megfogalmazottakkal kapcsolatban: elsősorban az abban kifejtettek miatt, másrészt a szónok személye miatt.²⁰⁸

Babits egykori tanára tulajdonképpen végigtekint azon a száz éven – sőt a 18. századi testőrírók bevonásával annál is többen – amelyet a magyar irodalom és vele együtt az Akadémia megélt. A „dicső múlt” fegyvertényeinek felsorolása alkalmával Négyesy végigvesz minden stílusnemet és műfajt, s úgy jut el saját korának jelenébe. A Babits számára problematikus kijelentéseket e beszédének e helyén teszi meg. Négyesynek a költő által saját válaszában visszatérően megemlített tétele pedig az volt, amelyet még az értékelő szónoklat elején tett meg. Nevezetesen: a magyar Akadémia tagjai közé kezdettől fogva beválasztottak szépírók, akiket – a reformkorban leginkább – „tárt karokkal fogadtak”: „Az Akadémia nem volt csupán nézőpáholy ebben a nagyszerű színjátékban. Mikor megalakult, helyet kaptak benne az irodalom nagyjai, régiek és újak. És az irodalom irányítását a reformkorban az Akadémia három tagja tartotta kezében, mintegy areiopagos: egy alkotó génius, a kor legnagyobb költője: Vörösmarty, a kritikai eszméletesség képviselője, Bajza, és az irodalomtörténeti eszméletesség képviselője és az agitatori szellem örököse, Toldy Ferenc. Hogy pedig hatásuk nem a haladás kerékkötője volt, mutatja az, hogy az új tehetségeket, magát Petőfit is, utóbb Aranyt, tárt karokkal fogadták.”²⁰⁹

A Négyesy által végigvitt szemle két megnevezett szempont alapján végeztetett el. Az értékelő beszéd egy mennyiségi, pozitivista gyökerű és nemzeti érzelmű számbavétele volt a magyar irodalomnak az 1925-ig terjedő bő száz évről. Egyrészt gazdagodásként fogta fel a magyar irodalomban megjelenő, addig nem művelt műnemek és formák jelentkezését (szimpla mennyiségi megközelítésként), másrészt egy meg nem határozott, ki nem fejtett „nemzeti tartalom” létét mutatta ki, vagy kérte számon a megemlített művek, szerzők esetében. Azokat a kijelentéseket, amelyek végül Babitsot az *Akadémia és irodalom* című válaszcikkének megírására készítették, Négyesy László beszédének a végén, a huszadik századhoz érve tette meg. Saját korához közeledve Négyesy megállapította, hogy a magyar líra a tizenkilencedik század végére mintegy kifulladt (szimplán annyit jegyzett meg beszédében, hogy az ünnepelt regény-, novella- és drámaírókhoz képest ekkor a magyar líra művelői közt „nem volt egyetemes hatású jelenség”). Mintegy hatásszünetként beszédét azzal egészítette ki, hogy a közönség (sőt: egész egyszerűen: „mi”) „[...] éreztük azt, hogy a mai ember lelkivilágát már nem egészen elégíti ki a régi költészet. Vártuk az új vatest, az új költői Messiást. Vártuk a szó hatalmas művészt, a ki új szinthezisbe tudja foglalni az egyéni, a nemzeti és az örök emberit, és mindnyájunkat elragad. Vártuk évtizedről évtizedre sóvárogva, de a tünemény egyre késett.”²¹⁰ A

²⁰⁸ Négyesy beszéde nyomtatásban is megjelent – I.: NÉGYESY László, *A magyar irodalom és költészet fejlődése* = Akadémiai Értesítő, 1925. okt.-nov., 430-431. füzet, 263-279.

²⁰⁹ NÉGYESY László, i. m., 268.

²¹⁰ NÉGYESY László, i. m., 276.

mintegy drámai hangú felvezetés után következtek azok a megjegyzések, amelyekre Babits *Akadémia és irodalom* című viszontválaszát megírták. „Így jutottunk el – folytatta Négyesy – a huszadik századba. Ennek az elején végre jött egy mozgalom új költői evangélium ígéretével, sok újszerűséggel és szokatlan sajátossággal, és fő képviselőjét a várt költői tünevénykép mutatta be. Az irodalom és a közönség egy része vonakodott az új mozgalmat az igazának elfogadni és főalakjában nem ismert rá arra, akit várt. Ellenben a közönség másik része az új költői hatásokra való vágyában kész szívvel fogadta az új irányt, kielégítve látta várakozását és meghajolt a fanatizmus előtt, mellyel a kritikai propaganda ezt az irányt terjesztette. Hozta ez a költészet a Beaudelaire [sic!] és a Verlaine decadentiáját, ezeknek és a német Blätter für die Kunst körének szimbolizmusát. Tagadta a nemzeti elemet és hadat üzent a hagyományoknak. A közéleti ihletet általán megvetette, az egyéni lelkeség különlegességeinek elemző rajzában keresett új értékeket. Annak is főleg egy irányát, a beteges lélekállapotok önanalízisét adta szimbolista lírájában. És hívei főleg artisztikus hatásokra törekszenek, a l’art pour l’art elvi alapjain állanak. Az érzelemnek világos és érthető gondolatsorral ábrázolását kerülik, és egymást a mozgóképek gyorsaságával felváltó szimbolumokban közlik a hangulatokat. Főeszközük a szimbolizmus és a nyelv zeneisége, amelynek azonban eddigi ritmikái útját elhagyják és hanghatással, hangszimbolikával akarják a költői nyelvből kicsalni, mégpedig a nyelv hangtestéből, a tartalom jelentőségének lefokozásával vagy zenei általánosságra szublimálásával.”²¹¹ Ezekhez még hozzátette: a magyar költészetnek ezt a „mozgalmá”-t nem lehet egyedülinek tekinteni, mert e mellett „másik, nemes és ép gyökerű, nagy értékű magyar költészet is él és virágzik, hajt is új sarjakat”.²¹² A megnevezett „nemes és ép gyökerű” magyar költészetet azonban nem elemezte és méltatta, csak az „új”-nak nevezett iránnyal foglalkozott, s „legfőbb képviselőjét” is megnevezte: Ady Endrét, s bár elismerte róla, hogy tartalom tekintetében (l. fentebb a két kiemelt szempontot) „a hazai élet egyik jelentékeny ihletforrás”, de „inkább szatirikus szellemben” az. „Újabban ismét inkább széthúzó, mint központra igyekvő erők érvényesülnek irodalmunkban is, mint egész közéletünkben és társadalmunkban.”²¹³ Az irodalom területén túlra tekintve meg is jegyezte: „A hazai magyarság szelleme sem egységes. Szét vagyunk idebent is szakítva.”²¹⁴ A beszéd további részéből kiderül az is, mi miatt nem tekinti egységesnek Négyesy László a korabeli magyar irodalmat a fentebb vázoltak tekintetében is: „A magyar nemzet résztvett a világtörténelem legnagyobb katasztrófájában, nem hogy hódítson, hanem hogy létét megmentse. Fenségesen küzdött, rémesen szenvedett. És ez a nagy küzdelem és nagy fájdalom csak líránk egyik felében talált visszhangra, a másikat hidegen hagyta, vagy gáncoskodó hangot csalt ki belőle. Teljesítette-e a magyar líra a maga természetes funkcióját?”²¹⁵ Az első világháborúban való katasztrófális részvétel és annak következményei, az összeomlás az, amely szerinte tehát hiányzik a kortárs magyar lírából. A hiányok sorolását – mintegy kívánságlistaként – folytatta is beszédében Négyesy. „Stílus, ritmus, ízlés tekintetében is több nemzeti elemet kívánnánk. Fennmaradásunk attól függ, a nemzetek összhangjában is akkor képviselünk értéket, ha saját egyéniségünk van, ha külön

²¹¹ NÉGYESY László, i. m., 276-277.

²¹² NÉGYESY László, i. m., 277.

²¹³ NÉGYESY László, i. m., 278.

²¹⁴ NÉGYESY László, i. m., uo.

²¹⁵ NÉGYESY László, i. m., uo.

szólalmot jelentünk. / És egész meglevő költészetünk sem elégít ki még minden szükségletet. Különösen a nagy filozófiai ihlet és vallásos ihlet hiányzik, és a társadalmi kérdéseknek még többoldalú, mélyebbreható rajza lenne szükséges.”²¹⁶ Beszédében hozzátette, senki nem akarja a magyar irodalmat „odaszögezni pl. a Petőfi és Arany költői művészetéhez, mint egyetlen ideálhoz”.²¹⁷ Azonban szerinte a hagyományok nem avulnak el oly rövid idő alatt, és a lranak erkölcsi vonatkozásai is vannak. Miután utalt arra, hogy a francia irodalom szerinte a XVII. században lefektetett alapokon nyugszik, s e hagyomány a francia írók önállóságának semmiképp sem árt, úgy folytatta: „Akadémiánk sohasem volt dogmatikus. Ma is csak egy dogmája van: az igazság. Kívánjuk az irodalomban a belső igazságot. Csak az maradhat meg, a mi egészséges, az, a minnek belső igazsága van. / És nem bánjuk, ha fiaink másképp írnak, mint mi, csak jobban írjanak.”²¹⁸ Végezetül ismételten kifejezte kívánságát egy új, nagy magyar költő megjelenése iránt.

Babits válasza nagyon gyors volt: *Akadémia és irodalom* című cikke a Nyugat 1925. november 16-i számában jelent meg.²¹⁹ Mint korábban már utaltam rá, a költő többszörösen is érintve érezte magát. Egyrészt saját tanára volt az, aki az Akadémia nevében szólalt meg, az a valaki, akinek szemináriumán Babits és generációja a pályáján elindult. Másrészt Négyesy beszéde elítélőleg foglalkozott az akkori kortárs magyar irodalommal, amelyet éppen a szeme láttára fölnőtt nemzedék hozott létre. Végezetül Négyesy cikkével bekapcsolódott az „Adypör”-be is.

Babits cikkét azzal a megjegyzéssel indítja, amellyel tiszteletét fejezte ki az Akadémia, sőt az akadémizmus iránt. Voltaképp egykori tanára is az „akadémizmus” kifejezés pejoratív jelentésétől igyekezett elhatárolni a testületet, amely élettől, szenvedélytől eltávolodott merev formaisággal feleltethető meg, valamint azt a tényt is hangsúlyozta beszédében, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának a kezdetektől fogva tagjai voltak a szépírók is. Babits szintén rögtön leszögezi cikkében: „Aki a magyar Akadémiai tradicionális szellemét vagy általában az akadémikus elvet támadja: nem tudja, mit beszél.”²²⁰ Kijelenti, hogy a „mindjobban kollektív munká”-vá váló tudományban igenis fontos az elért eredmények tekintetében a konzervativizmus. „Problematikusabb az akadémizmus szerepe az *irodalomban*: [Kiem. az eredetiben. – Cs. D.] »az Akadémia nem teremthet költői irodalmat, mint ahogy tudományos irodalmat teremthet« – ismerte be Akadémiánk ünnepi szónoka is, valóban rokonszenves mérséklettel. De teremthet irodalmi tekintélyt, centrumot adhat és tájékozó pontot az irodalmi fejtelenség között, szem előtt tarthatja az irodalom múltját, történeti ideáljait, s így ébren az erőt adó hagyományokat; ápolhatja a gyökereket. Kis irodalmakban s megzavart korokban kétszeresen vitális feladat; s nem kerékkötője az irodalmi megújulásnak, sőt elősegítője, ha a tekintély nem Gessler-kalap – amely alatt fej nincs –, s ha a hagyomány nem valami túnt kor bálványá meredt eszményét jelenti, hanem magát a folyton mozgó irodalom *mozgásának* [Kiem. az eredetiben. – Cs. D.] irányhagyományát, mely a nemzeti lélek mozgása.”²²¹ Az öncélú tekintély problematikusságát a Tell Vilmos-mondából ismert Gessler császári helytartó tétével

²¹⁶ NÉGYESY László, i. m., 278-279.

²¹⁷ NÉGYESY László, i. m., 279.

²¹⁸ NÉGYESY László, i. m., uo.

²¹⁹ BABITS Mihály, *Akadémia és irodalom*, Nyugat, 1925. nov. 16., 293-297.

²²⁰ BABITS Mihály, *Akadémia és irodalom*, i. m., 293.

²²¹ BABITS Mihály, i. m., uo.

jellemzi, aki azt parancsolta a svájciaknak, hogy botra tűzött kalapja előtt hajtsanak fejet büntetés terhe mellett annak esetleges elmaradásáért. Egyúttal tovább is megy cikkében Babits Négyesyhez képest, aki szintúgy értékes hagyománynak tartotta az írók kezdettől érvényes részvételét a tudós testületben. A költő azonban az élethez való friss kötődés tekintetében máshol keresi az éltető szellemet, mint valamikori tanára. „A magyar Akadémiát a magyar nyelv és szellem eleven és imminens²²² szükséglete hívta létre; nem élettől elmaradt tudósok, hanem egy zseniális mágnásifjú, huszártiszt, politikus, író, energiája teremtette meg, kinek minden idegét átrezgette az elmaradt magyar élet kitörő áhítozása. Közel az élethez, közel volt ez az Akadémiai megalakulása óta az irodalomhoz is, mely az élet tükre s médiuma; s mint a jubileumi díszülésen már az elnöki megnyitó is hangsúlyozta: »mindjárt az első szervezéskor összes akkor működött nagy költőink beválasztattak.«²²³ Babits tehát minden tiszteletét kifejezve enyhe fricskával él a centenáriumát ünneplő tudós társaság felé: annak alapítója az itt nevén nem nevezett Széchenyi volt, aki nem tudósként, hanem huszártisztként, politikusként és érzékeny *íróként* ismert. A továbbiakban utal Négyesynek arra kijelentésére, hogy az Akadémia a „merészen újító” Petőfit, majd nem sokkal rá Aranyt is „tárt karokkal” fogadta tagjai közé. Babits első, kimondott kritikája erre a pontra irányul. Ha az alapításhoz közeli időben e testület képes volt nemcsak a szépírókat, de azok közül is az akkori moderneket saját körébe sorolni, akkor ez most, 1925-ben miért nincs így? „Kétségkívül igaz; s nem öröm-e ezt visszatekintve is elmondhatni? De már itt is felmerül egy *de*, egy *mért?*; az ember önkénytelen a jelenre gondol s akaratlan kérde: hol az Akadémiának az eleven irodalommal való e kapcsolata napjainkban? bizonyos, hogy ez a kérdés jogosult. Eleven irodalmunk középhadserege – az, amely a mai magyar irodalmat közönség és külföldi előtt kétségtelenül leginkább reprezentálja, a munkában és eredményben gazdag, de még alkotó erejének teljében álló generáció, mely legnagyobb nevekre s legtagadhatatlanabb értékű művekre hivatkozhat, – még fiatal, de már lehiggadt s minden szélsőségtől távolálló – az Ady generációja – kevéssel ezelőtt megalakította a Vörösmarty-Akadémiát. Tette volna-e vajon ezt, ha nem érzi az igazi és hasznos irodalmi akadémizmus mindinkább feltűnő szükségét, hiányát: ha nem érzi, hogy Tudományos Akadémiánk eleinte vállalt és dicsőn betöltött szerepe az eleven irodalommal szemben valahogy megszakadt? De nemcsak mi érezzük ezt: érzi az Akadémia maga is. Kitűnik ez a díszülés előtt idézett irodalmi szónokának beszédéből is; ahonnan szintén nem hiányzik az ominózus *de*; noha gondolkodtató módon elmarad a *miért?*”²²⁴ A probléma, amelyet Babits említ Négyesy cikkével összefüggésben, a Nyugat generációjának problémája. Ennek a generációnak a tagjait – s ez Babits írásából ismételtelen kiviláglik itt – noha megteremtette azt, amit az Akadémia szónoka is hiányolt, az úgymond „korszerű” magyar irodalmat, a tudós testület saját hagyományával is mintegy szakítva, nem engedte be falai közé. Babits tulajdonképpen saját eszményével szembesítette cikkével az Akadémiát, és az annak nevében megszólaló Négyesyt is. Cikkének hangja így válik élesebbé és célirányosabbá. „A szónok éppen Négyesy László kiváló tudós és tanár; akinek úgyszólván szeme előtt buggyant ki valaha – régi egyetemi éveket idézek – az új magyar költészet még kiforratlan mustja; aki akkor nem tagadta meg tőlünk jóindulatát s biztatását. Ez a Négyesy érzi most s mondja az Akadémia felelős

²²² sürgős, halasztást nem tűrő (latin)

²²³ BABITS Mihály, i. m., 293-294. – A Magyar Tudományos Akadémia elnöke ekkoriban (1905 és 1936 között) a történész Berzeviczy Albert volt.

²²⁴ BABITS Mihály, i. m., 294.

székéről, éppen a gögös visszapillantás végén: »Újabban irodalmunkban inkább széthúzó erők érvényesülnek.« Mit jelent ez? Az előzmények után csak egyet jelenthet: elmúlt az az idő, mikor a »legmerészebb újítók« is az Akadémiai »kitárt karjai« közt, mint egy erős anya karjai közt, egyesültek a szent munkára öreg és konzervatív bátyjaikkal! Ma már nem így van ez. »A magyarság szét van szakítva bensőleg is.« A munkából bábeli munka lett; s az Akadémia mindegy kívülről és rosszalva nézi a »széthúzó erőket«, melyek közt pedig kétségtelenül nagy, igaz és magyar erők vannak.»²²⁵ (A cikknek ez utóbbi kijelentése majd visszacseng az *A kettészakadt irodalom* című írásban is.) Néven is nevezi Babits cikkében azt, akit az Akadémia részéről a kárhoztatott „új irány” fő képviselőjeként maga Négyesy László is megnevezett: Ady Endrét. Ő Babits szerint ugyanolyan nagy és nagy hatású volt, mint Petőfi, mégsem került be az Akadémia tagjai közé. Azonban Babits itt is továbbmegy: „Nem egyes nevekért reklamálunk: egy egész nemzedék aktája ez. Egyes nevek mindig és mindenütt elmaradhatnak, elszakadhatnak; de itt »egész tavasz kiesett az évből« – és milyen tavasz!»²²⁶ Kifejti továbbá, hogy amint Petőfinek sem kellett az Akadémia felé tekintenie, hanem az tárta ki karjait a költő felé, úgy ennek a generáció, a Nyugat generációja sem kérte felvételét a tagok közé. Pedig e nemzedék már „nem kiforrotlan és lázadó fiatalság”, amely tekintélyt tudott szerezni „a komoly és magas irodalomnak” anélkül, hogy tagja lett volna a Széchenyi alapította tudós társaságnak. Támadás e nemzedék részéről nem érte az Akadémiát, csak – mint Babits írja – szomorúságot érzett, ha arra viszonyra kellett gondolnia, amely őt és a társaságot jellemezte. Itt aztán kitér – röviden és kihagyásokkal idézve – Négyesy azon kijelentésére, miszerint az Akadémia nem akarja mint egyetlen stíluseszményhez odakötni Petőfi és Arany teljesítményéhez az irodalmat, és miszerint nem bánja, ha a fiak másképp írnak, csak jobban írjanak. „Bámulattal olvassuk e sorokat – írja Babits –, s nem akarunk hinni szemeinknek. Mi ez? mit jelent ez? A külföldi vendégek kedvéért van-e mondva? (akiket különben [!] nem csal meg, hisz a legdicsőbb európai akadémiának egyetlen irodalmi képviselője, aki megtisztelte ünnepünket látogatásával, annyira érezte az eleven irodalom hiányát büszke hagyományaink palotájában, hogy máshol s más úton keresett érintkezést magyar írókkal.²²⁷) De ha sikerülne is ilyen módon félrevezetni a külföldieket, feltehető-e a célzat az Akadémia felelős szónokáról? Vagy teljes hittel és naivsággal mondta-e ő e különös szavakat? Alélva kérdezzük: hol van csak egyetlenegy tény is az Akadémia utolsó éveinek történetébe [!], mely ezt a hitet kelthette benne? mely ezt a hitet megerősíteni látszhat?»²²⁸ Babits eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy ezt a mondatot felelősen és komolyan gondolva mondta volna ki a szónok. Tulajdonképpen kimutatja a vitapartnerének szavai között meghúzódo ellentmondásokat. Négyesy azt is elmondta beszédében, hogy „A könnyű fajsúly nagy becsülésnek örvend.”²²⁹ Babits válaszában belekapaszkodik e kijelentésbe, hogy igaza mellett szólhasson: „Istenem igaz és sajnos ez talán; de a könnyű fajsúlyban is lehet kiváló, s az az Akadémia, mely Mikszáthot és Herczeget joggal dicsőségei közé sorolja, talán nem vetheti szemére az Ady és Móricz irodalmának, hogy könnyű fajsúlyú.”²³⁰ Babits a továbbiakban is a Négyesy-beszéd végén található

²²⁵ BABITS Mihály, i. m., 294-295.

²²⁶ BABITS Mihály, i. m., 295.

²²⁷ Nem tudjuk, Babitsnak e kijelentése milyen külföldi vendégről szól.

²²⁸ BABITS Mihály, i. m., 296.

²²⁹ NÉGYESY László, i. m., 278.

²³⁰ BABITS Mihály, i. m., 297.

kijelentéseket, kívánalmakat, amelyekkel a szónok saját korának irodalmát illette, veszi célban és forgatja visszájukra. „»Hiányos a filozófiai ihlet és a társadalmi kérdések mélyrehatóbb és többoldalú rajzára lenne szükség...« Hiányos a »filozófiai ihlet« Adyban? Melyik kor szült író, ki mélyrehatóbban rajzolta társadalmát, mint Móricz a mait? »Stílus, ritmus és ízlés tekintetében több nemzeti elemet kívánnánk...« Többet hát, megint, mint Adynál s Móricznál van?»²³¹ Babits írása végén is – mint ahogy abban végig szintúgy – visszaforgatja Négyesy László szavait, vagy inkább azokat a meggyőződéseket, amelyeket az akadémikus szónok mondatai mögött magáénak tudott. Babits ugyanis – mivelhogy mindvégig amellet érvelt, vitatkozva egykori tanárával, hogy a modern magyar irodalom – mondhatni: természetes – fejlődése azon intézmény falain és figyelmén kívül ment végbe, amely egyébként oly büszke nyitottságára – azt mondja: az igazi akadémizmust azok képviselik, akik kívül rekedtek az Akadémia keretein. „Hiszünk a Magyarországon, minden új Mohács után. S hiszünk az Emberiségben, minden új Bertalan-éj után. S hiszünk, hogy ez a két hit összefér. Bizonytal nem hiszünk mást, vagy rosszabbat, vagy nemzetietlenebbet, mint amit Petőfi is hitt, vagy Vörösmarty is. S ha azt mondják, hogy más hit való ma, mint az ő korokban, mi büszkén feleljük: a mi hitünk nem változik korok és politikák szerint, a mi hitünk a régi emberi és magyar hit hagyományát őrzi, a mi hitünk az igaz *akadémikus hit!* [Kiem. az eredetiben. – Cs . D.]”

Babits ebben az írásában egykori tanárával vitatkozva, annak jubileumi beszédét alkalmul használva, tulajdonképpen arról a helyzetről szólt, amelyben a Nyugat nemzedéke érezte magát az 1920-as évek derekán. Megharcolva harcaikat és a Hivatalos Irodalom (Babits kifejezése – így, nagybetűvel!) részéről vagy elhallgattatva, vagy támadva, de megvalósították céljait: létrehozták a modern magyar irodalmat. Azonban „hivatalos” el nem ismertségük okán a fiatalok közé sorolódtak, noha e generáció tagjai már a középkor felé közeledtek, s az új generáció (mely a Nyugatot mesterének, tanítójának tudta), már megjelent a magyar irodalom fórumain. A másik lényeges eleme ennek a pengeváltásnak a már emitt is sokat emlegetett „Ady-pör” volt. A vita arról, Ady költészete, ő mint „jelenség”, mennyire fejezte ki válaszként a feleletet arra a kérdésre (amelyet majd az 1930-as években tesznek majd meg Szekfű Gyulának): „Mi a magyar?” Babits álláspontja azt kell, hogy mondjuk, mindvégig következetes. Egyrészt lojális maradt ahhoz a fórumhoz, amely művészetét közismertté tette, másrészt Ady költészetét mélységekkel, értelemmel teli lírának ismerte el, leválasztva irodalmi tevékenységét a magánéleti énről (a vita igazi magja valahol itt volt elrejtve).

*

De térjünk vissza az *A kettészakadt irodalom*-vitához! Ez a polémia más apropóból és más időben (noha közel egymáshoz, de) voltaképp ugyanarról szólt, mint a majd’ másfél évvel azelőtti literátus párbaj: a Nyugat (és vele együtt természetesen Ady) helyéről és szerepéről a korabeli magyar irodalomban.

1927-ben ünnepelte fennállásának kilencvenedik évfordulóját a Kisfaludy Társaság. E konzervatív, az 1920 óta fennálló rend mellett álló irodalmi társaság soha nem tartotta számon tagjai közt Babitsot. Viszont elnöke, Berzeviczy Albert történetíró, a társaság elnöke egyúttal a Magyar Tudományos Akadémiának is betöltötte elnöki tisztét, amely hivatalos testülettel

²³¹ BABITS Mihály, i. m., uo.

még 1925 őszén állt Babits vitában (mint korábban láttuk). A Kisfaludy Társaság elnökének ünnepi beszéde, amely egyébként a társaság nyolcvanadik közgyűlésén (a jubileum apropóját ez adta) hangzott el, a Budapesti Hírlapban jelent meg.²³²

Berzeviczy beszédében a korabeli magyar irodalom helyzetével foglalkozott, érintve Babitsnak és nemzedékének, a Nyugat generációjának a folyóirat fennállása óta éles problémáját (amelynek háttérben ismét Ady Endre alakja bukkant föl). Berzeviczy (és a körülötte állók) elképzelése az elmondottak alapján az lehetett, hogy a magyar irodalomnak mind belföldön, mind külföldön egységet (mondhatni: egyöntetűséget) kell mutatnia.

Az akkor száz éves jubileumához közelítő társaság elnöke az irodalomban jelentkező jelenségek kapcsán fejtette ki véleményét beszédében. A szónok emitt sem nevezi meg bírált ellenfelét (ellenfeleit), de a szöveg alakulása során világosság válik, hogy ismét és újra a Nyugat a célpont. Újítás és hagyomány között húzódik (látszólag) a határ. A Berzeviczy által felvezetett álláspont szerint a (z irodalmi – ez a beszédben nincs kimondva!) múlt egyesek szemében teher, mely csak akadályozza a további fejlődést. „Mi ezekkel szemben azt a felfogást képviseljük, hogy kétségkívül szükség van és szükség lesz mindig új célkitűzésekre, új irányokra és új formákra, de ezeknek, ha valóban életrevalók, érvényesülését nem fogja szükségképp és mindig megakadályozni az, ha megvívják tusájukat a hagyományokhoz való ragaszkodással és a nemzeti lélekhez való hűséggel. Ami ebből a tusából győzedelmesen kerül ki, az hivatva van rá, hogy gyökeret verjen, hogy idővel maga is hagyománnyá váljék, s mint ilyen, megtermékenyítse a jövőt.”²³³ Hasonlóképp Négyesy Lászlóhoz, aki 1925-ben az Akadémia nevében beszélt, Berzeviczy szerint is az a nemzeti hagyományokat becsülő irodalmi felfogást képviseli a Társaság, „[...] azt a józan konzervativizmust, mely nem üldözi az újat, nem is zárkózik el előle, de mindig megmarad a nemzeti múlt talaján [Kiem. az eredetiben. – Cs. D.] s nem hódol be rögtön mindennek, ami új [...]”.²³⁴ A Kisfaludy Társaság elnöke beszédében aztán arra utal, hogy e konzervatív irodalmi testület támadásoknak van kitéve amiatt, hogy „kiket választ meg tagjaiul.”²³⁵ Konzervatív („nemzeti”) és modern egymás mellett élésének, együtt létezésének kérdéskörét is érint, amikor kifejti álláspontját arról, hogy szervezetileg akkor van értelme írónak társaságot alkotni, ha azok nem pusztán tehetségük okán, hanem közös (szellemi) meggyőződésük révén alkotnak önkéntes közösséget. „Ha az irodalmi társaság eleven valóság akar lenni, akkor abban oly írónak kell találkozniok, akik nemcsak jelességüknél fogva méltók egymáshoz, hanem akik *hajlandók és eléggé lelki rokonok arra, hogy mint társaság együttes közös munkára egyesüljenek.* [Kiem. az eredetiben. – Cs. D.]” (Emlékezzünk vissza Babits szavaira, amelyeket az 1925-ben újraélesztetni kívánt Vörösmarty Akadémia kapcsán írt le, amelyek inkább az alkotó egyéniség felől érintette a kérdést.²³⁶)

²³² Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésén = Budapesti Hírlap, 1927. febr. 8. = „Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv II., i. m., 58-65.

²³³ „Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv II., i. m., 59.

²³⁴ Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde = „Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv II., i. m., uo.

²³⁵ Uo.

²³⁶ „Néhány kiváló íróbarátom keresett föl nemrégiben, s fölvetették előttem a kérdést: nem volna-e itt az idő arra, hogy a Nyugat megállapodott írógenerációja auktoritativ testületté tömörüljön, s e tömörülés erejével próbáljon irányítóan hatni a mai irodalmi anarchia közt? [...] Jól ismerjük az érveket, amiket az írói tömörülések ellen fölhoznak. Tudjuk, hogy az írónak, mikor ír, egyedüliségében van az ereje, s a Társaság minden beleszólása inkább bénítja, mint segíti.” = BABITS Mihály, *A Vörösmarty Akadémiáról* = „Engem nem látott senki még.”

Berzeviczy Babits által kimondott vélelemhez hasonlóképpen szól, amikor a beszéd folytatásaképp arról beszél, hogy „[...] sehol a világon a valamely társasághoz való tartozást nem tekintették s nem tekintik az elismert írói kiválóság elengedhetetlen kellékének, sőt mindig voltak és vannak jeles írók, akik önszántukból kívül maradtak minden társasági köteléken, mert magukat írói szabadságukban még e valóban laza és könnyű lekötöttség által sem akarják korlátoztatni.”²³⁷ A megszólaló ezzel (is) magyarázza a Kisfaludy Társaság exkluzivitását, bizonyos elzárkózását.

Mindezen bevezető után tér rá Berzeviczy valódi témájára, amely később pengeváltást váltott ki. „Azonban másrészt céltalan volna tagadni, hogy *irodalmunkban ma bizonyos szakadás van*, hogy egyes, a szerencsés középutra rátalált s általános elismerésnek örvendő nagy tehetségeken kívül két tábort különböztethetünk meg, amelyek egymást nehezen értik meg, s melyek egyike konzervatív és a nemzeti jelleghez szigorúan ragaszkodik, míg a másik merészen újít, s nem szeret különbséget tenni hazai és külföldi befolyás, példa, szellem közt.”²³⁸ Utóbbinak fő képviselőjeként Adyt nevezi meg Berzeviczy. Két okból kifolyólag kíván vele foglalkozni beszédében. Egyrészt a Kisfaludy Társaság Ady Endrével kapcsolatban „[...] eddig többnyire a barátságtalan hallgatás szerepére szoritkozott [...]”, másrészt pedig „[...] mert Ady korai halála következtében az ő költői egyénisége mint lezárt egész áll előttünk, amely áttekinthetőbb és biztosabb ítélkezésre ad módot az irány felett is, amelyet oly sokakra nézve példaadólag képvisel.”²³⁹ A Kisfaludy Társaság elnöke ezek után kimondja, amit az általa is képviselt „konzervatív”, „nemzeti” (Babits – és a magunk – kifejezésével élve: hivatalos) irodalom képviselőjében ritkán hangzott el: „*Ady tehetségének és hatásának nagysága és rendkívülisége vita tárgya nem lehet.*”²⁴⁰ Az elismerés után azonban két dolgot említ meg Berzeviczy a vitatott költővel kapcsolatban: az egyik „az emberileg szerencsétlen költő magánélete”, a másik pedig „Ady formátlansága”,²⁴¹ amelyek szerinte visszatérést jelent majd a későbbiekben értékelése tekintetében. Az, hogy ez szerinte bekövetkezik, biztos a szónok, azonban a magyar irodalom kettészakadtságát magában Adyban látja. (Hozzá kell tennünk, Berzeviczy beszédében az életrajzi ént és az életműben fölépült ént láthatóan keveri.) A két táborra szakadt irodalom azonban nem kifejezetten amiatt vált ketté, mert az egyik oldalon Adyt példaképül emelők, valamint elutasítók állnak, hanem ennek oka éppen maga a költő, akinek *Séta bölcső-helyem körül* című versének zárósorait idézi ennek az „intranzingenciá”-nak (engesztelhetetlenség – lat.) az érzékeltetésére: „*Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj, / Avagy légy rám ujjongva büszke*”. Éppen a költő az a Kisfaludy Társaság elnöke szerint, aki igazságtalan magával szemben, hiszen annak ellenére, hogy lényében „kiegyenlíthetetlen ellentétek” léteztek, a „megnyilatkozás” (üzenet) értelmében vett sorai közt olyan is található, amely azoknak is tessék, akik túlzásait („szertelenségeit”) elutasítják. Az Adyt érő kritika azonban továbbmegy Berzeviczy részéről. A megragadó versekkel szembeállítja „[...] azt a sok verset, amelyet alig lehet másnak minősíteni, mint egy beteg fantázia eltévedéseinek és egy beteg lélek megnyilat-

Babits Olvasókönyv I., i. m., 503.

²³⁷ Berzeviczy Albert elnöki megnyitó beszéde = „*Engem nem látott senki még.*” *II.*, i. m., 60.

²³⁸ Uo.

²³⁹ Uo., 60-61.

²⁴⁰ Uo., 61.

²⁴¹ Uo.

kozásainak [...]”²⁴² A háttérben Berzeviczy véleménye szerint az húzódik meg: Ady „ciniz-musa” vajon tettetett vagy őszinte. Az szerinte kétségtelen (bármit is jelentsen ez), hogy Ady „magyarul érzett”.²⁴³ A feltételezett cinizmussal szemben pedig egy nemzetkarakterológiai képet állít: a magyar embertől távol áll a cinizmus: „Már most *a magyar nemzeti jelleg sem-mivel se ellenkezik oly mereven, mint a cinizmussal.*”²⁴⁴ Véleménye szerint Adyt az „ujító merészség”-nek, valamint a „minden hagyománytól való elszakadás”-nak nevezett modernsé-ge (és itt most a költészeti indokok átcsúsznak a politikaiba) olyanok körébe vezette, akiknek „*a felforgatás a felforgatásért kellett*”.²⁴⁵ Rombolási szándékot vél Berzeviczy azok részéről, akiknek „táborába” Ady úgymond tartozott, „[...] akik talán öntudatosan, talán öntudatlanul *már akkor készítették elő irodalmi téren azt a forradalmat, mely az országot végül vérbe és gyalázatba fullasztotta.*”²⁴⁶ Ady ezek szerint alantas politikai szándékok elleplezéséül szolgáló irodalmi eszköz volt csupán, akit az említett körök az „aranyborjú-imádás költőjévé” tettek, „[...] ugyanakkor *annak a proletárságnak a bárdjává, amely azután a vörös uralomban mutat-ta meg igazi ábrázatát [...]*”²⁴⁷ Ebből következik, hogy Ady „ciniz-musa” nem volt valódi, az nem belőle fakadt. Berzeviczy végül Ady hatásának vizsgálatával foglalkozik beszédében. Két lehetőséget vet föl: a költő vagy megteremtette a maga költészetének közönségét, vagy pedig a világháború végével járó összeomlás okozta kiábrándulás és eszményvesztés az, amely az – úgymond – „értékeket megtagadó” Adyban vonzó lett a háború után. Berzeviczy válasza nem kétséges: az utóbbiról van szó. „*Egy kétségbeesett, irányát, lelki egyensúlyát vesztett, az életet habzsoló élvezetben feledni igyekvő nemzedék kapva kap az Ady [!] versein, éppen mert benn látja minden eddigi ideáljainak megtagadóját.*”²⁴⁸ Magyarán: Ady kérdése nemzedéki kérdés, amely el is múlik, „[...] amily mértékben fogja egy boldogabb nemzedék a maga lelki egyensúlyát visszanyerni [...]”²⁴⁹ S persze éppígy fog az visszatérni régi ideáljai-hoz. Ezek után szinte bizonyos: Ady hatása Berzeviczy Albert szerint egyértelműen csökken-ni fog. Mindezek után az „*Ady emlékével való kiengesztelődés*”-sel foglalkozik, mondván, az majd meghozza a magyar irodalomban létrejött szakadék áthidalását. Néhány szó után, ame-lyekben a kortárs magyar dráma külföldi sikereit, néhány (nem nevesített) „élő régi költőnk”-et érő fogadtatást, valamint az elszakadt területeken meginduló magyar irodalmi életet érinti, a Kisfaludy Társaság elnöke visszatér az alapkérdéshez: a magyar irodalom egységének kér-déshez. „*A kor, a helyzet az erők egyesítését irodalmi téren is szükségesebbé teszi, mint vala-ha. Nemzeti ideáljaink soha el nem hagyható alapján szívesen fogjuk az egyesülés módjait keresni mi is, annál inkább, mert reméljük, hogy a közelmúlt keserű tanulságai sokakat vissza fognak tartani oly irodalmi utak követésétől, melyek már egyszer romlásba vittek*” – zárta szavait Berzeviczy.²⁵⁰

Babits a Nyugat 1927. április 1-jén megjelent számában reagált a Kisfaludy Társaság el-

²⁴² Uo., 62.

²⁴³ Uo.

²⁴⁴ Uo.

²⁴⁵ Uo., 62-63.

²⁴⁶ Uo., 63.

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ Uo., 64.

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Uo., 65.

nökének beszédére.²⁵¹ Babits az elején leszögezi, hogy a „híressé lett beszéd” az első látásra is már támadásnak látszik. A költő szerint a beszéd elhangzása óta a sajtóban kiragadott mondataival indulatokat gerjesztettek mindenhol, az Adyt nem kedvelők és kedvelők között is.

Miután azonban a szenvedélyek lecsillapodni látszanak, s mivel maga Berzeviczy azóta már kommentálta is a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésén tett megnyilatkozását, Babits szerint el kell fogadni, hogy az nem támadás volt, hanem az „irodalmi erők egyesítése” melletti szándék kinyilvánítása. Babits maga is kettészakadtnak érzékeli a magyar irodalmat, azonban azt „komplikált meg nem értések” okozzák, s ebben a helyzetben az őszinteség a legfontosabb. Berzeviczy azon állítását idézi, amely szerint e helyzetben a teljes tagadás álláspontját a velük szemben állókra igaz, nem a Kisfaludy Társaságra és nem az azzal egy oldalon állókra. Babits visszavág: nemcsak a teljes tagadás nem volt jellemző a Berzeviczy által megjelölt oldalra, hanem még az elhallgatás álláspontjára sem, pedig maga Berzeviczy vallja be, hogy Ady esetén a Társaság „eddig többnyire a barátságtalan hallgatás szerepére szorítkozott”. A Kisfaludy Társaság részéről megtámadott oldal, a Nyugat nevében Babits kijelenti, hogy még az „Akadémia” [! – Cs. D.] legkonzervatívabb költői is „érdemlegesebb” bírálatot kaptak, mint a Nyugatéi fordítva – s itt egyben – mint Négyesy esetében az *Akadémia és irodalom*-vitában – személyes apróságot említ: „[...] s e sorok írója emlékszik, hogy legrégebb kritikáinak egyike, mely a *Nyugat*ban megjelent, annak legforradalmibb első korszakában – gondolom, 1909-ben – épp az Akadémia elnökének egy könyvéről (a *Beatrix-királynéről*) szóló elismerő kritika volt”.²⁵² Következésképp a kettészakadtságról nem a Nyugat tehet.

„Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, amit az Elnöki Beszéd Adyról mond. Ez már a mi ügyünk.”²⁵³ Felidézi vitapartnerének szavait, amelyekben az Ady „tehetségéről”, „hatásáról” és „rendkívüliségéről” mondotta azt, hogy az kétségtelen. Babits szerint e mondat már önmagában képes lenne meg nem történtté tenni a sok-sok éves vitát, ha nem folytatódna. „Az elnöki beszéd kritikája a költő helyett az embert éri – az embert és hazafit [teszi hangsúlyképpen hozzá Babits – Cs. D.] –, a szegény, meghalt Adyt, aki immár nem felelhet erre, s talán még inkább ér minket.”²⁵⁴ S itt újra visszafordítja a vele szemben álló szavát Babits, miszerint Ady cinizmusa nem is a sajátja volt, hanem azé az irodalmi köré, amelynek „odaadta magát”.

Az „irodalmi kört” érintő résszel Babits cikkében hamar végez. Azt vissza kell utasítani. (Babits is érezhetően szándékosan nem vesz tudomást Berzeviczy beszédének Adyt érintő rejtett antiszemitizmusáról.) „Mi bizonyítással nem tehetjük Adyt »az aranyborjú-imádás« költőjévé, annál kevésbé, mert mi magunk sem imádjuk az aranyborjút. Ha azt imádnók: nem volnánk ma is szegény költők.”²⁵⁵ Éppígy nem teheték meg Adyt a „proletárság bárdjává”. Babits itt kifejti azt, ami a Nyugat történetében szinte állandóan hangoztatott (és úgy tűnik: meg nem hallott) tény volt. „Minket tisztán irodalmi kapcsolatok fűznek össze, s a legkülönbözőbb politikai meggyőződésű emberek vannak és voltak mindig köztünk.”²⁵⁶ Ha valakinek a meggyőződését nem lehetett befolyásolni, az éppen Ady volt, aki ezt semmiképpen nem tűrte. A

²⁵¹ BABITS Mihály, *A kettészakadt irodalom. Válasz Berzeviczy Albertnek* = Nyugat, 1927. ápr. 1., 527-539. = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 72-76.

²⁵² Uo., 74.

²⁵³ Uo.

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Uo., 74-75.

„személyi rész” végezetül Babits elutasítja azt a vádat is, hogy a Nyugat készítette volna elő az összeomlást, amely Magyarországot az első világháborút követően érte.

Mindezek után Babits Adyval mint költővel foglalkozik. Leszögezi: „Ady a világirodalom egyik legnagyobb költője [...]”²⁵⁷, akivel Dantét állítja párhuzamba. Bármely politikai vagy irodalmi „pártszempontra” fölvetője Ady esetében a „legmagasabb szellemi élmények egyikétől fosztja meg magát”.²⁵⁸ Az ellene ébredt ellenszenv pedig természetes, nemcsak „formában és tartalomban merészen újító” volta miatt, hanem azért is, mert Dantéhoz hasonlóan az „ellenpárt érzékenységeit” ugyanannyira nem kímélte, mint középkori olasz társa. Éppen ezért hatása nem csökkenni, hanem éppen növekedni fog, „[...] mert mit számítanak pártok és ellenpártok az örökkévaló Szépség és Szent Magyarság csodálatos lehetőségéhez képest, mely Ady lapjaiból mindenütt magasan megcsap bennünket?”²⁵⁹

Babits viszont fönntartja mindenki számára a kritika, az egyet nem értés jogát. Azért, mert valaki mást gondol Adyról, még nem fogják őt „ellenpártnak” tartani, „[...] ily esztétikai véleménykülönbség nem fog éket verni közénk, mely miatt a »magyar irodalom kettészakadásáról« lehessen panaszkodni.”²⁶⁰ Egy valamit azonban a konzervatív oldal részéről elvár: „[...] és ez az, hogy legyen bár valaki munkáink esztétikai értéke felől bármely véleménnyel, emberi erkölcsünk komolyságát s hazafias szándékunk magátólértetődőségét ne vonja kétségbe. Lehetünk rossz írók, s erről mindenkinek joga van ítélni; de a hazaárulás rettenetes vád, s nem is irodalmi fórumra tartozik. Ha valakit hazaárulónak tartok, nem fogok vele kezdet; s ha egy honfitársamnak jobbomat nyújtom, azt már ezzel a ténnyel tisztességes magyar embernek ítélem.”²⁶¹ Végül abbéli hitének ad hangot, hogy ebben az Akadémia elnökével csak egyet érthetnek, hiszen céljuk közös: a magyar kultúra „megmunkálása”.

Babits és generációja, a Nyugat első nemzedéke az 1920-as évek közepére furcsa, köztes helyzetben találta magát. Noha a „hivatalos” Magyarország nemigen vett róluk tudomást, már elérték a középkort: az a generáció, amelyik megharcolta folyóirat (s az általa képviselt modern magyar irodalom) harcait, már túl volt „az emberélet útjának felén” – hogy a Babits által fordított Dantét idézzük. Köztes állapotban volt tehát, teljesítménye alapján ugyan méltók lettek volna rá, mégsem váltak elismert részévé a hivatalos irodalomnak, legalábbis e teljesítményt nem ismerték el érdemesnek (az ellentétek leginkább az *A kettészakadt irodalom*-vitában bukkannak szinte minden részletükben felszínre). Az 1920-as évek közepére a Nyugat generációja megérett tehát ahhoz, hogy a múlt felé vessen pillantást – az eredmények tekintetében is. Noha Babits mind az első világháború alatt, mind azután voltaképp csak kárvallottja volt annak a nyíltan föl vállalt kapcsolatnak, amely őt a Nyugathoz kötötte, mindenképp megkerülhetetlen résztvevőivé lettek a magyar irodalomnak. Ez a kettős viszony kettős háborúságot is jelentett. A Nyugat „mozgalmát” mind az „öreges”, mind a „fiatalok” felől csak táma-

²⁵⁷ Uo., 75.

²⁵⁸ Uo.

²⁵⁹ Uo.

²⁶⁰ Uo.

²⁶¹ Uo., 76.

dások érték. A megharcolt harcok idejére, a „hőskor” idejére vet egy pillantást a két évtizedes múltat háta mögött bíró Nyugat jubileumával kapcsolatban Babits *A húszéves „Nyugat” ünnepére* című versében.

*

A költemény a Nyugat 1927. január 1-jei számában jelent meg az első oldalon, nyitó versként (a Nyugat első száma 1907 decemberében jelent meg 1908-as dátummal, innen tehát a huszadik évforduló ünneplése ebben a számban – a Nyugatot tehát csak az év érdekelte, a hónap nem). „Gyógyító messzeségbe, mialatt / egykissé részeg, egykissé bolond / s nagyon fáradt s még mindig szomju, szomju / lelkem, munkám és vonatom szalad / mint bárka az özönben, Ararat / csucsát keresve: íme elhagyott társaim megzúdítják a harangot, / amelynek hangja minden madarat / oly nyugtalaná tesz bárkában, oly / vágyóvá: visszazállni!” – indul a két, tizenhat, trochaikus lejtésű sorból álló költemény első versszakának első mondata. A tipikus babitsi összetett mondat ismételten több szellemi-kulturális közeget sűrít össze. Ha a többszörösen halmozott jelzőkkel dúsitott mondatot vázára csupaszítjuk, a következőket kapjuk: „Mialatt lelkem szalad, mint bárka az özönben, elhagyott társaim megzúdítják a harangot, amelynek hangja nyugtalaná tesz bárkában minden madarat.” A halmozott jelzők értelmező, hátravetett jelzők. Tulajdonképpen e mondatrészek fogalmazzák meg azokat a képeket, amelyek a mondat vázában a „lelkem”-től eljutnak a „madár”-ig. A váz azonban önmagában is jelentőséggel bír: vegyük észre, egy szintre kerül a „lélek” és a „madár” képe, amelyek egyébként a szimbólumok szintjén azonosak (itt az ehelyütt már többször kifejtett „lélek-madár” jelképiségre utalok). Viszont – ha most visszatesszük az előbb lebontott mondatrészeket – a versszöveg a „gyógyító messzeség” képével indul. Ez egyébiránt rálátást, perspektívát jelent: a versbeszélő jelen időben beszél, egy valamikor megindult folyamatban (amelynek fő aktora a „lélek”), mintegy visszapillant a különben folytonosan távolodó kezdőpontra. A „lelkem” értelmező jelzők révén azonosul a „munkám”-mal és a „vonatom”-mal. Az állandó mozgásban levést sugalló képekben megjelenített lélek azonosul tevékenységével, a munkával, és annak mintegy eszközével, a vonattal – amelyet egyébként húznak: tehát nem önmagától van mozgásban. A verskezdő kép első olvasásra nem is egészen világos: miért „gyógyító” a „messzeség”? Aztán úgy látszik: az az állandó mozgásban levéstől, vagyis azoktól a jelzőktől való – átmeneti – megszabadulást jelöli, amelyek a „lelkem”-et illetik: amely „egykissé részeg, egykissé bolond / s nagyon fáradt s még mindig szomju, szomju”. A felsorolt jelzők nyelvtanilag a „lelkem, munkám és vonatom”-szavakhoz kötődnek, valójában a folytonos mozgást jelölik olyképpen, hogy egy szüntelen jelen lévő, kielégíthetetlen vágyat idéznek föl (amely egyébként kivonja az embert a hétköznapi világból: l. „bolond”). Ez a kielégíthetetlenség hangsúlyt is kap a „szomju” jelző ismétlésével. A folyamat tehát valamikor elindult, s azóta is tart: „még mindig szomju” a „lelkem”. Babits a fölépített mondat szerkezettel olyan „iramot diktál”, hogy az olvasó észre sem veszi: egy pontosan nem rögzített, de feltételezhetően modern kori időből mintegy a mitikusba csúszik át a vers: a munkával és a vonattal azonosított lélek úgy szalad, „mint bárka az özönben”, és ez a bárka a „Ararat csucsát” keresi. Ez a Teremtés könyvéből ismert Noé történetére utal vissza.²⁶² Az *Ószövegségben* olvasható tör-

²⁶² L. Ter 6, 13 - 8, 22 – A hegy említése már önmagában is szellemi/transzcendens képzetköröket idéz: vö.

ténethez képest azonban Babits versében van elmozdulás: Noé bárkája az eredeti elbeszélésben nem „szaladt”, hanem sodródott.²⁶³ Az *A húszéves „Nyugat” ünnepére* című versben pedig a bárka maga „keresi” az „Ararat csucsát”, míg a bibliai szövegben az pusztán „megállt” az Ararát hegyén.²⁶⁴ A formai eltérések felsorolásán túl azonban annak lehet még jelentősége, hogy meggondoljuk: ha Noé a bibliai történetben a „kiválasztottak”, a „szent maradék” képviselője, akkor a vers beszélőjének lelke is valami kiválasztottnak, valami megmenteni valónak hordozója (mint a bárka). Ebből a szempontból talán beszédes a „lelkem” egyik értelmező jelzője: a „vonatom”, amely maga is visz, utaztat valamit/valakit (a „vonatom” mintegy előrevetített képe a „bárka”-nak). Ez a valami/valaki pedig a madár (amely – ismételve a korábbiakat – lélekszimbólum). A bibliai történetben nincsen szó hátrahagyott társakról, mint a versben: ott Isten a vízözönnel minden élőlényt elpusztított, csak a bárkában utazók maradtak meg. Babits versében viszont: „íme elhagyott / társaim megzúdítják a harangot / amelynek hangja minden madarat oly / nyugtalanná tesz bárkában, oly / vágyóvá: visszaszállni!” A harang jelképe ehelyütt nem a vész közeledtének jelzésére szolgál, hanem az ünnepére: e ponton azonban a versbeszélő nem csak a visszatérni vágyó madarak említésével lép túl az *ószövegségi* történeten, hanem a „Gyermek” (így, nagybetűsen) említésével az *Újszövetség* felé mozdul el: „Vissza hát, / ti madarak, szálljatok ünnepére / a Gyermeknek, aki ma már komoly / ifjú”. Ha eszünkben tartjuk, hogy a vers folyamán a versbeszélő lelke bárkaként működik, akkor a következő következtetések vonhatók le: a „lelkem” „bárkája” nem valamiféle megmenteni valót hordoz, hanem magának a mozgásnak a fönntartása az, ami megmenteni való. Míg ez a „bárka” az Ararát hegyének csúcsát kereste, megszületett a „Gyermek”, „aki ma már komoly / ifjú”: az időrend fölborult, a *Biblia* két részének ideje mintha megfordult volna. Itt azonban az időbeli „borulás” nem áll meg. A „Gyermek”, aki már lehetséges, hogy „komoly ifjú”, „agg” is lehet: kívül került tér és idő keretein, a „Szellem”/„lélek” attribútumait vette tulajdonképpen föl: „Agg a moly / első napjának estjén: míg a Fény / ifjú, bár világokon fut keresztül, / tengert tör át s sziklákat ostromol!” (Továbbá: egyszerre viselkedik a tenger és a szikla ellenében – utóbbival szemben „tenger”-ként nyilvánul meg.)

A versszöveg második része felkiáltással indul: „Óh milyen tenger s milyen szikla volt!” A vers első részében olvasható mondatok mindegyike jelen időben szól, a második rész azonban már múlt időben kezdődik. A folytatás pedig visszaköt az első szakaszban felidézett „bárka” képéhez, amely úgy tűnik, zátonyra futott: „A tenger zúg még és a szikla áll / s mi fulladunk és köveken zúzódnunk...” Az, ami megmenteni valóként volt bemutatva az előző szakaszban, („mi”-ként) a tenger vizében hanyódik (amely az őskáosz – mitikus/mélylélektani – jelképének megjelenése²⁶⁵). A költemény elején érzékeltetett és megjelenített mozgás (amely rokonságot mutat az akadályokat nem ismerő „Fény”-nyel, a „Gyermek” természetével) a második részben megáll. Hordozója, aktora megmerevedett – és a Babits által az itt későbbiekben megrajzolt kép az *Önéletrajz* című versben fölbukkant, lámpást hordozó magányos vándor alakjára mutat vissza: „Mi kár? / csak ússzon egy kis fény e zord országban is, a mindig tovatolt holnap felé! / Mi kár, ha fáj a kéz / amely a Lámpát tartja és takarja / a szél elől, mely minden fényt kiolt? / csak legyen új kéz, addig tartani, míg ez omlásba-süllyedt

HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 93-94.

²⁶³ „A víz megdagadt és fölemelte a bárkát úgy, hogy a föld felett úszott.” (Ter 7,17)

²⁶⁴ Ter 8, 4

²⁶⁵ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 238-240.

nemzetet / a lengő láng nyomán a szakadékban meglelik a Nap csákányossai – / kéz, tartani, s lehellet, szítani, hogy úgy lobogjon, mint mikor ama / kuruc tüdő fűtt rá s ama dacos kar / intett vele Isten felé: Ady!” A tenger az országgal lesz azonos/hasonló, hol „mi kár”, „csak ússzon egy kis fény” „a mindig tovatolt holnap felé” (ez utóbbi szószerkezet tartalmában Petőfi *Pató Pál úr* című versére utal²⁶⁶). A „lámpa” szintúgy, mint a „fény” a szellemi tudás szimbólumai. A lámpást tartó kéznek – elsüllyedve egy ország „tengeré”-ben – mereven kell tartania ahhoz, hogy kitűnjék – vagy legalábbis hamarabb megtalálják azt a „Nap csákányossai”, mint magát a kezét. S ez fáj. Az ebben a versben újra felbukkanó remete ezúttal el is takarja a lámpát, de nem a „tenger”, hanem a „szél” elől (ez kivételesen nem vonható párhuzamba semmiféle jelképiséggel, mert a négy elem egyikének, a levegőnek megjelenési formája, a szél e versben a tradicionalitásban éppen a „szellem/lélek” jelentéssel bír, így e szimbólum ide bevonódva csak önellentmondást gerjesztene a versjelentésben). E szél minden fény kioltójaként jelenik meg. A lámpást tartó keze – így személye – változhat, legalábbis a versbeszélő által megfogalmazott kívánalom szerint: „csak legyen új kéz, addig tartani, / míg ez omlásba-süllyedt nemzetet / a lengő láng nyomán a szakadékban / meglelik a Nap csákányossai –”. A mozgásból megmerevedett várakozás lett, ahol az egyetlen változás csak a lámpást tartó kéz „cserélése” lehet. A lámpa fénye azonban nem csak arra való a szöveg szerint, hogy általa „egy kis fény” „ússzon” „e zord / országban is”, hanem hogy az ő nyomán tudják a „Nap csákányossai” (tulajdonképpen: a „szellem bányászai”) az „omlásba-süllyedt nemzetet” a „szakadék”-ban megtalálni. A megrajzolt képben két fényforrás van: az egyik a kézben tartott lámpás, a másik a Nap. Ahhoz, hogy a Nap munkásai rátaláljanak az országra (amely az előbb is említett jelzővel egyetemben ehelyütt ismét Vörösmarty *Szózatát* idézi), a kisebbik fényforrásra is szükség van, azonban a rátalálás mintegy visszkapcsolódás, önmagára való találás is: a vers első részében megjelenített mozgás épp a „Fény” természetét mutatta, mely a „Nap” („szellemi/lelki tudás”) formájában rátalál önmagára. De nemcsak kéz kell a lámpához, hanem „lehellet” („szellemi/lelki tudás” – ide pedig most bevonódhat a „szél” jelképe is értelmezési háttérként²⁶⁷) is, hogy tovább égjen: „kéz, tartani, s lehellet, szítani, hogy úgy lobogjon, mint mikor ama / kuruc tüdő fűtt rá s ama dacos kar / intett vele Isten felé: Ady!” A lámpást tartó alakból most már (a süllyedés után – úgy látszik: a „remete” együtt süllyedt az „ország”-gal) csak a keze és a tüdeje érzékelhető, s ezek nem csak arra kellenek továbbá, hogy fény gyúljon az „országban”, hanem hogy annak nagyobb is legyen a fé-

²⁶⁶ L. Petőfi versének utolsó versszakát:

„Életét így tengi által;
Bár apái nékie
Mindent oly bőven hagyának,
Soha sincsen semmije.
De ez nem az ő hibája;
Ő magyarnak születék,
S hazájában ősi jelszó:
»Ejh ráérünk arra még!«”

= PETŐFI Sándor, *Pató Pál úr = Petőfi Sándor összes versei*, a szöveget gond. és az utószót írta KERÉNYI Ferenc, Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 791.

²⁶⁷ Vö. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, i. m., 141-142.

nye/lángja. Itt egy metaforával a kéz és a tüdő (a „lehellet” szerve) Adyval azonosul, és e kuruc (tehát véleményéhez, meggyőződéséhez, hitéhez harciasan konok módon ragaszkodó) tüdő („lehellet”) és mutató kar Istent irányozza. E „kuruc” jelző azt sugallja: az irány Vele szemben is vezethet – de inkább: Felé.

BABITS ÉS AZ IRODALMI TÁRSASÁGOK

Babits ténylegesen 1918 ősztől lett az irodalmi élet meghatározó alakja. Ekkor vált meg a tanítástól, és kezdte egyedül szerkeszteni egészen 1919 végéig a Nyugatot. Csak 1917. december 16-án megtartott közgyűlésen választották be az 1867-ben alapított Petőfi Társaságba, amely 1904-től Herczeg Ferenc elnöklete alatt működött. Első jelentkezésekor, 1915-ben nem.²⁶⁸ Többszöri elhalasztás után, 1918. október 13-án tartotta székfoglalóját, amelynek alkalmával saját műveiből olvasott föl.

A Petőfi Társaság ekkor már nem tudta kivonni magát az akkor felgyorsuló történelmi események sodrása elől. 1918. október 27-én Palágyi Menyhért– miután nyílt levélben szólította fel a szervezet elnökségét, hogy a Petőfi nevét viselő társaság vállaljon részt az alakuló történelmi események irányításában – egyórás beszédben érvelt amellett, hogy a társaság csatlakozzon a Nemzeti Tanácshoz. Ebben a vitában Babits is fölszólalt, a híradások szerint figyelmeztetve a tagságot arra, „[...] hogy ha Petőfi élne, elhatározó cselekedetre ösztönözne mindenkit, mert ő sohasem tudta elválasztani a szabadság érzését, az emberies ösztöneit a költészettől.”²⁶⁹ A költő az ekkoriban fölerősödő történelmi események idején került a legmesszebb saját költészeti (és személyiségbeli) alkatától – a tettekben. 1918. november 11-én Móricz Zsigmonddal, Kabos Edével és Palágyi Menyhérttel „az új magyar írógeneráció” (tulajdonképpen: a Nyugat nemzedéke) a társaságba való beválasztását indítványozták. 17-én a Petőfi Társaság kérvényt nyújtott be a társaság felügyeletét ellátó belügyminisztériumhoz, hogy járuljon hozzá az alapszabály módosításához, amely lehetővé tenné ezt. Ennek megtörténte után vált lehetségessé a rendes tagok számának megemlése, amelynek céljából Babits Schöpflin Aladár, Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső társaságában Hatvany Lajos báró palotájában tanácskozássra gyűlt össze, hogy tisztázzák az újonnan felveendő névsorát. De a társadalmi változásokkal párhuzamosan – annak ellenére, hogy korábban e nemzedék tagjai az általuk meghaladottnak ítélt, „hivatalos” irodalom fórumaiba, mint a Petőfi vagy a Kisfaludy Társaságba, saját irodalmi eredményeik legitimálásaképpen be kívántak kerülni – az említett megbeszélésen a Petőfi Társaság felfrissítése helyett egy új szervezetet alapítottak meg.²⁷⁰ Hatvany Lajos javaslata volt, hogy a történelmi változásokat testületileg is kifejező

²⁶⁸ Lásd erről: *A Petőfi Társaság új tagjai*, Budapesti Hírlap, 1915. december 19., 13. I = *Babits és a Petőfi Társaság*, szerk. vál., a szövegket gond. az utószót és a jegyzeteket írta TÉGLÁS János, Budapest, Tótfalusi Tannyomda, 1997., 8-9. – Az 1915. december 18-án tartott tagválasztó gyűlésen Babits mindössze két szavazatot kapott.

²⁶⁹ A Pesti Napló 1918. október 28-i tudósításából idéz: *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 450-451.

²⁷⁰ Bár az 1918. november 10-én tartott rendkívüli közgyűlésen még „Móricz Zsigmond és Babits Mihály, majd Palágyi Menyhért és Kabos Ede elmagyarázták, hogy senkise kívánja a Társaságot felrobbantani, de igenis kívánják azt, hogy utat nyissanak a fiatal irodalomnak.” – A Pesti Hírlap 1918. november 12-i cikkét idézi: *Babits és a Petőfi Társaság*, i. m., 34.

társaság a francia Goncourt Akadémia mintájára jöjjön létre. Az új társaság nevét pedig Babits javasolta: Vörösmarty Akadémia. A névválasztás önmagában is kifejezett valamit: az első magyar irodalmi társaság névadója, az Aurórárt szerkesztő Kisfaludy Károly volt, amikor pedig az 1860-as évek fiataljai színre léptek, és elégedetlenek voltak e társaság működésével, egy új szervezetet hoztak létre, amelynek zászlójára a radikális változást kívánó Petőfi nevét írták. 1918 őszén az „új” név Vörösmartyé lett, aki egyrészt kapcsolódott a hazafisághoz (*Szózat, Liszt Ferenchez*), a szabadságharchoz, másrészt vízionárius nyelvszemléletével közel állt Babitshoz és nemzedékéhez. Az azonban a helyzet furcsaságát mutatja (és ez a motívum majd visszaköszön az 1924-es „Fiatalok”-vitában), hogy 1918-ban a fiatalok, akik bebocsáttatásra tartottak igényt a hivatalos, konzervatív irodalmi társaságokba, már – miként Babits is – harmincas éveik vége felé jártak. Tehát már jócskán nem voltak fiatalok.

A magyar értelmiség, írók, művészek valódi változásnak érzékelték és fogták föl mindazt, ami 1918. október 31-én történt. Úgy érezték, hogy az addig megkövesedni látszott ország a világháború végével képes lesz a megújulásra. Az ország élére azonban egy olyan ember került Károlyi Mihály gróf személyében, aki képtelennek bizonyult a magas politika berkein belül (is) egyre inkább teret nyerő szélsőbaloldaliak, kommunisták visszaszorítására. Az 1919. március 21-i hatalomváltás – lényegében: puccs (köztársasági elnöki lemondásáról maga Károlyi is csak a közleményekből értesült) – szinte észrevétlen volt a társadalom számára. Csak amikor már a kiépülő rend a demokrácia ígérete helyett a diktatúra brutális arcát mutatta föl, döbrentek rá a magyar értelmiségiek – így Babits is – a valóságra. „Akik 1918 őszén, még inkább 1919 márciusától csupán intézményi közösséget vállaltak az eseményekkel, két lehetőség közül választhattak: vagy visszatértek 1918 őszi álláspontjukhoz, amint ezt Jászi Oszkár tette; vagy pedig nem próbált útra térhetek, melyen ettől kezdve (másokkal együtt) Babits is járt. Babits számára, amint erre Halász Gábor is utalt 1933-as esszéjében, a háború kilendítő élmény volt, tulajdonságai »betetőzésé«-re, a tulajdonságok teherbíró képességének a kipróbálására készítette. Megélte a tőle távolabb álló Petőfi-szerep és az esztétikai meggyőződésével ugyancsak nem egyező Petőfi-eszménykép konfrontációját. 1919 júniusáig nem hártotta el a Petőfi-szerepet; eddig a pontig a folyamatos aktivitás jellemezte a költő magatartását. Amikor azonban a terrort fokozó és igazolni próbáló intézkedésekkel kellett volna azonosulni, úgy, ahogyan azt a tiszai fronton a megfutamodott századokban a tizedelést elrendelő és végrehajtató Lukács György tette, a személyiség és szerep végleg szembekerült egymással. Az 1919. június 8-án a Vasárnapi Újságban megjelent *Szálló nap után* című versben még csupán az illúziók elvesztését regisztrálta Babits, pár nappal később, Szúdy Elemér tanúvallomása szerint, amint Jankovics József szövegközlésében olvasható, Schöpflin Aladárral és Fenyő Miksával már tárgyalásokat folytatott egy »kiáltvány megszerkesztésére vonatkozólag, amelyet a magyar írók intéztek volna protestációképpen a szovjet uralom ellen Európa közvéleményéhez«, június végén a *Tímár Virgil* fia teremtésébe húzódott vissza, az 1919 júliusában megírt *Szittál-e lassú mérgeket* című versben pedig megtagadta »az ábrándokba-hurkoló, álomharanghúzó / bíborszínű, tömjénzagú, trombitahangu« szavakat, regisztrálta a »Haza«, »Szabadság«, »Eszme«, »Jövő«, »népjáva«, »emberközösség« fogalmainak a »visszárafordulás«-t.»²⁷¹

A proletárdiktatúra összeomlása után mindazokkal szemben, akik valamiféle szerepet ját-

²⁷¹ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 53.

szottak 1918 és 1919 eseményeiben, eljárás indult. Mindezeknek – Babits esetében is – persze (intézményes) irodalmi következményei is voltak. A Petőfi Társaság, amelynek elnöke továbbra is Herczeg Ferenc volt, már 1920 elején igazolóbizottságot állított föl, amelynek az volt a feladata, hogy jelentést készítsen a társaság tagjairól, hogy azok „[...] a proletárdiktatúra alatt a nemzethűség szempontjából minő magatartást tanúsítottak”.²⁷² Babitsot és Móricz Zsigmondot távollétükben az 1920. február 21-én tartott rendkívüli közgyűlésen kizárták a társaságból. 1929-ben Koroda Pál indítványozta Babits és Móricz Petőfi Társaságbeli rehabilitálását, kísérlete azonban meghiúsult.

Egyetlen olyan irodalmi szervezet létezett 1920-as évek elején, amely Babits irányában nem mutatkozott elutasítónak. „1923-ban az – akkor már elég tekintélyes – La Fontaine Irodalmi társaság nyújtott először kezét Babitsnak. Június 24-én, mint »kiváló Dante fordítót« meghívták a társulás Elnöki Tanácsába. / Bokor Imre, a társaság igazgatója, egy későbbi visszaemlékezésében bátor, ellenzéki tettnek minősíti a meghívást. / Ha az is volt, Babitsnak sok örömet nem okozott. közönyösen szemlélte a társaság gyors szellemi és erkölcsi növekedését. Bár Vikár Béla, a társaság elnöke, többször is hívta egy-egy felolvasó est vagy jubileumi ünnepély megnyitására, nincs rá bizonyíték, hogy Babits eleget tett volna ezeknek a felkéréseknek.”²⁷³ Babits levelezésében a La Fontaine Társaságtól egy 1924. szeptember 26-i keltezésű küldemény tanúskodik arról, hogy kapcsolatban állt a *Kalevala* magyar fordítójának vezetése alatt álló irodalmi szervezettel.²⁷⁴ A költő hagyatékában ettől az időszaktól kezdve egészen 1937-ig – ezt a küldeményt is beleszámítva – összesen tizenhárom levél maradt fenn a társaságtól (mindegyiket Vikár Béla írta). Babitstól viszont az esetleges (válasz)levelek közül egyetlen sem maradt fenn – ha egyáltalán írt ilyet. Az 1925 és 1927 közötti időszakra ebből a tizenhárom levélből három esett, amelyek azért bepillantást nyújthatnak abba a légkörbe, amely a „konzervatív” és a „modern” szemléletű irodalmi műhelyek, testületek közötti viszonyban uralkodhatott. Vikár Béla a La Fontaine Társaság nevében 1925. december 22-én kelt levelében²⁷⁵ egy 1926. január 17-én a Magyar Tudományos Akadémia épületében tartandó „Dante-ülés”-re invitálta Babitsot. 1926. január 8-án azonban már arról tájékoztatta a költőt, hogy „[...] Dante-ülésünket a Petőfi Társ. kérésére – minthogy ők óhajtanak 17-én u. o. ülést tartani – jan. 31-re (vas.) halasztottuk. Simonffy Margot tudatni fogja veled, hogy milly részletet ad elő fordításodból.”²⁷⁶ A láthatóan sűrűnek nem mondható levélváltás következő, az irodalmi társaságok között fennálló viszonyok szempontjából figyelemreméltó darabja feltehetően 1926. október 31-én kelt.²⁷⁷ Ebben Vikár Béla Babitsot egy újabb La Fontaine-

²⁷² A Petőfi Társaság 1920. február 21-én tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve megjelent: *Babits és a Petőfi Társaság*, i. m., 117-118.

²⁷³ BÁRDOS F. László, „Szabad csak a gondolat lehet...” *Babits Mihály és az irodalmi társaságok viszonya 1920 és 1938 között = „...igévé vált” Tanulmánykötet az ELTE XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke által hirdetett Babits Mihály életműve hallgatói pályázatra beadott dolgozatokból*, szerk. SIPOS Lajos, ELTE, 1985., 79. – Az idézett műben szereplő (itt az abban olvasható lábjegyzeteket fel nem tüntető) hivatkozások forrása: Országos Levéltár P/1748-as fond 87-es csomó.

²⁷⁴ La Fontaine Társaság – Babitsnak – Budapest, 1924. szept. 26. – OSZK Fond III/1358/1.

²⁷⁵ La Fontaine Társaság – Babitsnak – Budapest, 1925. dec. 22. – OSZK Fond III/1358/2.

²⁷⁶ La Fontaine Társaság – Babitsnak – Budapest, 1926. jan. 8. – OSZK Fond III/1358/3. – Simonffy Margot (1897-1959) előadóművész, a La Fontaine és a Vajda János Társaság rendezvényein valamint a Magyar Rádió másoraiban szerepelt a két világháború közötti időszakban. Török Sophie naptárai szerint az említett „Dante ülésen” a BM-házaspár jelen volt (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 264.).

²⁷⁷ La Fontaine Társaság – Babitsnak – Budapest, 1926. okt. 31. – OSZK Fond III/1358/4. – A BMKL 1926. szeptember 31-ét jelöli meg a keltezés időpontjának, noha szeptembernek csak harminc napja van! Ezért módosí-

rendezvényre hívta meg, ahol beszédet is kellett volna a költőnek tartania. „Nov. 28-án, vasárnap, d. e. 11-kor az Urániában »Klasszikus matinét« tartunk Csengery János tiszteletére. Mint praesumptiv²⁷⁸ utódja: Te lennél leginkább hívatva e szép ünnepségünket megnyitni s az Akadémiát és Kisfaludy-Társaságot – amelyek bizonyára jelen lesznek – némi büntudatra eszméltetni. Belépődíjas (8-16 ezer K) előadás levén, a szokásos elnöki »költségtérítés« címén 300.000 K-t biztosíthatok részedre, csak pár percnyi beszédről volna szó” – írja Vikár érezhető iróniával.²⁷⁹

Vörösmarty Akadémia – a történet és a sikertelen újjáélesztés

Az 1918. november 27-i előkészítő ülés után, ugyanazon év december 1-jén a Magyar Tudományos Akadémia épületében megalakult Vörösmarty Akadémia tulajdonképpen annak az írói generációnak első szerveződési kísérlete volt, mely a Nyugathoz kapcsolódva a modern magyar irodalom megteremtését tűzte ki célul, még a folyóirat indulása idején. Akkori tagjai közé azonban nemcsak nyugatos szerzők tartoztak,²⁸⁰ hanem a konzervatív, a hivatalos körökhöz közel álló Herczeg Ferenc, vagy a Nyugat katalizálta irodalmi megújulást az avantgárd nevében elégtelennek tartó Kassák Lajos is. A fennálló irodalmi szervezetekben (Kisfaludy Társaság, Petőfi Társaság) együttműködési lehetőséget nem látó nemzedék a háború elvesztésével megbolydult közéleti viszonyok közepette egy tisztán irodalmi célzatú testületet akart létrehozni. A politikát igyekezett kizárni azon szempontok közül, amelyek mentén tagjait összeválogatta – s ez az akkori névsort olvasva is látszik. E gondolat mögött ott húzódott az a Babits által is többször megfogalmazott nemzetkép, mely közös kultúrában és a nyelvben látta, s nem pusztán a földben, a területben a magyar nemzet erejét és lehetőségét.²⁸¹ Molnár Ferenc javaslatára kívánt az Akadémia például *Magyar Biblia* címen egy olyan szöveggyűjteményt összeállítani és kiadni, amely a magyar irodalom kiemelkedő alkotásait gyűjtötte volna egybe, s amelyet aztán olcsón terjesztettek volna az országban és a nyilvánvaló módon várhatóan már más államok határai közé kerülő országrészekben. A szándékok ellenére azonban nem volt teljesen mentes a politikától az új szervezet, de ez alatt nem befolyást kell érteni. Inkább azt a leginkább csak gesztusokban megnyilvánuló támogatást, amely a háború elvesztésével, az őszirózsás forradalom nyomán hatalomra került (polgári demokratikus) kormányzat részéről érte ezt a kezdeményezést. Ez az új hatalom minden területen, így a kultúrában is, érzékelhető váltást kívánt végrehajtani.²⁸² A Vörösmarty Akadémia alakuló ülését Lovász

tottam – az egyébként tényleg félreolvasható – keltezését október 31-re.

²⁷⁸ A latin kifejezés jelentése magyarul: *vélelmezett, előre föltett*.

²⁷⁹ Feleségének naptárbejegyzései azonban semmit sem árulnak el arról, hogy jelen volt-e Babits az említett matinén: 1926. november 28. meg sincs jelölve a naptárban – ld.: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 286. – Ismerve azonban Török Sophie ilyen szempontból figyelemre méltó pontosságát, valószínűsíthető, hogy nem voltak ott a rendezvényen, mert abban az esetben minden bizonnyal feljegyezte volna azt.

²⁸⁰ Megalakulásakor tagjai voltak: Ady Endre, Ambrus Zoltán, Babits Mihály, Barta Lajos, Biró Lajos, Bródy Sándor, Füst Milán, Gárdonyi Géza, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Ignotus, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kiss József, Kemény Simon, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Révész Béla, Szép Ernő, Szini Gyula és Szomorj Dezső. A tagok közé sorolták az épp akkor, spanyolnáthában meghalt Kaffka Margitot is.

²⁸¹ L. BABITS Mihály, *Az igazi haza* = Új Világ, 1919. febr. 15.

²⁸² Ez a szimpátia egyes személyek – így Babits – irányában is megnyilvánult: „Tisztelettel meghívom Önt, hogy a Magyar Nemzeti Tanács irodalmi és művészeti szakbizottságának munkálataiban részt venni szíveskedjék” –

Márton, a Károlyi-kormány kultuszminisztere üdvözölte levélben,²⁸³ és az Akadémia első nyilvános, a Nemzeti Színházban megtartani szándékozott gyűlését maga a miniszterelnök, Károlyi Mihály nyitotta volna meg. Ez a szándék azonban csak szándék maradt.

Az új irodalmi szervezet céljai között szerepelt az ötezer koronás (ekkoriban még nem pörgött föl annyira az infláció Magyarországon, ez tekintélyes összeget jelentett akkor) Vörösmarty-díj megalapítása, amelyet évente ítelt volna oda az Akadémia az adott esztendő „legjelesebb” alkotásának. Továbbá könyvek és egy kritikai folyóirat kiadását is tervezte.²⁸⁴ A Vörösmarty nevét annak egymást kiegyensúlyozva kiegészítő európaisága és magyarsága miatt felvett Akadémia első elnöke az akkor már beteg Ady Endre volt, alakuló ülését is ő elnökölte. Ekkor választották meg Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot a társaság alelnökeivé, Schöpflin Aladárt pedig főtitkárrá. Az elképzelések szerint a tagok száma legfeljebb harminc lett volna, s az elhunyt akadémisták helyét pedig a Vörösmarty-díj díjazottai közül töltötte volna be a társaság (a tagok közé posztumusz sorolt Kaffka Margit helye azonban üres maradt). A polgári demokratikus kormányzat összeomlása és a kommunista puccs utáni időszakban azonban az új irodalmi szervezet minden jelentősebb tevékenység nélkül megszűnt.

1925-ben, valószínűleg a politikai helyzet konszolidálódása következményeképpen, az egyéni amnesztiával hazatért Kassákot és társait sem feledve, újra felmerült a Vörösmarty Akadémia újjáalakításának a terve. Pontosabban nem konkrétan ez az ötlet, hanem hogy tisztán szépirodalmi (tehát esztétikai) szempontokat mércéül állító testület hozassék létre, amely tekintélyével hatást tud gyakorolni az irodalomra, annak minőségére, s hogy ez a tekintély eligazodást is nyújthasson a magyar irodalom piacán. Miként Babits 1925 májusában a *Nyugat*-ban írt cikkében írta²⁸⁵, „néhány íróbarát”-ja kereste meg azzal az ötlettel, hogy „a Nyugat megállapodott írógenerációja auktoritativ testületté tömörüljön, s e tömörülés erejével próbáljon irányítóan hatni a mai irodalmi anarchia közt”. Az említett barátokat Babits nem nevesítette, viszont az 1925 nyarán újra megindult szervezési munkának a dokumentumok alapján – Babitson kívül – három személy látott hozzá: Füst Milán, Nagy Zoltán és Schöpflin Aladár. Utóbbi 1925. május 20-án levelet is intézett az egykori tagokhoz²⁸⁶, amelyben május 23-ára

írta 1918. december 14-én Kernstok Károly a kormány mögött álló Magyar Nemzeti Tanács Intézőbizottságának tagjaként a költőnek (a levél a Nemzeti Tanács fejléces levélpapírján íródott). = OSZK Fond III/1563/5. Ld. *Babits Mihály levelézése 1918-1919.*, i. m., 219.

²⁸³ A Pesti Napló így számolt be cikkében az akadémia alakulásáról: „Az alakuló ülést Móricz Zsigmond nyitotta meg, melegen méltatta az Akadémia első halottjának Kaffka Margitnak írói értékeit. Indítványára az Akadémia elhatározta, hogy Schöpflin Aladárral könyvet írat Kaffkáról, és az Akadémia ötezer koronás Vörösmarty-díját ez évben Kaffka Margit legutolsó művéért az elhunyt írónő családjának adják ki. Móricz Zsigmond ezután lelkes szavakban fejtegette az új Akadémia hivatását a magyar kultúra és irodalom életében. Majd Schöpflin Aladár olvasta fel Lovászi Márton kultuszminiszternek a Vörösmarty Akadémiához intézett üdvözlő levelét. A miniszter Vörösmarty költészetének nagy európai és pacifista eszményét idézi, majd reményét fejezi ki, hogy a Vörösmarty Akadémia működése irodalmi viszonyaink átalakítását fogja eredményezni. Végül lelkes melegséggel üdvözli a modern magyar irodalom legjelesebbjeinek új csoportosulását.

Lovászi levele után Schöpflin Aladár a Vörösmarty Akadémia megalakulásának előzményeit foglalta össze. A most tömörült írókat a forradalom hozta egy társaságba, de voltaképpen eddig is szolidárisan küzdöttek.” *A Vörösmarty Akadémia megalakulása* = Pesti Napló, 1918. dec. 3.

²⁸⁴ L. erről a Pesti Napló idézett cikkét.

²⁸⁵ BABITS Mihály, *A Vörösmarty Akadémiáról* = *Nyugat*, 1925. máj. 16., 433.

²⁸⁶ „Igen Tisztelt Uram!

A Vörösmarty Akadémia tagjainak nagy része körében felmerült az a kívánság – (melynek Babits Mihály a *Nyugat* legutóbbi számában hangot is adott) – hogy az Akadémia tevékenységét újra meg kellene kezdeni. Ezt a dolgot szeretnék megbeszélni egy baráti vacsora keretében s nagy súlyt helyezünk arra, hogy ezen az Akadémia

egy, a Pálffy étterem különtermében, „baráti vacsora” keretében megtartandó megbeszélésre invitálta őket. A megbeszélés tárgya a Vörösmarty Akadémia újraindítása volt. Nem lehet tudni, hogy pontosan mire jutottak a résztvevők (egyáltalán: hányan voltak), annyi azonban megállapítható, hogy a legközelebbi találkozót 1925. június 10-ére tervezték, miként az Schöpflin Aladár Babits Mihálynak írott június 5-i leveléből kiderül.²⁸⁷ Ebben Schöpflin azt írta, hogy Füst Milán már hozzájutott az akadémia régi alapszabály-tervezetéhez, s ennek nyomán már az új alapszabályon dolgozik. Mivel Füst az általa átdolgozott tervezetet Kosztolányi Dezsővel és Nagy Zoltánnal is meg akarta beszélni, így a június 10-ére kijelölt következő értekezlet időpontját 14-ére módosították (ez egy vasárnapi nap volt, amely így nagyobb lehetőséget biztosított arra, hogy a hétköznap elfoglalt tagok biztosan eljöhessenek). Schöpflin ebben a levélben amellet, hogy Ignotus, Barta Lajos, Kemény Simon és Ambrus Zoltán támogatásáról számolt be, fölhívta Babits figyelmét, készüljön arra, hogy az értekezletet neki kell vezetnie. Mint írja: „Móricz Zsiga mostani állapotában szegény nem vállalkozik rá, már pedig erélyes elnök kell, mert különben széthullik a vita, medertelen összevissza feccség lesz belőle.”²⁸⁸ Babitsnak a Nyugatban május 16-án megjelent írása tehát az ötlet fölmerülését regisztrálta, bejelentésével pedig ösztönzőleg akart hatni az egykori tagokra.

1925. június 14-én délután 6 órakor a Margitszigeten Babits elnökletével tartott értekezlet a Vörösmarty Akadémia.

Az 1925. június 14-én lezajlott megbeszélésen végül a jelenlévők²⁸⁹ elfogadták a Füst Milán előterjesztette alapszabály-tervezetet, valamint egy végrehajtó bizottság formájában működő ideiglenes tisztkart választottak. Így Babits mellett Móricz Zsigmond az alelnöki, Schöpflin Aladár pedig főtitkári posztot töltötte be. Az akadémia titkárának választották meg

tagjai teljes számmal jelenjenek meg. Nagyon kérem tehát a többi kollégák nevében is, jöjjön el szombaton 23-án este 9 órakor a Pálffy étterem különtermébe (II. Pálffy tér 4.).

Kérem szíves választát alábbi címemre, levélben vagy telefonon, számíthatunk-e megjelenésére.” = SCHÖPFLIN Aladár – Babitsnak – Budapest, 1925. máj. 20. – OSZK Fond III/1115/15. – Vö. *Babits Mihály levelezése 1918-1919.*, i. m., 452-454.

²⁸⁷ „Kedves Mihály,

a Vörösmarty Akadémia dolgairól akarlak röviden értesíteni.

Füst Milán végre megkapta a régi alapszabály-tervezetet a mint nekem jelentette, már dolgozik is az új alapszabályokon. Arra azonban, hogy elkészüljön és hogy Kosztolányival és Nagy Zoltánnal is megvitassa a dolgot, kell neki egy kis idő. Ezért azt beszéltek meg, hogy a legközelebbi értekezletet nem június 10-én tartjuk, hanem 14-én vasárnap. Ez azoknak a kollégáknak a kívánsága is, akik a szerkesztőségben vannak elfoglalva, s hétköznap nem tudnának eljönni. A meghívókat a jövő hét elején szétküldöm.

Ignotustól levelet kaptam, melyben lélekbeli jelenlétét közli, Barta Lajos nevében is. Kemény Simon is tudatta, hogy csak azért nem jött el a multkori értekezletre, mert elkésve kapta meg a meghívót. Ambrus Zoltánnal is beszéltem a dologról, – aktív részvételt persze nem várhatunk tőle, de meg nem jelenéséért kimentette magát.

Ennyi történt mindössze. Ha csak lehet, rendezkedjél be úgy, hogy 14-ére jöhess, mert fontos, hogy az ugynevezett komoly elemek ott legyenek, Készülj el, kérlek, tanácskozás vezetésére. Móricz Zsiga mostani állapotában szegény nem vállalkozik rá, már pedig erélyes elnök kell, mert különben széthullik a vita, medertelen összevissza csevegés lesz belőle. Életbevágó kérdésnek tartom, hogy az alapszabály-ügyet most komolyan elintézzük, végleges elhatározásokra jussunk és az egész ügyet elintézzük.” = Schöpflin Aladár – Babitsnak – Budapest, 1925. jún. 5. – OSZK Fond III/1115/16.

²⁸⁸ L. uo.

²⁸⁹ Babitsnak, Füst Milánon és Schöpflin Aladáron kívül: Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, Nagy Zoltán, Laczkó Géza, Tóth Árpád, Gellért Oszkár. Móricz Zsigmond, Molnár Ferenc, Szomory Dezső és Krúdy Gyula viszont kimentette magát. – L. *Babits Mihály a Vörösmarty Akadémia céljairól* = A Reggel, 1925. jún. 5., 3.

Tóth Árpádot (aki az 1918-as induló névsorban még nem is szerepelt), Füst Milánt pedig ügyésznek. Az eredeti testület meghalt tagjainak²⁹⁰ helyét is betöltötte az értekezlet, s így az eredeti szabályoktól eltérően harminc fős helyett harmincegy főssé vált a tagnévsor²⁹¹. A folytonosságot sugallta, hogy az akadémia újonnan megválasztott és ideiglenesnek szánt vezetőségének névsora – természetesen az elnök kivételével – megegyezett a tisztikar 1918-as névsorával (leszámítva az új posztokat). Az átmenetiséget (s egyúttal a folytonosságot) jelentette az is, hogy az elnöki pozíció betöltetlen maradt. 1925. június 14-én az egykori tagok mintegy negyede volt jelen az újraindulást szentesítő értekezleten.

Az akadémiának egyelőre csak annyi dolga akadt, hogy bírálóbizottságot nevezzen ki az ezen az alkalommal bejelentett tízmillió koronás novella- és esszépályázat elbírálására (az 1918 óta eltelt hét év gazdasági folyamatait is mutatja ez az összeg: az őszirózsás forradalom idején megalapítani szándékozott Vörösmarty-díj mértékét akkor ötezer Koronában állapították meg). Ezt a pályázatot a Nyugat hirdette meg, de a szerkesztőség az akadémiát kérte föl a döntnöki feladatok ellátására. Az újjáalakuló Vörösmarty Akadémia értekezlete az esszépályázat bírálóbizottságába delegálta Babitsot Osvát Ernő és Schöpflin Aladár társaságában. Ez a gesztus is (nem tekintve itt most az akadémia és a Nyugat közötti személyi átfedéseket) a jogfolytonosság irányában hat (persze az átmenetiség szintúgy érzékelhető jele mellett), amennyiben az eredeti elképzelések szerint a Vörösmarty Akadémia egy szépirodalmi díjat szándékozott annak idején alapítani.

Miért volt szükség egy efféle irodalmi szervezetre?

Az újrainduláshoz az az elutasítás is vezetett, mely általában a Nyugatot, s így annak munkatársait is érte a világháború, a forradalom és a proletárdiktatúra zűrzavara után kiépülő társadalmi-politikai berendezkedés idején. A Nyugat köréből többen is föltűntek az őszirózsás forradalom során hatalomra került kormányzat mellett, a kívülállók pedig a lap szellemiségét is felelőssé tették az országnak az ezen időszak, a rá következő kommunista szakasz, majd végül az ország feldarabolásának – úgymond – szellemi előkészítésében. A támadások Babitsot is érték.

Az akadémia újjáalakulásának idején Babits (és a Nyugat) az őt ért támadásokon már túl volt, élményük azonban még elég frissen élt. 1925. május 16-i cikkében azonban nem is ezek emlékét eleveníti föl, nem erre hivatkozik, amikor beszámol az akadémia újraindításának tervéről. Megemlíti azt az aggodalmat, amely a szépirodalmi szerveződések általános éri, nevezetesen, hogy az alkotásban az írókat nemigen segítik ezek a szervezetek, és „meglévő irodalmi társaságaink nem adtak oly példát, mely alkalmas lett volna aggodalmainkat eloszlatni”.²⁹² A nem nevesített barátokra hivatkozva jelöli meg okként az irodalom káros „elhivatalosodottságának, klikkbeszerveződétségének átkát”,²⁹³ amely kritika egyrészt a kon-

²⁹⁰ Ady Endre, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Kaffka Margit és Kiss József.

²⁹¹ Ennek alapján 1925-ben tagnak számított: Ambrus Zoltán, Babits, Barta Lajos, Biró Lajos, Elek Artúr, Fenyő Miksa, Füst Milán, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Ignó, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kemény Simon, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Osvát Ernő, Révész Béla, Schöpflin Aladár, Szép Ernő, Szini Gyula, Szomoró Dezső, Tersánszky J. Jenő és Tóth Árpád. – Ld.: *A Vörösmarty Akadémia közleményei* = Nyugat, 1925. júl. 1., 100. – Új tagok voltak: Elek Artúr, Fenyő Miksa, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Osvát Ernő, Tersánszky J. Jenő és Tóth Árpád. Az 1918-ban szereplők közül egyedül Kassák Lajos volt az, aki nem vett részt az újraindításban.

²⁹² BABITS Mihály, *A Vörösmarty Akadémiáról*, i. m., 433.

²⁹³ I. m., 433.

zervatív, másrészt a programok mentén működő fiatalokból álló tömörülésekre egyaránt érvényes. Előbbiek esetén azt is megjegyzi, hogy azok „a költészetet is a politika béklyóiba akarják szorítani”.²⁹⁴ E társaságok pedig – a valódi kritika hiánya mellett – a közönség tisztánlátását nehezítik meg. Éppen emiatt gondolja úgy Babits, hogy a Nyugat nemzedéke alkalmas lehet egy tekintélyt teremtő irodalmi szerveződés működtetésére, mely generáció „egyaránt szemben áll a minden-újat elgáncsoló maradisággal épügy, mint a szükség nélküli vagy ki nem érett forradalmakkal”.²⁹⁵ Ez a „középhadsereg” koránál és nyitottságával is képes lenne annak a tekintélynek a képviselőjére, amelynek hiányára hivatkozik. Babits megemlíti, hogy az akadémia újraindítását kezdeményezők először egy Ady-társaság megalapításán gondolkodtak, mely név mintegy e nemzedéknek Ady szellemi örökségéhez fűződő előjogát fejezte volna ki. Mégis a Babits által említett megbeszélésen a Vörösmarty Akadémia újraindításának terve lett meghatározó. Az 1918-ban megalapított testület amúgy is Ady „irodalmi végrendeletének” végrehajtója,²⁹⁶ hiszen Ady utolsó nyilvános föllépése az akadémiához kapcsolódott. Babits azt is kifejti, hogy az 1918-as és az 1925-ös célok lényegükben változatlanok: „tekintélyt és egységet teremteni”²⁹⁷ az irodalmi életben. Kitér az e törekvést is akadályozó szemléletre, amely a Nyugat működésében szakítást látott mindazzal, ami ezen elképzelés szerint a magyar irodalomban értéknek számított. Ki is mondja: a Nyugat forradalmat csinált, de ez az irodalmi forradalom „inkább visszatérés volt az ősök szabadabb, bátrabb, magasabb, európai szelleme, mélyebb, önismerőbb, fájdalmasabb magyarsága felé”.²⁹⁸ Éppen ezért volt megfelelő a névválasztás is: Vörösmarty költészete Babits szerint a maga „klasszikus és dekadens” vonásaival az akadémia mögött álló generáció költészetével rokon.²⁹⁹ Vörösmarty egyszerre volt nemzeti és európai, „hazafi” és „pacifista”.³⁰⁰ Ez az értékválasztás rögtön átvezet egy másikra is: az akadémia a magyarság „igazi létét” és „megnyeshetetlen nagyságát”³⁰¹ a politikától mentes nemzeti kultúrában látja (s ennek kapcsán fölidézi a Molnár Ferenc indítványozta *Magyar Biblia* esetét). Ez a kultúra inkább képes a magyarok összekötésére, mint az elválasztó határokat megrajzoló politika. Hogy ez megvalósulhasson, amiatt van szükség egy ilyen egységet és tekintélyt (s Babits hozzáteszi: ellenőrzést) létében hordozó testületre. Milyen eszközökkel érhető el az a cél? Babits négyet sorol fel cikkében. Először: a Vörösmarty Akadémia tagjainak megválasztásával is már ítéletet alkot és értékel³⁰²: kit lát arra alkalmasnak, hogy személyében a megfogalmazott alapelvek kifejezést nyerjenek. Megemlíti az eredetileg megállapított harmincas létszámhatárt a tagságban, mely „legfeljebb 40-ig emelhető”³⁰³. A kiválasztás szempontjai közül a politikáé, az irányzatosságé, az életkoré ki van zárva (az első alátámasztására utal az akadémia 1918-as névsorára). Másodszor említi nemzetközi irodalmi kapcsolatoknak az akadémia által történő megteremtését, amely egyrészt a magyar irodalmat „európai felelősségének tudatára ébresztik”, másrészt bekapcsolják azt Európa szelle-

²⁹⁴ I. m., 433.

²⁹⁵ I. m., 433.

²⁹⁶ I. m., 434.

²⁹⁷ I. m., 435.

²⁹⁸ I. m., 435.

²⁹⁹ I. m., 435.

³⁰⁰ I. m., 435.

³⁰¹ I. m., 435-436.

³⁰² I. m., 436.

³⁰³ I. m., 436.

mi „vérkeringésébe”.³⁰⁴ Harmadjára pályadíjak kitűzéséről szól, amelyek minden év legjobb könyvei érdemelnének ki (mintaként a francia Goncourt-díjat hozza fel). A díj odaítélése már önmagában „alkalmas irodalmi közvélemény teremtésére és irányítására”.³⁰⁵ Végül pedig nyilvános ülések megtartását nevezi meg, amelyeket alkalmasnak tart az irodalom felé megmutató figyelem vezetésére. Írását Babits azzal zárja, hogy mindezen eszközök elégtelenek, ha mögöttük nem állnának a Vörösmarty Akadémia megszületésénél bábáskodó olyan alkotók, mint Ady Endre vagy Móricz Zsigmond.³⁰⁶

Schöpflin Aladár a Nyugat 1925. július 1-jén megjelent számába írt egy cikket az újjáalakuló testületről.³⁰⁷ Írását azonban nem közvetlenül az akadémia felélesztésével kapcsolatos ügyek taglalásával kezdi, hanem a Nyugat és generációját ért támadásokkal foglalkozik. Előre megalkotott ítélethez keresett érvekről szól, s arról, hogy ez az ítékezés már húsz éve zajlik a folyóirat ellen. A megtámadott fél részéről megmutatkozott tisztázó szándék ellenére pedig a vita ugyanazon ponton áll, ahonnan elindult. Keserűen még azt is megállapítja, hogy nincs „szívósabb, mint az improduktivitás gyűlölete a produktivitás, a tehetségtelenség haragja a tehetség ellen”.³⁰⁸ A kifakadásának – egyáltalán cikkének megírásának – oka az akadémia újjászervezésének hírére megindult vádaskodás volt. Schöpflin szerint a Vörösmarty Akadémia tevékenységének felélesztését az irodalom tespedése indokolja, amelyben egyszerre van jelen a közte és az olvasók közti kapcsolatnak a „szétlazulása” és „az idegen irodalmak selejtjének” a magyar írók alkotásainak rovására megmutatkozó „eldudvásodása”.³⁰⁹ A Nyugat munkatársait és a tagválasztási szempontjai közül a politikait szándékoltan kerülő akadémiát érő támadások azonban kifejezetten politikaiak, hiszen – Schöpflin szerint – a mögötte álló alkotók tehetségét megkérdőjelezni nemigen lehet. Kifejti, cikkével nem is akar a vitában részt venni, inkább a közönséget szándékozik tájékoztatni. Visszatekint az 1918. december eleji megalakulás időszakára. Az az írói csoportosulás, amelyik Vörösmarty nevét vette föl, s amely a „létező szervezetekben nem bírt elhelyezkedni”, Schöpflin szerint látta a nemzetre váró „elkövetkezendő végzetet”, s szerveződésével a még menthető mentésére vállalkozott.³¹⁰ Mint Babits, ő is kitér a választott névre, amelyben „a magyarság és a világkultúra harmóniáját” vélték megtalálni, s megjegyzi, a döntésük annyiban nem volt programszerű, hogy „hangulatuk azokban a napokban egyezett »A vén cigány« költőjének hangulatával”.³¹¹ Leszögezi, hogy a magyar irodalmi értékek megmentésére szövetkezett az akkori csapat, s „akár forradalmi, akár ellenforradalmi politikáról sohasem volt köztük szó.”³¹² (Nem is lehetett, hiszen e fogalmak éppen ebben az időszakban nyerték el sajátos jelentésüket.)

Ugyanabban a Nyugat-számban, amely Schöpflin Aladár cikkével indul, *A Vörösmarty Akadémia közleményei* címen egy rövid tájékoztatás is megjelent.³¹³ Ebben beszámolnak az 1925. június 14-én „több előkészítő értekezlet után” megtartott alakuló közgyűlésről, arról, hogy a Füst Milán, Kosztolányi Dezső és Nagy Zoltán alkotta alapszabály-kidolgozó bizott-

³⁰⁴ I. m., 436.

³⁰⁵ I. m., 436-437.

³⁰⁶ I. m., 437.

³⁰⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *A Vörösmarty Akadémiáról* = Nyugat, 1925. július 1., 12-13. sz., 3-5.

³⁰⁸ SCHÖPFLIN Aladár, *A Vörösmarty Akadémiáról*, i. m., 3.

³⁰⁹ I. m., 3.

³¹⁰ I. m., 4.

³¹¹ I. m., 4..

³¹² I. m., 4.

³¹³ *A Vörösmarty Akadémia közleményei*, Nyugat, 1925. júl. 1., 100.

ság nevében Füst Milán beterjesztette az elkészült alapszabály-tervezetet, amelyet a közgyűlés részletes vita után elfogadott.³¹⁴ Ideiglenes végrehajtó bizottság is alakult a működését ezúttal újraindító akadémia további ügyeinek intézésére, amelynek tagjaiul a közgyűlés Babits Mihály és Móricz Zsigmond alelnököket, Schöpflin Aladár főtitkárt, Tóth Árpád titkárt és Füst Milán ügyészt választotta meg.³¹⁵

A közlemény két részből áll. A második a sajtóban az újraindulás hírére megindult támadásokra reagál, amely nyilatkozat a végrehajtó bizottság álláspontját fejezte ki. Az *A Vörösmarty Akadémia közleményei* című írás kifejti, hogy a Vörösmarty Akadémiát közgyűlésének alkalmából „jobb és baloldaltól politikai színezetű támadások érték”, amelyekkel kapcsolatban azt kívánja megállapítani, hogy a szervezet tagsága „a legellentétebb világnézetű írókat foglalja magában”, a testület céljai és eszközei kizárólag irodalmiak. Éppen ez a következetesen vallott szépirodalmi szempont tette lehetővé azon különböző szemléletű írók egyesülését, „akiknek munkássága az utolsó 25 esztendőben a legmélyebb nyomot hagyta nemcsak itthon, hanem a külföld köztudatában is.” Az akadémia célja a közönség „tespedtségéből” való „fölrázása” és „a magyar nyelv ügyé”-nek szolgálata, amelynek érdekében „közönnyel halad el a jövőben minden illetéktelen támadás mellett.”³¹⁶

Bár Schöpflin cikke és az akadémia közleményei is a sajtóban megindult támadásokról számolnak be, összesen három írás véleményezte az újjáalakulás hírét: Szenteleky Kornél a Bácsmezei Naplóban május 31-én,³¹⁷ Dóczy Jenő Acherontinus álneven a Magyarországon június 7-én³¹⁸ valamint egy Zéta álnevű szerző az Élet július 5-i számában.³¹⁹

A Vörösmarty Akadémia a szervezők jó szándéka és eltökéltsége ellenére sem kezdte meg a szó igazi értelmében a működését. Mi volt ennek az oka? Az érintettek közömbössége? A tisztségviselők elfoglaltsága, a folyamatban lévő munkák befejezése? Vagy valamilyen új szervezetben való szerepvállalás? Babits esetében ez utóbbiról is lehetett szó, bár 1925 és 1926 folyamán publikált irodalmi-közéleti kérdésekben kifejtett írásos állásfoglalásain túl szinte minden erejét nagyregényének megírására fordította. 1927 januárjától a Baumgarten Alapítvány szervezése lefoglalta szinte minden szabad percét. Ez utóbbi testület pedig megvalósítani látszott minden olyan irodalomszervezési elképzelését, amelyek a többi hivatalos vagy éppen kísérletképpen elindított, majd megakadt szervezet köreiben csak hiábavaló törekvéseknek bizonyultak.

A Baumgarten Alapítvány szervezése

„A Baumgarten-alapítvány története azzal a nappal vette kezdetét, amelyen Baumgarten Ferenc élete véget ért” – írta Basch Lóránt *A Baumgarten-alapítvány a végrendeletől az életbelépésig* című tanulmányában.³²⁰ A Magyarországról elszármazó és Németországban filozó-

³¹⁴ I. m., 100.

³¹⁵ I. m., 100.

³¹⁶ Ez utóbbi bekezdés hivatkozásai: i. m. 100.

³¹⁷ SZENTELEKY Kornél, *Káosz az irodalomban* = Bácsmezei Napló 1925. máj. 31., 146. sz., 14.

³¹⁸ [DÓCZY Jenő] ACHERONTINUS, *A Vörösmarty Akadémia* = Magyarországon 1925. jún. 7., 126. sz., 11.

³¹⁹ ZÉTA, *Az új Akadémia* = Élet 1925. júl. 5., 14. sz., 269.

³²⁰ BASCH Lóránt, *A Baumgarten-alapítvány az életbelépésig* = BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek*, s. a. r. TÉGLÁS János, Bp., 2004., 123.

fiával és esztétikával foglalkozó Baumgarten Ferenc 1927. január 18-án halt meg Ótátrafüreden. Nem sokkal e nap előtt Babits is a Tátrában járt: 1926. december 16-tól 1927. január 4-ig nem messze Ótátrafüredtől, Újtátrafüreden tartózkodott a feleségével. A költő itt igyekezett befejezni *Halálfiái* című regényét.

Korábban Babits és Baumgarten kapcsolata nem volt rendszeres, de kölcsönös rokonszenvvel viseltettek egymás iránt. Először 1917-ben léptek kapcsolatba egymással, amikor Baumgarten levelet írt Babitsnak, amelyben arról számolt be, hogy abban az évben megjelent könyvét (*Das Werk Conrad Ferdinand Meyers*, München, 1917.) kiadójával el szándékozik küldetni a költőnek.³²¹ Babits csak a következő év májusában nyugtázta a kötet megérkezését,³²² s a későbbiekben közöttük (1919-ig tartóan) lezajlott levélváltások során Baumgarten nem egyszer kérte arra a költőt, hogy könyvéről a Nyugatba kritikát írjon.³²³ Babits végül nem írt a könyvről. Személyesen csak kétszer találkoztak: először 1923. szeptember 27-én, amikor Babits az éppen Budapesten tartózkodó későbbi alapítót szálláshelyén, a Dunapalotában látogatta meg. Baumgarten a látogatást október 1-jén viszonzta, amikor meglátogatta a költőt Reviczky-utcai otthonában. A mindössze tizenkét levélből álló levelezésük aztán már csak 1923-ban folytatódott. Ez év szeptemberében Babitsnak írott levelében az éppen Budapestre látogató Baumgarten a költőt a már korábban is lakhelyeül szolgáló Dunapalotába invitálta, a kérés levélben még egyszer megismétlődött szeptember 25-én,³²⁴ 27-én pedig már találkoztak is. Az október 1-jei beszélgetésen számolt be a költőnek Baumgarten arról a tervéről, amely szerint vagyont egy, a magyar írók számára felállítandó alapítványra kívánja hagyni. Babits az éjszakába nyúló beszélgetésre az örökhagyó halálának tizedik évfordulóján tartott beszédében emlékezett vissza.³²⁵ A második találkozás alkalmával bizonyos „szellemi közösség érzésével váltunk el egymástól, amelyet különben, könyveink révén már előlegeztünk is” – emlékezett vissza a költő³²⁶ –, Baumgarten még egy levelet küldött Babitsnak Berlinből 1923. november 20-án, egy német nyelvűt, amelyben arról tájékoztatta a költőt, hogy budapesti tartózkodása alatt végrendelkezett vagyona felől, amelyet „a magyar írók megsegítésére létesített alapítványra” hagy.³²⁷ Közölte továbbá, hogy a létesítendő alapítvány igazgatásával Babitsot és dr. Basch Lórántot bízta meg. „Egy kissé az Ön feje fölött rendelkeztem. Remélem, hogy nem fog emiatt neheztelni rám, és elfogadja a hivatalt, amelyet kigondoltam Önnek” – zárta levelét Baumgarten.³²⁸ Babits igazán nem is érezkelhette, hogy az 1923. október 1-jei utolsó találkozásukon előadott terv mennyire komoly, és mögötte mekkora anyagi potenciál húzódik meg. Ahogy maga a már idézett 1937-es ünnepi beszédében fogalmazott: „A tervezett alapítvány jelentőségét nem sejtettem. Baumgarten vagyoni helyzetéről

³²¹ „Most írtam a kiadómnak Németországba, hogy utolsó könyvemet megküldje Önnek. Kérem fogadja szívesen” – Baumgarten Ferenc – Babitsnak – Budapest, 1917. szept. 30. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., szerk. TÉGLÁS János, Bp., 2003., 57.

³²² „[...] épen most kaptam meg rendkívül kedves és valóban becses küldeményét.” – Babits – Baumgarten Ferencnek – Budapest, 1918. máj. 10. előtt – *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 58.

³²³ 1918. máj. 10-én, 21-én, szept. 21-én, 1919. jan. 11-én – Lásd erről: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 58-61.

³²⁴ Baumgarten Ferenc – Babitsnak – Budapest, 1923. szept. 25. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1951.*, I., i. m., 62.

³²⁵ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, III., szerk. TÉGLÁS János, Bp., 2003., 137-141.

³²⁶ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, III., i. m., 138.

³²⁷ A német nyelvű levelet és fordítását (amelyet Sáli Erika készített) lásd: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1951.*, I., i. m., 63-64.

³²⁸ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 64.

fogalmam sem volt.”³²⁹ Az elképzelést irodalmi beszélgetéseken nem egyszer fölmerülő ötletnek tarthatta, amely nem rendelkezik sem szándékbeli, sem anyagi komoly fedezettel. „Egész tervét akadémikus ábrándként kezeltem, amelynek kivitelére valószínűleg úgyszemint kerül sor” – tette hozzá már idézett beszédében.³³⁰ A közöttük lévő kapcsolat megszakadt, Baumgarten utolsó, hozzá írott levelét követően sem személyesen, sem levél útján nem érintkeztek egymással.

Amint már esett szó róla, a Babits-házaspár 1926. december 16-tól a felvidéki Újtátrafüreden tartózkodott. Nemcsak pihenés céljából utaztak oda, hanem azzal a céllal is, hogy a költő ott végre befejezhesse nagyregényét, a *Halálfiat*-t.³³¹ A készülő regénye iránti érdeklődést folyamatosan ébren tartó Babits újtastrafüredi tartózkodása nem maradt titokban, interjú is készült vele ebben az időben³³² (ekkoriban született levelezésében fennmaradt egy levél, amelyben egykori tisztviselőtelepi kollégája, a Losoncon élő Gombos Ferenc egy a költőnek 1927. január 8-án kelt levelében egy ott tartandó előadásra kérte őt³³³ – bár Babits ekkor már Szekszárdon volt családjánál). Halála előtt nem sokkal Baumgarten Budapesten járt, ahol megpróbált találkozni Babitscsal.³³⁴ Budapestről Berlinbe visszatérőben utazott Baumgarten Ferenc Ótátrafüredre, ahol tüszős mandulagyulladás következtében meghalt.³³⁵

A hírről szinte azonnal beszámolt a sajtó. 1927. január 20. és 25. között a Pester Lloyd, a Magyar Hírlap, az Újság, A Reggel, Az Est és a Budapesti Hírlap, valamint a Pesti Hírlap tájékoztatta olvasóit a halálesetről – és Baumgarten Ferenc végrendeletéről.³³⁶

A végrendelet Babits és Baumgarten utolsó találkozásának után 1923. október 17-én kelt Budapesten. Ebben az örökhatározó minden Magyarországon fekvő ingó és ingatlan vagyonát egy nevet viselő „örökhatározó” hagyományozza,³³⁷ amelynek célja a „szűkölködő magyar

³²⁹ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., III., i. m., 139.*

³³⁰ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., III., i. m., 139.*

³³¹ Erről maga is így nyilatkozott: „ – Tulajdonképpen – mondja Babits – a regény nyugodt befejezése miatt jöttem erre a csodálatosan szép helyre.” = J. S. [JAKOBOVITS Sándor], *Beszélgetés Babits Mihállyal és feleségével*, Prágai Magyar Hírlap, 1927. jan. 1. = BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz-Westermann Kiadó Kft., 1997., 186.

³³² Lásd az előző lábjegyzetben hivatkozott interjút.

³³³ „Igen tisztelt Uram, a losonci YMCA (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) vezetőségének megbízásából nekem jutott az a szerencse, hogy Önt egy szíves kéréssel felkeressem. A YMCA jelenleg az az egyetlen keret, amelyen belül a magyar kultúra itteni ápolása zavartalanul történhetik. Az egyesület tisztelettel felkéri Önt, hogy Csehszlovákiai tartózkodásának ideje alatt méltóztassék egy előadásra Losoncra eljönni. Egyben szíveskedjék közölni velünk feltételeit is, valamint az előadás idejét és tárgyát. E levelet, mint az YMCA bizottságának a tagja írom Önhöz. Jól esik azonban arra gondolnom, hogy e levél megírásához más jogcímem is van. Valamikor (1915/16-ban?) szerencsés lehettem Önnel egy gimnáziumban (Tisztviselőtelep) taníthatni, mint ref. hitoktató. (Dienes Pál gyermekét én kereszteltem.) Ön egész bizonyos, hogy nem emlékszik rám, de én büszke vagyok arra, hogy egy éven át Ön mellett lehettem. Jelenleg – politikai okok miatt – állásomat veszítve, a fenti könyvkereskedésnek vagyok az üzletvezetője. (Szabad óráimban Simándy Pál álnév alatt írogatok, Komlós Aladár jó barátom.) Válaszát mielőbbre várva és kérve maradtam tisztelő híve: Gombos Ferenc” = OSZK Fond III/1902/52.

³³⁴ Lásd erről Babits 1937. jan. 18-i ünnepi beszédét: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., III., i. m., 139.*

³³⁵ *Sokmilliárdos alapítvány a magyar írók támogatására*, Magyar Hírlap 1927. jan. 23. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., I., i. m., 70-72.*

³³⁶ Lásd *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., I., i. m., 65-87.* – A Pesti Hírlap híre: *Baumgarten Ferenc író meghalt*, Pesti Hírlap, 1927. jan. 20. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941-1951., V., szerk. TÉGLÁS János, Bp., 2007., 217.*

³³⁷ „Magyarországon fekvő minden ingó és ingatlan vagyonomat, egy a nevet viselő örökhatározó hagyományozom, melynek céljával szűkölködő magyar írók anyagi gondjainak enyhítését tűzöm ki.

Ezen alapítvány létesítésénél nem a tehetség jutalmazása lebeg szemem előtt, hanem olyan komoly törekvésű

írók anyagi gondjainak” enyhítése. Az okirat szövegét az létrehozandó alapítvány jogi kurátorának szerepére általa kijelölt ügyvéd, a Trefort utcai gyakorlógimnáziumban Baumgarten egykor volt iskolatársa, a nála négy évvel fiatalabb barátja, Basch Lóránt fogalmazta. A későbbi jogi kurátor visszaemlékezései³³⁸ szerint 1923 októberének elején, szinte azonnal a Babits és Baumgarten között lefolyt utolsó találkozás után kereste meg őt az alapító, hogy tervéről tájékoztassa. Hozzá kell tenni, hogy Basch emlékezete szerint arra a kérdésre, miszerint Babits tud-e tervéről, Baumgarten nemmel felelt (ennek pedig ellentmond a költő visszaemlékezése). Mindenesetre a negyedóránál nem sokkal tovább tartott beszélgetés utáni következő napon Basch elkészítette a végrendelet szövegét, amelyet levélben küldött el Baumgarten pesti címére. Ezek után többször már nem került szóba köztük az alapítvány ügye. A végrendelet a létrehozandó alapítvány alapítólevelének megalkotására az irodalmi kurátor szerepére kijelölt Babits Mihályt, valamint a jogi kuratori tiszttel megbízott Basch Lórántot nevezte meg. Az okirat szinte teljes döntési szabadsággal ruházta föl őket az alapítvány szervezetének kialakítása, vagyonának kezelése, annak jövedelméből történő díjazások mikéntje, a támogatásban részesítendő írók kiválasztása terén. A szöveg egyúttal megállapította a két kurátor díjazásának mértékét, ami együttesen az alapítvány jövedelmének egynegyedét jelentette. A létrehozandó alapítvány célja olyan magyar, szép- vagy tudományos irodalmat művelő írók támogatása volt, „akik minden vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek, és csakis eszményi célt szolgálnak, és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükségét szenvednek”.³³⁹ A díjazásra az örökül hagyott vagyon³⁴⁰ jövedelme fordítható a végrendelet szerint.

Babits 1927. január 4-én utazott el feleségével Újtátrafüredről Budapestre, ahonnan 6-án délután Szekszárdra mentek tovább.³⁴¹ Felesége 15-én utazott a fővárosba, a költő pedig to-

– akár szépirodalmat, akár a tudományt művelő – magyar írók hathatós támogatása, akik minden vallási, faji és társadalmi előítélettől mentesek, és csakis eszményi célokat szolgálnak, és így személyes előnyök kedvéért megalkuvást nem ismervén, anyagiakban szükségét szenvednek.

Az alapítvány vagyonának állaga soha ne legyen csorbítható és annak csakis a jövedelme fordíttassék a fentírt cél elérésére.

Az alapító oklevél megállapítására Babits Mihályt (Budapest, VIII. Reviczky utca 7.), a szeretve bámult magyar költőt, és Basch Lórántot (Budapest, V. Balaton u. 2.), legjobb barátomat kérem fel, és rájuk bízom különösen, hogy ők határozzák meg az alapítványi vagyon kezelésének mikéntjét, az alapítvány jövedelméből történő részesítés összes módozatait, az alapítvány szervezetét és külső képviseletét és a támogatásban részesülő írók kiválasztását. Az alapítvány kuratóriuma ő belőlük álljon, és ők jelöljék ki utódaikat.

Ha közülük csak az író, vagy csak az ügyvéd élne, az író egy ügyvédet, az ügyvéd egy írot válasszon ki maga mellé társul a fenti teendők ellátására.

Az alapítvány jövedelmének egynegyede egyenlő részben Babits Mihályt és Basch Lórántot illesse. Ez intézkedés nem vonatkozik az ő hivatalbeli utódaikra.

Ezzel berekesztem saját kezűleg írt végrendeletemet.

Kelt Budapesten, 1923. október 17-én,

Baumgarten Ferenc s. k.”

= Baumgarten V., 218.

³³⁸ *Hogyan keletkezett a Baumgarten-alapítvány? Basch Lóránt visszaemlékezései*, Új Magyarország 1947. jan. 23. = BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek*, i. m., 7-9.

³³⁹ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941-1951.*, V., i. m., 218.

³⁴⁰ Amely két budapesti házból, valamint nagy értékű részvényekből állt. Lásd erről pl. a budapesti központi királyi járásbíróság jogerős örökösödési végzését 1928. febr. 15-én: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941-1951.*, V., i. m., 247-248. – A magyar lapok milliárdos mennyiségjelzővel illették a hagyatékok mértékét, azonban figyelembe kell venni, hogy Magyarországon ekkoriban, 1927. január 1-jétől lett hivatalos fizetőeszköz a korábban inflálódott koronával szemben a pengő.

³⁴¹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 287.

vább maradt családjánál Szekszárdon, ahonnan csak 22-én tért vissza Budapestre.³⁴² A Baumgarten haláláról beszámoló lapok szinte rögtön hírt adtak a végrendeletről is. Nemcsak az abban megalapítani szándékozott alapítvány terve keltett meglepetést, hanem egyáltalán az alapító személye, akit „szerény és exkluzív életű ember”³⁴³-nek írtak le, akinek esztéta és kritikus múltjáról szinte csak halálának hírével kapcsolatosan vettek utólag tudomást. A Reggel című lap január 24-én megjelent tudósításában arról írt, hogy a „[...]” végrendelet rendelkezései szerint most mindenekelőtt az alapítólevelet készítik el. Ezért vasárnapra [január 23-ra – Cs. D.] táviratilag hívták haza Babits Mihályt, aki Szekszárdon tartózkodott, ahol most fejezte be legújabb regényét. Babits vasárnap délelőtt érkezett Budapestre és azonnal érintkezésbe lépett dr. Basch Lóránttal, hogy hozzáfogjanak elhunyt barátjuk végakaratainak végrehajtásához.”³⁴⁴ Olyan távirat nem maradt fenn, amely Babits Budapestre való fölhívását kezdeményezte, a költő maga írta meg feleségének, hogy tartsa titokban, hogy január 22-én Budapestre fog érkezni. Török Sophie naptárai szerint is csak másnap, január 23-án vette föl a kapcsolatot a leendő alapítvány későbbi jogi kurátorával, Basch Lóránttal,³⁴⁵ akivel azután, a következő napon már találkozott is ebben az ügyben.³⁴⁶

Az alapítólevél megszerkesztése még szinte el sem indult, amikor január 24-én Nagy Emma költőnő, aki ekkoriban Szarvason dolgozott tanítónőként, levelet írt Babitsnak, amelyben rögtön támogatást kért.³⁴⁷ A Magyarország című lap 1927. február 16-i számában megjelent cikk hatásvadász címével (*Babits Mihály nem mer kimozdulni hazulról, mert megrohanják a Baumgarten-igénylők*³⁴⁸) nem is járhatott olyan messze az igazságtól. A riportban a költő maga is megnyilatkozott, s elmondása szerint a személyes és telefonon történt megkeresésektől kezdve a levél útján megkísérelt bejelentkezésekig valóban hatalmas és széles skálájú volt azoknak az embereknek az érdeklődése, akik Baumgarten végrendeletének hírére a közlébe próbáltak kerülni, hogy támogatást tudjanak szerezni maguk számára. Hozzátette, hogy az alapítólevél megfogalmazása még meg sem történt, tehát addig minden támogatás iránti kérelem korai.³⁴⁹ Maguk és írással foglalkozó ismerőseik érdekében tényleg rengetegen keres-

³⁴² „Most még arra kérlek, ne mondd senkinek hogy szombaton hazamegyek; mondj például keddet, hadd legyen pár napig inkognitóban. Ugy hiszem, keddre [1927. január 25. – Cs. D.] fejezhetem be <be> a regényt [A *Halálfiat*-t – Cs. D.] teljesen.” – írta Babits 1927. január 18-án Török Sophie-nak Szekszárdról = OSZK Fond 172/74/12.

³⁴³ *Hogyan végrendelezett Baumgarten Ferenc a magyar írókra hagyott sokmilliárdos vagyonáról* = A Reggel 1927. jan. 24., 5. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., I.*, i. m., 74. [Dőlt betű az eredetiben. – Cs. D.]

³⁴⁴ *Hogyan végrendelezett....*, i. m., = A Reggel 1927. jan. 24. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., I.*, i. m., 76. [Dőlt betű az eredetiben. – Cs. D.]

³⁴⁵ Ehhez a naphoz a következő jegyzetet fűzte Török Sophie: „Mihály Basch ügyvédnél.” = *Török Sophie naptárai...*, i. m., 288. – Basch Lóránt visszaemlékezései szerint ő már január 20-án igyekezett kapcsolatba lépni Babitscsal – ld: BASCH Lóránt, *A Baumgarten-alapítvány az végrendelettől az életbelépésig* = BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek*, i. m., 124.

³⁴⁶ Ld. *Török Sophie naptárai...*, i. m., 288., valamint BASCH Lóránt, *A Baumgarten-alapítvány az végrendelettől az életbelépésig* = BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek*, i. m., 125. – Ekkor Babits viszonzta Basch látogatását.

³⁴⁷ „Ma nyomták a kezembe a »jó hírt« Baumgarten Ferenc szokatlan célú hagyatékáról. – Az összeg nem nagy – s ma – Magyarországon minden valamire-való író rossz sorsban van. – Ha mégis – a fiatalabbakra is gondolnak, – föltéve, ha kritikai érzéke irodalmilag is érdemesnek ítélt – gondoljon rám is.” = OSZK Fond III/933/4. – A levél szövege megjelent: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941., I.*, i. m., 77-79.

³⁴⁸ *Babits Mihály nem mer kimozdulni hazulról, mert megrohanják a Baumgarten-igénylők*, Magyarország 1927. febr. 16., 13. = „*Engem nem látott senki még.*” *Babits Olvasókönyv II.*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., 1999., 66-67.

³⁴⁹ *Babits Mihály nem mer kimozdulni hazulról, mert megrohanják a Baumgarten-igénylők*, Magyarország 1927.

ték meg a költőt, aki a rászakadt teendők közepette nem is tudott a kérelmezőkkel foglalkozni, leveleikre válaszolni. A levéláradatban – anélkül, hogy minden támogatásért a költőhöz forduló nevét megemlítenék – akadnak érdekes nevek. Babits barátjának, Szilasi Vilmosnak anyósa, Nina von Rosenberg unokaöccse, Déry Tibor érdekében kereste meg a költőt levélben 1927. január 27-én.³⁵⁰ Révész Béla ugyanaznap ragadott tollat, hogy érdeklődjön Babitsnál egy esetleges támogatás reményében.³⁵¹ Lőrinczy György Feszty Árpádné és annak lánya, Feszty Masa ügyében írt a költőnek február 19-én.³⁵² Füst Milán a Brassóban élő műfordítót, Horvát Henriket ajánlotta Babits figyelmébe,³⁵³ Zadavec István római katolikus tábori püspök pedig Röck Gyula plébánosról, mint támogatásra érdemes íróról igyekezett a költőt meggyőzni.³⁵⁴

Basch Lóránt a közte és Babits között lefolytatott megbeszélések³⁵⁵ alapján az alapítólevél tervezetét a költőnek 1927. április 16-án írott leveléhez csatoltan küldte el.³⁵⁶ Török Sophie naptárai szerint a szöveget már február 11-én elkezdtek fogalmazni, de nem hagytak csak a saját ismereteikre és belátásaikra. Babits az alapítvány ügyében március 16-án Gellért Oszkárral, Osvát Ernővel és Schöpflin Aladárral, valamint Nagy Zoltánnal konzultált, Basch Lóránt pedig Voinovich Géza irodalomtörténésszel és Pap Dezső szociológussal beszélt meg a létesítendő testület egyes kérdéseit, de a két leendő kurátor Steineker István közalapítványi ügyigazgatóval is tárgyalt.³⁵⁷ Az alapítólevél (amelynek első változatát maga Babits gépelte és javította³⁵⁸) Baumgarten végrendeletének megfelelően megállapította az alapítvány célját, annak felépítését és szervezetét, díjkiosztásainak és segélyezéseinek idejét és módját, a kurátorok, a tanácsadó testület és az alapítvány vagyonát kezelni hivatott alapítványi tanács feladatait és jogköreit.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, Klebelsberg Kúnóval való egyeztetés, a miniszteri vétójog becikkelyezése, a név szerinti örökösök jogi lépései (akik beszámíthatatlannak szerették volna nyilvánítani az örökhagyót) még két évet vett igénybe. A legelső díjkiosztás éppen ezért csak 1929. január 18-án történt meg, az örökhagyó halálának második évfordulóján. A Baumgarten-díjat létrehozása után minden évben ezen a napon adták át a jutalmazottaknak.

febr. 16., 13. = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 67.

³⁵⁰ A levél szövegét lásd: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 104-107.

³⁵¹ Lásd: *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 105-107.

³⁵² *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 135-136.

³⁵³ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 137.

³⁵⁴ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 144-145.

³⁵⁵ Török Sophie naptárai szerint 1927. márc. 11-én, ápr. 2-án és 10-én is találkoztak ez ügyben. (*A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 160. – Az alapítólevél tervezetének szövegéhez fűzött jegyzetből.)

³⁵⁶ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 153.

³⁵⁷ *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 160. (Az alapítólevél tervezetének szövegéhez fűzött jegyzetből.)

³⁵⁸ Ld. *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 153-161.

Szerzői est

1926. október 24-én a Zeneakadémia nagytermében egy szerzői estre került sor. Az est középpontjában Babits állt. Az 1920-as évek közepére a folyóirat első generációja – noha szinte soha meg nem szűnő támadásoknak volt kitéve az irodalom (és politika) hivatalos oldaláról – már megteremtette a maga közegét a magyar irodalom piacán. Nemcsak az írásoknak publikációs terét jelentette munkatársai számára, hanem egyúttal – és ez a múlt század húszas éveinek derekára egyre inkább jellemző lett – közösségteremtő tényezőként is funkcionált, végső sorban pedig kánonteremtő működés módja is érzékelhetővé vált. Ezekben az években a Nyugat első generációja életkorát tekintve már középkorúnak számított (Babits 1923-ban töltötte be negyvenedik életévét). A múlt idő, a közösen megharcolt harcok lassan lehetőséget teremtettek arra, hogy számvető, visszapillantó jelleggel tekintsen ez a gárda saját tagjaira. Ez a közösség valójában az őket kívülről érő támadások nyomán jött létre annak ellenére, hogy különböző világnézetű és irodalmi irányzatot képviselő, tehát szellemileg nem egységes csoportosulásként létezett és működött kezdettől fogva a Nyugat. A tehetséget és a tiszta irodalmat tekintették a munkatársak elsőrendűen fontos kritériumnak a folyóiratban való szerepléshez, semmilyen világnézeti vagy politikai irányultság – több alkalommal hangsúlyozott módon – nem volt szempont a Nyugathoz való kötődésben.

Két féle módja volt annak, hogy a folyóirat képviselte értékeket nemcsak befelé, saját maguk irányába, hanem a külvilág felé is bemutassák a Nyugat munkatársai. Az egyik az egy-egy szerző tiszteletére összeállított tematikus Nyugat számok kiadása jelentette (Ady esetében és az idő múltával azonban ez emlékszámok összeállításával is kiegészült).³⁵⁹ Az első ilyen nagyszabású jubileumi szám Osvát Ernő előtt tisztelgett, ami azért is figyelemreméltó, mert ekkoriban belső feszültségek terhelték a szerkesztőség munkáját, a pályatársak mégis képesek voltak személyes ellentéteiket félretenni a külvilág előtt való megjelenéskor.³⁶⁰ „A *Nyugat* legfontosabbnak tekintett szerzői és szerkesztői tehát 1923-24 folyamán gyors egymásutánban tematikus számot kapnak, melyek nem az egyes szövegek színvonala, hanem az összeállítás ténye, a szerzők illusztris névsora által foglalnak állást egy-egy alkotó, mint a folyóirat kiemelkedő jelentőségű szerzője mellett.”³⁶¹

1924-ben Móricz Zsigmondnak, majd nem sokkal utána Babits Mihálynak is egy teljes számot szentelt a Nyugat.³⁶² Ezek a tisztelgő számok nem igazán elemző jellegű írásokat tar-

³⁵⁹ A pontosság kedvéért fontos megjegyezni, hogy az Ady-szám még 1909-ben megjelent: *Nyugat* 1909, 10-11. sz. Ennek „[...]tervezetére Osvát, jelezve a vállalkozás komolyságát, még azt írta, hogy »Külön szám v. könyv?«, a papír hátlapjára pedig azt jegyezte fel: »Tessék szint vallani.«” = KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete = Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, szerk. biz. ANGYALOSI Gergely, E. CSORBA Csilla, KULCSÁR SZABÓ Ernő, TVERDOTA György, a szövegeket gondozta: SÁRKÖZI Éva, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009., 62.

³⁶⁰ Lásd erről: SIPOS Lajos, *A Nyugat „csendes válsága” 1923-ban* = SIPOS Lajos, *Új klasszicizmus felé*, Argumentum, Budapest, 2002., 212-222.

³⁶¹ KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*, i. m., 67.

³⁶² Móricz-szám: *Nyugat*, 1924., 4. sz., 225-328. – Babits ez alkalomra írta pályatársának *A gyémántszóró aszszony* című versét, amelyet aztán fölvetett az 1925-ben megjelent *Sziget és tenger* című verseskötetébe. – A Babits-szám: *Nyugat*, 1924., 7. sz., 481-573. – Az utóbbiba a következő személyek írtak Babitsról: Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Király György, Ady Endre, Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Laczkó Géza, Tersánszky Józsi Jenő, Schöpflin Aladár, Juhász Gyula, Nagy Zoltán, Erdélyi József, Tóth Aladár, Dutka Ákos, Földi Mihály, Turóczi-Trostler József, Horvát Henrik, Reichard Piroska, Kürti Pál, Várkonyi Nándor, Hevesy

talmaznak a tárgyul választott szerzőről, hanem inkább személyes jellegű megnyilatkozásokat, „[...] amelyek a megszólalás tényével legitimálják az ünnepeelt alkotók teljesítményét mint kiemelkedő értéket, vagyis egy írói műhely közösségének tagjaiként a nevük súlyát adják ahhoz a szerkesztői döntéshez, hogy valakit önmaguk közül olyan irodalmi értéknek tekintenek, aki önálló folyóiratszámot, egy kvázi-tanulmánykötetet kaphat.”³⁶³

A másik közösségformáló és a külvilág számára alkotóműhelyi összetartást mutató eszköze volt a szinte a kezdetektől fogva megrendezett „Nyugat-matinék” voltak, ahol az akkor még fiatalnak számító első generáció tagjai léptek föl, többnyire társművészetek képviselőinek társaságában. „E rendezvények előzményét egyrészt már a Kisfaludy Társaság, »Shakespeare-« és a Petőfi Társaság, »Petőfi-matinéi«-iban is felfedezhetjük, de igazi mintája *A Holnap* által rendezett matinék voltak, ahol »a szerzők műveiket olvasták föl, vagy színészek adták elő, zeneszerzők játszották új szerzeményeiket«, modern festők készítettek a díszleteket, vagy az ő képeik voltak a falakon, amelyekről az írók beszéltek.”³⁶⁴ 1918-tól azonban egyre inkább egy-egy szerző köré tematizálódtak az előadások, amelyek a „matiné”-khoz képest inkább délután, vagy inkább az esti órákban kerültek megrendezésre, amely úgyszintén emelte azok reprezentativitását. „Ezek az ünnepi események nem egyszerűen író-olvasó találkozások színhelyei voltak, egyszerre szóltak a külvilág felé és a Nyugat alkotói közössége felé. A szép környezetben – hol a Royal szálló halljában, hol a Vígszínházban, hol a Zeneakadémia Nagytermében – megtartott felolvasásoknak nem egyszerűen a népszerűsítés volt a célja, hanem reprezentatív külsejükkel közvetlenül egyúttal azt is üzenték, hogy a bemutatásra kerülő alkotók maradandó értékeket hoztak létre.”³⁶⁵ Az első ilyen nagyszabású, a későbbiekben szinte mintaként szolgáló est Osvát Ernőé volt 1923-ban, amelyet aztán hamarosan az első generáció többi tagjának hasonló rendezvénye követte.³⁶⁶ „Ez után kerültek megrendezésre az első generáció szerzői estjei: Kosztolányi, Karinthy, Babits, Móricz, Szép Ernő, Tersánszky Józsi Jenő, Gellért Oszkár.”³⁶⁷

E reprezentatív rendezvényekbe illeszkedett Babits 1926. október 25-én tartott szerzői estje.

A Nyugat 1926. október 1-jei számában adott hírt először arról, hogy Babits Mihály ugyanannak a hónapnak 24. napján este fél kilenckor szerzői estet tart a Zeneművészeti Főiskola nagytermében. A közlemény szerint az esten Varsányi Irén, Péchy Blanka,³⁶⁸ Radnai Erzsébet, Holló Klára, Ódry Árpád, Antal Károly és Ascher Oszkár működik közre, a bevezetőt

Iván, Kárpáti Aurél, Kallós Ede, Révay József, Komjáthy Aladár, Dienes Valéria, Benedek Marcell, Balassa József, Szép Ernő.

³⁶³ KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*, i. m., 66.

³⁶⁴ KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*, i. m., 61.

³⁶⁵ KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*, i. m., 62. – A Nyugat közösségi összetartozásának harmadik, itt nem részletezett eszköze volt a lassan országos hálózattá váló Nyugat Barátok köre.

³⁶⁶ Az e fejezetben bemutatott Babits-esthez kapcsolódó leveleken túl Babits 1925 és 1927 között született levelezésében két esttel kapcsolatban esik szó. Az egyik Tersánszky Józsi Jenőé volt (ld.: Gellért Oszkár – Babitsnak – Budapest, 1926. márc. 23. – OSZK Fond III/498/24. – ebben a levél írója arra kérte Babitsot, hogy a tervezett esten a levélhez mellékelte Tersánszky-mesét olvassa föl, továbbá beszámolt a műsor többi fellépőjéről. Török Sophie naptárai szerint Babits az 1926. április 10-én tartott rendezvényen föllépett: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 272.). A másik Török Sophie férjének írt levele (Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/75/17.), amelyben egy Gellért Oszkárral folytatott telefonbeszélgetéséről számolt be Babitsnak: „Beszélt Móricz szerzői estjéről, hogy 5 millió deficittel végződött! S hogy te nem is tudod, hogy a te ested ennek a szezonnak még anyagilag is legsikerültebb estje volt.”

³⁶⁷ KELEVÉZ Ágnes, *A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*, i. m., 62.

³⁶⁸ Akinek vezetéknevét Pécsinek írták! – Ld. Nyugat, 1926. okt. 1., 529.

Karinthy Frigyes tartja, zongorán Kósa György kísér, valamint Hammerschlag János karnagy vezetésével a Madrigál Társulat előadja Kósa György Babits *Laodameia* című verses drámájából írt „kantáté”-jét.³⁶⁹ Az est az említett időpontban valóban megtartott, a meghirdetett közreműködők közül azonban Radnai Erzsé hiányzott, a műsorban pedig föllépett még Mirkovszky Mária táncosnő is. Az estről beszámoló tudósításokból³⁷⁰ kikövetkeztethetően a műsor a következőképpen alakult: elsőként Karinthy Frigyes mondott bevezetőt,³⁷¹ majd Ódry Árpád, Varsányi Irén, Péchy Blanka és Ascher Oszkár szavalt Babits-verseket (Schöpflin tudósítása szerint fiatalkori, a *Recitativ* című harmadik kötet előtti költeményeket³⁷²). A szavaltatok után Holló Klára és Antal Károly megzenésített Babits-verseket illetve egy Babits fordította Edgar Allan Poe költemény dallammal ellátott magyar változatát énekelték el (szintén Schöpflin beszámolójából tudható, hogy a Babits-versek esetében a korábban már Medgyaszay Vilma előadásából ismert költeményekről volt szó),³⁷³ amely műsorszámok alatt Mirkovszky Mária táncosnő kísérte táncjátékával az előadókat. A műsor folytatásaként a fiatal Kósa György zeneszerző Babits *Laodameia* című verses drámáját feldolgozó kantátáját adta elő a Hammerschlag János vezényelte Madrigál Társulat a zeneszerző zongorakíséretével (az eredeti Kósa-mű – mint Molnár Antal kritikájából³⁷⁴ kiderül – zenekarra íródott), a darab alt szólamra írott szólóját Ligetiné Ádám Teréz énekelte. Utolsó műsorszámként maga Babits lépett a színpadra, elszavalta a *Jászai Mari halálára* című költeménye³⁷⁵ mellett (amelyet Schöpflin beszámolója szerint „a közönség az elhunyt művésznőnek és a költőnek egyaránt szóló hódolattal felállva hallgatott végig”³⁷⁶) egy be nem azonosított, mindenesetre Schöpflin által „újabb”-nak nevezett versét.³⁷⁷

Az est szervezése az 1926 nyarán kezdődött. Bíró Imre impresszárió, hangversenyrendező, a Fodor Hangversenyiroda képviselőjében június 25-én kelt levelét Esztergomba küldte. Ebben egy korábbi személyes találkozásjukra (amely Török Sophie naptáraiból kikövetkeztethetően június 4-én történhetett³⁷⁸) hivatkozva Bíró aziránt érdeklődött a költőnél, hogy a tervezett estet októberre szervezzék-e meg (a levél alapján feltételezhető, hogy az eseményt egy rendezvénysorozat első darabjaként képzelte el a szervező iroda).³⁷⁹ Babits válaszolt Bíró megkeresésére (levele azonban nem maradt fenn), amelyben – miként az impresszáriónak e levelére küldött válaszából kiderül³⁸⁰ – a költő esztergomi házába invitálta Bíró. A Fodor Hangversenyiroda képviselője július 7-i válaszlevelében megköszönte a meghívást,³⁸¹ továbbá

³⁶⁹ Az est fennmaradt plakátján (amelynek hátoldalán az éppen ekkoriban készülő *Halálfi* kéziratrészlete olvasható – ld. OSZK Fond III/1603/84.) is ugyanez a névsor szerepel.

³⁷⁰ Ld. A Reggel, 1926. okt. 25., 43., 8. – Magyarország, 1926. okt. 26., 243, 9. – Az Est, 1926. okt. 26., 243, 13. – Tolna Megyei Újság, 1926. nov. 6., 44, 5. – valamint: SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 710-711.

³⁷¹ KARINTHY Frigyes, *Bevezető Babits Mihály szerzői estjén*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 651-653.

³⁷² SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, i. m., 710.

³⁷³ SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, i. m., 710.

³⁷⁴ MOLNÁR Antal, *Laodameia-zene*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 720-721.

³⁷⁵ Az 1926. október 5-én elhunyt színésznő előtt tisztelgő vers szövege *Jászai Mari halála* [!] címmel megjelent a Nyugat 1926. ok. 16-i számában (20, 576.).

³⁷⁶ SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, i. m., 711.

³⁷⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, i. m., 711.

³⁷⁸ Ld. ezzel kapcsolatban az előző lábjegyzetet!

³⁷⁹ Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. jún. 25. – OSZK Fond III/1976/2. – „Annak idején arról beszéltünk, hogy első irodalmi estnek csináljuk az Ön szerzői estjét.”

³⁸⁰ Ld. Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. júl. 7. – OSZK Fond III/1976/3.

³⁸¹ Török Sophie naptárai szerint Bíró Imre 1926. júl. 31-én látogatta meg Babitsékát (*Török Sophie naptárai...*,

arról informálta Babitsot, hogy az est dátumát lekötötte október 24-ére. Ekkor még a műsorment nem volt teljesen tisztázva, de Kósa György *Laodameia*-átiratának bemutatása közöttük korábban fölmerülhetett ötletként. Bíró ugyanis következő, augusztus 26-án kelt levelében már arról írt a költőnek, hogy megállapodott a Magyar Rádióval az október 24-i est közvetítéséről, tehát „az oratóriumot mégis sikerül megcsinálni”.³⁸² Ekkor tisztázódhatott tehát véglegesen, hogy a darab színre fog kerülni, a továbbiakban már a művet bemutató kórossal kapcsolatos költségekről számolt be Bíró Babitsnak.³⁸³ E levélben az impresszárió továbbá arra kérte a költőt, hogy szeptemberben utazzon föl Budapestre az est hirdetésével kapcsolatos ügyek intézése érdekében.³⁸⁴ Ekkor eshetett szó az est további közreműködőiről. Többek között arról a személyről, aki a bevezető megtartására lett volna hivatott. A levelekből úgy látszik, először Móricz Zsigmond neve merült föl, akinek Babits szeptember 10-én írt még Budapestről levelet.³⁸⁵ Ebben Babits arra kérte pályatársát, hogy vállalja el a szerzői est megnyitójának szerepét, valamint hogy Móricz második felesége, Simonyi Mária színésznő (aki 1926. június 29-én ment hozzá Móriczhoz) legyen egyike a Babits-szavalatokkal föllépőknek. Az író társ hamar válaszolt: szeptember 12-én küldött egy rövid táviratot Esztergomba: „Legnagyobb sajnálatunkra lehetetlen magyarázat élő szóval ölelünk Zsiga”.³⁸⁶ Bíró szeptember 15-i levele azonban arról árulkodik, hogy Móricz saját döntésében nem lehetett biztos, hiszen az impresszárió utalt egy, az ő és Mikes között lefolyt beszélgetésre, amely szerint „Móriczék valószínűleg mégis fellépnek.”³⁸⁷ Bíró Imre szeptember 17-én már a Madrigál Társulatot szerződtető megállapodást mellékelte Babitsnak írott újabb levelében, de ekkor sem volt még abban biztos, mi Móricz és feleségének a végleges válasza.³⁸⁸ A művészpár fellépésének kérdése végül csak szeptember vége felé dőlt el: az impresszárió Babitsnak küldött újabb, szeptember 24-i levelében rögzítette tényként, hogy Móricz és felesége közreműködése nélkül fog megvalósulni a műsor.³⁸⁹

Nem csak Móricz és felesége tartoztak azok közé, akik nemet mondtak a felkérésre. A megzenésített Babits-versek előadására eredetileg azt a Medgyaszay Vilmát képzelték el a szervezők, aki már régebb óta adott elő korabeli kortárs magyar költők verseiből írott dalokat. A levelekből úgy tűnik, Bíró Imre és Babits egyaránt megkereste a színésznőt a felkéréssel,³⁹⁰

i. m., 278.).

³⁸² Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. aug. 26. – OSZK Fond III/1976/4.

³⁸³ A Madrigál Társulatról van szó, amelyet Hammerschlag János karnagy alapított 1923-ban. – Lásd erről: BREUER János, *Babits Mihály nyilatkozata Kósa György kantátájáról*, Muzsika, 1976/4., 42-43.

³⁸⁴ Török Sophie naptárai szerint 1926. szept. 6. és 10. között tartózkodott Budapesten, a hangversenyrendező kérte találkozó ekkoriban történhetett (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 281.).

³⁸⁵ Babits – Móricz Zsigmondnak – Budapest, 1926. szept. 10. – PIM M. 100/52/10. – A levél szövege megjelent: *Babits Mihály és Móricz Zsigmond levelezése*, közléteszi BELIA György és MÓRICZ Virág, Csillag, 1956/4., 673-674., valamint: RÁDICS Károly, *Hogyan vagyunk meg nélküled? Babits Mihály levelei Móricz Zsigmondhoz*, Dunatáj, 1983/4., 34.

³⁸⁶ Móricz Zsigmond – Babitsnak – Leányfalu, 1926. szept. 12. – OSZK Fond III/926/18. – A levél szövege megjelent: „*Engem nem látott senki még.*” *Babits Olvasókönyv II.*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., 1999., 34. – *Babits Mihály és Móricz Zsigmond levelezése*, i. m., 674. [29. levél] – *Móricz Zsigmond levelei I.*, s. a. r. és a jegyz.-ket írta F. Csanak Dóra, Bp., Akadémiai Kiadó, 1963., 256. [a 223. levél] – Rádics Károly, *Hogyan vagyunk meg nélküled? Babits Mihály levelei Móricz Zsigmondhoz*, i. m., 38. [a 11. lábjegyzetben].

³⁸⁷ Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. szept. 15. – OSZK Fond III/1976/5.

³⁸⁸ Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. szept. 17. – OSZK Fond III/1976/6.

³⁸⁹ Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. szept. 24. – OSZK Fond III/1976/7.

³⁹⁰ Nem maradt fenn ezzel kapcsolatban Babitstól levél. Egyetlen olyan levél szövege ismert, amelyet Babits Medgyaszay Vilmának írt – a *Babits Mihály kéziratjai és levelezése (Katalógus) II-IV.* című kötet (összeáll. CSÉ-

azonban kettőjük közül a költő léphetett először, ugyanis 14-én Kolozsvárott kelt levelében Medgyaszay Vilma erdélyi előadói körútjára hivatkozva mondta le a Babitsnak a részvételt.³⁹¹

A szervezésbe be akarták vonni Tóth Aladár zenekritikust, aki 1923-tól a Nyugatba és a Pesti Naplóba írt zenei tárgyú kritikákat. Nyilván nála akartak az irányban érdeklődni, ki lenne alkalmas a megzenésített költemények előadására. Bíró több, Babitsnak küldött levelében beszámolt a Tóthtal tervezett találkozások megghiúsulásáról. A közreműködők felkutatása azonban minden akadály ellenére folytatódott, így Bíró szeptember 17-i levelében Varsányi Irén,³⁹² 24-iben Péchy Blanka, Holló Klára szerződtetését közölte tényként Babitscsal, valamint utóbbi küldeményében arról tájékoztatta a költőt, hogy „egy szenzációs baritonistát lekötött[...]”, aki minden bizonnyal Antal Károly lehetett.³⁹³ Szeptember 24-re tehát már összeállt a fellépők névsora. Bíró Babitsnak írott, e napon kelt, már említett levelében közölte a költővel egyúttal azt is, hogy a rendezvényről meghirdetéséhez szükséges kommunikéket már leadta.

A tervezettekhez képest azonban kényszerű változtatásokkal kellett élniük. Kósa György szeptember 29-én írt egy levelet Babitsnak.³⁹⁴ A zeneszerző ebben arról a telefonbeszélgetésről tájékoztatta a költőt, amely közte és az est szervezője között zajlott le előző nap, szeptember 28-án. Eszerint az impresszáriót felkereste Radnai Erzsí, hogy a Városi Színház a Carmen című opera felújítását éppen 1926. október 24-re tűzte ki, s Bizet darabjának főszerepét éppen Radnai énekelné. A zeneszerző tájékoztatása szerint saját feleségének jutott eszébe, hogy a megzenésített *Laodameia* október 24-i színrevitelét egy ismerőse, Ligetiné Ádám Teréz menthetné meg, aki „egy orvos felesége, aki abszolút komoly nivós ember és énekesnő, tavaly sokat korrepetált velem, évek<...>kel ezelőtt sokat koncertezett Pesten és Németországban is, tavaly már privát passzióból kezdte a *Laodameiát* tanulgatni, este elszaladtam hozzá, és nemcsak szívesen, de komoly lelkesedéssel vállalta el, hogy most már három és fél héttel az előadás előtt belefogjon a megtanulásba, és én máris jobban bízom benne, mint tegnapelőtt a Radnai Erzsiben, aki nem vette elég komolyan az ügyet.”³⁹⁵

Október 1-jén a szerzői est reklámozása már megindult³⁹⁶ annak ellenére, hogy bizonyos orgánumok elzárkóztak a hirdetés közlésétől.

Ódry Árpád színészt is fölkerítették az esten való szereplésre. A Nemzeti Színház színésze már 1918-ban kapcsolatban állt a költővel, aki Ódrynak 1918. október 5-én szintén a Zeneakadémián tartott előadóestjét maga nyitotta meg (az előadás szövege kötetben is megjelent *Költő és tolmácsa* címen³⁹⁷). Török Sophie naptárai szerint a költő 1926. októberi estje előtt a

VE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, PAPP Mária, Bp., 1993.) szerint –, amely pedig 1928-ban íródott: ld. Babits – Medgyaszay Vilmának – Esztergom, 1928. júl. 26. – PIM V. 5089/4/4.

³⁹¹ Medgyaszay Vilma – Babitsnak – Kolozsvár, 1926. szept. 14. – OSZK Fond III/884/3. – A levélben a színésznő beszámolt arról, hogy mely Babits-versek megzenésített változatát tartotta repertoáron. „Megjegyzem a Minéten kívül az Esti dal, A költő szól, Aranykísértetek és a <...>Cigánydalt is éneklek Öntől. – Mindegyiket nagyon szeretem!” – Uo.

³⁹² Varsányi egyébiránt maga is közölte szándékát a költővel – ld. Varsányi Irén – Babitsnak – Budapest, 1926. szept. 20. – OSZK Fond III/1345.

³⁹³ Bíró levele szerint a baritonistát Tóth Aladár ajánlotta Radnai Miklósnak (1892-1935), aki 1925-től volt az Operaház igazgatója.

³⁹⁴ Kósa György – Babitsnak – Budapest, 1926. szept. 29. – OSZK Fond III/772/2.

³⁹⁵ Uo.

³⁹⁶ Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – Budapest, 1926. okt. 1. – OSZK Fond III/1976/8.

³⁹⁷ Lásd erről: TÉGLÁS János, *Költő a pódiumon. Jászai Mari, Paulay Erzsí és Ódry Árpád levelei Babitshoz*, i. m., 68.

Babits-házaspár szeptember 8-án látogatta meg a színészt, nyilván ekkor történhetett meg a szereplésre való fölkerés is.

Az est szavalói között szerepelt még Ascher Oszkár is. Ő az előző, 1925-ös évben éppen Babits születésnapján, november 26-án járt a költőnél, nyilván amiatt is, hogy vendéglátóit meghívja november 29-én tartandó szavalóestjére.³⁹⁸ Ebben az időszakban több levelet is küldött Babitséknak: 1925. december 31-én kelt levelében³⁹⁹ küldte el újévi jókívánságait, 1926. április 10-én Mándokról üdvözölte⁴⁰⁰ a Budapesten tartózkodó a költőt és feleségét, ahol Ascher egy parasztlakodalom vőfélyének szerepét töltötte be. Az ekkoriban még mérnökként dolgozó előadóművész július 14-én kelt levelében⁴⁰¹ már arra kérte az Esztergomban dolgozó költőt, hadd látogassa meg őt annak ottani házában. A küldeményre Babits válaszolhatott,⁴⁰² mert Ascher következő levelében⁴⁰³ már arról számolt be, hogy a megadott engedélynek megfelelően 1926. július 25-én teszi tiszteletét Babitsnál Esztergomban.⁴⁰⁴ Török Sophie naptárában annak van nyoma, hogy az 1926. október 24-i szerzői est előtt két nappal, 22-én Ascher Oszkár és Bíró Imre impresszárió Budapesten a Babits-házaspárnál járt – nyilván az est szervezésének utolsó megbeszélései egyikeként (a főpróbát másnap, 23-án tartották a Zeneakadémián).

A fiatal Kósa Györggyel, aki a *Laodameia* zenei átiratát szerezte, nem sokkal a szerzői est előtt, annak megszervezése során ismerkedhetett meg Babits. Kósa visszaemlékezése szerint „Valaki – talán Ascher Oszkár, aki akkoriban gyakori volt házi koncertjeimen és erősen készült az előadó-művészi pályára – említette neki, hogy én megzenésítettem a *Laodameiát*. Babits vállalta azt, hogy az én művem is műsorra kerüljön szerzői estje keretében. Üzent, hogy szívesen megismerkednék velem is, művemmel is.”⁴⁰⁵ A költő levelezésében három Kósa Györgytől származó üzenet maradt fenn.⁴⁰⁶ Az első 1926. augusztus 10-én kelt,⁴⁰⁷ amelyben a zeneszerző a költő meghívására válaszul (Babits esetleges levele nem maradt fenn) közölte, hogy augusztus 12-én meglátogatná Esztergomban a költőt (Török Sophie naptárai megerősítik a látogatás tényét⁴⁰⁸). A második, az est szervezésével kapcsolatosan fennmaradt levél 1926. szeptember 29-én kelt. Már volt róla szó, ebben a szóba jöhető szólistákkal kapcsolatos, a szervezés közben fölmerült nehézségről tájékoztatta Kósa Babitsot.⁴⁰⁹ A két levél között érzékelhető a kölcsönös bizalom megnyilvánulásának erősödése, ugyanis míg az első mintegy hivatalos, magázó megszólítással indul, addig a másodikban Kósa már tegezte

³⁹⁸ A szavalóesten jelen volt a Babits-házaspár – ld. *Török Sophie naptárai...*, i. m., 258.

³⁹⁹ Ascher Oszkár – Babitsnak – Budapest, 1925. dec. 31. – OSZK Fond III/26/1.

⁴⁰⁰ Ascher Oszkár – Babitsnak – Mándok, 1926. ápr. 10. – OSZK Fond III/26/2.

⁴⁰¹ Ascher Oszkár – Babitsnak – Budapest, 1926. júl. 14. – OSZK Fond III/26/3.

⁴⁰² Ám levele nem maradt fenn.

⁴⁰³ Ascher Oszkár – Babitsnak – Budapest, 1926. júl. 22. – OSZK Fond III/26/4.

⁴⁰⁴ Török Sophie naptárai a látogatás tényét megerősítik: *Török Sophie naptárai...*, i. m., 277. – A látogatásról fényképet is készített Török Sophie, lásd: „... külön tér ...külön idő...” *Babits Mihály fényképei (ikonográfia)*, ö.á. W. SOMOGYI Ágnes, az előszót írta KERESZTURY Dezső, Bp., 1983., a 111. és 112. tétel (255. o.) – Ascher júl. 29-i levelében köszönte meg a vendéglátást, ill. számolt be a látogatásról készült fotókról – Ascher Oszkár – Babitsnak – Budapest, 1926. júl. 29. – OSZK Fond III/26/5.

⁴⁰⁵ Idézi GÁL István, *Babits Mihály Kósa Laodameia-megzenésítéséről*, Muzsika, 1976/4, 43.

⁴⁰⁶ Ezek közül a harmadik egy keltezés nélküli névjegykártyára írott üzenet: lásd: *Babits Mihály kéziratái és levelezése (Katalógus) II-IV.*, i. m., 8047. tételle – OSZK Fond III/772/3.

⁴⁰⁷ Kósa György – Babitsnak – Budapest, 1926. aug. 10. – OSZK Fond III/772/1.

⁴⁰⁸ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 279.

⁴⁰⁹ Lásd fentebb!

az Esztergomban dolgozó költőt.⁴¹⁰

Kósa György még 1924-ben készítette el a *Laodameia* zenei átiratát, amelyhez azonban nem a Babits-mű teljes szövegét használta föl, hanem annak csak egy részét. Mint már esett róla szó, a szerzői est keretében nem a Kósa-mű eredetileg zenekarra íródott változata került színpadra, hanem annak csak zongorakísérettel ellátott változata szólalt meg. A zeneszerző – amint maga nyilatkozott átiratáról – a költemény négyötöd részét kihagyta,⁴¹¹ „és csak a főszereplőt és a kórust” tartotta meg.⁴¹² Első találkozásukon történhetett meg,⁴¹³ hogy Kósa magának Babitsnak adta elő zongorán a darabot, amelynek énekszólamait is kénytelen-kelletlen ő maga énekelte.⁴¹⁴ A költő tetszését mindenesetre elnyerte a darab, és egyúttal Kósa Györgyöt is barátjává fogadta.⁴¹⁵ A zeneszerző *Laodameia*-átirata lényegesen rövidebb és sűrűbb volt Babits eredeti művénel. A költő Kósa visszaemlékezései szerint érdeklődéssel hallgatta a zeneszerző által neki bemutatott darabot, és – idézi vissza később Kósa – úgy értékelte azt, hogy „[...] mindazt, amit ő a szavak mögött érzett, azt az én muzsikám kifejezi”.⁴¹⁶ A Magyar Hírlap 1926. augusztus 3-i számában megjelent interjújában, amelynek apropója egyébként az éppen készülő *Halálfiái* volt, Babits az október 24-i estről is szót ejtett Diószeghy Miklós újságírónak. Ehelyütt a költő még arról adott hírt, hogy szerzői estjét novemberben tartják meg. Az éppen készülő interjú alatt Bíró Imre és Kósa György is megérkezett annak helyszínére. „Ez a két úr is örömet hoz nekem – mondja Babits. – A *Laodameia* című lírai görög tragédiámat, amely egészében abszolút modern költemény, novemberben tartandó szerzői estémen bemutatják. Kósa, ez a zseniális művész írt zenét hozzá, és noha analfabéta vagyok a zenében, csak annyit mondhatok, egészen hatása alatt vagyok ennek a zenének, és boldog vagyok, hogy alkalmat adhattam egy ilyen oratórium megalkotásához.”⁴¹⁷ Az estről született híradások⁴¹⁸ csak megemlítik a *Laodameia* megzenésített változata előadásának tényét, kritikai megjegyzéseket a történetekhez nem fűztek hozzá. A Nyugat november 1-jei számában közölte Molnár Antalnak az esten elhangzott Kósa-mű változatának méltatását.⁴¹⁹ Molnár rövid jellemzését adta ebben az írásban a fiatal zeneszerzőnek, és általában szólt annak művészetéről, megjegyezve, hogy „[...] az önmaga stílusához vezető úton Kósa ma még nem érkezett meg a befejezettség első állomásához; karakterizálása máris tökéletes, beszédje máris

⁴¹⁰ Török Sophie naptárai szerint „Kósa Gyuriék teán” jártak Babitséknál 1926. november 20-án. – *Török Sophie naptárai...*, i. m., 285.

⁴¹¹ GÁL István, *Babits Mihály Kósa Laodameia-megzenésítéséről*, i. m., 43.

⁴¹² Kósa György a *Laodameia* kantátéről, Magyar Hírlap, 1926. okt. 24., 10.

⁴¹³ A Babits-házaspár 1926 augusztusában 1-jén és 2-án Budapesten tartózkodott. Török Sophie naptárai szerint 2-án a „Royal szállóban Bíróval és Kósa Györgyékkel” találkoztak (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 278.). Itt és ekkor készült az az interjú, amely másnap, 3-án jelent meg a Magyar Hírlapban – ld. DIÓSZEGHY Miklós, *Babits Mihály regényt ír a középosztály pusztulásáról, amelynek regenerálódása – szerinte – csak liberális szellemben történhetik*, Magyar Hírlap, 1926. aug. 3. = BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, 1997., 172-175.

⁴¹⁴ GÁL István, *Babits Mihály Kósa Laodameia-megzenésítéséről*, i. m., 43.

⁴¹⁵ I. m., 43.

⁴¹⁶ GÁL István, *Babits Mihály Kósa Laodameia-megzenésítéséről*, i. m., 43.

⁴¹⁷ DIÓSZEGHY Miklós, *Babits Mihály regényt ír a középosztály pusztulásáról, amelynek regenerálódása – szerinte – csak liberális szellemben történhetik*, i. m. = Babits Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, i. m., 175.

⁴¹⁸ A Reggel, 1926. okt. 25., 43, 8. – Magyarság, 1926. okt. 26., 243, 9. – Az Est, 1926. okt. 26., 243, 13. – Tolna Megyei Újság, 1926. nov. 6., 44, 5.

⁴¹⁹ MOLNÁR Antal, *Laodameia-zene*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 720-721. – A zenekritikusnak a földolgozott időszakban (1925. okt. 3. – 1927. jan. 18.) mindössze egyetlen levele maradt fenn Babits levelei között. – Ld. Molnár Antal – Babitsnak, Budapest, 1925. dec. 18. – OSZK Fond III/909/3.

egyéni, de kiforrottsága még *innen* van a formai tökéletesség lezártágán.”⁴²⁰ [Kiem. az eredetiben – Cs. D.] Hozzátette, hogy Kósának szüksége van még anyagának klasszikus megformálására, amely a melosz, a dallammenet révén valósulhat meg. A *Laodameiáról* annyit jegyzett meg Molnár, hogy ahogyan Kósa „a *Laodameiában* a halál misztériumát zeneszóba foglalja, ahogy a borzadállyal egybefont végzetes szerelmet hangok palástjába öltözteti, az végső komolyságból ömlik elő. Kórusát mintha a Styx vizével öntözte volna, harmóniái mintha az a levegő volna, melyben a balsors lebeg. S hozzá mindez éppúgy a görögség plaszticitását idézi, mindez éppúgy az örök emberinek tiszta igazságát önti, mint Babits remeke.”⁴²¹

Babits szerzői estjének bevezetőjét Karinthy Frigyes⁴²² tartotta. Emelkedett – mondhatnánk: lírai –, de egyben játékos hangvétellű beszédét⁴²³ szó és kép szembeállításával indította. A kezdő gondolat szerint a világban a szó helyét egyre inkább átvette a kép – értve ez alatt az újságoldalakat növekvő mértékben elfoglaló fényképeket és a mozgóképet egyaránt. „Így kellett lennie, mert a betű elvesztette a harcát abban a pillanatban, amikor odáig aljasodott, hogy ábrázolja csak a mozgó világot, ahelyett, hogy ítéletet mondana felette. Elvesztette és bukása után a világ visszatért a közlés legprimitívebb formájához, a képhez, – az írásból újra képírás lett, zagyva hieroglif, aminek megvan az az előnye, hogy nincs rögzítve nyelvhez, könnyen ért belőle a XX. század barbár gyermeke.”⁴²⁴ A Szó (Karinthy így, nagybetűsen használja a kifejezést) azonban nem tűnt el, a zavar hátterében áll és – mosolyog. „Mosolyog, mert őt nem a kor szülte, nem egyre változó képe a világnak. Mosolyog, mert ő emlékezik. Emlékezik, mert megvolt már akkor is, mikor ködnek és káosznak szürke gomolyából kép még ki nem alakult, – fény és szín ott szunnyad a kietlen sötétben, – ő megvolt már, hatalmasabban, mint most, mert Hang volt ő, irtóztató Legyen!-kiáltás az Úr szájában, melytől megrázkódott a káosz és lön forma és forgás. Akkor Igének mondatott, ki kezdetben volt és léssen a végzetben.”⁴²⁵ Karinthy itt nevének említése nélkül Babitsra fordította a szót és közönsége figyelmét. Mint megjegyezte, a szerzői est ünnepe nem élt kalandos életet (nem vett részt a szenzációra kíváncsi világ forgatagában és nem keltett olcsó érdeklődést maga iránt), hanem szobájában ült és „szavakat rakott össze”,⁴²⁶ s idézte Babits *Héphaisztosz* című szonettjének⁴²⁷ utolsó négy sorát (így, egybetördelve!):

„Ott készítettem kezem sok csodáját.
Gyöngyvirág-függőt s csattot, görbe láncra,
míg nagy halak suhantak el köröttem
s zugott az örök óceán fölöttem.”⁴²⁸

⁴²⁰ MOLNÁR Antal, *Laodameia-zene*, i. m., 720.

⁴²¹ I. m., 720. – Az estről Schöpflin Aladár tollából is született tudósítás, amely az ott látott műsorról számol be, de a *Laodameia* Kósa szerzte átiratának előadásáról nem. – Ld.: SCHÖPFLIN Aladár, *Babits Mihály szerzői estje*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 710-711.

⁴²² Török Sophie naptáiraiban (a feldolgozott időszakban) néhány alkalommal van nyoma annak, hogy Karinthy Babitsék vendége volt: 1925. dec. 14-én Karinthy König Györgyék és Ascher Oszkár társaságában volt uzsonnán a költőnél, 1926. szept. 5-én feleségével és Tóth Árpáddal járt Esztergomban, ahonnan csak másnap a Babits-házaspárral együtt utazott vissza Budapestre. Október 18-án pedig már a költő Reviczky utcai lakásán volt jelen. Talán itt beszélhették meg, hogy ő mondja el az est bevezetőjét (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 259., 281., 283.).

⁴²³ KARINTHY Frigyes, *Bevezető Babits Mihály szerzői estjén*, Nyugat, 1926. nov. 1., 21, 651-653.

⁴²⁴ KARINTHY Frigyes, *Bevezető Babits Mihály szerzői estjén*, i. m., 651.

⁴²⁵ I. m., 651.

⁴²⁶ I. m., 651..

⁴²⁷ A vers eredetileg megjelent: Nyugat, 1910. jan. 1., 1, 13.

⁴²⁸ KARINTHY Frigyes, *Bevezető Babits Mihály szerzői estjén*, i. m.,

Karinthy pedig továbbrajzolva a megidézett képet a költő szobájának négy falát az óceánnal azonosította beszédében, amely szobának ablakai az abban található könyvek. „Bármelyiket nyitotta fel, messzebb látott azon, mint a világ legnagyobb refraktorán. Nem kellett hát kilépni a bűvös szobából – s a körülötte suhogó, örökké mozgó, tatógó, helyüket nem lelő halak suhoghattak és tatóghattak körötte százféle irányban. És kis aranyhalacsók és csattogó fogú cápák tatógtak, és meresztgették halszemüket. Nem lehet, nem lehet egy helyben állni, tatógtak a halak – a kor mást követel! Zenét! Zenét! Halak indulóját! Mozgást cselekvést, tetteket! A jövő zenéjét! Nem elég az üres szó! Legyen a szó is fegyver tett, pörölycsapát, legyen gép, legyen gőzmozdony! Legyen létra, legyen halpénz, legyen csók! Legyen kalapács! Legyen fűró! Mozogni, mozogni, halak, elég volt a tespedésből!”⁴²⁹ Ezzel szemben a költő – mint korábban a szó – mosolygott. „Jól tudta ő, hogy aki a tenger medrét kifaragta egykor, hasonlatos módon alkotott, mint ő, ki szavakat farag.”⁴³⁰ Majd megszólítva a közönséget, Karinthy egy újabb képet villant fel: egy kápolnáét, amelyben a hangszer a magyar nyelv. „Mikor nem volt senki az oltár előtt, a költő bement és megszólaltatta. S akiknek fülök még nyitva volt, felneszeltek és összenéztek – s akik ismerték a hangszert, ennyit mondtak elragadtatva: »Micsoda művész!« S akik ismerték a művészt, ennyit mondtak ámulva: »Micsoda hangszer!«”⁴³¹ Ezt a költőt ünnepelheti Karinthy szerint a közönség „[...] büszkén és önérzettel, mint amilyennel a legszerényebb magyar költő végezte be legszárnyalóbb ódáját

Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
van élni abban hit, jog és erő,

[...]” – idézve Arany János *Széchenyi emlékezete* című költeményét, hogy végül magára fordítsa a szót: „[...] s magasztaló szót keresve magamban, megdöbbenve eszmélek rá, hogy lelkem mélyéből ugyanaz a dadogó kiáltás igyekszik kifelé, amit Correggio bökött ki félig öntudatlanul Raffaello műve előtt – a legnagyobb elismerés, mert a legőszintébb vallomás –, hadd ismételjem hát meg irigyen és elragadtatva: »anche io sono pittore!«”⁴³² – hölgyeim és uraim, bár csak szavakból épült – higgyék el nekem, hogy ez remekmű – hiszen én is költő vagyok!”⁴³³

A költő családja – amint erről már volt szó – elég későn szerzett tudomást Babits szerzői estjéről. 24-én vasárnap indultak Szekszárdra, és „1 óra tájban” értek Budapestre.⁴³⁴ Október 27-ig maradtak Budapesten, akkor utaztak vissza Szekszárdra.⁴³⁵

⁴²⁹ I. m.

⁴³⁰ I. m.

⁴³¹ I. m.

⁴³² „Én is festő vagyok!” – olasz.

⁴³³ KARINTHY Frigyes, *Bevezető Babits Mihály szerzői estjén*, i. m., – Egy, a Karinthy bevezetőjével kapcsolatban íródott olvasói levél fennmaradt a költő levelezésében. Írója, Paku Mária felháborodásának adott hangot Babitsnak írott üzenetében, amelyben kifogásolta Karinthy szerinte az esthez méltatlan, zavaros, futurista jellegzetességeket mutató beszédét (a Nyugat aznapi számában megjelent bevezető szövegéből pontatlanul és hiányosan idéz is). – L. Paku Mária – Babitsnak – Budapest, 1926. nov. 1. – OSZK Fond III/1827/123.

⁴³⁴ Babits Angyal – Babitsnak – Szekszárd, 1926. okt. 20. – OSZK Fond III/35/142.

⁴³⁵ A költő édesanyja a fiának írt, október 29-én kelt levelében meg is jegyezte budapesti tartózkodásukról, hogy „[...]én is két napja érzem a bpesti fáradalmakat”, továbbá tolmácsolja a Nenne kérését, miszerint „[...]a mit utolag felolvastál, ha majd időd engedi küld el ha nem okoz alkalmatlanságot a Jászaira vonatkozó megvan azt leirtam és elhoztam” – I. Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak – Szekszárd, 1926. okt. 29. – OSZK

Az estét a Magyar Rádió egyenesben közvetítette.

Az ekkor a Belvárosi és a Renaissance Színház igazgatójaként tevékenykedő Bárdos Artúr felesége, Mikovich Anna még október 24-én este ragadott tollat, hogy levélben köszönje meg a költőnek az est okozta élményt. „Sajnos személyesen nem lehettem jelen az ünnepi estélyén, de rádión végig élveztem, így is remek volt, – különösen saját befejezése. Csak egy szóval fejezem ki: Gratulállok!”⁴³⁶ Az est egyik fellépője, Ódry Árpád pedig, aki régóta baráti viszonyt ápolt Babitscsal, október 25-én kelt soraiban fejezte ki háláját azért, hogy a műsorban szereplők közt lehetett, egyúttal megköszönte a költő egy neki ajándékozta könyvét (amely valószínűleg az előző évben megjelent *Sziget és tenger* című verseskötet lehetett): „Szerény és igazán csekély szolgálatomért bőven megjutalmazva éreztem magam azzal, hogy elégedettnek láttalak és éreztem, hogy műveidet a közönség igazi lelkesedéssel ünnepli. A becses és nagyon érdekes könyvet, mint barátságunk kedves zálogát köszönöm és sok meleg érzéssel viszonozom.”⁴³⁷ A rendezvényt kapcsolatos utolsó és ezúttal hivatalos levelet Babits a Nyugat Kiadótól kapta, amelyben arról tájékoztatták a költőt, hogy a szerzői est programjának a Nyugat október 1-jei valamint 16-i számához történt mellékléséből összesen 1246000 Korona költsége keletkezett a kiadónak. Az összeg felét, 623000 Koronát Babits novemberi, a kiadótól érkező járandóságából levonták, és egyben annak, tehát a novemberi tiszteletdíjnak fennmaradó részét, 377000 Koronát pedig mellékeltek a levélhez.⁴³⁸

*

Babits a rádióban

Az 1920-as években a hírközlés és tömegtájékoztatás legkorszerűbb eszközének a rádió számított. A világon először 1921-ben Pittsburghben hallhattak rádióadást az első készülékek birtokosai.⁴³⁹ Magyarországon korábban Telefonhírmondó néven működött egy telefonos híradásokkal foglalkozó cég. Több éves előkészületek után – éppen a Telefonhírmondó részvényének fölvásárlásával – 1925 decemberében alakult meg a Magyar Telefon Hírmondó és Rádió Részvénytársaság, amelynek első próbaadásai már az előző évben, 1924-ben megtörténtek.⁴⁴⁰ Első elnöke a ludovikás tiszti múlttal rendelkező, az 1920 után kiépülő politikai rendszer egyik prominense, Kozma Miklós volt. 1925 végén egy kormányrendelet a rádiózást állami monopóliummá tette, amelynek nyeresége a Magyar Postát illette.⁴⁴¹ Az első „hivata-

Fond III/179/143.

⁴³⁶ Bárdosné Mikovich Anna – Babitsnak – Budapest, 1926. okt. 24. – OSZK Fond III/2395.

⁴³⁷ Ódry Árpád – Babitsnak – Budapest, 1926. okt. 25. – OSZK Fond III/965/1. – A levél szövege megjelent: „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 36. [Csak a megszólítás utáni első mondat. – Cs. D.]; valamint: Téglás János, *Költő a pódiumon. Jászai Mari, Paulay Erzsébet és Ódry Árpád levelei Babitsnakhoz*, i. m., 69.

⁴³⁸ Nyugat – Babitsnak – Budapest, 1926. okt. 28. – OSZK Fond III/1816/22. – Török Sophie 1927. jan. 18-án kelt, férjének írott levelében (Babits ekkor Szekszárdon volt és a *Halálfiái* befejezésén dolgozott) azt írta a költőnek, hogy aznap Gellért Oszkával beszélt telefonon, aki beszámolt arról, hogy Móricz szerzői estje 5 millió koronás deficittel végződött. „S hogy te nem is tudod, hogy a te ested ennek a szezonnak még anyagilag is legsikerültebb estje volt.” – Török Sophie – Babitsnak – Budapest, 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/75/17.

⁴³⁹ ROMSICS Ignác, *Magyarország...*, i. m., 220.

⁴⁴⁰ Lásd erről: *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, főszerk. MARKÓ László, Magyar Könyvklub, [Bp.,] 2002., a Kozma Miklós című címszó. – Továbbá: Romsics Ignác, *Magyarország...*, i. m., 220.

⁴⁴¹ ORMOS Mária, *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919-1941)*

los” adásra 1925. november 30-án került sor, az új intézmény ünnepélyes felavatása pedig december 1-jén történt meg.⁴⁴² A rádió egyébként a szintén ekkoriban (és ugyanúgy Kozma Miklós közreműködésével) megalapított Magyar Távirati Iroda érdekkörébe tartozott. „A működés megkezdése után – vélhetően további tárgyalások eredményeként – a Rádió új engedélyt kapott 1926. március 6-i dátummal, ami pontosította a Posta és a Rádió hatáskörét. Eszerint a Posta gondoskodott a technikáról, minden továbbirol viszont a Rádió. A Rádió a hírszolgálat fejében fizetett az MTI-nek, vagyis a kormány felhasználta azt az MTI finanszírozására”.⁴⁴³ Szóts Ernő ügyvezető igazgató,⁴⁴⁴ aki Kozma évfolyamtársa volt a Ludovika Akadémián, hivatásos tiszti múltját meghazudtolóan volt nyitott a kultúra területén és engedett szabadon érvényesülni – a kimondottan kommunista hírből álló szerzőket leszámítva – a hivatalos kurzus szemszögétől eltérő beállítottságú írókat-költőket. Így például Móricz Zsigmondot, Kosztolányi Dezsőt, Karinthy Frigyeszt, Móra Ferencet – és Babits Mihályt, aki már elég korán nyitott volt az új médium felé (amelynek okát talán a mozi iránti érdeklődésében is kereshetjük). A rádió irodalmi stúdiójának főrendezője egyébként 1928-tól Ódry Árpád volt, akivel a költő 1918 óta állt közeli, szinte barátnak mondható kapcsolatban.

Babits 1926. április 3-án (ez a nap egyébként húsvét nagyszombatja volt) a rádióban felolvasást tartott, amelyet még aznap sugárzott a rádió. Török Sophie naptárában csak a következő megjegyzést fűzte e naphoz: „Mihály felolvasott a Rádióban.”⁴⁴⁵ A költőnek a vizsgált időszakban született levelezésében van nyoma az új médium Babits általi felhasználásának. Szóts Ernő,⁴⁴⁶ a rádió munkatársa március 20-án írt levelet a költőnek,⁴⁴⁷ amelyben a rádió elnökére, Kozma Miklóstra hivatkozva állította, hogy annak értesítése szerint Babits elvállalta, hogy április 3-án néhány versét felolvassa az aznapi műsorban este 9 órakor. Szóts kérte Babits arra vonatkozó értesítését, hogy a költemények felolvasása mennyi időt fog igénybe venni.⁴⁴⁸ Arról sem levél, sem egyéb adat nem maradt fenn, hogy a költő válaszolt-e a felszólítás-

I., PolgART, Bp., 2000., 138.

⁴⁴² „Ennek során többek között Kozma is megszólalt. Szavait érdemes idézni, mert velük hosszú távra kijelölte az általa követett rádiós politika irányát. »A magyar kultúra fegyvertára egy erős fegyverrel gyarapodott. Mindenki tudja, mit jelent különösen Magyarország mai helyzetében az, hogy a hullámokon keresztül minden határon túl eljut a magyar szó. A broadcastingnak nemcsak az a hivatása, hogy a tanyai világra elvigye a magyar kultúrát (nota bene: oda még sokáig nem vitte el – O. M.), jelentősége az, hogy egyrészt az egyetlen szabad összeköttetési lehetőség elszakított véreinkkel, másrészt demonstrálja a magyar kultúrfölényt olyan nemzetekkel szemben, amelyek hatalmasabbnak hiszik magukat, mint mi, de amelyek kultúrája a mienknek nyomába sem léphet...«² Kozma ugyan nem volt Klebelsberg rajongója, de mint látható, tanult tőle.” = ORMOS Mária, *Egy magyar médiavezer...*, i. m., 138-139. (A ²-es jegyzet a szövegben a következő munkára és annak helyére utal: GERGELY András, *A Magyar Rádió megalakulása és első évei = Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925-1945*, Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1975., 11-43., 21-22.)

⁴⁴³ ORMOS Mária, *Egy magyar médiavezer...*, i. m., 139.

⁴⁴⁴ Aki „1924. március 1-én átveszi a tönkrement Telefonhírmondó vezetését. Szóts tehát mint hírszerző törzstiszt (1926-tól már szolgálaton kívüli alezredes), s ugyancsak nem szakértelem nélkül kerül egy tömegkommunikációs intézmény, a Rádió élére. Önálló koncepciót nem bont ki, de követi főnöke és barátja, Kozma elképzeléseit,¹⁷ s minden ötletet, elképzelést, tanácsot készséggel elfogad főnökétől éppúgy, mint beosztottjaitól, ismerőseitől, sőt ismeretlenektől is. Jó szervező, nagy munkabírási menedzser, s ért ahhoz, hogy alkalmas munkatársakat gyűjtsön maga köré, így nemcsak felülről, hanem alulról, a végrehajtásban is támogatókra és ötletadókra talál.” = GERGELY András, *A Magyar Rádió megalakulása és első évei = Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925-1945*, Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1975., 11-43., 31.

⁴⁴⁵ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 270.

⁴⁴⁶ Török Sophie (1925. okt. és 1927. jan. közti) naptárában nincs nyoma a vele való kapcsolatra (s hogy miért tegeződtek).

⁴⁴⁷ Szóts Ernő – Babitsnak, 1926. márc. 20. – OSZK Fond III/1651/28/a.

⁴⁴⁸ Uo.

ra. Néhány nap múlva a rádió munkatársa újra megkereste Babitsot, s üzenetében arról tájékoztatta a költőt, hogy az április 3-i, eredetileg 9 órai kezdetű műsor időpontja 9 óra 30-ra módosul, s Szóts hozzáteszi, a módosulásról Török Sophie-nak Gyarmathy Sándor, a rádió rendezője már előző nap, 25-én telefonon tájékoztatást adott. Arról nem maradt fenn adat, hogy Babits mely műveit olvasta föl a rádió műsorában, a Magyar Rádió Újság szerint azonban valóban április 3-án 21.30-tól sugározta fél órában a költő irodalmi estjét.⁴⁴⁹

Babits édesanyja és húga nem sokkal a rádióadás előtt egyébként Budapesten jártak látogatóban. Március 27-én délben érkeztek⁴⁵⁰ és egészen április 2-ig maradtak (április elsején a költő öccse, Babits István is csatlakozott hozzájuk, ő szintén 2-án utazott vissza). Babits Mihályné Kelemen Auróra a fiának április 24-én írott levelében közölte a költővel, lemaradtak az április 3-i adásról,⁴⁵¹ „pedig azóta már többektől hallottam, hogy mily szép tisztán hallották a te erős férfias mély hangodat”⁴⁵².

Azonban nem is ez az áprilisi adás volt a jelentősebb 1926-ban, amelyet a rádió sugárzott Babits közreműködésével. 1926. október 24-én a Zeneakadémián egy – már idézett – Babits-est zajlott le, amelynek keretében előadták a költő *Laodameia* című verses drámájának Kósa György által kantátává átdolgozott változatát.

*

⁴⁴⁹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 270.

⁴⁵⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 269.

⁴⁵¹ Id. Babits Mihályné Kelemen Auróra – Babitsnak, 1924. ápr. 24. – OSZK Fond III/179/139. – E levélnek lehetett egy előzménye is, mert a hírt az a közlés vezeti be, hogy „[...] azt hiszem megírtam neked, hogy megjártunk [...]”

⁴⁵² Uo.

A KÉSZÜLŐ *HALÁLFAI*. ÉLETTÖRTÉNET ÉS MŰ REFERENCIÁLIS VISZONYA

Babits 1927. február 10-én egy hosszú évekig húzódó, már-már gyötrelmes alkotói folyamatot zárt le. Feleségének, Török Sophie-nak naptárjegyzetei szerint ugyanis ekkor fejezte be a cselekményében több generáció életét összefoglaló, önéletrajzi ihletésű regényét, a *Halálfa*i-t.⁴⁵³

A mű első sorait 1921-ben vetette papírra a költő, miután annak az évnek januárjában otthon, Szekszárdon járt, hogy bemutassa feleségét családjának, mely látogatás során minden bizonnyal fölemlegetett családi történetek, emlékek ébreszthették föl benne az ihletet. A mű kritikai kiadása⁴⁵⁴ szerint annyi állapítható meg, hogy 1921 márciusában kezdte el írni Babits regényét, amelynek első változata aztán hatvanhat folytatásban jelent meg a Pesti Napló hasábjain 1921. október 2. és 1922. január 17. között.⁴⁵⁵ A sajtóban folytatásokban publikált változat szerzőjének megérzése szerint egy nagyobb szabású munka ígérte rejthette magában, aki valószínűsíthetően már közvetlenül az utolsó szövegrész közzététele után tervezte a regény átdolgozását és könyv alakban történő kiadását. Az átírást még 1922 áprilisában megkezdte, és egy nyilatkozata szerint⁴⁵⁶ még abban az évben könyvalakban meg akarta jelenteni. Az átalakítással azonban abban az évben nem készült el, egy október 19-én készült, de csak a következő év januárjában megjelent nyilatkozata szerint 1923 húsvétjára tervezte a *Halálfa*i publikálását.⁴⁵⁷ Ebben és a következő évben is Babits sokat betegeskedett,⁴⁵⁸ ám 1924 során immáron nagyobb erőbedobással állhatott neki a regény átalakítási munkáinak.⁴⁵⁹ Az utóbbi év nyarát május 17-től október 8-ig Esztergomban töltötte a Babits házaspár,⁴⁶⁰ és a költő a gyakran kilátogató vendégek fogadása mellett a regényírással is foglalkozhatott. Esztergomból azonban Babits betegsége miatt kellett Budapestre jönniük. Október 7-én lett rosszul, s 8-án este vonattal már hazautaztak a fővárosba.⁴⁶¹ Másnap, 9-én Kaposy Ferenc doktor vérhast állapított meg a költőnél, amit 25-én szövődményként sokizületi gyulladás súlyosbított, úgyhogy a költő hosszú ideig ágyhoz volt kötve. Még betegen feküdt otthon, amikor interjút adott az Esti Kurír című lapnak.⁴⁶² Ebben úgy nyilatkozott a *Halálfa*i-ról, hogy „nyáron még azt hittem, karácsonyra könyv lesz belőle, de jó lesz, ha húsvétra elkészülök vele”.⁴⁶³ Ez az elképzelése sem válhatott valóra, hiszen betegsége elhúzódott, és állapota oly kritikussá

⁴⁵³ Török Sophie naptárai..., i. m., 290.

⁴⁵⁴ BABITS Mihály, *Halálfa*i I-II., s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrien, T. SOMOGYI Magda, Argumentum Kiadó, Bp., 2006.

⁴⁵⁵ A Pesti Naplóban közölt szövegváltozat megjelent: BABITS Mihály, *Halálfa*i I., i. m., a kritikai kiadás első kötetében.

⁴⁵⁶ Babits Mihály nyilatkozata irodalmi terveiről, A Jelen, 1922. ápr. 14., 5. sz., 5. = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, Cell-dömölk, 1993., 57.

⁴⁵⁷ ILLYÉS János Jenő, Babits Mihálynál, Pásztortűz, 1923. jan. = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, 1993., 66.

⁴⁵⁸ Ld erről: „...kinok és álmok közt...”, i. m., 125-127.

⁴⁵⁹ A Nyugat 1924. ápr. 1-jei Babits száma hátsó borítójának belső oldalán „Sajtó alatt” megjelöléssel hirdeti – többek között – a *Halálfa*it.

⁴⁶⁰ Török Sophie naptárai..., i. m., 196-208.

⁴⁶¹ Török Sophie naptárai..., i. m., 208.

⁴⁶² – gl. – [GERŐ László], Babits. Látogatás a nagybeteg költőnél, Esti Kurír, 1924. okt. 31. = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, 1993., 88-89.

⁴⁶³ Babits Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, 1993., 89.

vált, hogy 1924. november 18-án az I. sz. Belgyógyászati Klinikára szállították (amelyet Török Sophie naptáraiban csak „Bálint klinika”-ként említ⁴⁶⁴). Itt egészen 1925. január 24-ig volt kénytelen maradni. A klinikáról való elbocsátásának napján rögtön Szekszárdra utazott feleségével, ahol Babits egészen február 12-ig maradt,⁴⁶⁵ ott lábadozott betegségéből. A klinikáról való távozásának (és Szekszárdra történő utazásának) napján jelent meg a Pesti Naplóban egy interjú a költővel, amelyben betegségéről valamint irodalmi terveiről számolt be.⁴⁶⁶ Az interjú végén azt fűzte hozzá az elmondottakhoz, hogy Szekszárdon „hozzáfogok új verseskötetem és egy nagy regényem sajtó alá rendezéséhez is”.⁴⁶⁷ Az említett új verseskötet Babits a *Sziget és tenger* című ötödik verseskötete volt, amely 1925. október 5-én látott napvilágot.⁴⁶⁸ Nem így a nagyregény, a *Halálfiái*, amely az idézett interjú alapján valószínűsíthetően 1925 húsvétján jelent volna meg. A Babits házaspár 1925 nyarát is Esztergomban töltötte, ahonnan augusztus 3-án Budapestre, onnan 5-én pedig Németországba utaztak Szilasi Vilmosékhoz, Feldafingba.⁴⁶⁹ Mind az esztergomi, mind pedig a németországi nyaralás alatt Babits a *Halálfiái* írásával is jól haladhatott, noha mindkét helyszínen gyakori volt a vendégszolgálat. Németországból augusztus 30-án indultak vissza, München, Passau, Linz és Bécs érintésével végül hajóval érkeztek meg Esztergomba szeptember 2-án, ahol végül október 12-ig maradtak.⁴⁷⁰ Sárközi György, aki a költő baráti köréhez tartozott, és ekkoriban (1919 és 1938 között) az Athenaeum lektoraként dolgozott, szeptember 10-én Babitsnak írott levelében az olvasható, hogy a levélíró – nyilván Babitscsal egyeztetve – kiadója vezetőjének, Fejes Sándornak elmondta, a regényt (természetesen a *Halálfiáit*) „még karácsony előtt be tudnád fejezni.”⁴⁷¹ Azért, hogy a könyv karácsonykor a könyvpiacra kerülhessen, abban állapodott meg Sárközi Fejessel, jó lenne, ha Babits október első napjaiban át tudná „adni a regény eddig elkészült részét és legkésőbb november első napjaiban a teljes kéziratot”.⁴⁷² Babits tovább dolgozott a szövegen. Szeptember 22-én Török Sophie azt írta Sárközinek, hogy „Mihály gőzerővel dolgozik a regényen.”⁴⁷³ Fölvetette az Athenaeum lektorának, hogy az október elsején kimehetne Esztergomba, s ott a költő személyesen adná át a regény kéziratát. Ha pedig ez nem volna lehetséges, írja meg, postára adják-e akkor a szöveget. A levelet néhány sorral Babits kiegészítette, s arról tájékoztatta Sárközit, hogy mint „Ilonka megírta, 250 gépírt oldal körül kész (mintegy 100 jönne ehhez még hozzá, remélem, szintén nagyon hamar.) A 250-et elsején már teljesen végleges állapotban adhatom át; most javítom”.⁴⁷⁴ Hozzátette, szeretné,

⁴⁶⁴ Ld. Török Sophie naptárai..., 212. (az 1924. nov. 18-i bejegyzés)

⁴⁶⁵ Török Sophie naptárai..., i. m., 225.

⁴⁶⁶ Beszélgetés a súlyos betegségből fölgyógyult Babits Mihállyal, Pesti Napló, 1925. jan. 24., 19. sz., 11. = BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, 1997., 145-146.

⁴⁶⁷ BABITS Mihály, „Itt a halk és komoly beszéd ideje” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások, 1997., i. m., 146.

⁴⁶⁸ Sárközi György – Babitsnak – Budapest, 1925. okt. 3. – OSZK Fond III/1100/10. = Babits és Sárközi. Levelek, tanulmányok, szerk., vál., a szöveget gond., a jegyz.-ket írta TÉGLÁS János, Bp., 1985., 29. – „Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv I., i. m., 514.)

⁴⁶⁹ Török Sophie naptárai..., i. m., 245.

⁴⁷⁰ Török Sophie naptárai..., i. m., 246-247.

⁴⁷¹ „Engem nem látott senki még.” Babits Olvasókönyv I., i. m., 512. – Szilasi Vilmosné Rosenberg Lili Török Sophienak 1925. dec. 5-én írt levelében szintén azt várta, hogy a *Halálfiái* 1925 karácsonyára elkészült. Ld. Szilasi Vilmosné – Török Sophienak – 1925. dec. 6. = Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), őá., közrea. és a bev.-t írta GÁL István, s. a. r. és a jegyz.-ket írta KELEVÉZ Ágnes, Bp., [1979.], 95.

⁴⁷² Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 512-513.

⁴⁷³ Babits és Sárközi..., i. m., 24.

⁴⁷⁴ I. m., 24.

ha a szöveget gyorsan ki is szednék, mert akkor a kiszedett szöveget továbbküldené a német fordítónak (Stefan I. Klein-nak), „aki nagyon sürgeti.”⁴⁷⁵ (Stefan I. Klein először 1925. október 22-i levelében tájékoztatta Babitsot arról, hogy a Frankfurter Zeitung „nagyon érdeklődik új regénye iránt”.⁴⁷⁶) Sárközi György végül nem járt Babitséknál Esztergomban, amint ezt a költőnek 1925. szeptember 25-én írt válaszában megírta.⁴⁷⁷ A Sárközi által lemondott esztergomi látogatás után egy nappal, október 2-án kelt leveléhez csatolta az Athenaeum lektoraként dolgozó barátjának Babits a regény első kétszázötven oldalának kéziratát. E levélben egyben arra kérte a költő Sárközit, adjon választ, hogy a csomag megérkezett-e.⁴⁷⁸ A címzett másnap, október 3-án kelt levelében nyugtázta a kézirat megérkezését, s egyben azt írta, hogy „a jövő héten nyomdába adjuk”,⁴⁷⁹ következő küldeményében pedig már azt üzent Babitsnak, hogy „a könyvet komolyan munkába vették, s az első rész, mint látod, már ki is van szedve.”⁴⁸⁰ A *Halálfiái* befejezésének következő dátuma tehát 1925 végére módosult. Babits a Sárközi Györggyel lezajlott levélváltása után a *Halálfiái* első részletét novemberben elküldhette német fordítójának, Stefan I. Klein-nak, aki 18-án kelt levelében köszönte meg a költőnek „új regénye elejét”.⁴⁸¹ E levélben Klein – miután megismételte, hogy a berlini Spaeth kiadó továbbra is érdeklődik Babits új regénye iránt – arról is beszámolt levelezőpartnerének, hogy ha a német kiadó a regény szövegét „idejében meg kapja, jövő év karácsonyára biztosan kihozná.”⁴⁸² Egyúttal utalt Babitsnak egy korábbi (elkallódott) levelére, amelyben a költő azt írta Klein-nak, hogy új regénye két önálló részből áll. A német fordító lapban történő publikálásra is gondolt, s azt írta Babitsnak, „talán célszerű lenne, hogy lapban [a Frankfurter Zeitungban – Cs. D.] csak az első rész megjelenjen”,⁴⁸³ s csak azután jönne könyvalakban a teljes regény. Miután a következő szövegrész elküldését kérte a költőtől, még az újságban való közléssel kapcsolatban jegyezte meg: „A <lap> Frankfurter Zeitungnál való elhelyezés szempontjából nagyon jó lenne, ha a „Gyilkosság és szerelem” című fejezetet <már> is meg tudnám mutatni.”⁴⁸⁴ Eszerint Babits ekkor még a *Halálfiái* első részének negyedik-ötödik fejezeténél (a *Gyilkosság és Szerelem* és/vagy a *A vonat letér a sínről* címűeknél) tarthatott.

*

Babits levelezésében ekkortól csak utalásszerűen bukkan föl a készülő *Halálfiái*. Klein

⁴⁷⁵ I. m., 24.

⁴⁷⁶ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. okt. 22. – OSZK Fond III/735/111. – Ebben a levélben Klein azt is közölte Babitscsal, hogy „az első fejezetet már két év előtt lefordítottam”. A levél szerint a német lap tárca szerkesztője „4-5 fejezetet” kért a szövegből, „mihelyt kész a fordítás”. Ez az adat arra tényre hívja föl a figyelmet, hogy Babits a *Halálfiái* első, a Pesti Naplóban megjelent változatát (ennek a szövegéből fordíthatott Klein korábban két fejezetet) tulajdonképpen nem továbbírta, hanem a regény poétikai koncepciója annak írása közben változhatott meg, tehát a költő egy új mű alkotásába fogott.

⁴⁷⁷ *Babits és Sárközi...*, i. m., 27.

⁴⁷⁸ I. m., 514.

⁴⁷⁹ I. m., 514.

⁴⁸⁰ Sárközi György – Babitsnak – Budapest, 1925. okt. 3. után – OSZK Fond III/1100/36. = *Babits és Sárközi...*, i. m., 30.

⁴⁸¹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 18. – OSZK Fond III/735/114. – S ez annál is inkább így történhetett, mert Babits november 2-án az Athenaeumnál járt (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 254.).

⁴⁸² *Török Sophie naptárai...*, i. m., 254..

⁴⁸³ I. m., 254.

⁴⁸⁴ I. m., 254.

1925. november 27-én, december 18-án köszönt meg újabb, elküldött részeket a regényből.⁴⁸⁵ Szilasi Vilmos december 11-én kelt levelében azt remélte, hogy Babits legközelebb már arról értesíti őt és feleségét, Rosenberg Lilit, „hogy a gyönyörű regény, melynek anyi [!] szép estét köszönünk, már nyomdában van s legközelebb beállít szép köntösben újra Feldafingba.”⁴⁸⁶ Babits december 23-án válaszolt Németországban élő barátjának. Küldeményében beszámolt arról, hogy amióta Budapestre visszajött feleségével (október 12-én⁴⁸⁷), „még a regényemen sem dolgozhattam számbavehető módon, s annak elkészülése is bizonytalan időre elhalasztódott.”⁴⁸⁸ Arról panaszkodott Szilasinak, hogy semmire sincs ideje: „az igények, melyeket az itteni élet és megélhetés egy félig-meddig exponált nevű emberrel szemben támaszt [!], szinte képtelenek. A legkedvetlenebb és legkényszerűbb ügyekkel zaklatnak napról napra. Hozzá mostanában beteg is voltam, s tul egy héten nagy lázzal feküdtem.”⁴⁸⁹

Babitsot azonban hivatali kötelezettségek, meghívások, a német fordítójával való levelezés akadályozta abban, hogy a *Halálfi* írásában elmélyedjen – amint arról Szilasi Vilmosnak írt 1925. december 23-i levelében utalást tett (bár a Kollár Kálmán által küldött levelek hátoldalára írott szövegrészletek a készülő regényből bizonyítják, hogy mindezen nehézségek ellenére fordított a regényírásra időt és energiát). A karácsonyi szekszárdi hazautazástól is figyelmének összeszedését remélte. „Az otthoni héten remélem kissé összeszedem magamat, úgy testileg mint szellemileg, s talán megint tudok dolgozni – ha husvétig, mint most tervezem, sikerülne a regényt befejezni, akkor szabad lennék! mire Esztergomba mennék a tavasszal, foglalkozhatom avval amivel akarok.” – fűzte még hozzá leveléhez.⁴⁹⁰ A *Halálfi* kritikai kiadása szerint elképzelhető, hogy ekkor, 1925 decemberében Babits a regény Pesti Naplóban megjelent változatában már nem szereplő fejezeteket írta.⁴⁹¹ A regény befejezésének időpontja mindenestre tehát ismét módosult, ezúttal 1926 húsvétjára.⁴⁹²

Azonban erre a tervezett időpontra sem készült el a *Halálfi*ival. 1926. január 3-án tért vissza Babits Szekszádról Budapestre. Török Sophie naptáraiban nyomon követhető, hogy Babits (most a kikapcsolódásnak tekinthető vacsora-, uzsonnameghívásokat, színház-, mozi- és kabaré-előadások, valamint a kávéházi látogatásokat leszámítva – nem is beszélve most a náluk megforduló vendégekről), milyen (irodalmi működése szempontjából) hivatalosnak felfogható ügyekben volt távol hazulról, valamint mikor fogadott olyan vendégeket, akik szín-

⁴⁸⁵ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 27. és dec. 18. – OSZK Fond III/735/117. és 121.

⁴⁸⁶ Szilasi Vilmos – Babitsnak – Feldafing bei München, 1925. dec. 11. – OSZK Fond III/1236/32. (=Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 96-97.) – Szilasi Vilmosné Török Sophienak dec. 6-án írott levelében fejezte ki abbéli reményét, hogy a *Halálfi* annak az évnek karácsonyára megjelenik (Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 95.).

⁴⁸⁷ Török Sophie naptárai..., i. m., 251.

⁴⁸⁸ Babits – Szilasi Vilmosnak – Budapest, 1925. dec. 23. – OSZK Fond III/128/22. (=Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 98.)

⁴⁸⁹ Babits – Szilasi Vilmosnak – Budapest, 1925. dec. 23. – OSZK Fond III/128/22. (=Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 98.) – Török Sophie naptáraiban az 1925. dec. 13-nál olvasható a következő bejegyzés: „Mihály beteg lett.” (Török Sophie naptárai..., i. m., 259.) Ez valószínűleg egy egyszeri rosszullet volt, hiszen Babits 1925 januárja és 1928 márciusa között többnyire minden komolyabb betegségtől mentes volt (vö. „...kínok és álmok közt...”, i. m., 136.).

⁴⁹⁰ Babits – Szilasi Vilmosnak – Budapest, 1925. dec. 23. – OSZK Fond III/128/22. (=Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), i. m., 98.)

⁴⁹¹ BABITS Mihály, *Halálfi* II., i. m., 69.

⁴⁹² Húsvéthétfő 1926-ban április 5-re esett. – A *Literatura* című lap egyébként az Athenaeum kiadó húsvéti újdonságai közt hirdette Babits készülő regényét – ld.: *Az Athenaeum*..., *Literatura* 1926. febr., 2. sz., 7-8.

tén „hivatalos” ügyekben keresték őt meg. A *Halálfiái* írása alatt, 1926 januárjától a következő eseményeket jegyezte föl naptáraiba felesége. 1926. január 31-én a La Fontaine Társaság Dante-estjén vett részt.⁴⁹³ Február 11-én Sárközi György, Komlós Aladár és Ráskay László újságíró jártak teán a Reviczky utcai lakásban.⁴⁹⁴ 23-án Babits a Magyar Pen Clubban járt, amelyet ebben az évben alapítottak Radó Antal indítványára,⁴⁹⁵ március 14-én vasárnap délelőtt 11 órakor pedig a Budapesti Színészek Szövetsége nyugdíjintézete javára rendezett matinéen adott elő.⁴⁹⁶ Március 17-én Csorba Géza szobrászművész (valamint Antonio Widmar) volt Babitsék vendége a Reviczky utcában, a látogatás 19-én (ezúttal Rédey Tivadarék társaságában) megismétlődött.⁴⁹⁷ 23-án és 24-én viszont Babits járt már Csorba műtermében,⁴⁹⁸ áprilisban 7-én a szobrász pedig látogatta meg ismét a költőt, 9-én aztán Babits a feleségével járt a művésznél, a 12-i bejegyzés pedig utólagosan magyaráz meg minden korábbi látogatást: „Mihály utolsó ülése Csorba szobrához.”⁴⁹⁹ Április 3-án Babits a rádióban olvasott föl verseiből, este fél tíztől egy félórás műsorban.⁵⁰⁰ Levelezésében ennek az előadásnak van nyoma.

1926. január 13-án kelt levelében⁵⁰¹ Benedek Marcell kereste meg, hogy az általa szerkesztett, megjelenés előtt álló *Irodalmi lexikon*⁵⁰² számára irandó szócikkekről tájékoztassa. 17-én ismét Klein jelentkezett, 21-én pedig Kollár Kálmán köszönte meg a költő – azóta elkallódott – levelét, amelyben a még tervezett bajai előadásról számolt be. 22-én Sárközi György a Magyar Művészet című folyóirat nevében írt. Január 29-én öccse Babits István ragadott tollat, levelében az általa kiválasztott természet- és társadalomtudományi könyvek beszerzését kérte bátyjától.⁵⁰³ Február 20-án Marconnay Tibor fordult hozzá levelben.⁵⁰⁴ Feb-

⁴⁹³ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 264.

⁴⁹⁴ Minden bizonynal ekkor készülhetett annak az interjúnak az anyaga, amely a Pesti Naplóban jelent meg: R. L. [RÁSKAY László], *Beszélgetés Babits Mihállyal az új „Holló”-fordításról*, Pesti Napló 1926. febr. 14., 36. sz., 14. = BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, 1997., i. m., 162-165.

⁴⁹⁵ 1925. dec. 22-i számában *Magyar írók nyilatkoznak: meg lehet-e alakítani a magyar PEN-klubot. (Meg kell teremteni a magyar irodalom egységes frontját.)* címmel közölt cikket Az Est (289. sz., 8.). A nyilatkozók között Babits is ott volt, aki a következő rövid nyilatkozatot tette: „A PEN Club létevel az egységet jelenti, azt az egységet, amely túlnő a nemzetek határain. A magyar irodalomnak csak úgy van joga az alakulásban részt venni, ha egységet demonstrál kifelé. Ebben az egységes alakulásban én is készséggel részt vennék.” (=BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, 1997., i. m., 151.) A Magyar Pen Club első elnöke Rákosi Jenő volt, aki még ebben az évben, november 10-én kereste meg a szervezet nevében Babitsot: „A Magyar Pen Club f. hó 16.án kedden d. u. 6 órakor a „Fészek”-ben igazgatósági ülést tart amelyre nyomatékosan kérem szives megjelenését, nehogy ez az ülés is mint a két legutóbbi határozatképtelen legyen. Sziveskedjék ezen az ülésen új tagokat ajánlani.” – Magyar Pen Club – Babitsnak – Budapest, 1926. nov. 10. – OSZK Fond III/1841/2. – Babits Török Sophie naptárai szerint nem volt jelen az ülésen (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 285.).

⁴⁹⁶ Török Sophie asznapi bejegyzése: „Mihály előadása a Vígszínház matinéjén.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 268.)

⁴⁹⁷ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 268.

⁴⁹⁸ I. m., 268.

⁴⁹⁹ I. m., – Csorba Géza egyébként csak ezeken a napokon szerepel Török Sophie naptáraiban. Bár Babits 1926 júniusában meghívhatta Esztergomba – ahogy ezt egy a szobrász által írt levél bizonyítja (Csorba Géza – Babitsnak – Budapest, 1926. jún. 23. – OSZK Fond III/351/2.) –, Csorba nem járt Esztergomban.

⁵⁰⁰ „Este Mihály felolvasott a Rádióban.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 270.)

⁵⁰¹ Benedek Marcell – Babitsnak – Budapest, 1926. jan. 13. – OSZK Fond III/262/1.

⁵⁰² *Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Győző Andor kiadása, Budapest, 1927. – A lexikon valójában 1926 októberében jelent meg.

⁵⁰³ Babits István – Babitsnak – Szekszárd, 1926. jan. 29. – OSZK Fond III/41/52. – A levélben „megbeszélte” írt Babits István, s ez a megbeszélést minden bizonynal Babits és Török Sophie 1925. dec. 23. és 1926. jan. 3. közötti szekszárdi tartózkodása alatt történhetett. A következő könyveket kérte megszerezni a költő öccse (azon kívül, hogy egy „újjonnan megindult társadalomtudományi folyóirat címét, szerkesztőségét és

ruár 25-én a Feministák Egyesülete választmánya nevében Szirmai Oszkárné és Vámbéry Melanie mondott köszönetet,⁵⁰⁵ hogy az 1926 januárjában hatvanadik születésnapját ünneplő Romain Rolland számára néhány Babits vers lefordításához a költő korábban hozzájárult.⁵⁰⁶ Másnap, 26-án kelt levelében az 1926. január 18-án elhunyt színésznő, Blaha Lujza síremlékének és szobrának felállítására megalakult Országos Blaha Lujza Emlékbizottság kérte Babitsot arra, legyen a szervezet tagja.⁵⁰⁷ Március 4-én kelt soraihoz⁵⁰⁸ csatoltan Sikabonyi Antal irodalomtörténész, könyvtáros küldte el a Romain Rolland hatvanadik születésnapjára megjelent *Liber Amicorum* című könyvet, amelybe Babits is írt *La Couronne d'un petit peuple* címmel egy laudációt. Valamikor március 6. előtt kelt levelében az egykori egyetemi évfolyamtárs, György Oszkár kereste meg a költőt.⁵⁰⁹ Március 23-án Gellért Oszkár tájékoztatta Babitsot az április 10-én tartandó Tersánszky-esttel kapcsolatos tudnivalókról.⁵¹⁰ Eszerint „Fenyő és Schöpflin T.-ről [Tersánszkyról – Cs. D.] beszél, Karinthy Kakuk Marciból olvas, Kosztolányi a Rossz szomszédok c. regény egy fejezetét mondja el, én talán a Cicához c. verset.” Az esten Babits is fölépett,⁵¹¹ valószínűleg azt a (beazonosíthatatlan) Tersánszky-mesét olvasta föl, amelyet (mint a szövegből kiderül) Gellért mellékelte leveléhez.

előfizetési árát” is tudakolta bátyjától): DEKKER, Hermann, *Az emberi test csodái*, ford. HANZÉLY István, Natura, Bp., [1926] – NEWCOMB, Simon, *Népszerű csillagászat*, angol eredetű átdolg. FÜLÖP Zsigmond, Natura, Bp., [1925] – DÁNOS Árpád-KOVÁCS Gábor, *A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig*, Pantheon, Bp., 1925. – valamint a *Prof. Hickmann's geographisch-statistischer Universal-Atlas* címen Lipszében 1921 és 1930 között évente megjelent, térképeket tartalmazó kiadvány aktuális számát. – Babits István a könyveket megkapta, 1926. febr. 27-én írt levelében köszönte meg Babitséknak (OSZK Fond III/41/53.) – és egyben újabb könyveket kért. Újabb kérésekkel pedig még 1926. márc. 4-én küldött üzenetében is jelentkezett (Babits István – Babitsné – 1926. márc. 4. – OSZK Fond III/41/54.).

⁵⁰⁴ Marconnay Tibor – Babitsné – Budapest, 1926. febr. 20. – OSZK Fond III/871/5. – Marconnaynak a Nyugat 1926. márc. 16-i számában jelent meg egy verse *Te vagy a szememben* címmel. Novellája azonban ebben az időben a Nyugatban nem.

⁵⁰⁵ Feministák Egyesülete – Babitsné – Budapest, 1926. febr. 25. – OSZK Fond III/1902/30.

⁵⁰⁶ Nincs adat arra vonatkozóan, hogy ez a kérés milyen formában történt, mely Babits-versekről volt szó. A levélben továbbá még beszámolnak költőnek arról a tervükről, hogy a „Húsvét” (valószínűleg a *Húsvét előtt*) című költemény lefordítását is tervezik a francia író számára. – A Nő című feminista lap 1926. febr.-i számában (2.) beszámolt arról, hogy a Feministák Egyesülete ajándékként Romain Rollandnak Babits „békeversét” küldte el, Gyergyai Albert prózafordításában.

⁵⁰⁷ Országos Blaha Lujza Emlékbizottság – Babitsné – Budapest, 1926. febr. 26. – OSZK Fond III/1651/19. – A megkeresésre levélben kértek választ: „A tagság elfogadásáról szóló szíves értesítését a bizottság ügyvezető elnökségéhez kérjük (Központi Városháza, tanácsi IX. ügyosztály, I. pavilon, I. emelet 25. sz.), ahonnan a bizottság munkájának irányítása történik.” – Arról nincs adat, hogy Babits megtette-e ezt, viszont a levél verzóján olvasható a *Chlisztyj [Csak a tilos szabad már...]* és az *Őrült vasak és halk acélok* című versek ceruzairásos fogalmazványai (előbbi megjelent: Pesti Napló, 1926. ápr. 4., 76. sz., 3. – utóbbi: Magyarország, 1926. ápr. 11., 82. sz., 15.).

⁵⁰⁸ Sikabonyi Antal – Babitsné – Budapest, 1926. márc. 4. – OSZK Fond III/1133/8. – A *Liber Amicorum*-ban való szereplésre Sikabonyi 1925. júl. 3-án kelt levelében kérte föl Babitsot (OSZK Fond III/1131. – „*Engem nem látott senki még.*” *Babits Olvasókönyv I.*, i. m., 511-512.). A Romain Rolland hatvanadik születésnapjára megjelentetni kívánt *Liber Amicorum* szerkesztésére Georges Duhamel, Stefan Zweig és Maxim Gorkij vezette bizottság alakult 1925-ben. Sikabonyi Antalt a bizottság titkára, Emil Roniger kérte föl, hogy magyar részről is szerepeljen egy neves szerző a kötetben (ld. Sikabonyi Babitshoz írt 1925. júl. 3-i levelében, amelyben a magyar irodalomtörténész 1925 októberének közepére kért a költőtől írást, Babits valamivel korábban készíthette el a szöveget, mert Sikabonyi következő, a költőnek írt 1925. okt. 13-i levelében – OSZK Fond III/1133/3. – már a költőnek mellékelten küldte el „a cikk francia fordítását”).

⁵⁰⁹ György Oszkár – Babitsné – Székesfehérvár, 1926. márc. 6. előtt – OSZK Fond III/532/30.

⁵¹⁰ Gellért Oszkár – Babitsné – Budapest, 1926. márc. 23. – OSZK Fond III/498/24. – A Nyugat 1926. ápr. 1. számában (7. sz., VIII.) hirdette a rendezvényt.

⁵¹¹ „Tersánszky-esten a Zeneakadémián.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 272.) – Az rendezvényt egyébként ugyanaz a Fodor Hangversenyiroda szervezte, amely Babits 1926. okt. 24-i estjét is. Az ápr. 10-i, este fél 9-kor kezdődő esten Kodály-művek is elhangzottak.

Mindezen elfoglaltságok, levelek, elintézendő ügyek, feladatok miatt azonban Babits 1926 húsvétjára, ezen újabb időpontra sem tudta befejezni a *Halálfiat*. 1926. április 14-től 22-ig a költő és felesége Esztergomban tartózkodott,⁵¹² ahova május 5-én tértek vissza és egészen szeptember 30-ig maradtak.⁵¹³ Mielőtt elutaztak volna, Babitsnak a következő ügyekben kellett eljárnia (Török Sophie naptárai szerint). Április 3-án volt hallható a rádióban a fentebb már említett műsor, amelyben a költő saját verseiből olvasott fel.⁵¹⁴ 9-én Ráskay László újságíró fordult meg náluk feketén,⁵¹⁵ 10-én tartották a Zeneakadémián a Tersánszky-estet, amelyen a költő is föllépett, 12-én pedig Babits Csorba Gézát látogatta meg a róla készülő szobor ügyében.⁵¹⁶ Április 30-án a költő a Nyugattól is kapott egy küldeményt.⁵¹⁷ A levél aláírói, Gellért Oszkár és Osvát Ernő ebben arra kérték Babitsot, hogy „a házasság válsága” témájában ankétot kíván a Nyugat szervezni, s ehhez a költő hozzászólását is szükségesnek vélik.⁵¹⁸ Tulajdonképpen azonban április 14-től (négy, rövidebb időszakot leszámítva⁵¹⁹) Babits feleségével Esztergomban élt, ahol a gyakori vendégtársaság ellenére a regényírásnak szentelhette idejét. Május 18-án azonban a Nyugat nevében ismét Gellért Oszkár fogott tollat,⁵²⁰ és arra kérte Babitsot, hogy Flaubert *Érzelmei iskolája* című, Gyergyai Albert fordításában a Genius-nál 1926-ban megjelent regényéről írjon kritikát,⁵²¹ valamint egy Bányai Kornélról illetve Karinthy Frigyesről írandó cikkekre is igényt tartottak.⁵²² 25-én Gellért Oszkár értesítette a költőt, hogy a Nyugat Részvénytársaság közgyűlési jegyzőkönyveit az igazgatósági tagoknak (akik között ott volt Babits is) alá kellett írniuk, ezért Gellért a neveket a költő utólagos beleegyezése reményében aláhamisította.⁵²³ 31-én Babits és Török Sophie írt Mikes Lajosnak, az

⁵¹² Április 22-én a rosszabbra forduló időjárás miatt kényszerültek visszatérni Budapestre, amint ez Babits (és Török Sophie) Babits Mihályné Kelemen Aurórának 1926. ápr. 19-én írott leveléből kiderül: „Három gyönyörű nap után most olyan rossz idő lett hogy kényszerülünk visszamenni Pestre.” (Babits Mihály Emlékház Szekszárd 78.1.53.)

⁵¹³ E kis híján öthónapos időszak alatt mindössze három alkalommal utaztak el Esztergomból: június 4-én Babits egyedül járt Budapestre (se Török Sophie naptáraiból, se Babits levelezéséből nem derül ki, miért utazott e napon a költő a fővárosba), augusztus 1. és 3. között együtt voltak a feleségével a fővárosban, s ugyanígy történt szeptember 6. és 10. között.

⁵¹⁴ „Este Mihály felolvasott a rádióban.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 270.) – Egy ismeretlen olvasó, Elekes Ernő Babitsnak 1926. jún. 1-jei leveléből (OSZK Fond III/1827/43.) feltételezhető, hogy az ekkor felolvasott versei között a *Két nővér* is ott volt, mivel a levél feladója a verset hallva, de címét meg nem jegyezve kérte annak szövegét Babitstól: „Címe: – legjobb tudomásom szerint: „A bánat és a vágy,” – <s> bárhitet nem merek tenni rá. – Az bizonyos hogy <hogy> a keresett költemény tárgy fedi a címet. Egyébként történetére nézve azt is tudom, hogy Ön Uram egy rádióban tartott szerzői estjén felolvasta. (onnan ismerem) (erről fel fogja ismerni)”.

⁵¹⁵ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 272. – Aznap délelőtt Török Sophie Csorba Géza szobrászművésznél is járt: „d. e. Csorbánál fotografáltam” (i. m., 272.) – minden bizonnyal a készülő szoborral kapcsolatos ez a látogatás. Április 7-én ugyanis a szobrász jár a Babits-házaspárnál teán (i. m., 272.).

⁵¹⁶ „Mihály utolsó ülése Csorba szobrához.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 272.)

⁵¹⁷ Nyugat – Babitsnak – 1926. ápr. 30. – OSZK Fond III/1816/21.

⁵¹⁸ Babits azonban nem nyilatkozott ebben a témában. „A házasság válsága” című ankét első írásai egyébként a Nyugat 1926. máj. 16-i számában jelentek meg.

⁵¹⁹ Április 27-én azt jegyezte föl Török Sophie naptárába, hogy: „Mihály Centralban.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 273.)

⁵²⁰ Gellért Oszkár – Babitsnak – 1926. máj. 18. – OSZK Fond III/498/25.

⁵²¹ Ami meg is jelent – ld. BABITS Mihály, *Érzelmei iskolája. Flaubert: Éducation sentimentale. Gyergyai Albert fordítása*, Nyugat, 1926. júl. 1., 65-68.

⁵²² Bányai Kornélnak 1925-ben saját kiadásában Budapesten jelentek meg versei *Örök arc. Trilógia* címmel, a Nyugat szerkesztői bizonyára ezzel kapcsolatosan kértek Babitstól írást. Karinthynek 1926-ban nagyszámú könyve jelent meg, nem tudni Gellért Oszkár és Osvát Ernő ezek közül melyikről akartak cikket íratni. Babitstól egyébként e két szerzőről nem jelent meg cikk 1926-ban a Nyugatban.

⁵²³ Gellért Oszkár – Babitsnak – 1926. máj. 25. – OSZK Fond III/498/26.

Az Est-lapok irodalmi rovatvezetőjének,⁵²⁴ a költő két verset küldött tartozása „részleges törlesztése fejében”, felesége pedig meghívta Mikest és családját Esztergomba, valamint mindketten pénzt kértek a címzettől.⁵²⁵ Június 3-án Babits írt levelet Gellért Oszkárnak, amelyhez csatolva küldte el a Gyergyai Albert Flaubert-fordításáról írt tanulmányát valamint feleségének egy novelláját.⁵²⁶ 9-én ismét tollat ragadott a Babits-házaspár, a címzett ezúttal (és újonnan) is Mikes Lajos volt. E levél praktikus tartalmairól főntebb már volt szó, azonban e küldemény azért is fontos, mert Babits itt nyilatkozik a *Halálfiái* írásáról. „Kedves Barátom, – írta Babits – én tulajdonképpen nem tudok írni, annyit írtam ma egész nap, dolgozva mint egy napszámos, a regényház kupoláján. Már a kupolánál tartok, s ideges türelmetlenséggel szeretném most már mindenáron befejezni; az a babonám: ha abbahagyom, sohase lesz kész. Ép azért nem küldök neked több kéziratot mint ami mellékterményként önkényt születik (mint a mellékeltek); mihelyt kész lesz a regény, próbálok belőle kivágni néhány tárcára való novellát, a kisregényen kívül is, s ezzel törlesztem adósságomat.”⁵²⁷ Beszámolt a folyamatosan elhúzódó munka okozta megterheltségről is: „Valami elhagyottság érzése van rajtam, néha csüggedek mint távolságra és némaságra ítélt fegyenc: mert némaságra vagyok ítélve míg ez a regény nem kész.” Június 15-én kelt Gellért Oszkár levele, amelyben Juhász Gyula két művének kéziratát kérte vissza Babitstól, mert azok tudomása szerint nála voltak.⁵²⁸

Az esztergomi látogatók közül most csak azokat említem meg, akik minden bizonnyal va-

⁵²⁴ Babits és Török Sophie – Mikes Lajosnak – 1926. máj. 31. – PIM V. 346.

⁵²⁵ Babitsnak a *Hegyi Szeretők Idillje* című verse jelent meg Az Est 1926. jún. 13-i számában, ez lehetett az egyik elküldött költemény. A másik vers beazonosítása kérdéses, két szöveg jelent meg az előző megjelenésének idején Babitstól: a *Szelek sodrában* (Pesti Napló, 1926. jún. 20.) és a *Három Angyal* (Magyarország, 1926. jún. 27.), e kettő közül bizonyára az egyik azonosítható az itt említett levélhez csatolt versek másikával. Minthogy a versek rögtön nem jelentek meg, a Babits-házaspár is érdeklődött sorsuk iránt: Török Sophie és Babits Mikes Lajosnak írt következő levelében (Török Sophie és Babits – Mikes Lajosnak – 1926. jún. 9. – PIM V. 347.) Török Sophie írta azt: „Mihály küldött Magának kb. két héttel ezelőtt 2 verset; minthogy nem jelentek meg, s választ sem kaptunk Maguktól, arra gondolunk, hogy talán a levél elveszett. Minden eshetőségre a verseket újra mellékelem, egy harmadik legujabb verssel megtoldva, [...]”. Ez utóbbi levélben Babits Mikes Lajosnak beszámolt a regény írásának alakulásáról (ld. ott). A költő a *Hegyi Szeretők Idillje* című versének megjelenése után egy olvasójától, Szegedi Istvántól kapott egy köszönő levelet (Szegedi István – Babitsnak – 1926. jún. 12. – OSZK Fond III/1827/168. – bár e levél dátumát a feladója elírhatta, hiszen a vers június 13-án jelent meg). A Babits-házaspárnak anyagi téren tett kérése nem maradt visszhangtalan: Mikes Lajos június 16-án küldött táviratában jelezte, hogy a „honoráriumot kedden [1926. jún. 15-én – Cs. D.] postára tettük [...]” (Mikes Lajos – Babitsnak – 1926. jún. 16. – OSZK Fond III/891/1.). Valószínűleg ezt köszönte meg Babits az alábbi soraival: „Hálás köszönetet küld szívességedért Mihály” (Babits Mihály, Ritoók Emma, Mikes Klára, és Török Sophie – Mikes Lajosnak – 1926. jún. 24. – E levélről a BMKL nem tud!)

⁵²⁶ Babits – Gellért Oszkárnak – 1926. jún. 3. után – E levélről a BMKL nem tud! Török Sophienak *A föld az istené* címmel jelent meg novellája a Nyugat 1926. szept. 16-i számában.

⁵²⁷ A készülő *Halálfiáiból* kivágott rész valóban megjelent a Nyugat 1926. dec. 1-jei számában (881-834.) *Regénytöredék* címmel. A regényrészlet a *Halálfiái* első részének utolsó előtti, 11 számozott részből álló *A boldog gyermekkor* című fejezetéből a (regény teljes szövege szempontjából csonkán megjelenő) 5. rész végétől, a 9. rész teljes kihagyásával, a regényben egyébként 15 számozott részből álló utolsó fejezetnek, az *Óh, vidám kamaszok* címűnek első hat számozott részét tartalmazta – természetesen egy folyóiratbeli közlés számára, a megfelelő érthetőség érdekében kissé módosított szöveggel. A közölt *Halálfiái*-részlet a milleniumi kiállítástól Sátorrdy Miska haláláig ível a történetben. – A Nyugat-beli közlést megelőzte egy másik részlet közlése A Nő című feminista lap 1926. decemberi számában (7-10.) *Babits Mihály a régi nőtípusokról, az alkohol romboló hatásáról, a gyermeki lélek szárnybontogatásáról* címmel.

⁵²⁸ Gellért Oszkár – Babitsnak – 1926. jún. 15. – OSZK Fond III/498/27. – A levélben keresett Juhász Gyula művek a *Szűzek* című kisregény, valamint a *Forradalmi naptár* című szonettciklus. Babits jóval később, augusztus 1. és 3. közötti budapesti utazása alkalmával teljesítette a kérést, hosszú levelet írva egykori egyetemi barátjának a kéziratok sorsát illetően [ld. Babits – Juhász Gyulának – 1926. aug. 3. – E levélről nem tud a BMKL, de megjelent a *Babits-Juhász-Kosztolányi levelezése* (s. a. r. Belia György, Bp., 1959.) című kötet 218-219. oldalán].

lamilyen fontos, Babitscsal kapcsolatos irodalmi ügyben (is) jártak Esztergomban. Május 22-én délután az Athenaeum lektora, Sárközi György látogatta meg (25-ig volt a Babits-házaspár vendége⁵²⁹), legközelebb július 4-én volt kinn Babitséknál.⁵³⁰ Június 3-án a költő Budapesten járt, csak egy napig – nem tudható, milyen okból. 29-én Mikes Lajossal és családjával voltak Dömösön (bár e kirándulás minden bizonnyal kikapcsolódás volt a Babits-házaspár részéről).⁵³¹ Július végén a Fodor Hangversenyirodától Bíró Imre hangversenyrendező látogatott ki a költőhöz Esztergomba, az október 24-én tartott Babits-szerzői est ügyében.⁵³² Augusztus 1. és 3. között a Babits-házaspár Budapesten fordult meg, ez utóbbi útjuk is kapcsolódott a Ze-neakadémián tartandó esthez: Török Sophie augusztus 2-i bejegyzése szerint aznap találkoztak a „Royal szállóban Bíróval és Kósa Györgyékkel”.⁵³³ Augusztus 12-én az ifjú pályatárs, az Athenaeum lektora, Sárközi György írt Babitsnak, amelyben arról tájékoztatta a költőt, hogy „a revíziót” (újabb korrektúrát) megkapta és „javítás végett” nyomdába adta. A korrektúra feltételezhetően a *Halálfiain* újabb szövegrészlete lehetett.⁵³⁴ 15-én pedig Sárközi György járt kinn Esztergomban.⁵³⁵

Valamikor augusztus végén születhetett az a levél, amelyet Babits küldött Mikes Lajosnak.⁵³⁶ Üzenetében a költő azt írta, Mikes Klára szövegét, hogy apja, az *Az Est*-lapok irodalmi szerkesztője „valamit” vár a költőtől. „Gondolom ez nem lehet más, mint a Poe-humoreszk amelyről beszéltünk. Itt küldöm tehát; Ilonka lemásolta s mindjárt valamelyest rövidítette is; persze még így is túl hosszú és nagyon-nagyon meg kell nyírni. Nem tartozik Poe remekművei közé, de megvan az az érdekessége, hogy a modern amerikai humort megelőzte és megérezte.” Babitstól a kérdéses időszakban egy Poe-fordítása jelent meg, amely megfelel a levelében leírtaknak: *Az üzletember* címmel jelent meg az amerikai szerző egy valóban humoros elbeszélése *Az Est hármaskönyve* című 1926-ban (1927-es évszámmal) kiadott kötetben.⁵³⁷ Leveléhez hozzáfűzte, hogy dolgozik regényén, a *Halálfiain*. „A befejező részekkel – melyek most vannak munkában – nagyon meg vagyok elégedve. Az egész alkotás bi-

⁵²⁹ „D. u. Sárközi Gyuri érkezett.” (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 275.) – A 25-i bejegyzés: „Sárközi hazautazott.” (i. m., 275.) – A látogatás során minden bizonnyal szó esett a készülő *Halálfiain*ról – vagy Babits németre fordított *Kártyavár* című regényéről, a *Das Kartenhaus*ról, valamint a Stefan I. Klein által összeállított német nyelvű novelláskötetről, a *Kentaurenschlacht*ról. Sárközi legközelebb 1926. júl. 17-én írt levelet Babitsnak Esztergomba (OSZK Fond III/1100/12.), ebben közölte a költővel, hogy várja „a Kartenhaus és a Kentaurenschlacht recenzió kivonatait”. Aug. 12-én pedig azt írta Babitsnak (feltehetőleg a *Halálfiain*val kapcsolatban), hogy „a revíziót” megkapta „és nyomdába adtam javítás végett” (OSZK Fond III/1100/13.).

⁵³⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 277.

⁵³¹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 276.

⁵³² Első levelét ebben az ügyben Bíró a költőnek június 25-én írta: Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. jún. 25. – OSZK Fond III/1976/2.

⁵³³ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 278. – Kósa György zeneszerzővel azért találkozhattak, mert az ő általa megzenésített *Laodameiát* (pontosabban annak egy zongorakisérettel előadható részét) előadták az október 24-én tartott Babits-esten. A hotelben történt találkozó előtt egyébként ott volt még Diószeghy Miklós, a Magyar Hírlap újságírója, aki mielőtt Kósa György és Bíró Imre megérkeztek volna, interjút készített a költővel. A cikkben az ő érkezésük is megörökített: DIÓSZEGHY Miklós, *Babits Mihály regényt ír a középosztály pusztulásáról, amelynek regenerálódása – szerinte – csak liberális szellemben történhetik*, Magyar Hírlap, 1926. aug. 3., 7. = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 172-175.

⁵³⁴ Sárközi György – Babitsnak – 1926. aug. 12. – OSZK Fond III/1100/13. – Arról nincs adat, hogy a szövegrészlet milyen úton került Sárközihez. Elképzelhető, hogy Babits augusztus 1. és 3. közti budapesti látogatása alkalmával hagyhatta – akár az Athenaeumnál, akár a Nyugat szerkesztőségében.

⁵³⁵ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 279. – Látogatását előre be is jelentette: Sárközi György – Babitsnak – 1926. aug. 12. – OSZK Fond III/1100/13. – Bár nem „szombaton”, ahogy ő írta ebben a levélben, hanem vasárnap.

⁵³⁶ Babits – Mikes Lajosnak – 1926. aug. vége – PIM V. 156.

⁵³⁷ POE, Allan Edgar, *Az üzletember*, *Az Est hármaskönyve*, 1927., 90-95.

zonnal nem lesz kis dolog. De milyen erőfeszítés! Milyen rabság!” Babits ugyanezen időszakban kelt, pontos dátum nélküli, de valószínűsíthetően augusztus és szeptember fordulóján írott levelét Sárközi Györgynek címezte.⁵³⁸ Ehhez mellékelte a *Halálfiái* kéziratából „3 ív korrektúrát” (ez körülbelül 48 nyomtatott oldalnak felel meg) és a kézirat „347 – 376. terjedő” lapjait, valamint további utasításokat adott az Athenaeum lektorának a szöveggel kapcsolatban. 15-én ugyanis Sárközi Esztergomban járt,⁵³⁹ Babits akkor adott neki egy részt a készülő regényből. „Arra kérek ha az előző részletet nyomdába adod (amit Esztergomban adtam át) a [kézirat:] 330. oldalán levő fejezetcímet mely ez volt: Gyula újból a színre lép. változtasd meg így: Élet és irodalom. [a Gyula újból stb fejezet a 359. kéziratoldalon kezdődik,]”. Az *Élet és irodalom* a két nagyobb egységből álló *Halálfiái* második részének első fejezete, a második a regény végleges szövegében a *Gyula újból színre lép* címet viseli. Levelében a költő tehát tulajdonképpen arra kérte Sárközit, hogy a második egység két első fejezetének címeit cserélje föl. (Ha a *Halálfiái* végleges változatát tartjuk szemünk előtt, amelybe a könyvet lezáró *Az író megjegyzése* című szerzői intenciót nem számoljuk bele, akkor Babits a második egység/rész nyolc fejezetéből 1926 augusztusának végén vagy szeptemberének elején körülbelül a harmadik, a *Viharagyú* című fejezet írásánál tarthatott.) „Nagyon dolgozom, nemsokára küldöm a befejezést is, mely körülbelül még mégegyszerennyi (60 old.)” – tette még hozzá.

Innentől kezdve a költő másoknál tett látogatásai illetve a nála megfordulók szinte mind a Zeneakadémián tartandó szerzői esttel kapcsolhatók össze. Szeptember 6. és 10. között Babits feleségével ismét Budapesten tartózkodott. 6-án este a Central kávéházban Mikes Lajossal és Bíró Imrével találkozott Babits.⁵⁴⁰ Szeptember 8-án Ódry Árpádnál tett látogatást, aki szavalataival lépett föl az októberi esten.⁵⁴¹ Másnap, 9-én Mikes Klára és Schöpflin Aladárék társaságában a Centralban fordult meg a költő, s felesége naptárában zárójelben jegyezte meg a további résztvevő nevét: „(Bíró Imre)”.⁵⁴² Szeptember 10-én a Babits-házaspár visszautazott Esztergomba, ahol a 30-i, Budapestre történt hazautazásukig (ekkor zajlott le a költő feszült idegállapota miatt megesett „incidens”⁵⁴³) nem volt olyan látogatójuk, akik a Babitsot ekkor foglalkoztató irodalmi ügyekkel kapcsolatba hozhatók. Október 18-án Karinthy Frigyes látogatta meg a költőt, 21-én pedig Babits kereste föl Mirkovszky Mária mozdulatművészt, aki később Babits szerzői estjén lépett föl.⁵⁴⁴ 22-én Ascher Oszkár előadóművész (az október 24-i est egyik további közreműködője) és Bíró Imre volt Babitsék vendége, minden bizonnyal a műsor összeállításával kapcsolatban.⁵⁴⁵ Másnap, 23-án tartották meg a Zeneakadémián a főpróbát (természetesen a költő jelenlétében),⁵⁴⁶ 24-én pedig lezajlott az est is.⁵⁴⁷ A rendezvény

⁵³⁸ Babits – Sárközi Györgynek – 1926. aug.-szept. – OSZK Fond 17/88/10.

⁵³⁹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 279.

⁵⁴⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 281. – A naptár szerint szeptember 5-én Esztergomban Tóth Árpád és Karinthy Frigyes is meglátogatta a házaspárt. Tóth Árpád még érkezésének napján hazautazott, Karinthy azonban másnap reggel Babitsékkal jött föl Budapestre. Karinthy Frigyes tartotta egyébként a szerzői est bevezetőjét, lehetséges, hogy e látogatás is összeköthető a rendezvény szervezésével.

⁵⁴¹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 281.

⁵⁴² I. m., 281.

⁵⁴³ Erre az esetre a következő levelek utalnak: Magyar Királyi Folyam- és Tengerhajózási Rt. Ügynöksége – Babitsnak – 1926. okt. 1. – OSZK Fond III/1976/8.; Bayer Ágost – Babitsnak – 1926. okt. 2. – OSZK Fond III/247/2.; Einczinger Ferenc – Babitsnak – 1926. okt. 5. – OSZK Fond III/390/12.

⁵⁴⁴ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 283.

⁵⁴⁵ I. m., 283.

⁵⁴⁶ I. m., 283.

⁵⁴⁷ A Nyugat először 1926. október 1-jei számában hirdette az estet (19. sz., 569.), és hirdetés jelent meg az ese-

után, október 26-án járt a Babits-házaspár a Fodor Hangversenyirodában (amely ekkor a Váci utca 1-ben működött), minden bizonnyal az esttel kapcsolatos anyagi ügyek rendezése miatt.⁵⁴⁸ Novemberben két alkalommal Babits a Central kávéházban is megfordult, először 16-án, majd Mikes Lajos társaságában 24-én.⁵⁴⁹ Török Sophie naptárainak 1926. decemberi bejegyzései hiányosak, az azonban máshonnan tudható,⁵⁵⁰ hogy Babits és felesége december 16-án Újtátrafüredre utaztak, ahonnan 1927. január 4-én utaztak el vonattal, s 6-án délután már Szekszárdra indultak tovább.⁵⁵¹ Itt Babits egészen január 22-ig maradt (felesége 15-én utazott föl Budapestre).⁵⁵²

A *Halálfi*ai befejezésének alakulásáról Babits és Török Sophie között lezajlott levelezésből tudható meg még néhány adat. Mint már fentebb esett már róla szó, Babitsék 1927. január 4-én utaztak vissza Budapestre Újtátrafüredről, ahol a tervekkel ellentétben a költő nem fejezte be a regényt. 6-án Szekszárdra utaztak, ahonnan Török Sophie 15-én jött vissza a fővárosban, férje pedig 22-én délben. Az egymástól külön töltött idő alatt levelezett egymással a házaspár, s e levelekben szó esik a regény megírásáról is. A költő január 17-én levelében⁵⁵³ azt írta feleségének: „Kedves Csacsikám! Irok bár még nem kaptam hírt rólad. Semmi újság. Tegnap egész nap dolgoztam, noha fáradt és álmos voltam. Most viszik majd haza Imrust.” A regény főalakjának „hazavitele” a *Halálfi*ai második részének hetedik, utolsó előtti, *Nelli* című fejezetének tizennegyedik fejezetében játszódik le (e fejezet húsz, számozott fejezet-részből áll). Ugyanaznap Török Sophie is írt egy levelet⁵⁵⁴ férjének, mivel még nem kapott tőle üzenetet. Beszámolt benne Babitsnak arról, hogy beszélt Mikes Lajossal, akinek azt mondta – nyilván a költő által mondottakra alapozva –, hogy „szombaton”, január 22-én már a befejezett regény szövegével fog Babits Budapestre jönni. Január 18-án újra írt egy levelet Babits a feleségének,⁵⁵⁵ amelyben megismétli az előző levelében tett megjegyzését a regényről: „Imrust most viszik Gádorosra, lehet hogy ma elérek az epilógig. A bujdosás utolsó jelenetén 2 napig dolgoztam s most sem a legjobb. De a Jozsó-Rosenbergék féle jelenet sikerült. A szállóbeli Jozsó-féle murit és a jégverést az epilógra hagyom, s Imrus öngyilkosságát egyszerűbben oldom meg. Így veszít az egész mesterkéltetéséből.” A bujdosás a fentebb említett *Nelli* című fejezet 6-7-8. fejezetében olvasható a regényben. A „Jozsó-Rosenbergék féle jelenet” Sátorfy Imrus bujdosása után következik a szövegben, amikor Jozsó Cenci néni kéré-

ményről a következő lapokban: Magyar Hírlap (okt. 13., 232. sz., 8.), Nemzeti Újság (okt. 17., 236. sz., 12.), Esztergom (okt. 24., 83. sz., 2.).

⁵⁴⁸ Babits a Nyugat kiadójától is kapott egy levelet, elszámolást az esttel kapcsolatban: Nyugat Kiadó – Babitsnak – 1926. okt. 28. – OSZK Fond III/1816/22. – A szerzői esttel kapcsolatos köszönő, gratuláló levelet kettő kapott a költő: egyet Bárdosné Mikovich Annától (1926. okt. 24. – OSZK Fond III/2395.), aki rádión hallgatta végig a műsort, és ezért gratulált, egyet pedig az egyik szavalótól, Ódry Árpádtól (1926. okt. 25. – OSZK Fond III/965/1.), aki megköszönte Babitsnak, hogy az ő közreműködéséért a költő egy könyvét (minden bizonnyal az előző évben megjelent *Sziget és tengert*) ajándékozta neki.

⁵⁴⁹ *Török Sophie naptárjai...*, i. m., 285.

⁵⁵⁰ Ld. erről Szabó Lőrinc Mikes Margitnak Újtátrafüredről 1926. dec. 17-én írt levelét: „Tegnap este megjöttek Babitsék.” = SZABÓ Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, Bp., 1974., 158.

⁵⁵¹ *Török Sophie naptárjai...*, i. m., 287. – Babitscsal még decemberben interjú is készült Újtátrafüreden, amelyben elmondta, hogy voltaképp a *Halálfi*ai „nyugodt befejezése miatt” utazott oda. – Ld.: J. S. [JAKOBOVITS Sándor], *Beszélgetés Babits Mihállyal és feleségével*, Prágai Magyar Hírlap, 1927. jan. 1., 9. = „*Engem nem látott senki még.*” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 186.

⁵⁵² *Török Sophie naptárjai...*, i. m., 288.

⁵⁵³ Babits – Török Sophienak – 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/74/11.

⁵⁵⁴ Török Sophie – Babitsnak – 1927. jan. 17. – OSZK Fond 172/75/13.

⁵⁵⁵ Babits – Török Sophienak – 1927. jan. 18. – OSZK Fond 172/74/12.

sére unokaöccse fölkeresésére indul. A levél szerint Imrus öngyilkossága másképp zajlott volna első megfogalmazásban, mint ahogy az végül a regényben megvalósult (ez a *Nelli* című fejezet tizenhatodik. fejezetrészében történik a végleges szöveg szerint: Imrus flóberpuskával lövi mellbe magát). A „szöllőbeli Jozsó-féle muri” viszont a *Halálfiái* utolsó fejezetében, az *Epilógban* nem olvasható. „Most még arra kérlek, ne mondd senkinek hogy szombaton hazamegyek; mondj például keddet, hadd legyen pár napig inkognitóban. Ugy hiszem, keddre [január 25-ére – Cs. D.] fejezhetem be <be> a regényt teljesen” – tette még hozzá levelében Babits.⁵⁵⁶ Ehhez képest – amint már volt róla szó – a költő a *Halálfiáit* teljesen február 10-én fejezte be. Január 18-án Török Sophie is írt férjének,⁵⁵⁷ amelyben az otthon történt eseményekről adott hírt a költőnek. Babits az elhúzódó munka miatt idegileg teljesen kimerült, s ez közeli ismerőseik között is köztudott lehetett, felesége ugyanis azt írta neki: „Mikes nagyon érdeklődött a regény után, de azt mondta, sajnálja hogy nem vette el tőled (nem igen tudom, hogy csinálta volna ezt?) mert okosabb lett volna, ha pihentél volna”. Nemcsak az Az Est-lapok irodalmi szerkesztőjével beszélt azokban a napokban, hanem telefonon Gellért Oszkár-al is. „Beszélt Móricz szerzői estjéről, hogy 5 millió deficittel végződött! S hogy te nem is tudod, hogy a te ested ennek a szezonnak még anyagilag is legsikerültebb estje volt.”

A Pesti Hírlap 1927. január 20-án adott hírt pontos dátum nélkül arról, hogy Tátrafüreden meghalt Baumgarten Ferenc „magyar származású német író”.⁵⁵⁸ Az újság arról még nem számolt be, hogy a Németországban élt kritikus, aki néhány kilométerre hunyt el attól a helytől, ahol Babits, alapítványának leendő irodalmi kurátora, a nagyregény befejezésén dolgozott, hatalmas vagyonát egy írói alapítványra hagyta. A Reggel című lap január 24-i számában már a végrendeletet is megemlítette, továbbá azt, hogy annak értelmében az alapítvány alapítólevelének összeállítására van soron, ami miatt „vasárnap [23-án – Cs. D.] táviratilag hívták haza Babits Mihályt, aki Szekszárdon tartózkodott, ahol most fejezte be, legújabb regényét” (ez utóbbi hír egyébiránt téves volt).⁵⁵⁹ Babits feleségének naptárai szerint azonban nem 23-án vasárnap, hanem 22-én tért vissza Budapestre, és 23-án már fölkereste Basch Lórántot. Vele másnap is találkozott.⁵⁶⁰ 25-én Mikes Lajossal beszélt a Centralban,⁵⁶¹ 26-án Schöpflin Aladár látogatta meg őt.⁵⁶² Baumgarten Ferencet január 27-én temették el a Kerepesi úti temetőben a főváros által adományozott díszsírhelyen. Babits 28-án is találkozott Baschsal (29-én pedig a

⁵⁵⁶ A korabeli sajtóban Baumgarten Ferenc halála után az a hír jelent meg, hogy táviratilag hívták Budapestre Babitsot Szekszárdról. A költő e levelében tett kijelentés szerint még január 22. után is maradt volna Szekszárdon. Babits feleségének tett kérésének ténye némileg ellentmond annak, amit sugall: hogy Török Sophie nem tudott arról, hogy 22-én szeretne Budapestre jönni. Török Sophie január 17-én férjének írt üzenetében ugyanis (ld. fentebb) azt írta Babitsnak, hogy Mikes Lajosnak azt mondta, férje „szombaton” (22-én) érkezik a fővárosba a befejezett szöveggel.

⁵⁵⁷ Török Sophie – Babitsnak – 1927. jan. 18. – OSzK Fond 172/75/17. – Török Sophie e levélhez mellékelte az 1927. jan. 19-én kelt leveléhez (*Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) II-IV.*, i. m., 10319. sz.).

⁵⁵⁸ *Baumgarten Ferenc író meghalt*, Pesti Hírlap, 1927. jan. 20., 12. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941-1951.*, V., i. m., 217.

⁵⁵⁹ *Hogyan végrendelezett Baumgarten Ferenc a magyar írókra hagyott sokmilliárdos vagyonáról*, A Reggel, 1927. jan. 24., 5. = „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, 1997., i. m., 190. – Valamint a cikk azon értesülése sem lehetett pontos, hogy táviratilag hívták volna haza. Babits feleségének, 1927. jan. 18-án írt levelében azt írja Szekszárdról: „Most még arra kérlek, ne mondd senkinek hogy szombaton [jan. 22-én – Cs. D.] hazamegyek; [...]” (Babits – Török Sophie-nak – 1927. jan. 18. – OSzK Fond 172/74/12.).

⁵⁶⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 288.

⁵⁶¹ I. m., 288.

⁵⁶² I. m., 289.

miniszterelnöknél, gróf Bethlen Istvánnál volt hivatalos teára),⁵⁶³ február elsejei számában pedig a Nyugat közölte írását Baumgarten Ferencről.⁵⁶⁴ Felesége valamivel több, mint egy héttel a cikk megjelenése után jegyezhetette be naptárába: „Mihály befejezte a Halálfiat”.⁵⁶⁵

*

Babits ebben a regényében tulajdonképpen mérleget készített: a maga (és generációja) hivatásának, pályájának és annak a társadalmi rétegnek a (tegyük hozzá értékelően: korlátozott) mérlegét, amelyből származott. Az 1921-ben elkezdett mű összegzés-jellege összefüggött a Babits életében messzemenő is változásokat hozó 1918-1919-es történelmi eseményekkel, a magyar irodalmi modernitást kiteljesítő-megvalósító első Nyugat-nemzedék eredményeinek a számbavételével, és a saját sorsának alakulásával való szembenézéssel. Bizonyos tekintetben leszámolás ez a regény az első világháborút megelőző (második) nemzedéknek, a szülők generációjának (amelyet a regényben Sátorfy Miska és Hintáss Gyula képvisel) az életmódjával, a világhoz való viszonyulásával, a régi Magyarországot irányító liberalizmussal. (Noha maga Babits később is következetesen a háborút megelőző szabadelvű gondolat képviselőjének tartotta magát.) Leszámolás a *Halálfiat* az illúziókkal, az irodalommal is (Sátorfy Imre – akit a recepció szinte mindig is Babits alakmásának tartott – a költő életrajzával ellentétben – meghasonulva, érdektelenül veszi kézbe a Rosenberg által Budapestről Erdővárra – Fogarasra – küldött Nyugat példányát). Azzal nézett szembe Babits, hogy hasznos-e egyáltalán az irodalom, és eredményes vagy inkább szükséges volt-e az érdekében végrehajtott lázadás. Sátorfy Imrus regénybeli sorsának alakulását figyelembe véve a válasz igen lehet – az élet feladataihoz való visszakapcsolódásban mindenképpen. A regény központi alakjának tekinthető Sátorfy Imrus (aki a *Halálfiat* első fejezeteiben nem játszik különösebben nagy szerepet) sérült személyiség, aki realitásvesztésben van: tulajdonképpen nincs valóságos ismerete a valódi világról, a könyvekben jobban tájékozódik, mint a valóságban. Az olvasás nyomán kiépülő ideál és a valóság még csak nem is tragikus összeütközése mintázódik le sorsának alakulásában. Az életet a regényben leginkább az öregek képviselik, az első generáció, Cenci (kevesbé: Döme) – a valósághoz való praktikus, pragmatikus kötődésük révén. A többiek (a rájuk következő generációból) tulajdonképpen elbuknak – pontosabban az általuk (Miska, Hintáss Gyula, Nelli, Erzs) vallott álmok buknak el. Imrus erdővári tanárságában – megőrizve a műveltség magasabb szempontjaiból következő különállást – mégis nagyobb, életképebb realitásképhez jut, távol mindattól, amiből származott, és attól, amit az életről és a világról (és az irodalomról) korábban gondolt. Tulajdonképpen az otthontalanság képviselője Imrus: a régi életmódot elégtelennek tartja, az egyetem világában elsajátított (de tulajdonképpen örökletes) magányossága az újnak ígérkező világban is megmarad.

Fontos szerepet kap az (irodalomként, művelődésként felfogott) magyar kultúra is a regényben. De mindez pusztán irodalom, a kultúrát (ha azt szociológiai, angol értelmében fogjuk fel) az első generáció, Cenci és Döme bácsi nemzedéke képviseli a regényben. Az élet feladataihoz való alkalmazkodást, gyakorlatot elmélet helyett. Ennek némiképp ellentmond

⁵⁶³ I. m., 289.

⁵⁶⁴ BABITS Mihály, *Baumgarten Ferenc és alapítványa*, Nyugat, 1927. febr. 1., 3. sz., 225-226. = *A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1941.*, I., i. m., 121-123.

⁵⁶⁵ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 290.

(bár rímelt a *Halálfiak* író Babits életrajzi énjére), hogy Imre (mert a regény végén már így nevezi a narrátor a korábbi Sátordy Imrust) mégis a magyar (magas, irodalmi) kultúra képviselője, továbbadója lesz Erdőváron, a végeken. (Hogy ez sikeres, eredményes-e, addig nem jut el a regény, bár a nemzetiségi ébredés jeleit – a magyarrá „nevelés” zátonyra futását – jelzi a cselekményében eredetileg egyébként egészen 1918-ig folytatni szándékozott *Halálfiak*).

Leszámolás ez a könyv az anyával is: Nelli tehetetlenné, szinte élettelené rajzolt alakja mögött Babitsnak az anyjához fűződő problematikus kapcsolata húzódik meg.

Maga a mű önéletrajzi ihletésű, sok olyan eleme van, amelyeknek Babits saját életéből vett át, és épített bele művébe. A regény szereplőit tekintve ilyen a *Halálfiak* kezdetén meghaló Rácz Józsi, aki – mint Babits nagyapja – elmulatta vagyonát. Ilyen a regényben ennek felesége, a szinte mitikus Cenci néni, akinek mintája, a költő nagyanyja a valóságban is a szülővel próbálta biztosítani a megmaradt család megélhetését. Ide tartozik Jolán figurája is, aki a Nennétől, Babits nagynénjétől kölcsönözte alakját (s több Babits regényben föltűnik különböző változatokban személye). Ilyen Döme bácsi alakja is, aki több élő személytől kölcsönözte vonásait. Ilyen Sátordy Miska is, Imrus apja, aki törvényszéki bíró, az állam szolgája, akárcsak az idősebb Babits Mihály. Vagy ilyen Nelli bátyja, Jozsó (a valóságban Kelemen Imre, Babits édesanyjának fivére nyújtott mintát ehhez az alakhoz).

A Rácz-Sátordy család sorsával összefonódva egy másik család tagjainak élete is kirajzolódik a *Halálfiak*ban. A Hintáss család fője, a bohém, nagyotmondó ügyvéd, Gyulának létező személy adta alakját. Ahogy lányának, Gittának is – neki Geiger – később: Dienes – Valéria kölcsönözte vonásait. A harmadik, a regény cselekményében szintén mindvégig szereplő család, a zsidó Schapringerek, akik megformálásához a szekszárdi Piritzer ill. Leopold családok álltak modellt.⁵⁶⁶

A *Halálfiak* epizód szereplői közül is többnek valós személy adott alapanyagot. A regény Tardits doktora Dragits Imre szekszárdi járási orvos volt. Imruska dadája, Vivi dada is létezett, ahogy Babi is, Döme bácsi gazdasszonya, aki a valóságban – ugyanezen a néven emlegetve – a Babits családnál szolgált. Valós személy adott ihletet Wintersberg bárónak, Gözsi Pepinek, Gádoros (= Szekszárd) korhely nemesi-dzsenti figuráinak, Borzsák tiszteletesnek, Kovács Lacinak (aki a valóságban – szintén ugyanezen a néven – Babits barátja volt, s egyébként annak a Nagy Lujzának a fia, aki a szekszárdi polgári leányiskola igazgatójaként Babits Angyalnak volt a felettese). Lesinszky Ipoly ciszterci szerzetes, a *Halálfiak* sóti (= pécsi) ’48-as érzelmű történelemtanára Ledniczky Ipoly volt, aki Babits kollégájaként dolgozott a bajai gimnáziumban. Gombos Cirill paptanárnak Wosinsky Mór, Szekszárd tudós apátplébánosa adott vonásokat (ma múzeum őrzi nevét Szekszárdon). De valóságos előzménye van a regényben említett kanonoki rangot viselő rokonnak, aki ösztöndíj-alapítással segítségére volt a közelebbi és távolabbi rokonok utódai taníttatásához. Babits nagyapjának testvére, Kelemen József pécsi kanonok (az 1916-os *Recitativ* című, harmadik Babits-verseskötet *Anyám nagybátyja, régi pap* címet viselő költeményének ihletője) adott alapanyagot az Imrus továbbtanulását lehetővé tevő egyházi méltóság figurájához.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ „(Pécsett valóban volt egy ilyen nevű bankárcsalád.)” = BABITS Mihály, *Halálfiak II.*, i. m., 371.

⁵⁶⁷ A *Halálfiak* szereplői referenciaként szolgáló szereplőiről lásd: *Élet és irodalom. Babits életének színterei, környezetének alakításai a regényben* = BABITS Mihály, *Halálfiak II.*, i. m., 366- 424.

BABITS MŰVEI KÜLFÖLDÖN

1926. május 2-án kelt levelében⁵⁶⁸ német fordítója, Stefan I. Klein köszönte meg, a *Halálfiak* újabb részletét Babitsnak. De közölte, hogy a legutóbb küldött és az újonnan megkapott rész között 12 oldalnyi hiány van,⁵⁶⁹ kéri az elmaradt oldalakat. Amellett, hogy hírt adott arról, hogy „a novelláskönyv” (a *Kentaurenschlacht*) már megjelent „és valószínűleg már birtokába is jutott”,⁵⁷⁰ egy újabb elbeszéléskötet kiadásának lehetőségét említette meg Babitsnak az Iris Verlag-nál, s ennek összeállításával kapcsolatban kérte a költő véleményét.⁵⁷¹ Május 6-án kelt az a levél, amelyet Babits Olaszországból kapott.⁵⁷² Feladója, Emilio Enrico Ximenes, az Illustrazione Internazionale nevű olasz lap körkérését küldte el a költőnek, amely a Marcia su Roma ötödik évfordulója alkalmából intéztetett „a nemzetközi politika, művészet és tudomány legjelesebb személyiségeihez”.⁵⁷³ 12-én a Feministák Egyesülete nevében Glücklich Vilma és Vámbéry Melanie fordultak a költőhöz azzal a kéréssel, hogy a május 21-én Romain Rolland tiszteletére tartandó „békenapon” lépjen föl Babits, azokkal a versekkel, „amelyek fordítása oly nagy örömet okozott Romain Rolland-nak”.⁵⁷⁴ A feladók tisztában voltak azzal, hogy Babits nem a fővárosban tartózkodik, éppen ezért egy mellékelt lapon kérték a költő válaszát (ami természetesen nem lehetett). 22-én Térey Sándor fordult Babitshoz levélben,⁵⁷⁵ amelynek megírására az általa franciára fordított és kötetben kiadott Ady-versekre kapott kritika adott okot.⁵⁷⁶ 20-án ismét Stefan I. Klein írt levelet a költőnek,⁵⁷⁷ amelyben a *Das Kartenhaus* és a *Kentaurenschlacht* német fogadtatásáról írt, mely könyvek szerinte „nagyon jó kritikákat” kaptak, s amelyekből „egy sereget” mellékelte.⁵⁷⁸ Klein levelében megjegyezte, hogy Babits *Kristóf-darazsak* és *Hármas História* című novellájának fordítása „a »Frankfurter Zeitung«-nál fekszenek”.⁵⁷⁹ Megemlítette, hogy a német könyvek kiadója a magyar kritikákból szeretne felvenni prospektusába egyet-egyét, s hogy a – feltehetően csatolt –

⁵⁶⁸ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. máj. 2. – OSZK Fond III/735/127.

⁵⁶⁹ „[...]az utolsó küldemény <...> a 171ik oldallal végződött, – az új küldemény a 184 oldallal kezdődik, – tehát 12 oldal hiányzik [...]”

⁵⁷⁰ Babits amikor megkapta a *Kentaurenschlacht* példányait, egyet küldött Szilasi Vilmosnak, aki 1926. júl. 17-én kelt levelében köszönte meg azt (Szilasi Vilmos – Babitsnak – 1926. júl. 17. – OSZK Fond III/1241/3.).

⁵⁷¹ A Babitsnak június 20-án írott levelében (Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. jún. 20. – OSZK Fond III/735/128.) azonban Klein már arról számolt be, hogy az „[...] »Iris-Verlag« végül | :is: | gazdasági [|] okokból nem tudta magát arra határozni, hogy a novelláskönyvet kiadja.”

⁵⁷² Ximenes, Emilio Enrico – Babitsnak – 1926. máj. 6. – OSZK Fond III/1391/3. – Ximenes augusztus 9-én is írt egy levelet Babitsnak: Ximenes, Emilio Enrico – Babitsnak – 1926. aug. 9. – OSZK Fond III/1391/1-2. (Ez utóbbi levélnek van egy melléklete is, amelynek szövege szinte teljesen megegyezik a május 6-án kelt levél szövegével).

⁵⁷³ Az olasz nyelvű szöveget ford. Sipos Áron = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv II.*, i. m., 753-754.

⁵⁷⁴ Feministák Egyesülete – Babitsnak – 1926. máj. 12. – OSZK Fond III/1902/31.

⁵⁷⁵ Térey Sándor – Babitsnak – 1926. máj. 22. – OSZK Fond III/1286/2. – Ebben az évben még egy levelet írt a címzett a költőhöz, amelyben elnézést kért, hogy fölindultságában megzavarta a költőt: Térey Sándor – Babitsnak – 1926. jún. 3. – OSZK Fond III/1286/1.

⁵⁷⁶ Ady Endre válogatott verseiből Térey Sándor fordításában *Choix de poésies* címmel jelent meg kötet a Jouve gondozásában Párizsban 1926-ban. A könyvről François Gachot írt cikket a Nyugat 1926. máj. 16-i számába *Ady franciául* címmel.

⁵⁷⁷ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. jún. 20. – OSZK Fond III/735/128.

⁵⁷⁸ És amelyek sajnos, nem maradtak fenn.

⁵⁷⁹ A *Kristóf-darazsak* először a Pest Napló 1925. aug. 9-i számában (3-4.), a *Hármas História* pedig Az Est 1926. máj. 23-i számában (10.) jelen meg először.

kritikák egyike, a „Moderne Legenden” című elég jelentős olvasóközönséghez jut el, lévén, hogy egy, a német szociáldemokrata párt nagyszámú lapjainak egyikében jelent meg, s az írást „az összes socdemlapok” átvették.⁵⁸⁰ 22-én Tanay Frigyes színész fia, Tanay Ferenc írt levelet a költőnek, hogy az édesapjáról összeállítandó kötethez kérjen Babitstól írást.⁵⁸¹ Június 25-én a Fodor Hangversenyiroda nevében Bíró Imre hangversenyrendező írt levelet a költőnek,⁵⁸² amelyben az 1926. október 24-én a Zeneakadémián lezajlott Babits-est szervezésével kapcsolatban vette föl a kapcsolatot az impresszárió Babitscsal. 29-én írt üzenetében Stefan I. Klein tájékoztatta a költőt arról, hogy a Münchner Neueste Nachrichten című lapnál reklamált az annak elküldött, de ott meg nem jelent Babits-fordítások ügyében, és a lap szerkesztősége egy a Klein által Babitsnak mellékelt levélben válaszolt a német fordítónak, valamint Klein továbbra is a *Halálfi* folytatását és befejezését várta.⁵⁸³ Július 8-án Kerpel Jenő ügyvéd írt levelet Babitsnak.⁵⁸⁴ A soproni születésű jogász magyar versek fordításával is foglalkozott, e leveléhez mellékelte a *Stimmen für Europa* címmel megjelenés előtt álló, németre fordított magyar szabadverseket tartalmazó antológia anyagát.⁵⁸⁵ A kötetbe Babits-verseket is szeretett volna fölvenni, és ezek lefordítása miatt vette föl a kapcsolatot a költővel.⁵⁸⁶ 17-én Sárközi György üzen Babitsnak, hogy beszélt „Mikes úrral” és várja „a Kartenhaus és a Kentaurenschlacht recenzió kivonatait”.⁵⁸⁷ E levélben valószínűsíthetően azokról a német kritikákról van szó, amelyekből Stefan I. Klein a költőnek június 20-án kelt levelében „egy sereget” mellékel, ugyanis Sárközi később Az Est című lapba ismertetést írt a két német Ba-

⁵⁸⁰ Stefan I. Klein műfordítói tevékenységét mindeddig legbehatóbban egy negyvenéves munka tárgyalja: SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Akadémiai, Bp., 1973. Korábban is jelent meg róla tanulmány: ILLÉS Ilona, *Magyar írók levelezése Stefan I. Kleinnel*, PIM Évkönyve, 1969/70., 79-93. – Babits és Klein levelezésével foglalkozik még: SÁLI Erika, „...igaz tisztelője, Stefan I. Klein” *Részletek Babits Mihály és S. I. Klein levelezéséből*, Új Dunatáj, 1996. szept., 21-30. – Tudtommal azonban teljesen föltáratlan az ő németországi ténykedése, s amint a fentebbi levélből is látszik, több német nyelvre fordított Babits-írás lap-panghat a korabeli német lapok hasábjain.

⁵⁸¹ Tanay Ferenc – Babitsnak – 1926. jún. 22 – OSZK Fond III/1877/14. – A Tanay Ferenc szerkesztésében 1927-ben megjelent *Tanay Frigyes. Egy nagy magyar színész portréja* címmel Budapesten megjelent kötetben Babits nem szerepelt semmilyen írásával.

⁵⁸² Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. jún. 25. – OSZK Fond III/1976/2. – Babits e levélre egy azóta elkallódott levélben válaszolt: Babits – Fodor Hangversenyirodának – 1926. júl. 7. előtt – További levelek az esttel kapcsolatba (a Fodor Hangversenyirodával): Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. júl. 7. – OSZK Fond III/1976/3.; Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. aug. 26. – OSZK Fond III/1976/4.; Babits – Fodor Hangversenyirodának – 1926. szept. 15. előtt [Elkallódott.]; Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. szept. 15. – OSZK Fond III/1976/5.; Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. szept. 17. – OSZK Fond III/1976/6.; Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. szept. 24. – OSZK Fond III/1976/7.; Fodor Hangversenyiroda – Babitsnak – 1926. okt. 1. – OSZK Fond III/1976/8. – A szerzői esttel kapcsolatos levelekre itt részletesebben azért nem térek ki, mert külön fejezet foglalkozik ezzel az eseménnyel.

⁵⁸³ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. jún. 29. – OSZK Fond III/735/129. – A német lap levele egyébként nem maradt fenn.

⁵⁸⁴ Kerpel Jenő – Babitsnak – 1926. júl. 8. – OSZK Fond III/722/1.

⁵⁸⁵ Az OSZK Kézirattárának Babits-hagyatékában csak a levél maradt fenn. – A kötet: *Stimmen für Europa. Ein Chor ungarischer freier Rythmen*, Gedichte übers. von Adam ABA, Berlin, Aeterna, 1927.

⁵⁸⁶ Babits egyébként válaszolt a megkeresésre (levele azonban elkallódott), amint ez Kerpel következő hozzá írt leveléből kitűnik: Kerpel Jenő – Babitsnak – 1926. aug. 21. – OSZK Fond III/721. – A fordításkötetbe az alábbi versek kerültek be: *Az óriások költőgetése* (Erweckung der Riesen, *Stimmen...*, i. m., 30-31.), *Fortissimo* (Uaz., i. m., 25-26.), *Isten fogai közt* (Zwischen Gottes Zähnen, i. m., 32.), *Újév* (Neujahr 1918, i. m., 27.), *Utca, délelőtt* (Strasse, i. m., 28-29.).

⁵⁸⁷ Sárközi György – Babitsnak – 1926. júl. 17. – OSZK Fond III/1100/12. – Ugyanezen a napon kelt Szilasi Vilmos levele, amelyben megköszöni Babitsnak az általa elküldött *Kentaureschlacht* című kötetet: Szilasi Vilmos – Babitsnak – 1926. júl. 17. – OSZK Fond III/1241/3.

bits-könyv fogadtatásáról.⁵⁸⁸ Augusztus 3-án Babits írt levelet egykori egyetemi társának, barátjának, Juhász Gyulának, amelyhez mellékelve küldte el azokat a Juhász-műveket, amelyeket június 15-én kelt levelében még Gellért Oszkár kért vissza.⁵⁸⁹ Babits ekkor Budapesten volt néhány napra,⁵⁹⁰ s levelében arra hívta föl Juhász Gyula figyelmét, hogy a *Szüzek* című kisregény és a *Forradalmi naptár* című szonettciklus a Nyugatban történő esetleges megjelenése azok tartalma miatt nemcsak a folyóirat számára, hanem Juhász Gyulának is kellemetlenségekbe került volna. Augusztus 8-án Giuseppe Antonio Borgese olasz író és esztéta írt levelet Babitsnak,⁵⁹¹ másnap kelt az a levél, amelyet pedig Emilio Enrico Ximenes küldött a költőnek, leveléhez újra mellékelve az *Illustrazione Internazionale* körlevelét.⁵⁹² 10-én írott üzenetében az Integritás Nemzeti Kulturbizottság közölte Babitscsal, hogy a minőségi magyar és magyarra fordított külföldi irodalomnak a könyvterjesztésben való védelmének céljára létrejött szervezet díszelnökének választotta.⁵⁹³ 11-ékelt levelében a Feministák Egyesületének Ifjúsági Csoportja nevében Salgó Ottó kérte a költőt arra, hogy a War Resister's International nevű pacifista mozgalom manifesztumához a költő nevét is csatlakoztathassák.⁵⁹⁴ 30-án német fordítója, Stefan I. Klein fogott tollat, aki Babits „utólagos jóváhagyása reményében” annak *Szimfónia az írógép előtt* című írását lefordította és a Frankfurter Zeitungnak elküldte, továbbá kérte, hogy *A kutya* illetve *A túlvilági levelek* novellákat is németre ültethesse.⁵⁹⁵ Szeptember 9-én Szekfű Gyula írt a költőnek egy levelet, amelyben az akkor a Napkelet Könyvtára című könyvsorozatot szerkesztő történettudós Rédey Tivadarra hivatkozva fejezte ki örömét afelett, hogy Babits hajlandó lenne Machiavelli *Il principe* című művének lefordítására.⁵⁹⁶

⁵⁸⁸ SÁRKÖZI György, *Babits Mihály könyveinek nagy sikere Németországban*, *Az Est* 1926. júl. 31., 9.

⁵⁸⁹ Babits – Juhász Gyulának – 1926. aug. 3. – E levélről a BMKL nem tud!

⁵⁹⁰ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 278-279.

⁵⁹¹ Borgese, Giuseppe Antonio – Babitsnak – 1926. aug. 8. – OSZK Fond III/299/4.

⁵⁹² Ximenes, Emilio Enrico – Babitsnak – 1926. aug. 9. – OSZK Fond III/1391/1-2.

⁵⁹³ Integritás Nemzeti Kulturbizottság – Babitsnak – 1926. aug. 10. – OSZK Fond III/1902/42. – Babits csak szeptemberben válaszolt a megkeresésre, s levele elegáns visszautasítás volt: „Kérem, tekintsenek engem úgy mint aki ennek a célnak eddig is hűséges katonája voltam, s annak érdekében ezentul is hűséges közkatona buzgalomával és kitartásával szeretnék dolgozni.” – Babits – Az Integritás Nemzeti Kulturbizottságnak – 1926. szept. 20. – OSZK Fond III/83.

⁵⁹⁴ Feministák Egyesülete Ifjúsági Csoport – Babitsnak – 1926. aug. 11. – OSZK Fond III/1902/32. – Az 1921-ben Hollandiában alapított (baloldali szellemiségű) War Resister's International manifesztumáról valamint Babits esetleges aláírásáról nem találtam adatot.

⁵⁹⁵ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. aug. 30. – OSZK Fond III/735/130. – Babits szóban forgó írása az *Az Est* 1926. aug. 20-i számában (7.) jelent meg. Az elmélkedés szövege a Babits 2005-ben *Írógép előtt* címmel szerepel, a német szöveg *Symphonie vor der Schreibmaschine* címmel pedig a *Frankfurter Zeitung* 1926. szept. 7-i számában (2.) jelent meg (Klein erről – mellékelve a támpéldányt – szept. 7-én írott levelében tájékoztatta a költőt: Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. szept. 7. – OSZK Fond III/735/131.). Az *A „kutya”* című novella a *Magyarország* 1926. aug. 20-i (7.), az *A túlvilági levelek (Török Sophienak)* című pedig a *Pesti Napló* 1926. aug. 22-i számában (9-10.) jelent meg. A két elbeszélés németül végül nem jelent meg.

⁵⁹⁶ Szekfű Gyula – Babitsnak – 1926. szept. 9. – OSZK Fond III/1196/8. – A *Babits Mihály kéziratjai és levelezése (Katalógus) II-IV.* című kötet keltezése kérdőjelet tesz az 1926-os évszám mellé, Monostori Imre viszont (ld. „Hisz régesrégóta tudom, mennyire ugyanazon vonalban haladunk...” *Szekfű Gyula levelei Babits Mihályhoz (A leveleket gondozta és közzéteszi: Monostori Imre)*, Új Forrás, 1984/4. [aug.]) magabiztosan 1926. szept. 9-re teszi a levél keltét. Szekfű levelének ez a dátuma elfogadható, hiszen a Napkelet Könyvtára címen változó kiadással 1923 és 1926 között 18 változatos témát taglaló munka jelent meg. Babits válaszolt a levélre (a *Babits Mihály kéziratjai és levelezése (Katalógus) II-IV.* keltezése: Babits – Szekfű Gyulának – 1926. szept. 9. után – Budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára G 628. Babits Mihály 6.), levelének e datálása azonban nem egészen pontos, hiszen amint maga írja e levélben Szekfűnek: „[...] bocssás meg, hogy szíves soraidra ilyen hosszú ideig nem feleltem – de, mint Rédey Tivadartól bizonynal már hallottad is, egy ideig nagy regényem befejezése szívta el minden időmet és erőmet, mióta pedig ezt már egy pár hete befejeztem, a korrektúrák tömege, s az időközben fölgyült és újonnan rám szakadt ügyek és izgalmak teljes lehetetlenné tették, hogy levelezéssel gondolhas-

(Babits csak a *Halálfiái* megírása után válaszolt e levélre, és Machiavelli művét nem fordította le e vállalkozás számára.) A következőkben pedig Babits több olyan levelet kapott (ha szeptembertől tekintünk végig a leveleken, akkor egészen november 1-jéig), amelyek az október 24-i szerzői esttel kapcsolatosak (ezek itt most azért nem kerülnek sorra, mert külön fejezet foglalkozik ezzel az eseménnyel összeköthető levelezéssel, annyi azonban elmondható, hogy igen sok idejét elfoglalta a Babits-házaspárnak a szervezés⁵⁹⁷). Szeptember 21-én Horvát Henrik írt levelet Babitsnak azzal a kérdéssel, hogy az általa korábban magyarra fordított Panait Istrati könyv, a *Kyra Kyralina* elküldött példányát a költő megkapta-e.⁵⁹⁸ Szeptember 30-án tért vissza Babits feleségével Budapestre, akkor történt a fokozatos idegi megterheltség miatt megesett incidens amelynek következtében a költő az esztergomi hajóállomáson egy, az Esztergom és Budapest között hajójáratokat üzemeltető cég egyik alkalmazottjának durva megjegyzésére a Dunába ugrott (erre az esetre is nem egy levélben van utalás, külön fejezet foglalkozik ezzel a Babits egészségi állapotát tárgyaló fejezetben). Október 5-én a Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Dr. Szántó Andor írt levelet a költőnek, amely az 1925/26 évi honorárium elszámolásról ad hírt.⁵⁹⁹ 18-én a megjelenés előtt álló Erdélyi Újságíró Almanach számára kért írást Babitstól Kuncz Aladár.⁶⁰⁰ 26-án Stefan I. Klein írt levelet Babitsnak,⁶⁰¹ amelyben arról tájékoztatja a költőt, hogy a Münchner Neueste Nachrichten című laptól üzenetet kapott a *György, a favágó* című novella fordításának sorsáról,⁶⁰² valamint beszámolt arról, hogy ugyanez a lap fogadta el az *Uj klasszicizmus felé* című esszéjét hónapokkal korábban, „de mindeddig nem közölte”. 31-én a La Fontaine Társaság nevében Vikár Béla invitálta a költőt egy november 28-án Csengery János tiszteletére tartandó „Klasszikus matiné”-ra.⁶⁰³ Az ilyen meghívásoknak Török Sophie naptárai szerint ebben az időben Babits nem tett ele-

sak.” Török Sophie naptáraiból tudható, hogy a *Halálfiait*, amelyet e levélben is megemlít, Babits 1927. febr. 10-én fejezte be. Tehát a költő e levélének keltezése inkább az „1927. febr. 10. után” formában lenne elfogadható. Nem is beszélve „az újonnan rám szakadt ügyek és izgalmak” kitételről, amelyek minden bizonnyal a Baumgarten Ferenc 1927. jan. 18-án bekövetkezett halála utáni elindult alapítvány-szervezéssel voltak kapcsolatosak. A téves datálást többen átvették – pl. KOLLARITS Krisztina, „*A híd túl messze volt*”. *Babits és a konzervativizmus kapcsolata 1917-39.*, Új Forrás, 2008/9.

⁵⁹⁷ Lásd erről: Török Sophie és Babits – Babits Mihályné Kelemen Aurórának – 1926. okt. 20. előtt – Babits Mmihály Emlékház Szekszárd 75.1.10. – „Ilonka már napról-napra akar irni neked levelet, de ez a szerzői est oly rengeteg elfoglaltságot jelent amiről nektek fogalmatok nincs. A szó szoros értelmében minden óránk be van táblázva. A forgatag még ezen a héten lesz a legnagyobb: előre félünk tőle.”

⁵⁹⁸ Horvát Henrik – Babitsnak – 1926. szept. 21. – OSZK Fond III/599/16. – Babitstól nem maradt fenn válaszlevél. Panait Istrati könyve Romain Rolland előszavával 1926-ban jelent meg Brassóban Grünfeld gondozásában. A regényről Füst Milán írt a Nyugat számára recenziót: FÜST Milán, *Panait Istrati: Kyra Kyralina*, Nyugat, 1926. nov. 1., 707-710. Istrati egyébként a Romain Rolland hatvanadik születésnapjára összeállított köszöntőkötet, a *Liber Amicorum* egyik szerzője volt Babitscsal együtt.

⁵⁹⁹ Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. – Babitsnak – 1926. okt. 5. – OSZK Fond III/1858/22. – Az említett két évben könyv nem jelent meg Babitstól a Révai Testvérektől.

⁶⁰⁰ Erdélyi Újságíró Almanach – Babitsnak – 1926. okt. 18. – OSZK Fond III/810/4. – A költő küldött írást a kötet számára, az először a Magyarország című lap 1926. jún. 27-i számában (11.) megjelent *Három angyal (Szimbolikus vallomás)* című költeményét: *Újságíró almanach*, szerk. KUNCZ Aladár, Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságírók Szervezete, [Kolozsvár,] 1926., 80.

⁶⁰¹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. okt. 28. – OSZK Fond III/735/133.

⁶⁰² Münchner Neueste Nachrichten – Stefan I. Klein-nak – 1926. okt. 23. – OSZK Fond III/1578/39. – „Sehr geehrter Herr Dr. Klein, Wir wollen sehen, dass wir Ihre Novelle »Der Holzfäller« im Laufé des Herbstes unterbringen können.” – Magyarul: „Igen tisztelt Dr. Klein úr, meglátjuk, hogy az Ön »Favágók« című novelláját az ősz folyamán elhelyezhessük.” [Ford. Cs. D.] – A *György, a favágó* című Babits-novella végül nem jelent meg a Münchner Neueste Nachrichten című lapban.

⁶⁰³ La Fontaine Társaság – Babitsnak – 1926. okt. 31. – OSZK Fond III/1358/4. – Török Sophie naptárai szerint Babits nem ment el erre a rendezvényre – *Török Sophie naptárai...*, i. m., 286.

get, valószínűleg minden maradék figyelmét a regényírásra összpontosította. November 3-án az újtátrafüredi Palace Szanatórium igazgatója, Vág Lajos küldött egy árajánlatot Szabó Lőrincről értesülve arról, hogy a Babits-házaspár a télen oda kíván utazni egy kis pihenésre (valójában a költő akkor és ott még mindig a regényen dolgozott).⁶⁰⁴ 10-én a Magyar Pen Club nevében Rákosi Jenő hívta meg Babitsot,⁶⁰⁵ hogy 16-án a „Fészek”-ben igazgatósági ülést tart, amelyre a szervezet elnöke „nyomatékosan” kérte a költőt, mivel az előző két ülés határozatképtelen volt (Török Sophie naptárai szerint Babits azonban nem volt jelen az új magyar írószervezet igazgatósági ülésén⁶⁰⁶). 11-én a Tolnai Világlapja színházi rovata kért nyilatkozatot a költőtől terveiről, a színházházzal alkotott véleményéről.⁶⁰⁷ Öt nappal később, 16-án a Nyugat invitálta⁶⁰⁸ Babitsot egy Schöpflin Aladár tiszteletére 21-én rendezendő vacsorára a Royal szálló különtermébe, amely rendezvényen Török Sophie naptára szerint a Babits-házaspár jelen volt.⁶⁰⁹ Egy dátumtalan, de minden bizonnyal december 12 előtt kelt levelében Dienes Valéria kereste meg Babitsot.⁶¹⁰ 16. után, már Újtátrafüreden Babits régi egyetemi barátjának, Kosztolányi Dezsőnek írt egy levelet, amelyben részvétét fejezte ki pályatársa édesapjának halála miatt.⁶¹¹ Másnap, 17-én kelt Stefan I. Klein újabb üzenete,⁶¹² amelyhez mellékelve küldött „néhány kritikát” (amelyek a német Babits-könyvekre vonatkoztak), egyúttal tájékoztatta a müncheni Jugend című lap közlésre elfogadta Babits egyik novelláját,⁶¹³ valamint hogy előleget kért a Münchner Neueste Nachrichtentől egy „1½ év óta elfogadott novellára küldjenek legalább előleget”.⁶¹⁴ Újra kérte a költőtől a *Halálfi* folytatását, és kérésének nyomtatékosítására hozzátette: „Néhány hét múlva befejezem az »Édes Anna« fordítását, – és ha tudom, hogy a regény végét január vagy február folyamán megkapom, akkor nem kezdenék bele egy nagyobb munka fordításába”. 18-án Babits és felesége már Újtátrafüredről küldtek levelet Mikes Lajosnak, amelyben a költő mindössze annyit írt: „Itt a vonat-vers. Jól érkezünk, jól vagyunk. Ölel Mihály”, az említett költemény a *Vonaton, Tára*

⁶⁰⁴ A Palace Szanatórium Igazgatósága – Babitsnak – 1926. nov. 3. – OSZK Fond III/2459. – Török Sophie naptárai szerint e levél keltét megelőzően Babitsék Szabó Lőrincsel utoljára 1926. aug. 1-jén találkozott Esztergomban (*Török Sophie naptárai...*, i. m., 278.), a megbeszélés vagy a Centrál kávéházbeli alkalmakkor vagy telefonon történhetett.

⁶⁰⁵ Magyar Pen Club – Babitsnak – 1926. nov. 10. – OSZK Fond III/1841/2.

⁶⁰⁶ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 285.

⁶⁰⁷ Tolnai Világlapja – Babitsnak – 1926. nov. 11. – OSZK Fond III/1578/40. – Babitsnak nem jelent meg írása ebben az időszakban a Tolnai Világlapjában.

⁶⁰⁸ Nyugat – Babitsnak – 1926. nov. 16. – OSZK Fond III/1816/23.

⁶⁰⁹ *Török Sophie naptárai...*, i. m., 285. – Schöpflin Aladárnak ekkor mutatták be *A pirosruhás hölgy* című színművét a Nemzeti Színház.

⁶¹⁰ Dienes Valéria – Babitsnak – 1926. dec. 12. után – OSZK Fond III/378/15. – Az Újszövetségben olvasható nyolc boldogság témájára Dienes Valéria, az orkesztika megalapítója parabolajátékot írt, amelyet a Belvárosi Színházban mutattak be 1926. dec. 12-én (*Dienesék levelei Babitshoz*, szerk., a szöveg gond., az életrajzokat és a jegyz.-ket írta TÉGLÁS János, Bp., 1982., 205.). Török Sophie naptárainak 1926. decemberi bejegyzései hiányosak, Babits válaszeleveléről nincs adat, minden valószínűség szerint Babitsék nem voltak jelen az előadáson.

⁶¹¹ Babits – Kosztolányi Dezsőnek – 1926. dec. 16. után – MTA Ms 4622/27. – Kosztolányi Árpád 1926. dec. 3-án halt meg. Babits levelében kondoleálása kifejezése mellett gratulál Kosztolányinak *Édes Anna* című regényéhez. Kosztolányi regényét a Nyugat 1926. júl. 1-jei számától kezdte közölni, utolsó fejezetei a folyóirat nov. 16-számában jelentek meg.

⁶¹² Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. dec. 17. – OSZK Fond III/735/134.

⁶¹³ *A Babits Mihály Bibliográfia* (a továbbiakban: BMB) című kötet nem tud arról, hogy Babitsnak egy ilyen nevű német lapban jelent volna meg írása.

⁶¹⁴ Ez valószínűleg a *György, a favágó* című elbeszélés lehetett – vö.: Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. okt. 26. – OSZK Fond III/735/133.

felé,⁶¹⁵ amely vers kötetben egyébként nem jelent meg. Másnap, 19-én a Magyar Cobden Szövetség Értesítője című lap nevében Kerpel Jenő írt levelet Babitsnak,⁶¹⁶ amelyben a *Sziget és tengerben* megjelent *Free trade* című versét kérte le közlésre a költőtől.⁶¹⁷ December 26-án Gesztesy Gyula fogott tollat és kerete meg a költőt.⁶¹⁸ Levele szerint a Revue Mondiale című francia lap a modern magyar irodalmi törekvésekről készült összeállítást készíteni, és Gesztesy ehhez kérte a költő válaszát, részt venne-e egy ilyen felkérés teljesítésében (a költőtől nem maradt fenn adat az esetleges válaszádról⁶¹⁹). 31-én kelt levelében⁶²⁰ Klein arról tájékoztatta Babitsot, hogy az előző levelében a Münchner Neueste Nachrichtentől kért előleg nem érkezett meg, de egy laptól a Babitshoz írt leveléhez melléklelt (és visszakért) levelében a német lap a novella (a *György, a favágó*) megjelentetésére tett ígéretet.⁶²¹ (Levelében még megkérdezte, hogy nem írtak-e a magyar lapok a *Kentaurenschlachtról*, de Sárközi György ismertetését leszámítva nem született magyar írás Babits német nyelvű novelláskötetéről.) 1927. január 5-én Harsányi László a debreceni Egyetem című lapba kért Babitstól írást.⁶²² A költő a levél megírásakor már Budapesten volt, másnap, 6-án délután pedig Szekszárdra utazott. 8-án a losonci Y. M. C. A. nevében Gombos Ferenc hívta meg Babitsot a felvidéki városba egy előadás megtartására.⁶²³ 17-én ismét Stefan I. Klein írt levelet a költőnek,⁶²⁴ amelyhez egy a levél keltét megelőző napon megjelent novellafordítást melléklelt, valamint tájékoztatta Babitsot arról, hogy a „Münchner Neueste Nachrichten»-ban a novella még mindig meg nem jelent” (ez a korábbi leveleiben említett *György, a favágó* című elbeszélés volt). A költő nemcsak fordítóján keresztül kapott fölkerést ebben az időszakban, hanem közvetlenül is: Ernst Fritz Katz Frankfurt am Mainban 18-án kelt levelében⁶²⁵ egy önéletrajzot és egy írást kért a költőtől. Ugyanezen a napon kelt Budapesten az a levél, amelyben az Athenaeum kérte föl egy tizenkét Ady-verset tartalmazó, Baja Benedek által illusztrált album előszavának megírására.⁶²⁶

⁶¹⁵ A vers a Magyarország 1926. dec. 25.-i számában (19.) jelent meg.

⁶¹⁶ Magyar Cobden Szövetség Értesítője – Babitsnak – 1926. dec. 19. – OSZK Fond III/722/2.

⁶¹⁷ Babits Kerpel levelének írásakor már Újtátrafüreden volt, bár a feladó Budapestre címezte levelét, ettől függetlenül igenlő választ kaphatott, meg a *Free trade* a Magyar Cobden Szövetség Értesítője 1926. dec.-i számában (9.) megjelent. A vers egyébként először az *Az Est* 192. aug. 20-i számában (7.) jelent meg.

⁶¹⁸ Gesztesy Gyula – Babitsnak – 1926. dec. 26. – OSZK Fond III/511/1. – Gesztesy levele válasz Babits egy elkallódott levelére (Babits – Gesztesy Gyulának – 1926. dec. 16. előtt).

⁶¹⁹ Valamint arról sem, hogy jelent-e meg valami Babitstól a nevezett francia lapban.

⁶²⁰ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. dec. 31. – OSZK Fond III/735/135.

⁶²¹ Ami végül nem történt meg.

⁶²² Harsányi László – Babitsnak – 1927. jan. 5. – OSZK Fond III/551. – Az említett lapban nem jelent meg írás Babitstól.

⁶²³ A losonci Y. M. C. A. – Babitsnak – 1926. jan. 8. – OSZK Fond III/1902/52. – A korabeli lapok hírt adtak arról, hogy a költő Újtátrafüreden tartózkodott. – Ld.: J. S. [JAKOBOVITS Sándor], *Beszélgetés Babits Mihállyal és feleségével*, Prágai Magyar Hírlap 1927. jan. 1., 9. [Az interjú egyébként 1926. dec. 20-án készült a Palace Szanatóriumban, ahol BM a *Halálftiai* befejezésén dolgozott.] – Természetesen az előadásra nem került sor. A levélíró még annyit elárult magáról, hogy az első világháború alatt, nem sokkal Babits tanári pályájának lezárása előtt együtt tanított a költővel a tisztviselőtelepi gimnáziumban mint református hitoktató (valamint, hogy ő keresztelte Dienes Pál gyermekét).

⁶²⁴ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1927. jan 17. – OSZK Fond III/735/136. – A szóban forgó novellafordítás megjelenéséről a BMB nem tud.

⁶²⁵ Katz, Ernst Fritz – Babitsnak – 1927. jan. 18. – OSZK Fond III/1827/91. – Nincs adat arra vonatkozóan, hogy a levél feladója ki volt, minden bizonnyal a Klein leveleiben is nem egyszer emlegetett Frankfurter Zeitung egyik szerkesztője. Az sem tudható, hogy a kérést teljesítette-e Babits (a BMB nem nevez meg a jelzett időszakból német nyelvű Babits-publikációt).

⁶²⁶ Athenaeum – Babitsnak – 1926. jan. 18. – OSZK Fond III/1437/32. – Az album – benne Babits előszavával –

*

A *Halálfiái* iránt tehát nemcsak az Athenaeum kiadó munkatársaként dolgozó barát, Sárközi György érdeklődött, hanem az az 1919 óta a Majna parti Frankfurtban élő és dolgozó Stefan I. Klein is, aki több magyar íróval (főként Nagy Lajossal) tartott kapcsolatot, írásaikat rendszeresen fordította és igyekezett elintézni azok németországi közlését. Leveleiben nemcsak arról számolt be magyar partnereinek, hogy hol tart az aktuális fordítás munkájában, hanem arról is, mit és hogyan sikerült elintéznie a szerkesztőségekben és kiadókban a lefordított írások megjelenése érdekében, valamint elszámolt a kapott honoráriumokról (amelyeknek felét – a fordítás és ügyintézés honoráriumaként – megtartott). Emellett arra is volt ideje, hogy figyelemmel kísérje azt, ami az irodalomban Magyarországon zajlik: folyamatosan hivatkozott leveleiben a Nyugatra, a Munkára, az Együttre, a 100%-ra, a Pesti Hírlapra és az Estlapokra, azaz egyszerre akart tájékozódni az 1925-ig fennmaradási nehézségekkel küzdő Nyugattól, napilapokból és az akkor baloldalinak számító folyóiratokból (feltűnő, hogy a kormánypárti Napkeletre és bármelyik egyházhoz tartozó irodalmi folyóiratokról sohasem utal). Minden esetben az olvasottak alapján maga kezdeményezte egy-egy mű lefordítását, sőt új munkák írását.

Klein 1924 folyamán állt neki, hogy lefordítsa Babits *Kártyavár* című regényét. 1925 januárjában még azt remélte, hogy „hamarosan a *Kártyavár* fordítás is el készül.”⁶²⁷ A *Das Kartenhaus* címen éppen ebben az évben, 1925-ben a berlini J. M. Spaeth könyvkereskedő által alapított, „rövidéletű kiadói vállalkozás”⁶²⁸ gondozásában jelent meg – a levelezés alapján – decemberben. A német fordító egy magyar munka németre való átültetésével nem elégedett meg, arról is gondoskodni akart, hogy a megjelent könyvekről kritikák is szülessenek. Így Babitsnak 1925. november 18-án küldött üzenetében (melyben még úgy nyilatkozik a *Kártyavárról*, hogy az „e hó végén fog megjelenni”) kéri a költőt, írja meg, a kiadó mely magyar lapoknak küldjön recenziós példányt.⁶²⁹ Klein a német fogadtatásra is érzékeny volt, úgy gondolta, hogy különböző lapokban megjelenő kisebb írások fölkelthetik a figyelmet a frissen megjelent könyvekre. November 23-i levelében ezért arra kéri Babitsot, hogy az általa akkor olvasott *Új klasszicizmus felé* című esszét lefordíthassa, s ha az még decemberben meg tud jelenni, akkor az „biztosan jótékonyan befolyásolná a regény publikumsikerét”.⁶³⁰ (Ezt a Babits-esszét a levelezés szerint aztán több lapnál – Neue Literarische Welt, Münchner Neueste Nachrichten⁶³¹ – próbálta leközöltetni.) Egy 1925. december 24-én írott levél szerint a *Das Kartenhausra* a Frankfurter Zeitung csak „röviden ráutalt”, s „kimerítő kritika csak karácsony után” várható.⁶³² A regényről valóban született írás itthon és Németországban is: Schöpflin Aladár a Nyugat 1926. január 16-i, Joseph Roth pedig a (leveleiben Klein által gyakran emle-

1927 végén meg is jelent: *Vér és arany. Tizenkét Ady vers.*

⁶²⁷ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Badenweiler bei Müllheim, 1925. jan. 20. – OSZK Fond III/735/78. = „*Engem nem látott senki még.*” *Babits Olvasókönyv I.*, i. m., 503.

⁶²⁸ Salyámosy Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, i. m., 34.

⁶²⁹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 18. = OSZK Fond III/735/114.

⁶³⁰ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 23. = OSZK Fond III/735/115.

⁶³¹ Ld. Stefan I. Klein Babitsnak 1925. nov. 23-án, 25-én, 27-én, dec. 18-án, valamint 1926. jún. 29-én, aug. 30-án és okt. 26-án írt leveleit (OSZK Fond III/735/115., 116., 117., 121., 129., 130. és 133.).

⁶³² Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. dec. 24. = OSZK Fond III/735/122.

getett) Frankfurter Zeitung 1926. május 7-i számába írt egy ismertetést a német kiadásról.⁶³³ Nem lehetett kelendő a könyv Németországban, mert Klein későbbi leveleiben azt írja Babitsnak, hogy „általános jelenség” Németországban, hogy nem vásárolnak könyveket,⁶³⁴ később, nyáron pedig már arról számol be, hogy a könyvek (a *Das Kartenhaus* és az időközben, 1926 húsvétján megjelent német Babits-novelláskötet, a *Kentaurenschlacht*) „nagyon jó kritikákat kapnak”, s „egy sereget” mellékel belőlük.⁶³⁵

Jellemző Babits és Klein eltérő levelezési szokásaira, hogy utóbbi sokszor meg sem várta egy adott levelére a partnerétől érkező választ, ha valami újabb körülmény vagy ötlet merült föl nála, akkor azonnal papírt és tollat ragadott és levelet írt. Babits pedig (köz)ismerten rossz levélíró volt, többnyire késve küldött rövid válaszokat. Klein leveleinek sajátossága még, hogy (s ez gyors munkatempójának is velejárója lehetett) elküldött üzeneteiben csapong: egyik témát veti fel a másik után, egyet egy levélen beül akár többször is, úgyhogy amikor 1925. november 18-i levelében arra kéri Babitsot, hogy a recenziós példányok kiküldése érdekében küldjön címekeket neki, egyúttal az összeállítandó novelláskönyvről, a *Kentaurenschlacht*tról is ír néhány sort. Eszerint a kiadó kívánsága, hogy a kötetbe eddig beválogatott Babits-novellákat még egészítsék ki néhányval, s a szóba jöhető elbeszélések címét felsorolva kéri a költő véleményét a kötetben szereplő írások sorrendjével kapcsolatban. A könyv 15 Babits-novellát tartalmazna majd (végül 13 került a *Kentaurenschlacht* írásai közé). Klein még hozzáteszi, hogy a Spaeth hajlandó lenne Babits meséinek a kiadására is, csak meg szeretné várni a *Das Kartenhaus* és a novellaválogatás esetleges sikerét. A német fordító ebben a levelében szinte mellékesen említi meg, hogy a Spaeth korábban levélben kereste meg Babitsot azzal, hogy módja lenne a *Kártyavárat* megfilmesíteni, de erre a levelére nem jött válasz. A kiadó Klein útján megismétli a kérést, mivel „a filmnek nagy sikere lenne”, és „ez természetesen a könyvei sikerére is nagy befolyással lenne.”⁶³⁶ A megfilmesítés témája még egyszer bukkan föl kettejük levelezésében, 1925. november 27-én, amikor is Klein arról számol be, hogy ez ügyben újra írt a kiadónak, hogy az még egyszer keresse meg Babitsot és közölje vele a feltételeket. A dologból aztán nem lett semmi, hiszen se a levelekben, se másutt nincs nyoma egy, a *Kártyavárból* készült filmnek.

Mint látható, Stefan I. Klein szerteágazó figyelme 1925 októbere és 1927 januárja között közel harminc levélben sokféle témáról tájékoztatta a költőt, Babits éppen készülő regénye, a *Halálfiái* leközlésének ötletét is igen gyorsan közölte a költővel 1925. október 22-én írott le-

⁶³³ SCHÖPFLIN Aladár, *Das Kartenhaus. Babits Mihály regénye németül* = Nyugat 1926. jan. 16., 168-169., valamint Roth, Joseph, *Babits: Das Kartenhaus* = Frankfurter Zeitung 1926. máj. 7., 1.

⁶³⁴ Klein, Stefan i. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. ápr. 9. = OSZK Fond III/735/126.

⁶³⁵ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1916. jún. 20. = OSZK Fond III/735/128.

⁶³⁶ Eddigi tudomásunk szerint Babitsnak csak *A gólyakalifa* regényéből készült film – itthon, Magyarországon. A Mozi Világ című hetilap 1917. szeptember 23-i 38. számának mellékletében adott hírt a regényből készült filmről: „Corvin. Beregi Oszkár első idei filmszerepe A gólyakalifa. Megjelenik október hó 15-én.

A magyar filmgyártás eddig el nem képzelten hatalmas és tökéletes alkotása: Beregi Oszkár első idei filmje A GÓLYAKALIFA. Dráma öt felvonásban. Babits Mihály regényéből írták: Karinthy Frigyes és Korda Sándor. Rendezte: Korda Sándor. Főszereplők: Beregi Oszkár, Bánky Judit, Mészáros Alajos, Bartos Gyula.

A zseniális költőnek megejtően finom, abszolút művészi, kolosszális regénye A GÓLYAKALIFA. Káprázatos álomlátások, borongó hangulatok... egy átkozott ifjú lelki evolúciójának megrendítő tükré a film. Soha elérékenyítőbb, lebilincselőbb érdekességű, grandiózusabb szerep, mint BEREGIÉ.” – Idézi: BABITS Mihály, *A gólyakalifa*, s. a. r. ÉDER Zoltán, *Kártyavár*, s. a. r. a BABITS KUTATÓCSOPORT, Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, Budapest, 1997., 462-463.

velében (a *Kártyavár* német kiadása ekkor még ki sem jött a nyomdából).⁶³⁷ Klein a Frankfurter Zeitung című német újságra hivatkozik, amely érdeklődik a regény iránt. A német újság tárcaszerkesztője e beszámoló szerint a fordítás esetleges elkészültével négy-öt fejezetet kért Kleintől, aki előtt nem lehetett ismeretlen a szöveg, mert maga fűzi hozzá, hogy a *Halálfi* első fejezetét „már két év előtt lefordítottam” (ez valószínűleg az 1921 szeptembere és 1922 januárja között a Pesti Naplóban folytatásokban megjelent változat szövege lehetett). Babits Sárközi Györgynek írt, már idézett levelében kéri az Athenaeumnál dolgozó barátját, hogy szeretné, „ha azonnal szednék” az október elején elküldeni tervezett 250 oldalt, mert amint azt megkapja, azonnal küldi „a német fordítónak, aki nagyon sürgeti”.⁶³⁸ A *Halálfi* lefordítását tehát már korábban fölvetette Babitsnak Klein. Utóbbi november 6-án sürgeti a várt küldeményt, hogy a Frankfurter Zeitung tárcaszerkesztőjét tájékoztatni tudja.⁶³⁹ Babits válaszolt erre a levélre, mert november 18-án írt üzenetében Klein már az elküldött kéziratot köszöni meg. Több más téma között a német fordító megemlíti, hogy „a kiadót” (amely a *Das Kartenhaus* kiadója, a berlini Spaeth) érdeklí a *Halálfi*, és ha idejében megkapná a szövegét, akkor 1926 karácsonyára biztosan megjelentetné. Majd visszautal Babits egy korábbi, neki írt levelére, amelyben a költő azt írhatta, a *Halálfi* két önálló részből áll. Klein fölveti annak ötletét, hogy először jelenjen meg egy német lapban az első rész, majd később könyvalakban mind a kettő, és ennek kapcsán kérdezi meg, mekkora lesz körülbelül a regény terjedelme. Miután kitér arra, hogy Babits verseit nem tudja Németországban kiadatni (mert a megmutatott fordítások rosszak voltak), elmondja, hogy még aznap elolvassa a frissen megkapott szövegrészt, s a Frankfurter Zeitungban történő közlés érdekében jó lenne, ha a *Gyilkosság és szerelem* című fejezetet már meg tudná mutatni a szerkesztőségnek. Egyúttal érdeklődik, lehetséges-e egyáltalán külön közölni az első részt, majd egy, az elkövetkező időkben gyakran ismételt kérdést tesz föl: „Munkám beosztása szempontjából fontos lenne tudnom, hogy mikor lesz birtokomban a teljes regény?” (Munkatempójára – vagy inkább – ambíciójára jellemző, hogy a levelet azzal fejezi be, nemrég olvasta, hogy Babits az új líráról tart előadást, s ezzel kapcsolatban kérdezi a költőtől, hogy nem lehetne-e ezt az előadást leközölni.⁶⁴⁰) Klein e levél után 1927 januárjáig még 23 levelet írt a költőnek, de majdnem mindegyik ezzel a kérdéssel/kéréssel végződik.

Babits számára is fontos lehetett, hogy a németül megjelenő *Kártyavár* mellett új regényével is jelen lehessen német nyelvterületen, hiszen 1925. november 27-én, december 18-án Klein újabb részleteket köszön meg neki⁶⁴¹, aki 1926. január 18-án már a regény tizenkettedik és tizenharmadik fejezetének fordítását küldi el a költőnek, s e levélben érdeklődik a „mamusz” szó jelentése után.⁶⁴² Ezek után Klein csak márciusban írt üzenetében tudakozódik a regényről (és panaszkodik, hogy az ily lassú haladás a szöveg közlésének akadálya lesz)⁶⁴³,

⁶³⁷ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. okt. 22. = OSZK Fond III/735/111.

⁶³⁸ Babits – Sárközi Györgynek – Esztergom, 1922. szept. 22. = „Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv I.*, i. m., 513.

⁶³⁹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 6. = OSZK Fond III/735/113.

⁶⁴⁰ A Magyarországi 1925. nov. 12-i számában számolt be arról, hogy Babits 14-én a Lantos Rt. aukciós termében tart előadást „az új líráról”.

⁶⁴¹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1925. nov. 27. és dec. 18. – OSZK Fond III/735/117. valamint 121.

⁶⁴² Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. jan. 18. = OSZK Fond III/1602. (E levél érdekessége, hogy verzóján Babits írásával a *Halálfi* kézírata olvasható.)

⁶⁴³ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. márc. 20. = OSZK Fond III/735/124.

majd aztán május 2-án nyugtázza csak Babits újabb küldeményét (s abban azt, hogy az előző és az újabb részlet között 12 oldalnyi hiány mutatkozik).⁶⁴⁴ A nyár folyamán, június 20-án még megírja a költőnek, hogy a *Halálfi* szövegét „jó pénzen” el tudja helyezni egy újabb német kiadónál⁶⁴⁵, de egészen 1927 januárjáig már csak az ismételt felszólítások kapcsán kerül szóba közöttük a regény: a német fordító állandóan azt tudakolja Babitstól, hogy mikor kerül birtokába a teljes szöveg. Amint azonban a regény befejezésének eredetileg 1925 végére tervezett időpontja kitolódott, s ahogy Babits egyre beljebb ásta magát az alakuló mű szövevényébe, úgy maradtak el a *Halálfi* Klein részére küldött folytatásai, aki aztán 1926. december 17-én írt levelében azzal nyomatékosítja ismételt felszólítását Babitsnak, hogy „néhány hét múlva” befejezi Kosztolányi *Édes Annájának* fordítását, s ha január vagy február folyamán megkapná a regény végét, akkor már nem kezdene bele egy nagyobb munka átültetésébe.⁶⁴⁶ A *Halálfi* végül 1927 áprilisában jelent meg – magyarul. Babits az elkészült könyvet aztán elküldte német fordítójának, aki 1927. május 2-án kelt levelében köszönte meg a küldeményt, a regény elolvasása után jelzi: a fordítás folytatását tervezi, s kéri a költő ötletét arról, hogyan lehetne elegánsan megoldani regényben olvasható, a német olvasók számára ismeretlen magyar vonatkozások magyarozatát.⁶⁴⁷

Miközben a készülő regényről zajlik közöttük az egyoldalú diskurzus, addig egy sor más Babits-írás német földön történt megjelenéséről ad hírt a levelezés. Arról már esett szó, hogy a *Das Kartenhaus* sajtó alá kerülésének idején (1925 őszén-telén) már a *Kentaurenschlacht* című novellagyűjtemény összeállításán is fáradozott Klein (mely 1926 húsvétján jelent meg Németországban), valamint arról is, hogy Babits verseit is megpróbálta kiadatni, s ennek akadálya a rossz fordítás volt (az azonban nem derül ki a levelekből, hogy ki készítette az elutasító választ kiváltó fordításszövegeket⁶⁴⁸). Az *Új klasszicizmus felé* című Babits-esszé lefordítását és közlésének elmaradását is érintettük már.

Nem sokkal a *Kentaurenschlacht* megjelenése után, 1926. május 2-án Klein arról tájékoztatta a költőt, hogy kilátás van egy újabb, ám a már megjelentnél kisebb terjedelmű novellaskötet kiadására egy frankfurti kiadónál, az Iris Verlag-nál.⁶⁴⁹ Korábban a német fordító három mesét küldött el annak, s azt a választ kapta, hogy a három meséből a „Johnny” (a *Dzsonni, a tengerész* című novella) tetszik nekik, a többi nem. De ha kiegészíti ezt az írást több más nála lévő szöveggel, akkor „egy körülbelül 100 oldalas kis könyvet” meg tudna jelentetni, Klein ezért még további hat Babits-elbeszélést tett az írás mellé⁶⁵⁰, a gyűjteménynek pedig munkacímül a „Schatten” szót választotta. A kiadásból végül nem lett semmi, mert az Iris Verlag gazdasági okokból elállt a kötet kiadásától.

Rövidebb írásokat viszont el tudott helyezni – annak ellenére, hogy (amint maga is beszámol róla 1926. október 26-i levelében) – ekkoriban „fordításellenes bojkott” bontakozott ki a német lapoknál.⁶⁵¹ 1925. november 23-án például még azt írja Babitsnak, hogy a Münchner

⁶⁴⁴ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. máj. 2. = OSZK Fond III/735/127.

⁶⁴⁵ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. jún. 20. = OSZK Fond III/735/128.

⁶⁴⁶ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. dec. 17. = OSZK Fond III/735/134.

⁶⁴⁷ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1927. máj. 2. = „*Engem nem látott senki még.*” Babits *Olvasókönyv II.*, i. m., 88-89.

⁶⁴⁸ A verseket két levelében említi meg Klein: 1925. november 18-án és 27-én – OSZK Fond III/735/114. és 117.

⁶⁴⁹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1926. máj. 2. – OSZK Fond III/735/127.

⁶⁵⁰ Az *A torony árnyéka*, a *Drága élet*, a *György*, a *favágó*, a *Dzsonni*, a *tengerész*, a *Szerelem* és a *Mese a Dekameronból* címűekkel.

⁶⁵¹ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. okt. 26. – OSZK Fond III/735/133.

Neueste Nachrichten hozta *A torony árnyéka* című Babits-novellát⁶⁵², 1926. január 17-én pedig mellékeli az akkor megjelent elbeszélésfordítást.⁶⁵³ Klein augusztus 30-án arra kéri Babitsot, hogy lefordíthassa a *Szimfónia az írógép előtt* című írását, mely Az Est augusztus 20-i számában jelent meg⁶⁵⁴, szeptember 7-én már arról értesíti, hogy a fordítás megjelent a Frankfurter Zeitungnál⁶⁵⁵ (éppen aznap közölte a német lap), szeptember 11-én pedig a kapott honorárium felét mellékeli üzenetében, amelyben azt is leírja, hogyan rontotta el a fordítás szövegét az újság szedője és korrektora.⁶⁵⁶ Mindezek mellett még előfordul olyan írás, melyeket cím nélkül említett leveleiben Klein, és amelyek megjelentek – szintén nem nevesített – német lapokban.⁶⁵⁷

⁶⁵² Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1925. nov. 23. – OSZK Fond III/735/115. – A *Babits Mihály Bibliográfia* (összeállította STAUDER Mária és VARGA Katalin, Bp., 1998.) adatai között nem szerepel ez a publikáció, *A torony árnyéka* – e levél szerint – 1925. nov. 22-én jelent meg a Münchner Neueste Nachrichten-ben.

⁶⁵³ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. jan. 17. – OSZK Fond III/735/123. – Az *Úzd ki vasvillával* című novelláról van szó, ami 1926. jan. 1-jén jelent meg *Der Bauer und der Mönch* címmel a Frankfurter Zeitungban, a *Kentaurenschlacht* című kötetben pedig *Naturam expellas furca* címmel.

⁶⁵⁴ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. aug. 30. – OSZK Fond III/735/130.

⁶⁵⁵ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. szept. 7. – OSZK Fond III/735/131.

⁶⁵⁶ Klein, Stefan I. – Babitsnak – 1926. szept. 11. – OSZK Fond III/735/132.

⁶⁵⁷ Klein 1927. jan. 17-én Babitsnak küldött levelében például azt írja, hogy „mellékelve küldök egy tegnap megjelent novellafordítást”. = Klein, Stefan I. – Babitsnak – Frankfurt am Main, 1927. jan. 17. – OSZK Fond III/735/136.

A NYUGAT MÁSODIK NEMZEDÉKÉNEK FELLÉPÉSE

Az irodalmi életbe 1920 után bekapcsolódók közül azokat, akik a Nyugathoz és Babits-hoz fordultak segítségért, a Nyugat második nemzedékének szokás nevezni. E csoport belső körébe tartozott az 1896-ban született Erdélyi József, az 1899-es Sárközi György és az 1900-as születésű Szabó Lőrinc. Ez a belső kör egészült ki az 1920-as évek végén Illyés Gyulával, aki 1933 után, amikortól Babits egyedül szerkesztette a Nyugatot, a költő legfőbb támasza lett, az 1930-as évek második felében csak az általa jónak ítélt kéziratokat adta át Babitsnak, így a folyóirat „szerkesztője” lett. A külső körbe tartoztak a földrajzilag távolabb eső, ezért Babitscsal kevésbé szoros személyes kapcsolatot ápoló szerzők: Reményik Sándor (1890-1941), az 1916-tól nagy szünetekkel a Nyugatban jelentkező Bartalis János (1893-1976), Babits egykori gimnáziumi tanítványa, az 1894-ben született Komjáthy Aladár. Közülük – az 1927-ig terjedő időszakban – az első három nevet kell a Nyugat második nemzedékéből megemlíteni – és kiemelni: Szabó Lőrincét, Sárközi Györgyét és Erdélyi Józsefét. Három gyökeresen különböző karakterét. Babits a Nyugat meghatározó személyiségeként mindig is figyelemmel követte azokat az irodalmi törekvéseket, amelyek az ő generációjának föllépte után jelentek meg a magyar irodalmi életben. Így volt ez akkor is, amikor Kassák és köre megjelenésével az avantgárd irányzatai színesítették a korabeli magyar irodalmat.

A második nemzedék az első világháború és az összeomlás idején eszmélkedett, és ez alapvetően meghatározta a világhoz és az irodalomhoz való viszonyukat. A Nyugat ekkorra már megküzdötte a maga harcait, megszerezte magának a helyet a magyar irodalom területén, s jóllehet hivatalos irányból mindig gyanakvás, ellenszenv mutatkozott teljesítménye megítélésében, mégis tekintélyt tudott szerezni a maga tisztán (modern) magyar irodalmi törekvéseinek. (Annak ellenére így maradt ez, hogy „hivatalos”, – nevezzük kissé leegyszerűsítően: – konzervatív művészeti-irodalmi körök, sőt, talán a politika is, ezt az irányt nevezték meg mint az 1918-1919-es politikai változások, az októberi forradalom, az összeomlás és az azt követő országvesztés szellemi előkészítőjének. A húszas évek derekán-végén fölbukkanó „kettészakadt irodalom”-vita, valamint az újrainduló „Ady-pör” gyökerei éppen ebben a meggyőződésbe nyúlnak vissza – s talán a később, a harmincas években kezdetét vevő népi-urbánus ellentét magjai is itt vetődtek el.) Szabó Lőrinc, Sárközi György és Erdélyi József generációja (hogy a kiemelt nevekkal jelöljük a két világháború között pályáját megkezdő nemzedéket) fiatal, még nem egészen felnőtt korban szerzett tapasztalatot a világháborút követő „értékek újraértékelésének”. Az összezsugorodott ország életviszonyait és perspektíváit tekintve egészen különbözött attól a magyar világtól, amelyben Babits nemzedékének kellett föllépniük. A mindennapi élet nehezebbé vált körülményein túl ennek a helyzetnek irodalmi vonatkozásai is voltak. Ez a generáció egyrészt már ismerte és magáévá tette a Nyugat megvívott harcait, a modern magyar irodalom megvalósításának eredményeit, a megújított magyar irodalmi nyelv sajátosságait. Másrészt – talán azért, mert képviselőinek fiatalkori érdeklődésük következtében a Nyugat képviselte irodalmi eszmény meghatározó élmény volt számukra – nem volt vonzó számukra az avantgárd nyújtotta kifejezési lehetőségek radikalizmusa (amelyek amúgy is a megszilárdulás, „stíluseszmény” kialakulásának jegyeit mutatták). A két pólus meghatározta pozícióban kellett megtalálni hangjukat, megkeresni azt az utat, amelyet be kellett járniuk. Ez egyrészt – mivel kötődésük a Nyugat felé erősebb volt, mint a másik irányban – összekülön-

bözést, szakítást jelentett az őket megelőző generációval (illetve annak Ady halála után vezető személyiségeivel, Babitscsal), másrészt a saját hang megkeresésével járó próbálkozásokat, küzdelmeket. (Mindkettő egyébként végül a megbékélés megtörténtével jellemezhető). A szakítást és a föllépést nyilvánvalóbbá tevő nézeteltérés az 1924-ben lezajlott „Fiatalkor”-vitában jelentkezett, a nemzedék saját hangját megformáló, mégis a Nyugat tekintélyét elismerő együttes föllépés pedig az 1932-es *Új anthológia* megjelenése volt, amelyhez éppen Babits írta az előszót (a versgyűjtemény szerkesztésében pedig aktív szerepet játszott Sárközi György). A kezdő- és végpont összefüggéseit azonban talán jobban megvilágítja az, hogyan alakult a három kiemelt fiatal szerző, Szabó Lőrinc, Sárközi György és Erdélyi József pályakezdése – Babitshoz fűződő személyes viszonyuk tekintetében.

Szabó Lőrinc

Az 1900-ban Miskolcon született, de középiskolás éveit Debrecenben töltő Szabó Lőrinc gimnazistaként ismerkedett meg Ady és Babits nevével, az önképzőkörben éppen későbbi mesteréről tartott előadást, sőt már ekkor elküldte hozzá – egyelőre ismeretlenül – Baudelaire-fordítását, az *Őszi éneket*.⁶⁵⁸ A fővárosba Szabó Lőrinc 1918 őszén került, miután a hadiértséget letéve és a katonaságot megjárva a Műegyetemre ment, ahonnan Babits miatt a bölcsészkarra iratkozott át.⁶⁵⁹ Az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-német-latin szakos hallgatója 1918 novemberében kereste föl először későbbi mesterét a Nyugat szerkesztőségében, aki szinte azonnal barátságába fogadja az ifjú pályatársat. Babits 1919. április 8-án kezdte meg előadásait az egyetemen, ahol Szabó Lőrinc afféle „tanársegédi” feladatokat látott el mellette, a nagy érdeklődést kiváltott Ady-szeminárium szervezésében vállalva jelentős szerepet.⁶⁶⁰ A Budapestre került ifjú költő először házitanítói minőségben kapott „állást” és ellátást annál a Graf Ferenc nevű osztrák állampolgárságú bornagykereskedőnél, akitől Babitsnál is fennmaradt levél – az általunk vizsgált időszakból.⁶⁶¹ A házitanítószkodás után nehezebb körülmények közé került ifjú költő, akit a később mesterévé váló idősebb pályatársa, Babits hamar a bizalmába fogadott, 1921. július 2-ától beköltözhetett lakótársnak Babits Reviczky utcai lakásába. Az első világháborút követő összeomlás, a tanácsköztársaság bukása után ugyanis Szabó Lőrinc már nem élhetett a Podmaniczky utcai Graf-lakás kényelmével (arról nem is beszélve, hogy e körülményt az is súlyosbította, hogy Szabó Lőrinc éppen az egyik Dienesnek, Lászlónak – aki tanácsköztársaság Könyvtárügyi Hivatalának vezetője volt – a révén tudott ott titkári álláshoz jutni, amely álláshelyet egészen a proletárdiktatúra 1919 augusztusi bukásáig betöltött⁶⁶²). De már hamarabb, 1918 novemberében fölkereste az ifjú pályatárs a Mikszáth tér szomszédságában lévő lakásán Babitsot. A későbbi tanítvány – amel-

⁶⁵⁸ Lásd erről: KABDEBÓ Lóránt, *Szabó Lőrinc*, Bp., Gondolat K., 1985., 16. – A Baudelaire-fordításról: KABDEBÓ Lóránt, *Szabó Lőrinc lázadó évtizede*, Bp., Szépirodalmi Kk., 1970., 24.

⁶⁵⁹ *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 449.

⁶⁶⁰ Arról itt most csak említés essék, hogy Szabó Lőrinc Debrecenben a Babits életében is fontos szerepet játszott Dienes-családdal is kapcsolatba kerül – lásd erről: KABDEBÓ, *Szabó Lőrinc*, i. m., 16.

⁶⁶¹ „A részemre szívesen megküldött könyvért hálás köszönetet mondok. Egyben a közeledő újév alkalmából úgy Nagyságodnak, mint neje Önagyságának jó kívánataimat tolmácsolva vagyok szívélyes üdvözléssel kész híve.” – Graf Ferenc – Babitsnak – Budapest, 1925. dec. 28. – OSZK Fond III/1827/65/a. – Graf minden valószínűség szerint az 1925 őszén megjelent *Sziget és tengert* köszönte meg Babitsnak.

⁶⁶² Lásd erről: KABDEBÓ, *Szabó Lőrinc*, i. m., 21.

lett, hogy oldotta az emberek között többnyire feszengve, nehézkesen mozgó mesterének magányát – Stefan George költészetével ismertette meg Babitsot, aki pedig Szabó Lőrincet az angol irodalom tanulmányozásába vezette be. Az ifjú Szabó Lőrincet Babits vitte el a Centrál kávéház Nyugat-asztalához, ahol megismerkedett a modern magyar irodalmi élet jeleivel. (Megjegyzendő itt, hogy ennek a barátsággá alakuló „tanár-diák”-viszonynak megvolt Babits életében az előzménye: a költő ugyanilyen közvetlen baráti viszonyra váló atyai figyelemmel viseltetett újpesti diákjára, Komjáthy Aladár iránt, aki – bár nem fentebb kiemelték nivóján – szintúgy a második nemzedékhez sorolható.) Babits és tanítványa kapcsolata ellentétektől nem mentes, mégis termékeny műhelymunkában jelentkezett. „Valójában két ellentétes egyéniség ellentétes nosztalgiája találkozott egymással. Babits Szabó Lőrincben az életre készülő kamaszt kereste, aki mellett gátlásait fel tudja oldani úgy, hogy az nem neveti ki fölényesen félszegségét. Szabó Lőrinc a lázadó kamasz világának megzabolázását, a higgadt, érett formát, magatartást akarta eltanulni. Kétségtelenül beteljesítik egymás számára a vágyképet is. Babits zárkózottsága felenged, és épp ez a barátság lesz az, amelyik segít leoldani a félszegségből köré záródó magányt, és összehozza Babitsot későbbi feleségével, a költői néven Török Sophieként ismert Tanner Ilonkával. Szabó Lőrinc pedig kijárja Babits költői és emberi iskoláját, megbirkózik a legnehezebb fordítói feladatokkal (Shakespeare-szonettek, Baudelaire). De felerősödik egyéniségüknek az az oldala is – épp egymás hatására –, amelytől egymás segítségével akartak megszabadulni. Babits izgatottsága, szélsőségei áttevődnek a kamasz lázas világába, a georgei-platóni harmóniát felszaggatják »állati« kitérések, a természet érzéki birtokbavétele, az egész világ erotizált szemlélete.”⁶⁶³

A tanácsköztársaság bukása után Babits helyzete is megváltozott. A Nyugatnak, amelynek szerkesztésébe Babits 1917-től kapcsolódott be,⁶⁶⁴ 1919. január 1-jére lényegében „[...] tényleges és kizárólagos szerkesztője lett [...]”⁶⁶⁵ 1919. július 6-án papírhiányra hivatkozva beszüntették a lap megjelenését, amely aztán csak ez év novemberében indul újra⁶⁶⁶ (a 16-án megjelent számban olvasható a Babits sorsára később nagy hatást gyakorló *Magyar költő kilencszáztizenkilencben* című esszéje). Babits ekkorra a Nyugat szerkesztésébe, annak felfüggesztése idején pedig az alkotásba vonult vissza, s nem vállalt közösséget a fölépülő új politikai rendszer mellett kiálló irodalmi szervezetekben sem. Emiatt lényegében 1922-ig támadások keresztüzében élt, hiszen minden „[...] amit 1914 végétől, különösen pedig 1918 közepétől 1919 júniusáig írt és tett, a »keresztény magyar és úri érzés« elárulásának számított, amint azt egy névtelen levél írója megfogalmazta.”⁶⁶⁷ Mindezek (valamint a Szabó Dezső ügyvezető elnöksége mellett megalakult Magyar Írók Szövetségével fennállt összeütközés) ellenére maga indítványozta a Magyar Írók Szövetsége titkári pozíciójának az állástalanná váló Szabó Lőrincsel való betöltését Szabó Dezsőnél.⁶⁶⁸

⁶⁶³ KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc ...*, i. m., 42.

⁶⁶⁴ SZILÁGYI Judit, *A Nyugat geometriája. Szerkesztők és szerkesztetek = Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, szerkesztőbiz. ANGYALOSI Gergely, E. CSORBA Csilla, KULCSÁR SZABÓ Ernő, TVERDOTA György, a szövegeket gond. SÁRKÖZI Éva, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009., 31.

⁶⁶⁵ *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 455.

⁶⁶⁶ SIPOS Lajos, *A Nyugat és a „forradalmak” kora = Nyugat népe...*, i. m., 284.

⁶⁶⁷ SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 55.

⁶⁶⁸ „Kedves Barátom!

Nem tudom, járt-e már nálad ma Komjáthy Aladár, s azt sem tudom, elfogadta-e az írói szövetség titkárának szerepét? Ha elfogadta, akkor ez a levelem minden további nélkül tárgytalan. Ha azonban ő nem fogadhatta volna el, (amit legutóbbi beszélgetésünkéből valószínűbbnek tartok): azon esetre küldenék neked egy másik fia-

A Babitscsal való együttlakás, a kölcsönös figyelem és érdeklődés a másik iránt (Babits szempontjából mindenképpen) szokatlanul nyílt és közvetlen baráti viszonynak lett az alapja. Babits 1920 őszén több alkalommal beszélt ifjú pályatársának saját gyermekkori élményeiről, családjáról. A költő szavait Szabó Lőrinc gyorsírással jegyezte le. E vallomásszerű önéletrajzi megnyilatkozásokban szinte minden olyan szereplő, esemény és fordulat fölbukkan, amelyeket később Babits fölhasznált a *Halálfiái* című regényének írásához (ne feledjük, hogy nem sokkal e beszélgetések után, 1921 elején kezdte el írni nagyregényét!) – a teljesség igénye nélkül: Zsón, a kutya, nagyanyja, Kelemenné Rácz Innocencia, a papi rokonok, a szekszárdi (a regényben: gádorosi) ház és kert, apjához és anyjához fűződő viszonya, a pécsi (sóti) emlékek, a flóberpuska, az ezredéves kiállítás képei stb.⁶⁶⁹

1920-ban jelent meg Szabó Lőrincnek az első verse a Nyugatban. Ugyanebben az évben került a könyvpiacra Babits negyedik verseskötete, a *Nyugtalanság völgye*. E könyvben olvashatók azok a Babits-költemények, amelyek az első világháború és az azt követő összeomlás hatására születtek. A versek látszólagos formanélkülisége, a szabadvers irányába történt elmozdulása meglepte a korabeli kritikát, amely formaművésznek állította be Babitsot. A *Nyugtalanság völgyéről* Szabó Lőrinc írt kritikát a Nyugatba.⁶⁷⁰

Indításként írásában Szabó Lőrinc hamar leszögezte, az a tény, hogy a kritika formaművésznek skatulyázta be Babitsot, voltaképpen lezárta a további értékelés lehetséges útjait. „A

talembert, egy nagyon megbízható és derék keresztény fiút. G. Szabó Lőrinc bölcsészhallgatót, akit én régebről ismerek. Vele kétségkívül jót tennél, ha alkalmaznád; s azt hiszem te se bánnád meg, mert derék és buzgó alkalmazottat nyernél benne.

Én Szabó Lőrincet (mellékesen legyen mondva) igen tehetséges fiatal költőnek és műfordítónak ismerem; s minthogy szerkesztő koromtól fogva gyakran érintkeztem vele, más oldaláról is volt ismerni és becsülni alkalmam.

Ha tehát még nincs embered, gondoldj rá.

Szívből üdvözöl

igaz híved

Babits Mihály

Nagyságos Szabó Dezsó urnak, H.

Eszterházy-u. 30. – Babits – Szabó Dezsőnek – Budapest, 1919. aug. 19. = *Babits Mihály levelezése 1918-1919*, i. m., 419-420. – Ebből az időből, és ebben az ügyben maradt fenn Szabó Lőrinc első levele Babitshoz, amely 1919. szeptember 15-én kelt. A levél beazonosításáról Tompa Zsófia írt tanulmányt – lásd: TOMPA Zsófia, *Búvópatak vize csillan. Szabó Lőrinc ez idáig rejtőzködő (első fennmaradt) levele Babits Mihályhoz*, Irodalomismeret 2011/4, 101-113.

⁶⁶⁹ Lásd erről: SZABÓ Lőrinc, *Babits gyermekkori emlékei* = SZABÓ Lőrinc, *Naplók, levelek, cikkek*, vál., s. a. r., a bev.-t és a jegyz.-ket írta KABDEBŐ Lóránt, Szépirodalmi Kk., 1974., 28-48. – Évtizedekkel később, már Babits halála után erre az időre visszaemlékezve azt jegyzi meg Szabó Lőrinc: „Nevezetes emléke ezeknek az időknek és közléseknek az a – sajnos – túl rövid feljegyzéssorozat, amit legkorábbi gyermekkóról, talán úgy 10-11 éves koráig nekem diktált valamelyik étteremben, ahol rendszeresen vacsoráztunk (József körüti Bandl). Én gyorsírással jegyeztem az emlékezéseit, mialatt ő sörözött és szivarozott, és azt hittük, hogy végtelen hosszú idő áll rendelkezésre, és ezért csakhamar elhanyagoltuk a feljegyzéseket. (*De most tudom, hogy kevés már az idő, ezért sietek diktálni!*) [...] De így is rendkívül izgalmasak és őszinték. Később ezt az anyagot, életének ezt a korát, beledolgozta *Halálfiái* című regényébe. Ezt a gyorsírási anyagot különben 1944 legvégén, mielőtt a katonaság átmenetileg Nyugat-Magyarországra vitt, mint legbecsültebb emlékemet gépbe diktáltam a feleségemnek három példányban, és az egyik példányt 1945-ben I. Gy. [Illyés Gyula – Cs. D.] barátom kezébe adtam. A második példányt nem tudom hol keresni. A harmadik most is a lakásomon, a birtokomban van.” = SZABÓ Lőrinc, *Bizalmas adatok és megjegyzések*, B. M. = SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, szövegmond. LENGYEL TÓTH Krisztina, jegyz.-k KISS Katalin és LENGYEL TÓTH Krisztina, versmut. KISS Katalin, névmut. JÁVORKA Gabriella, Osiris K., Budapest, 2001., 321.

⁶⁷⁰ SZABÓ Lőrinc, „*Nyugtalanság völgye*” (*Babits Mihály legújabb versei. Táltos, 1920.*), Nyugat, 1921. jan. 1. 1. sz. 47-51.; kötetben: SZABÓ Lőrinc, *A költészet dicsérete. Válogatott cikkek, tanulmányok*, Szépirodalmi Kk., Bp., 1967., 233-241.

kritika szeret skatulyázni és nem veszi szívesen, ha a jövőben nem az ő jóslata teljesül.”⁶⁷¹ Meglátása szerint a megszokottól eltérő hangot csak „excursió”-nak, eltévelyedésnek fogták föl, s a régi formákhoz, hanghoz való visszatérést elvárják a költőtől. Szabó Lőrinc három okot sorolt föl cikkében ennek okaként. Az első egy „speciális” ok: Babits nem akar semmilyen formában művének hírverést csapni, inkább „csak műveit beszélteti maga helyett”. A másik két ok (melyeket Szabó általánosnak és komolynak jelölt meg a speciálishoz képest) közül az egyik, hogy a forma kapcsán hamis szemszögből tekintenek Babits új verseire. A tanítvány-recenzens szerint Magyarországon kevesek tudják igazán, miről van szó akkor, ha szóba kerül a forma kérdése. „Tulajdonképpen kerülni kellene ezt a kifejezést, mert se tisztán formai, se tisztán formanélküli vers nincs. Tisztán formai vers metrumra szedett, értelmetlen szótagokat: néma verset jelentene. A cél nem a forma. A cél a lélek kifejezése, a zene. De ez egyértelmű a legtökéletesebb formával.”

A másik általános okként Babits új verseinek félreértelmezésében tulajdonképpen irodalompedagógiai: az olvasók kényelmessége, akik nem veszik a fáradságot arra, hogy a maguk számára értelmezzék az olvasottakat. „Az embereket meg kellene tanítani verset olvasni.” A modern irodalom nem létezhet újszerűség nélkül, s ha ez elől a befogadók elzárkóznak, akkor – és itt Szabó Lőrinc a szerzők felé is megfogalmaz némi iróniával egy értékelő megjegyzést – joguk „lesz aztán forradalmár-költőknek megvetni az olvasó tömeget”. A szöveg e bekezdésében a Babits műhelyében élő fiatal Szabó Lőrinc már elméleti irányát is fölfesti a modern alkotók, olvasóközönségük és a megalkotott (megalkotandó) művek kapcsolatában,⁶⁷² végső soron a magyar irodalom fejlődési lehetőségeit érintve: „A fejlődési irány a cél felé hajlásának közvetlen oka az, hogy a magyar nyelv megérett a prózai verselésre.”

A következőkben általánosan szólva Babitsról, hangot adott annak a meglátásának (és az Babits és a második generáció későbbiekben alakuló kapcsolatának fényében figyelemreméltó), hogy milyen következménnyel jár(hat) a babitsi költészet. „Babits megteremtette az új költői nyelvet. Ez az érdem már múltja érdeme, bár eredménye a jelené, mert mindenütt megérezik hatása. (Meggyőződése, hogy a Babits-hatás a magyar irodalmat mélyebben és tartósabban fogja érinteni, mint az Adyé.) Új kötete azonban már a jövőnek szól, talán nem is a mai, hanem a következő generáció fiataljainak.”

Ez a fiatalabb generációt érintő megjegyzés mintha átkötne Szabó Lőrincnek a *Nyugtalan-ság völgyéről* írott kritikájának befejező részéhez. Ehelyütt még nem az elkövetkezendő szakítást nyomai fedezhetők fel, csupán az, a fiatal pályatárs érzékeli – a később, a Fialalok-vitában Babits által meg is fogalmazott – tapasztalati, élménybeli háttérrel, amely alapja lesz majd a szakításnak, de itt még az első generáció egy képviselőjének hangján szólal meg: „Sem a mai kor, sem a mai egyén nem elég nyugodtak ahhoz, hogy művészetük nyugodt szemlélődés maradjon. Parnassien művészetet csak harmonikus lelkek teremthetnek. Babits új kötete; az elveszett harmónia vagy annak siratása. Az élet külső harmóniájával együtt lelki harmóniáját is a háború ölte meg, e kettős fájdalom átnő viharrá csöndes harmatú hangja, mikor a Legna-

⁶⁷¹ SZABÓ Lőrinc, *A költészet dicsérete*, i. m., 233.

⁶⁷² Az irodalomtörténész Horváth János 1922-ben a Minervában megjelent *Magyar irodalomismeret* című tanulmányában így határozza meg az irodalom alapviszonyát: „Hogy irodalom bárhol és bármikor létrejöheszen, ahhoz kellett valaki, aki megírjon valamit, s kellett valaki, aki azt el is olvassa. Író, írott mű és olvasó kellett hozzá. Író, és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével: ennél elvontabb, szélesebb s egyszersmind igazabb alapra aligha lehet visszavezetni az irodalom állandó lényegét ” (= HORVÁTH János, *Tanulmányok I.*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997., 20.)

gyobb Rombolóval, a Háborúval száll szembe. E ponton éri el művészete azt a nagy emberi magasságot, mely a költészetet próféciává emeli. Természetes, hogy az utóbbi nyugtalan években nem születhettek benne olyan versek, mint azelőtt. Találóból cím alig volt verskötetnek, mint ez: *Nyugtalanság Völgye*.⁶⁷³

*

1921 szeptemberében Szabó Lőrinc elköltözött Babitsék Reviczky utcai lakásából (a költő és Tanner Ilona, a későbbi Török Sophie január 15-i polgári esküvőjének két tanúja Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár volt). A mester és tanítványa közötti kapcsolat meglazulásához hozzájárulhatott Szabó Lőrinc és Tanner Ilona az előző személynek az utóbbival éppen Babitsnál történt lakhatása idején lezajlott viszonya.⁶⁷⁴ 1921. augusztus 1-jétől Szabó Lőrinc álláshoz jutott: Az Est munkatársa lett. „Szabó Lőrinc feladata egy ideig a telefonhírek lejegyzése volt, de nemsokára olvasószerkesztői feladatot kapott *Az Est*-nél, és attól kezdve nem egy cikk címe őrzi névtelenül Szabó Lőrinc ötletességét.”⁶⁷⁵ Egészen 1926. július 1-jéig dolgozott ennél a lapnál, amelynek irodalmi rovatát 1923 tavaszától kezdte el szervezni Mikes Lajos, akit még a Centrál kávéházban ismert meg Szabó Lőrinc. Az 1920-as évek elején több közös munkája volt Babitscsal. 1921-ben részt vett Babits erotikus versfordítás-antológiájának fordításában, majd Babitscsal és Tóth Árpáddal együtt lefordította Baudelaire *Romlás virágai* című kötetét. 1922-ben jelent meg első verseskötete, a *Föld, Erdő, Isten*, 1923-ban *Kalibán!* címmel pedig a második.

Az újságírói munkájával együtt járó hajsza, a családalapítás és az ezzel járó felelősségvállalás (az 1921 januárjában, éppen Babits házasságának alkalmából a Víg Agglegény nevű kocsmában megtartott baráti rendezvényen megismert Mikes Klárát, Mikes Lajos lányát ugyanennek az évnek szilveszterén vette feleségül Szabó Lőrinc) eltávolították egymástól a két pályatársat. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Szabó Lőrincnek Osvát Ernővel való kapcsolata kezdettől fogva feszült volt, és ez 1923-ban a Nyugattal való szakításhoz vezetett. (A folyóirattal való kapcsolata lezárásának folyamatát az az eset tetőzte be, amikor a Nyugat 1923. június 16-i számában az Osvát Ernőt köszöntő költeményét a szerkesztő átjavította.⁶⁷⁶) 1925 végén 1926-os évszámmal jelent meg harmadik kötete Szabó Lőrincnek, a *Fény, fény, fény* című, 1926 karácsonyán pedig a negyedik, *A Sátán Műremekei*, valamint *Verlaine válogatott versei* című fordításgyűjteménye. A megjelent verseskönyvek első példányait – Szabó Lőrinc visszaemlékezése szerint⁶⁷⁷ – maga a vele időközben megbékélő Babits hozta el neki,

⁶⁷³ SZABÓ Lőrinc, *A költészet dicsérete*, i. m., 236. – Az írás utolsó sorai még tovább mutatnak: a mába, ha lehetünk oly szerénytelenek, hogy magunkra (is) vonatkoztassuk az ifjú Szabó Lőrinc szavait: „Későbbi korokban, ha majd Babits belső fejlődése és külső élettörténete a legapróbb részletekig hozzáférhető lesz, megdöbbentő bizonyossággal látja majd az utókor, hogy ezek az emberi gyöngöseség versei. Ez a lelki metamorfózis, testi okokra, anyagi tényekre vezethető vissza: lírája akaratának gyengülésével és erősödő idegbajával fokozatosan változott át. Hajlama mindenestre korábban is megvolt e változásra: legszigorúbban klasszikus második kötetének idejéből ismernek barátai egy kiadatlan verset, mely valósággal kulcsa régi formától való elfordulásának.” – Uo.

⁶⁷⁴ Szabó Lőrinc és Török Sophie máshogyan is emlékezett vissza erre a viszonyra. Kapcsolatuk alakulásáról lásd: SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, i. m., 57-61.

⁶⁷⁵ KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc lázadó évtizede*, i. m., 177.

⁶⁷⁶ KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc „pere”*, Argumentum, 2006., 29.

⁶⁷⁷ „Itt eszembe jut, hogy 26-ban a Tátrában voltunk egy időben, oda ő hozta fel utánam *A Sátán Műremekeit* és

amikor ő 1926. december 10-étől 23-áig Újtátrafüreden tartózkodott.

Babits a Nyugatba írt *Könyvről könyvre* című sorozatában 1923. március 1-jén *Egy új költő* címmel Szabó Lőrinc első kötetéről, a *Föld, Erdő, Isten* címűről.⁶⁷⁸ Az írásban egyúttal arról a generációról is szót ejtett, amely az első világháborút követően került a magyar irodalomba. „Talán igaz, hogy a költők csoportokban jönnek, mint a madarak, s mint Arany után, úgy Ady után is csöndnek kell lenni, míg majd az új csapat fölveri a magyar Parnasszust. Talán *a priori* hiábavaló évente várni az új tehetséget – s kivált ezekben az években, mikor a Cél hámba fogta az ifjak lelkét, a szabadságot mumusnak festik elébük, s kultúránk tornyát inkább azért mutogatják nekik, hogy lerombolják, mint hogy továbbépítsék. A »tekintélyek tisztelete« helyeselt jelszóvá lett ma, akár a középkorban, de sohasem nőtt még fel nemzedék, mely távolabb lett volna a Szellem tekintélyének tiszteletétől, mint ez a mai magyar. Ők nem a Szellem, hanem a nyers erő tiszteletében és fegyelmében nőttek.»⁶⁷⁹ Babitsnak ez a megjegyzése már a később, 1924-ben lezajló Fiatalok-vita felé mutat, de Szabó Lőrincet kiemelte és bizonyos értelemben szembe is állította nemzedékével. „Aki nem tudná, alig hinné, hogy Szabó Lőrinc – a *Föld, erdő, Isten* című verseskönyv szerzője – ebből az új, háborúban nőtt korosztályból való.»⁶⁸⁰ Higgadtnak nevezi Babits Szabó Lőrinc líráját, „[...] s még legérzelmibb hangjai is inkább a kiábrándultság, mint a forrongás hangjai, nem szenvedélyes, hanem a nyugodt és bölcs kiábrándulásé...»⁶⁸¹ Hozzátette, e költészet szerinte nem fiatalos, hiányzik belőle a fiatalság könnyűsége, s „[...] másrésről távol van a nehéz és bizarr formákkal való játéktól is, mely az erejét mutogató újoncot jellemzi.»⁶⁸² Ennek ellenére a mélyebben meghúzódó fiatal mivoltot érzékelhetőnek tartja Babits. „A költői fejlődés ismert tünete, hogy a nyelv előbb születik meg mint a mondanivaló, a méh megépíti művészi sejtjeit a jövő méznek, kész fegyverzetben próbálgatja erejét az ifjú, mikor még azt sem tudja, kivel és miért fog harcolni.»⁶⁸³ S bár az első kötetet Babits higgadtként jellemezte, Szabó Lőrinc bemutatásakor mégis megjegyzi, hogy ő „[...] is mint virtuóz kezdte”,⁶⁸⁴ később viszont – miután kijárta a műfordítás iskoláját, s annak fegyelmét megtanulta – a „külsőleges virtuozitás” ürességétől elfordult, s fiatalkori példaképe, Stefan George nyomán a „rafinált művészet” benyomását „egyszerű, többnyire rímtelen versekben” keltő költészet felé vette az irányt, míg végül az antik irodalom letisztult formáig el nem jutott. „Ez a nagy, tanulmányos törekvés és céltudatosság – mely ezt a költőt szinte a költészet Julien Soreljévé teszi – magával hozza azt, hogy Szabó Lőrinc költeményei inkább valami intellektuális szépérzékhez szólnak; a forma, nem a külső, hanem a belső forma valami tudatos geometriája az, ami bennük gyönyörködtet.»⁶⁸⁵

A kritika megjelenésének idején azonban Szabó Lőrinc már nem Babits műhelyének biztonságában élt és alkotott. Egymástól való eltávolodásukhoz nem csak életkorukból természetszerűleg következő különböző tapasztalataik vezettek, hanem a főntebb már említett magánéleti-baráti háttér átalakulása is. Szabó Lőrinc első versei 1920-ban jelentek meg a Nyugat

a Verlaine-t.” = SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, i. m., 324.

⁶⁷⁸ Az írás kötetben megjelent: BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, s. a. r. és az utószót írta BELIA György, Magyar Helikon, 1973., 31-33.

⁶⁷⁹ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 31.

⁶⁸⁰ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., uo.

⁶⁸¹ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., uo.

⁶⁸² BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., uo.

⁶⁸³ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 32.

⁶⁸⁴ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., uo.

⁶⁸⁵ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 33.

június számában. „Első kötete, az 1922-ben megjelent *Föld, Erdő, Isten* ritka elismerést vált ki. Még külalakját is külön méltatja a *Nyugat*: hiszen a híres Kner kiadó és nyomda egyik legszebb kiállítású kiadványa. Költőileg is szerencsésnek mondható csillagállás alatt indul: egy történelmi katasztrófa sújtotta környezetben poétikailag érvényesen tudta egyszerre megéreztetni az emberi kiszolgáltatottságot, a fiatal férfi pánerotizmusát, és a létezés rendjében való tájékozódást. / A kötet még Babits baráti védettségében, ifjonti szerelmek és az egyetemi társasági élet sikerei idején keletkezik. Megjelenése pillanatában ez a védettség már a múltté. Szabó Lőrinc fokozatosan elveszíti mestere barátságát. Menyasszonyát, Tanner Ilonkát, a később felvett nevén Török Sophie-ként ismert költőnőt Babits veszi feleségül, és ez a kezdetben baráti hármasság egy életre szóló személyes ellentét forrása lesz.”⁶⁸⁶

1926-ra azonban már tulajdonképpen kibékültek (vagy lehet, hogy azt kellene mondani: megbékéltek a kialakult helyzettel), újra kapcsolatban voltak egymással, noha ennek intenzitása már nem mérhető a kezdeti évek felfokozott őszinteségéhez. 1926. július elsején Szabó Lőrincet elbocsájtották az *Az Est* szerkesztőségéből. Ennek az évnek decemberében találkoznak is: Szabó Lőrinc december 10. és 23. között Újtátrafüreden tartózkodik (jelen van még: Tóth Árpád és felesége), ahova Babits és Török Sophie 16-án érkezik meg. (Szabó Lőrinc korábban hazautazva korábbi barátjának és annak feleségének egy hosszabb, bedekkernek is beillő levelet írt, amelyben tájékoztatásul leírja Budapestre történt visszautazását, s hogy a visszaút során mire kell figyelni.)⁶⁸⁷ Ennek az évnek végén mindkettőjüket meghívta Rákosi Jenő az időközben megalakult Magyar Pen Club tagjai sorába (Babitsot a szervezet első elnöke, Rákosi Jenő 1926. november 10-i keltezésű levelében kérte az igazgatósági ülésen való megjelenésre,⁶⁸⁸ Szabó Lőrincet pedig december 30-án kap meghívást a rendes tagok közé).

Erre az időszakra esik az a *Nyugat* első és második nemzedékének viszonyában figyelemreméltó lapalapítás is, amely kifejezi a két generáció eltérő irodalmi szemléletmódját – s egyben megmutatja a szakítás véglegességét is. 1927. január 27-én jelent meg Szabó Lőrinc szerkesztésében a Pandora című lap, amelynek munkatársai, szerzői között ott találjuk a szerkesztő barátját, a Babits által szintén rokonszenvvel figyelt Sárközi Györgyöt, a népies hangot megütő Erdélyi Józsefet, vagy a szintén a népköltészet felhasználásával új magyar irodalmi irányt kiteljesíteni akaró Gulyás Pált is. Mint ismert, a Pandora rövid életű kísérlet maradt (mindössze hat száma jelent meg, az utolsó, az 5-6. ráadásul összevontan), Szabó Lőrincet pedig sokáig anyagilag is megterhelték a lap beindításával és működtetésével járó nehézségek. 1927 májusában sógornőjével, Mikes Margittal Ausztriában járt, ott olvasta Babits *Hálálfiái* című regényét, amelyről *Séta idegenben* címmel esszét is írt. Török Sophie naptáraiban is van nyoma annak, hogy ebben az időben az egykori mester és tanítvány találkozott egymással (akár Babitsék Reviczky utcai lakásában is), még szóba álltak egymással.⁶⁸⁹ 1927. október

⁶⁸⁶ KABDEBÓ Lóránt, *Szabó Lőrinc „pere”*, i. m., 17-18.

⁶⁸⁷ Szabó Lőrinc – Babitsnak – Budapest, 1926. dec. 25. – OSZK Fond III/1169/9.

⁶⁸⁸ Magyar Pen Club – Babitsnak – Budapest, 1926. nov. 10. – OSZK Fond III/1841/2.

⁶⁸⁹ 1927. szeptember 6-án például levelet is ír Babitsnak, amelyben a régi barátságuk hangja köszön vissza: „Nagyon egyedül vagyok én, kedves Miskám. Most már jó ideje könnyebben viselem ezt a baráttalanságot, mint régen, de azért még mostanában is fáj ilyen egyedül érezni magamat. Régen, emlékszem rá, igen bizalmas természetű voltam, könnyen beszéltem és kibeszéltem; sejtelmem sem volt igazi rosszakaratról és intrikákról: ma már óvatosabb vagyok, sokszor olyan zárkózott, hogy elcsodálkozom magamon, s mindennek az a következménye, hogy új barátot én már aligha fogok szerezni. Megleszek a régiekkel, úgy-ahogy, legfeljebb javulni fog a viszonyom egyikhez-másikhoz. Azt nagyon szeretném, ha a miénk olyan lehetne, mint valamikor volt; szeretném, ha megint az a bizalom fűzne hozzám, amelyet nem tudok felejteni ma sem; és isten tudná felsorolni, mi

15-től egy évig a Pesti Napló munkatársa lett Szabó Lőrinc, amely lapnak Babits is rendszeres szerzői közé tartozott. „November 27-én Ady születésének félévszázados évfordulójának ünnepe Debrecenbe Ady kortársai közül Babitsot és Juhász Gyulát, a fiatal nemzedék képviselőiben Szabó Lőrincet hívják meg.”⁶⁹⁰ Irodalmi és nemzedéki viszonyuknak az enyhülés irányába való elmozdulását jelzi, hogy Babits az általa szerkesztett, a második nemzedék fiataljainak költészetét bemutató 1932-es *Uj anthológia* című versgyűjteményébe Szabó Lőrincet is bevalogatja.⁶⁹¹

*

Szabó Lőrinc Babits műhelyéből, annak magán- és közéletének közeli tanújának szerepé-

minden volt már köztünk, ami ma nincs, mennyi jó... ami rossz meg volt, az elmúlt, és nemigen térhetne vissza akkor sem, ha akarnánk, hiszen te már nem vagy olyan ideges, ez biztos, mint pár évvel ezelőtt, én pedig megöregedtem, s nem vagyok olyan... (ez a hely kitöltetlen marad), stb., mint voltam. Ezt az utóbbit szintén biztosra veszem.” = Szabó Lőrinc – Babits Mihálynak – Budapest, 1927. szeptember 6. = SZABÓ Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, vál. s. a. r., a bev.-t és a jegyzeteket írta KABDEBŐ Lóránt, Szépirodalmi Kk., Budapest, 1974., 177.

⁶⁹⁰ KABDEBŐ Lóránt, *Szabó Lőrinc „pere”*, i. m., 30.

⁶⁹¹ Érdekes ténye Babits és Szabó Lőrinc életének, hogy minden köztük fennállt ellentét ellenére bizonyos fokig párhuzamos, pontosabban hasonló irodalmi-közéleti pozícióba kényszerültek pályájuk alakulása során. 1932-ben, az *Uj anthológia* megjelenésének évében választotta tagjai közé Szabó Lőrincet az a LA Fontaine Társaság, amellyel kapcsolatban Babits leginkább a távolságtartás gesztusával élt. Szabó Lőrinc 1932. október 30-án tartotta székfoglaló beszédét a társaságban, amelynek kéziratban megmaradt az szövege:

„Mielőtt eleget teszek annak a kedves költői kötelezettségnek, amelyet a mai ülés rám ró, legyen szabad néhány szót mondanom.

Mindenekelőtt köszönöm azt az emberi és eszmei megtiszteltetést, amelynek szándékával a La Fontaine Társaság tagjai sorába hívtak és fogadtak. Egy pillanatig sem volt kétségem aziránt, hogy ez a szándék olyan nemes és őszinte érzésből fakadt, mint amilyen őszintén kívántam én is mindenkor szolgálni az irodalmi kultúrát. Viszont meg kell, meg akarom vallani, hogy bennem voltak kétségek aziránt, hogy elfogadhatom-e ezt a meghívást.

Hölgyeim és uraim, engem sok helyen modernnek tartanak; tévesen, ha a modernséget erőszakosan, eszterlenül értelmezik, de véleményem szerint jogosan, ha ez a megjelölés nem akar mást mondani, mint azt, hogy mai és független. Természetesen a tekintetben is megoszolhatnak a vélemények, hogy mi a mai lényege, és hogy ez a lényeg megvan-e bennem. Hogy erről mások miként ítélnék, az az ő adottságaiktól függ; nekem a magam érzéseivel kellett számot vetnem. És ez az érzés modernnek, az utolsó tizenhárom év hivatalos irodalmi felfogásával szemben általában legalábbis közönyösnek látta magát, és modernnek látta és látja az elmúlt korok általa ismert minden igaz értékét.

A közelebbi érintkezés nagy örömmre meggyőzött arról, hogy a La Fontaine Társaság alapvető célja az európaiságnak, a nemzetek közötti intellektuális kapcsolatok fejlesztésének, a gondolatok szabad cseréjének ápolása azon a nyelven, amelyen önökhöz beszélek. Ez a társaság volt az, amely nagyon is politikai éveinkben 1920-tól kezdve de facto kizárta üléseiről a politikát. Én azt hiszem, sokkal helyesebb, ha a politikai dialektikának, amely az élet egyik legjelentősebb részét alkotja, megadjuk a maga természetes helyét mindenütt, és felhasználjuk frissítő, tisztázó szerepét szellemi csoportosulásokban is, csak arra vigyázva féltékenyen, hogy a politika valahogyan a művészi tehetség értékmérőjévé ne váljék; mondom, én ezt vallom; de lojálisan elismerem, hogy az általános ellenkező gyakorlat korában a La Fontaine Társaság politikamentes magatartását már érdemnek tekinthetik a velem egy világnézetet valló fiatal írók – és semmi esetre sem jogos alapnak arra, hogy e társaság tagjai közt helyet foglalni árulást jelent valamely nekünk kedves és fontos meggyőződés kárára.

Remélem és hiszem, nem fogom idegenül érezni magamat új barátaim és az örök-modern célkitűzések között, és a meghívásért még egyszer őszinte köszönetet mondom.

E prózai kitérés után, amelynek a székfoglaló adott aktualitást, kérem önöket, gondoljanak most vissza a régi szeptember 5-re, a hetvennégy éves öregemberre a postakocsiban, gondoljanak vissza Goethe örök modernségére, amelyet, mint fiatal utód, hódolattal kívánok szolgálni a *Marienbadi elégia* bemutatásával.” – Közli: SZABÓ Lőrinc, *Emlékezések és publicisztikai írások*, a szöveggond.-t vég., a jegyz.-ket kész. és az utószót írta KEMÉNY Aranka, Osiris Kiadó, Budapest, 2003., 337-338.

ből, egy lélektani szempontból nézve apa-fiú viszonyból történő lázadással találta meg önálló útját, saját költészetének megformálásának lehetőségeit, eszközeit. Az expresszionista lépcsőfokokat megjárva racionális-tárgyias hangoltságú költészetét kialakítva, amelyben a – most nem irodalmiként értett – hagyományból kiszakadt modern ember kíméletlen (ön)vizsgálata kap hangot, voltaképpen hasonló szellemi, irodalmi közéletbeli pozíciót foglalt el, mint korábbi mestere, Babits. Semmilyen irányzathoz, pláne párthoz nem kapcsolódott, s bár kiterjedt kapcsolatok fűzték különböző gondolkodású, szemléletű pálya- és kortársaihoz, tulajdonképpen valóban független, sehova sem tartozó, ám számon tartott alakja lett a magyar irodalomnak. A Nyugat második nemzedékéből kiemelt három szerző közül ő állt a legközelebb mesteréhez. Éppen ezért talán indokolt lehet, hogy – itt mintegy kivételt téve az ő, Sárközi György és Erdélyi József személyéből e dolgozat kereteiben megalkotott triász többi tagjával szemben – arra a Szabó Lőrinc-re is vessünk egy pillantást, aki évtizedekkel később, pályája vége felé közeledve tekint vissza Babitsra. Ezt talán a többiekre nézvést sem lesz tanulság nélkül.

A Babits halála után megjelent *Babits Emlékkönyv*⁶⁹² (amelyet eredetileg egy Babitsnak szentelt Nyugat-számnak képzeltek el, mivel azonban a folyóirat működési engedélye Babits nevére szólt, így arról már szó sem lehetett) nyitó írását *A költő* címmel Szabó Lőrinc írta.⁶⁹³ Ebben azon túl, hogy megfogalmazta azt a sokat idézett, értékelő mondatot, mely szerint: „Az emberiségnek néhány évezred során csak húsz-harminc olyan költőszénije született, mint ő”⁶⁹⁴ – fölidézte mestere alakját, s már a lezárult életmű ismeretében és távlatában rajzolta meg Babits személyes és szellemi portréját (természetesen mindezt annak tudatában teszem, hogy tisztában vagyok vele: Szabó Lőrinc emlékezése egy megrendítő esemény atmoszférájában keletkezett, s csak a mester-tanítványi viszony is pátoszossá emelte szövegét).

Elsősorban az állandóan működésben működő szellemét emelte ki Szabó Lőrinc, mely szorosan összefüggésben volt személyiségének annak a vonásával, amelyet állandó idegfeszültségként lehet jellemezni. E kettős – személyiségbeli és szellemi – jellemző vezet oda, hogy Babits végső soron metafizikus, transzcendentális (Szabó Lőrinc szavai!) érzékenységű költője volt a magyar irodalomnak. „A szenvedés minden bizonnyal edz, mélyít, nemesít. Babits azonban megjelölhető igazi betegség nélkül is épp eleget szenvedett; mindig szenvedett. Zsenije maga a lelki betegség volt. Az a földi és metafizikai kíváncsiság és szomjúság s az a nietzschei maximális egocentrizmus, amelyet A lírikus epilógja s az Ady Endréhez végső tercínái kimondanak s amelynek örökké éber szemei száz és száz más helyen is felénk tűznek a verseiből, már maga szükségképpen kimerít.”⁶⁹⁵ Az állandó figyelem és szellemi éberség másik oldala azonban a megalkotott és megalkotandó művek mögött álló természetes személy hétköznapiasága, amely érzékelhető módon mutatott más arcot, mint a művekből megismerhető. „A testi ember kegyetlenül ráfizetett a szellem királyi fölényére, félszeg lett és gyermeki. Még mielőtt meglepte a végső nagy betegség, ismerte már a bosszút, a lázadást: ilyenkor mint porbancsúszó, menekülő kígyóra fogta az észre silány bunkáját a pór, s a mandarin-Babits kevesebbre becsülte magát egy útszéli koldusnál. Többé-kevésbé mind így jár a földön a költő, a fantázia hőse. Babits csak nagyobb eset, legtisztább példa. Az ilyen ember befelé nő őri-

⁶⁹² *Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat K. és Ir. Rt., 1941.

⁶⁹³ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 9-16.

⁶⁹⁴ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 9.

⁶⁹⁵ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 10.

ássá, borzongóbban tud érezni, mint a nők, s valami égő, szikár, szuggesztív fanatizmus csap ki szívós gyengeségéből.”⁶⁹⁶ A befelé nőtt óriás figyelem és értelem egyúttal végtelenül finom érzékenységgel járt együtt Szabó Lőrinc szerint, amelynek végső iránya a világ láthatatlan részének kivizsgálása felé mutatott, állandó kétellyel párosulva. „Babits misztikus, transzcendentális költő volt. Eltévedt gyermek a földön, kóbor szellem az égben. Verseinek és napjainak színpébe a babona épüget belehúzta egy-egy fekete vonalát, ahogy a magáét, erősen, a katolicizmus, és ahogy további rengeteg csíkját a nyugtalan képzelet. Szenvedélyesen, racionálisan, hívón és hitetlenül, mindenféle módon misztikus volt, folyton csodálkozott és folyton remegett.”⁶⁹⁷ A tulajdonképpeni végső cél egyúttal kitágította eleve eleven érdeklődését, amely alkotásokban megmutatkozva oly sok arcot-maszkot kipróbált-formázott meg. „Fogékonysága semminek sem tudott kitérni, szelleme tele van az ész és a formák gomolygó látomásával, ahogy a tételei kérdőjeles állításokkal. Szerette a lelki fátyoltáncokat, teregetéseket és vetkőzéseket: misztikus tánc volt számára az élet, az egész mindenség, s közben azt érezte, hogy őt magát sem tudja követni földi szem. Csak ilyen örökké izgatott, örökké bontó-építő Proteusz-lélekben férhettek el a Hadjárat a semmibe tiszta fogalmi konstrukciói, a Hiszekegy antik szín- és szerepgazdagsága, az Erató és az Amor Sanctus, A lírikus epilógja és a már említett Ady-aposztrofálás stirneri gögű (bár egészen természetes) Én-istenítése, és az Isten fogai közt réműlete, az Egy filozófus halálára, a Sziget és tenger előszava (ez a legkülönösebb és legigazabb hitvallás, amelyben szinte semmiről sem tud lemondani, s alig valaminek az ellentétéről) és az Ádáz kutyám lemondó, fájó, fenségesen egyszerű ignorabimusza és végül a Balázsolás megrázóan gyönyörű hörgő-jajongó könyörgése és kétkedő reménye.”⁶⁹⁸

A változatosság azonban nem csak önnön belső világa felé érvényes, hanem kifelé is. A nyugtalan szellem kifelé is figyelmét lekötő tárgyakat keresett. „1921 és 1925 közt mutatja a legnagyobb nyugtalanságot; világosan kiüt művein az expresszionista törekvések visszahatása is; később ugyanígy reagált a népi irányzatra, a lazább, tompább ütemezés és az asszonánc dominálására s azokra az egyszerűbb, hangsúlyos formákra, melyeket csak azért nem nevezek magyarosaknak, mert Európa minden népe használja őket.”⁶⁹⁹ Írásának vége felé Szabó Lőrinc megjegyezte Babitsról, hogy idővel egyre emberibb, egyúttal egyre szellemibb lett. Aki verseit olvasni fogja – állította Szabó Lőrinc –, képes tanulni (!) tőle, s közelebb „[...] jut saját személyiségéhez, pontosabban fogja magát látni az örök dolgok közt.”⁷⁰⁰

Az írásnak a bevezető részében olvasható személyes vallomás megrendítő. Előre mutat a

⁶⁹⁶ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 11. – 1943-ban, a Nyugat utódjában, a Magyar Csillagban így írt Szabó Lőrinc a jelenségről még egyszer: „Babitsot láttam először, hogy a költőnek tulajdonképpen mindegy, mi történik vele, hogy boldog-e vagy boldogtalan: az élet, akármit hoz, mindig csak nyersanyag. A baj ott kezdődik, az étellel, amikor feszélyez a kifejezés szabadságában, és amikor elveszi a szabad időnkét.” = SZABÓ LŐRINC, *Babits műhelyében*, Magyar Csillag, 1943. december = SZABÓ LŐRINC, *Emlékezések és publicisztikai írások*, i. m., 723.

⁶⁹⁷ *Babits Emlékkönyv*, i. m., uo.

⁶⁹⁸ *Babits Emlékkönyv*, i. m., uo. – Ezt fogalmazta meg Nemes Nagy Ágnes is évtizedekkel később, 1984-ben Babits költészetének mérlegeléskor. „Ez a bizonyos más-látó szem volt az, a mindezek mögött lelki lét-feltételeket tapogató, és tőle elvághatatlanul az a költői kéz, amely a lírai ént kiemelte a vers középpontjából, a romantika óta szokásos »én beszélek«-et más énné, több-énné, nem-énné tette, ilyen módon létrehozva a (majd leendő) objektív líra korai modelljét. Úgy gondolom, éppen ez volt az, ami Babitsot aránylag enehezen lenyelhetővé tette, innen a hidegségi-mesterkélttségi vádak; nem volt könnyű megszokni, egyáltalán tudatosítani, még az értők kicsiny körében sem, hogy a költő »máshol van« a versben, amint ahol lenni szokott.” = NEMES NAGY ÁGNES, *A hegyi költő. Vázlat Babits lírájáról*, Kairosz Kiadó, 1998., 13-14.

⁶⁹⁹ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 15.

⁷⁰⁰ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 16.

pályája vége felé járó Szabó Lőrinc: „Mert én is barátot vesztettem el benne. S most már végleg.”⁷⁰¹ Aki az önéletrajzi ihletésű szonett-sorozata, a *Tücsökzene Babits* című versét így zárta: „Nincs senkim kívüled”.

Sárközi György (1899-1945)

Az 1899-ben, zsidó származású családba született Sárközi György nemzedékében a költészetnek a spirituális, metafizikai irányultságát képviselte (ez majd akkor válik kritikailag érzékelhetővé, amikor Babits 1926-ban véleményezi Sárközi első verseskötetét, az *Angyalok harca* címűt).

Az öt Babitshoz kötő kapcsolat korábban kialakult (mint az ebből a nemzedékből sokakkal így történt), minthogy először személyesen találkoztak volna. A diák Sárközi György középiskolai tanulmányait a Markó utcai állami főgimnáziumban végezte, ahol a tanári karnak Ady Lajos és Benedek Marcell is tagja volt (Benedek Marcell szerkesztette azt az 1927-ben megjelent *Irodalmi Lexikont*, amelynek szerzőgárdájába Babits mellett Sárközi György és osztálytársai, Szabolcsi Bence és Hász – később: Juhász – Vilmos is beletartozott). A gimnáziumban Sárközi irodalmi lapot szerkesztett társaival, tanáruk, Benedek Marcell korrektúrázta a nyomtatott lapszámokat. Később az önképzőkör elnöke lett Sárköziből, aki 1917-ben, az Arany-centenárium évében *Arany János balladáiról* címmel tartott ott előadást, amelynek a kézírata is fennmaradt. „A dolgozat – bár a téma Arany centenáriuma révén kötelezően aktuális volt – Babits-inspirációt sejtet. 1917. február 25-én jelent meg az Új Időkben Babits Mihály *Centenárium* című megemlékezése. Ezt olvashatta Sárközi, s az sem kizárt, hogy hallotta Babits jubileumi előadását 1917. március 10-én, a Lloyd Társulat dísztermében.”⁷⁰² Ezt a rendezvényt Arany tiszteletére egyébiránt a Markó utcai gimnázium rendezte meg, ahol pedig Babitsot megbecsült személyként kezelték. „Ennek jele az, hogy ez időben kétszer is szerepel iskolai ünnepélyeken. Arany János születése 100. évfordulója emlékére a gimnázium március 10-én a »Lloyd társulat« dísztermében hangversennyel egybekötött ünnepélyt rendezett; ezen az Aranyról szóló előadást Babits tartotta. Március 17-én pedig ifjúsági előadás volt a Magyar Színházban az intézet rokkanttá vált tanulói javára; a műsor első részében Babits *Prologus*-át, második részében *Fiatal katona* című versét adta elő egy-egy növendék.”⁷⁰³

Középiskola után felsőfokon mégsem irodalmi tanulmányokat folytat, hanem a Királyi Magyar Tudományegyetem jogi karára iratkozik be, ahol 1918. június 4-én római jogból megbuktatták. Nem folytatta tovább tanulmányait.⁷⁰⁴

1919 áprilisától azonban – nem mint bölcsészhallgató – ott van Babits egyetemi előadásain, és a Centrál Kávéházban is – amint erről maga számolt be a *Babits Emlékkönyvben*.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ *Babits Emlékkönyv*, i. m., 9.

⁷⁰² KÖHÁTI Zsolt, *Sárközi György*, Akadémiai K., Budapest, 1971., 14.

⁷⁰³ ÉDER Zoltán, *Régi napok illata. Babits tanulmányok*, Budapest., Mundus K., 157.

⁷⁰⁴ KÖHÁTI Zsolt, *Sárközi György*, i. m., 21.

⁷⁰⁵ „[...] hallgatója voltam az egyetemen, ahol a kommun zürzavaros napjaiban különös pátozával az irodalom tudományáról beszélt, az európai irodalom-tudomány legfrissebb neveit emlegetve, s a Central-kávéház törzsasztalánál is ültem mellette, ahol Schöpflin, Tóth Árpád, Király György, Kaposy József, s az ifjú Szabó Lőrinc és Komjáthy Aladár vették körül azidőben.” = SÁRKÖZI György, *Hol élt Babits Mihály? = Babits Emlékkönyv*, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat K. és Ir. Rt., 1941., 219.

1918-ban már a Nyugat közölte verseit, s – Szabó Lőrinc visszaemlékezése szerint⁷⁰⁶ – Babits a kötettel még nem rendelkező Sárközi György nevét (ugyan kérdőjellel, de) fölvette a Vörösmarty Akadémia leendő tagjainak sorába. A Nyugatban Sárközi 1917 augusztusában publikált először, visszaemlékezések szerint Babitsot elragadtatták az ifjú költő versei. Első találkozásuk Sárközi visszaemlékezése szerint „[...] a Nyugat Vilmos császár-úti szerkesztőségében, ahová egy téli estén nyilván nem az utca pocsolyáira ügyelve, nyakig sárosan érkezett [...]”, máskor „[...] meg Szabó Lőrinc Visegrádi-utcai, világítóudvarra néző albérleti szobájában találkoztam vele, ahol alig fértünk el hárman, s éppen ezért hosszú sétára indultunk.”⁷⁰⁷ Az irodalom iránt érdeklődő szinte még diák fiatalember azonban hamarosan közeli ismerőse, sőt barátja lesz Babitsnak. „Az áhitatos, tartózkodó tanítványból azonban a Radviczky-utcai házban lett bizalmas barát, hosszú, néha éjszakába nyúló beszélgetések részese és küzdelmes percek tanuja.”⁷⁰⁸

Első levele Babitshoz 1923-ból kelteződik,⁷⁰⁹ s baráti viszonyukon túl munkatársi kapcsolat is összefűzte őket. A jogász pálya félresiklása után tanára Benedek Marcell segítségével jutott Sárközi álláshoz: a Révai Intézetben lektor lesz,⁷¹⁰ utána pedig az Athenaeumnál⁷¹¹ töltötte be ugyanezt a feladatkört (ez a kiadó adta ki később – többek között – a *Sziget és tengert*, valamint a *Halálfiait*). Baráti és munkatársi szerepében is gyakori vendége lesz a budapesti és az esztergomi Babits-háznak – amint ez fentebb már látszott. Levelezésükben párhuzamosan futnak a személyes és a munkakapcsolati szálak (ez a *Halálfi*ival foglalkozó fejezetben már érintődött).

Sárközi György, mint a második nemzedék egyik képviselője és Babits kapcsolata azért fontos és tárgyalandó, mert Sárközi György lesz az, aki egy fönn nem maradt levelében a nemzedéki kérdésben válaszként kényszerítette Babitsot. Ez az irodalmi nyilvánosságig is eljutó vita azonban személyes jó viszonyukat továbbra sem befolyásolta. Noha Babits részéről érzékelhető a fennmaradt szövegek alapján bizonyos érzékeny idegállapot.

A Nyugat 1924. február 1-jei számában, *Könyvről könyvre* című sorozatban jelent meg Babits *Fiatalok* című írása,⁷¹² amely az első nemzedéki vitát jelentette a folyóirat történetében (a második majd az 1930-as években folyik le Halász Gábor és nemzedéktársai kapcsán). Babits cikkét azzal kezdte, hogy ezúttal nem egy könyv adott neki okot, hogy tollat ragadjon, hanem egy levél, amelyet a második generáció nevében Sárközi György írt a költőnek (Sárközi levele nem maradt fönn, annak részleteit csak Babits írásából ismeri az utókor). Mint írta: „[...] levelek zápora zúdul rám, gombostű, mérgezett nyíl és bajnoklándzsa vegyest.”⁷¹³ A Sárközi fogalmazta levelet nem is kritikának, hanem „lírai feljajdulás”-nak tartja, s bár a *Könyvről könyvre*-rovatban a kritikának van létjogosultsága, foglalkoznia kell a levéllel, an-

⁷⁰⁶ SZABÓ Lőrinc, *Sárközi György, a költő. Sárközi György „Összes veresi és kisebb műfordításai”* = Válasz, 1947 = SZABÓ Lőrinc, *A költészet dicsérete*, Szépirodalmi Kk., Budapest, 1967., 361-377., 364.

⁷⁰⁷ SÁRKÖZI György, *Hol élt Babits Mihály? = Babits Emlékkönyv*, i. m., 219.

⁷⁰⁸ SÁRKÖZI György, *Hol élt Babits Mihály?*, i. m., uo.

⁷⁰⁹ Sárközi György – Babitsnak – Dunabogdány, 1923. szept. 19. – OSZK Fond III/1100/3.

⁷¹⁰ BENEDEK Marcell, *Naplómat olvasom*, Szépirodalmi Kk., Budapest, 1965., 562.

⁷¹¹ Itt az adatokban némi ellentmondás mutatkozik. Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* [főszerk, PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Bp., 2000. (2., jav., bőv. kiadás)] szerint Sárközi György 1918-tól dolgozott az Athenaeum lektoraként, azonban Kőhádi Zsolt Sárköziről szóló monográfiájában levéltári anyagokra hivatkozva napra pontosan megadja Sárközinek az Athenaeumban való munkavállalásának első napját: 1923. október 27-ét (ld. KŐHÁTI, i. m., 19.).

⁷¹² BABITS Mihály, *Fiatalok* = BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 56-66.

⁷¹³ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 56.

nak tartalmával. „S ha mégis idehozok egy levelet, melyet »lírai sóhajom« váltott ki egyikéből az új költőgeneráció legrokonszenvesebb és legkitűnőbb tagjainak, nem azért teszem, hogy újabb lírai sóhajjal feleljek, hanem azért, mert ez a levél kritikai perspektívákat nyit, melyeket igazán ideje már irodalmunk szeme elé hozni”⁷¹⁴ – s hozzáteszi, hogy e „perspektíva távolában az új nemzedék áll.”

Sárközi Babitsot irányzó levelét a költőnek az az írása váltotta ki, amelyet Babits a Nyugat 1924. január 18-i számában megjelent Tennyson-fordítása elé írt mintegy előszóként.⁷¹⁵ Az írásból annál is inkább érdemes idéznünk, minthogy maga Sárközi is idéz belőle, s felhasználja, parafrázeálja levelében. Babits ebben az előszavában a Nyugat első nemzedékének a l’art pour l’art melletti állásfoglalását fogalmazza meg újra, amely az újabb nemzedék saját műveiben meghaladni valónak vélt:

„(A fordító vallomása.) – Fidei sacrum: becsületesség dolga ez a munka és a hűség önmagamhoz, akitől nem szabad elszakadnom. Fiatalságom munkája, másé és duplán az enyém, első hódításaim íze rajta: – s kedves nekem, mint az ősmagyar zsákmányolónak lehetett valamely bájos ékszer, melyet kalandjainak hajnalán harácsoltt a kincses Nyugatról, s azután elvesztette... s a vén fej nosztalgiájával keresi meg újra. Egy eltűnt kézirat... visszacsengő rímek... néhány gondatlan s pihenő nap esetleg: ez a története e pár újraszülető strófának. Sohasem volt oly időszerűtlen, mint ma s ez létjoga! L’art pour l’art! Régi, derék, tisztító, igaz művészhez való hitvallás! Tudtuk mi azt s én tudtam legjobban, hogy minden művészet az életért van: de tudtuk azt is, hogy az élet nem annyi, amennyi az ujságokba kerül, lélek, szépség, álmok, zeneszóval járnak az élet élén! S mikor jött az Élet nagy szennye és gyásza, gyászruhát öltött a Szépség s tompán szólt a zene, – de nem adták föl szent jogaikat. Magam voltam az első, aki levettem a versről pompás ruháját s elcsitítottam az illetlen zenét az Élet gyásza előtt! Ki tudta itt nálam jobban, mit kíván az örökkévalóság? De most jönnek a nap kis hősei s utólag kezdenek kiáltozni ellenem és hitvallásom ellen: szavuk káromlás és ostobaság. A régi ostobaság: már hallottam ezt! Hát ime, azért is! hadd szóljon a régi »üres technika.« Inkább »művészet és kultúra«, mint »belső hév és lírai mondani való.« Még nem is »művészet és kultúra«: csak nehéz rímek és jambusok. Nem is eredeti, hanem fordítás. S még nem is valami olyan névtől való, amely kedves az ő füleiknek: hanem Tennysontól, az angol missek költőjétől. Igazi misseknek való vers! Kis jómozgásu epigonok, könnyen feledkező adósaim ti: hálátlan fiak, kik életemben tékozzoljátok el gazdag örökségem – diadalmaskodjatok! Gazdag vagyok: adhatok, engedhetek; s mit tudtok ti, hogy a ti véleményetekkel törődjem? Szóljanak csak a régi versek Lady Florához!”⁷¹⁶

Erdélyi József

Az 1896-ban a Bihar megyei Újbátorpusztán román apától (eredetileg Árgyelán, – mint később maga magyarázza – tulajdonképpen: „erdélyi” jelentésű nevét még apja magyarosítja)

⁷¹⁴ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 56-57.

⁷¹⁵ BABITS Mihály, *A fordító vallomása*, Nyugat, 1924. jan. 18., 86. – Babits Tennyson *Nappali álom* című versét fordította és adta itt közre.

⁷¹⁶ Uo.

és magyar anyától származó Erdélyi József képletesen és fizikailag is messziről érkezett Babits közelébe. Mint nemzedékéből többen, ő is hadiérettségit tett (1915-ben), majd az első világháborúban az orosz frontra került. Első verseit még 1913-ban írta, s noha az Új Idők és A Hét nem közölte oda beküldött verseit, a világháború utáni zűrzavaros helyzetben egzisztenciális nehézségekkel küzdő fiatalember (aki katonaként és „szabad” emberként is bejárta az országot), továbbra is az irodalomban képzelte el érvényesülését. Erdélyi esetében – ellentétben Szabó Lőrincel és Sárköz Györggyel – konkrét időponthoz köthető, hogy mikor kereste föl Babitsot – lévén, hogy a Nyugat későbbi szerkesztőjéhez írott első levele megmaradt. Ebben még a 310. honvéd gyalogezred tartalékosaként Debrecenből küldte el verseit Budapestre Babitsnak (ebben az évben még – Sárközihez hasonlóan – joghallgatóságig is eljutó) fiatalember:

„Igentisztelt Uram!

Egy versesfüzetet állítottam össze, szabadságom alatt. E körülmény szolgáljon mentségül a nemkifogástalan rendű írásért

Először is bocsánatát kellett volna kérnem és kérem, mert ha írásaim magasabb bírálatra nem érdemesek, úgy csak drága idejét pazarolja reám. De remélem, hogy ha nem is túlerősen, de mégis egy kis szigorúsággal szoktam ítélni maga felől.

Nem gyűjtöttem össze minden versemet e füzetben, bár régibb, diákkori verseim is vannak benne. A legújabbakat mellőztem, mert nagyterjedelműek és töredékesek. Egyet itt említetek meg. „Új Nap, új Ember” volna a címe; őse az a rövidke vers ugyanezzel a címmel. Tárnya volna: búcsúzás; víg búcsú az igás, betegtestű embertől és az új embernek új napfénybefürösztése: jövő elé harangozás. A régi ember minden, főbb testrészétől és összehangzólag a régi lélektől való búcsúzás a lehető legkötöttebb strófás verseket kívánja és merész verizmust követel és a legváltozatosabb szóképzésekre és szókötésekre nyújt alkalmat. Azonban ezzel itt nem foglalkozom.

Nagyon sajnálom, hogy személyesen nem nyújthatom át a zsenyéket, de átallottam alkalmatlankodni s nem tudom, hogy fáradozásom nem lett volna-e hiábavaló. Ha érdemes e füzet olyan magas bírálatra, amínőre szálni bátor voltam és ha életben maradok, úgysis kell majd találkozoznunk.

Addig is kérem ismételten bűnöm bocsánatát és Önnek

minden jót kívánok:
Erdélyi József tzls

[Címzés:]

Ngs.

Babits Mihály úrnak

Erdélyi József tart. honv. zls.

310. honv. gy. e. 5. szd. T. p. 6.49³⁶.”⁷¹⁷

⁷¹⁷ Babits Mihály levelezése 1916-1918, s. a. r. MAJOROS Györgyi, TOMPA Zsófia, TÓTH Máté, Argumentum, 2011., 178-179.

Ezekben a versekben (amelyek közül később egyik sem szerepelt köteteiben⁷¹⁸) a népdal új lehetőségeit próbálgatta. „Ebben szerep lehetett a debreceni Oláh Gábor »népdalutánzó kísérletei«-nek, a népköltészet-kutatásnak, Balázs Bélának, esetleg Bartóknak és Kodálynak, Vikár Béla gyűjtésének, talán a *Kalevalának* is. Ugyanakkor tetten érhető a korai művekben Ady szófűzés-hatása, az expresszionista költészet ember-értelmezése.”⁷¹⁹ Babits esetleges válaszelevele nem maradt fenn. Nem lehetetlen azonban, hogy Erdélyi küldeménye megértő fülekre (vagy pontosabban: szemekre talált).

Ismeretes, hogy Babits még a pályája elején, 1911-ben, amikor őt már akkor a modernnek, „forradalmárok” közé sorolták, írt egy hagyományos magyar hangsúlyos strófákba költött mesedramát, az *A második ének*t. Ennek teljes szövege csak 1942-ben jelent meg.⁷²⁰ A műhöz a Nyugat örökébe lépő Magyar Csillagban közölt Török Sophie egy rövid értelmező-bemutató írást. „Ez az egyetlen írása, amit életében nem ismertem meg, de sokszor beszélt róla, különösen akkor, amikor bizonyos népiesek támadták őt, s poeta doctus-nak, művelt tudósköltőnek bélyegezték, – akkoriban, hol gúnyosan, hol keserűen többször mondta, hogy írt ő »népiest«, hamarabb, minthogy ezek megszülettek! [...] 1910 tavaszán, éppen egy évvel előbb írta a *Laodameiát*. Talán úgy gondolta, hogy az volt az első Első ének, s megpróbálta, vajjon sikerülne-e a második is? De Arany Jánoshoz visszatérni abban az időben sokkal merészebb és kockázatosabb vállalkozás volt, mint a legújabb, legmodernebb hangok koncertjébe illeszkedni: Swinburne, Poe és Wilde ízeit kóstolgatni s a maga ízeivel elkeverni, ez könnyebb és sikeresebb feladat lehetett, mint a Tóth Kálmán után a magyaros versben remélni új eret, s feltámadó életet, únt hazai hangot próbálni, amikor az egész irodalom szomjasan és türelmetlenül nézett Nyugat felé. Ő mégis megpróbálta, olyan időben, amikor a magyaros egyértelmű volt az avulttal, s a rossz Arany-epigónok által keltett csömörrel. Én éppen a magyar versforma felélesztésének bátorságáért érzem Babits művei közt nagyon fontos állomásnak a *Második ének*t.”⁷²¹

Babits 1920-ban, egy általa szerkesztendő, az addigi utolsó tíz esztendő költeményeinek legkitűnőbbjeit bemutatni kívánó versgyűjteménybe Erdélyi József verseit is be akarta tenni – Ady, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula és mások társaságában. Tehát az akkor és később is túlságosan modernnek tartott költő, „[...] 1918 elején lehetséges vers-szervezési módnak minősítette azt a fajta szintézist, melyre (talán) Erdélyi József versei között talált példát.”⁷²² Mindent egybevéve az 1920-as antológia-terv alapján ez valószínűsíthető (a versgyűjteményből azonban később nem lett semmi).

Viszont az 1920-as évek elején Erdélyi még – fizikailag is – a helyét kereste. 1920-ban gyalog bejárta Magyarországot, 1921-ben, a trianoni határ megvonása után visszaszökött szülőföldjére, ahol a román hatóságok elfogták és Fogaras várába internálták. Hónapok múlva térhetett csak haza, Magyarországra, ahol 1922-ben Szabó Dezső ajánlásával jelent meg nagy feltűnést keltő első verseskötete, az *Ibolyalevél* című. S bár Babits közelébe került a fiatal

⁷¹⁸ Lásd: ERDÉLYI József, *Arany lakodalom*, Budapest, Szépirodalmi Kk., 1972.

⁷¹⁹ SIPOS Lajos, *Egy fejezet Babits Mihály levelezéséből 1918 január és 1919 márciusa között = Levél, író, irodalom. A levéltudomány történetéről és elméletéről*, szerk. KICZENKO Judit és THIMAR Attila, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2000., 279-280.

⁷²⁰ BABITS Mihály, *A második ének*, felelős kiadó és előszó TÖRÖK Sophie, Budapest, Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt., 1942.

⁷²¹ TÖRÖK Sophie, *A második ének. Babits Mihály kiadatlan mesedramája* = Magyar Csillag 1942/4, 200-204.

⁷²² SIPOS, *Egy fejezet Babits Mihály levelezéséből...*, i. m., 281.

Erdélyi (1931 szilveszteréről, amelyet Babits és felesége Németh Lászlóéknál ünnepelt, több kép készült, amelyeken a házigazdáékon és a Nyugat akkori, Móriczcal nehézkes kooperációban dolgozó szerkesztőjén és annak feleségén, valamint Illyés Gyulán kívül Erdélyi József is látható⁷²³), maga Babits az új népiességről csak 1933. február 16-án írt a Nyugat *Könyvről könyvre* című sorozatában, külön Erdélyiről pedig 1934. november 16-án. Tehát már azon az időpontban túl, amikor az *Uj anthológiába* beszerkesztette a második nemzedék jeleseit (így Erdélyit, Sárközit és Szabó Lőrincet).

Az előbbi cikk egy pár ehhez az ízlésirányzathoz köthető verseskönyv kapcsán szól az új népiességről, többnyire elmarasztalván azt (bár Sértő Kálmánról megjegyzi: „[...] eleven és színes képlátása van”).⁷²⁴ Véleményét abba a mondatba sűríti, amely az írás utolsó bekezdésében olvasható: „Ebben a költészetben a Kraftausdruckok pótolják az erőt, a pongyolaság a spontánságot, paraszti születés a hivatottságot s a fenegyerekesség a tehetséget.”

Erdélyi Józsefről, aki 1928-tól Pilisszántón lakott, már más hangnemben szólt.⁷²⁵ Babits a *Könyvről könyvre* című sorozatában 1934. november 16-án Erdélyinek *Téli rapszódia és három mese* című kötete apropóján írt pályatársáról. Erdélyi József népiesnek nevezett verseiről szólván nem azt emelte ki Babits, hogy azok valamely törzsökös magyar lényegiséget fejeznek ki (mily sokáig kísértő jelensége ez a XX. századi magyar irodalomnak!), hanem azt, hogy e költemények közvetlensége azt a lehetőséget ragadja meg, amelyet ez a hangnem (forma?) magában hordoz (mint ahogy maga is, *A második ének* írásának idején lehetőségként élt ezzel a hangnemmel). „Erdélyit igazi gyökerei nem helyhez, hanem néphez kötik: a Monte Veritán talán éppúgy otthon volna, mint a Pilisben, ha a néppel kapcsolatot tudna találni, és nyelvét értené. Valódi hazája a saját élete (mint a legtöbb lírikusnak); versei mind naivabban és meztelenebbül önéletrajzi jellegűek. Fantáziája önnön múltjának erdejét járja, mint lábai a Pilist. Jelene maga a Pilis. Szellemét a nép szelleme táplálja, mely családjából, földijeiből vagy a bejárt falvak népéből regratulódik.”⁷²⁶ A babitsi mondatok felszíne alatt ott mozgolódik a meglátás: a *bihari* népi költő a *Pilis* hangját szólaltatja meg, költeményei – minden közvetlenséget sugalló hatásuk ellenére – konstrukciók. Mint ahogy – már Petőfi esetében is – az önéletrajzi olvasat megalkotott, tehát teremtett valóság (a posztmodern irodalomtudomány nyelvén szólva: az önéletrajziség az olvasás alakzata).⁷²⁷ Babits ebben a cikkében emlékeztette az olvasót, hogy a tárgyalt kötet nem ad semmi újdonságot az addig megismert Erdélyi-képhez. „A »kulcsárék fia« s az emberi igazságtalanságokból a vadonba menekvő naiv poéta jó ismerősünk már, s a hosszú költeménynek alig van oly részlete, mely ismétlése ne lenne valamely régi, erős Erdélyi-témának.”⁷²⁸ A kötet összhatása azonban szerinte mégis „új módon hat”. Erdélyi József könyvében tapasztalható naplószerűség és a témáknak fesztelen változtatása, melyek néha összefüggéstelenül követik egymást, zömmel a hétköznapi irodalmi feldolgozásai, amelyekből szerzőjük váratlanul „egy villanásra fölszáll a »poétai«

⁷²³ Lásd az említett fotókról: „...külön tér ...külön idő...” *Babits Mihály fényképei (ikonográfia)*, öá. W. SOMOGYI Magda, az előszót írta KERESZTURY Dezső, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1983., a 225., a 226. és a 227. tételek.

⁷²⁴ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 106-107.

⁷²⁵ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 237-239.

⁷²⁶ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 237.

⁷²⁷ A köztudatba a romantika korából áthagyományozódott Petőfi-kép és Petőfi valóságos életének összevetéséről lásd: MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor*, Korona Kiadó, Budapest, 1999.

⁷²⁸ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., 237.

magasságokba, egészben ebből változatos és újszerű, modern hatású költemény kerekedik ki, mely elüt az Erdélyi már-már nagyon is megszokottá vált műfajától.”⁷²⁹ Ennek ellenére Babits kiemelte írásában, hogy a könyv részleteiben egyenetlen, azonban a formában érzékelhető „hanyagosság” költői érzékenységet rejt, „mely elárulja, hogy ez a hanyag költő sok mindent tud a mai magyar vers legszubtilisabb titkairól.” Szerinte ez a pongyolaság „egy-egy mozdulatnál klasszikus redőt vet”. Későbbiekben Babits mintha az Erdélyi Józsefre ráaggatott címkének tartaná a korabeli recepciónak a népi költő meghatározását. „Persze Erdélyinek könnyen megy ez a könnyűség. Nemhiába csúfolták népköltőnek; verseiben mindig volt valami a népi rögtönzés kényelmes könnyűségéből. Mestere, Petőfi, mindig szigorúbb s tudatosabb művésziesség felé fejlődik. Erdélyi ellenkezőleg: mintha egyre jobban rábízná magát spontán ihletére, ami éppen nem veszélytelen. Arra bízták magukat a Vojtinák és Veraiak is, akikhez rosszindulatúbb kritikussai régebben hasonlítani szerették.” Babits a második nemzedék e képviselőjét hibáival és erényeivel együtt látta érdemesnek elfogadni, hiszen mindkét jellemzője alapvető poétikai-személyiségbeli beállítottságából ered. „Őt el kell fogadni, úgy ahogy van: naiv szólamaival, iskolásfiú-pátoszával, ártatlan felületességeivel együtt. Ezek olyan hibák, amik szorosan hozzátartoznak erényeihez, s voltaképp rokonok a népmesék naiv sablonjaival és felületességeivel, amiket ez a költő annyira szeret.” Végezetül Babits röviden kitért a kötet végére illesztett három tündérmesére is, amelyeket kevésbé tart sikerültnek, mint a kötet központi nagy költeményét. „A sárkányölő vitéz, aki kiirtja a földi igazságtalanságok fajzatát, s meggyógyítja s meghódítja a királylányt és birodalmakat, leghitelesebben mégiscsak maga a költő, az örök gyermek, gyógyíthatatlan gyermekálmaival” – zárta sorait Babits. A következtelenségei és természetes fésületlensége ellenére Babits e költészet felé való mégis létező nyitottságát mutatja, hogy Erdélyi József kétszer is, szinte az elsők között, 1929-ben és 1931-ben is Baumgarten-díjat kapott.

Az utókor már rálátással rendelkező és összefüggéseket megállapító perspektívája Erdélyit a népi irányzat költői közé sorolta be. Bár az e fogalom alá sorolt szerzők mind a népi kultúra akkor még élő hagyományainak a magyar irodalom számára történő újrahasznosítását elvégző népi irányzat képviselőiként lettek megnevezve, mégis a későbbi recepció érzekelte, hogy nem egységes stíluseszmény, irányzat kialakulásáról lehet esetükben beszélni. Nagy vonalakban két vonulat ismerhető fel utólag. Az egyik – amelyikhez Erdélyi József költészete is sorolható – a Nyugat és az avantgárd képviselte modernitás közötti térben a népköltészet (s annak a magas magyar irodalomban és kultúrában már földolgozott eredményei) nyomán egy közösségi-tárgyias irányba mutató költészetet hozott létre. „Ennek a szemléletváltásnak eredményeképp a második költői nemzedék tárgyias: azaz ábrázoló-leíró jellegű közösségi költészetet alakított ki, a költői realizmus hagyományait újította fel. Ez a tárgyiaság szötte át a népi költők törekvéseit is, méghozzá naiv és ösztönös formában Erdélyi József, tudatos módon, a népi hagyomány távlatos megújítása révén Illyés Gyula csak részben a népi irányzat körébe sorolható költészetét. Ez a népi költői tárgyiaság kétségtelenül hatást gyakorolt az idősebb költők (Babits Mihály), a nemzedéktársak (József Attila, Sárközi György és Szabó Lőrinc), az induló fiatalok (Radnóti Miklós és Jankovich Ferenc) és az önállóságát kereső szlovákiai, romániai és vajdasági magyar irodalom költői (Győry Dezső, Kiss Jenő, Szabédi

⁷²⁹ BABITS Mihály, *Könyvről könyvre*, i. m., uo.

László és Dudás Kálmán) verseire.”⁷³⁰ A másik változatot, amely szintén a néphagyomány archaikus rétegeit használta föl, az jellemezte, hogy poétikai gyakorlatuk fölépített, megkonstruált mitologikus-mágikus líra felé irányult. „(Ezt a mitologikus és mágikus változatot szokás »népi szürrealizmusnak« nevezni.) A népi mitologizmust Sinka István és a parasztköltők: Sértő Kálmán, Gellért Sándor, részben Nagy Imre és Horváth István költészete képviselte, jóllehet mindannyiuknál szerepet kapott a tárgyias költői szemlélet is. Ugyanennek a mitologizmusnak van egy másik, tudós változata öltött alakot Gulyás Pál költői kísérletében, amely az ősi mítoszokat és a modern poétikát akarta volna egyesíteni, és ennek az egyesítő eljárásnak a segítségével szerette volna létrehozni a korszerű nemzeti költészet műhelyét.”⁷³¹

Babits fentebb idézett cikkét követően több írást nem jelentetett meg Erdélyiről, mindössze tíz levélből álló levelezésük (ebből egyet 1932-ben Babits írt⁷³²) az 1930-as évek derekán megszakadt. Erdélyi később az irodalmi és közéletben – talán nagyobb óvatosságot következményező mélyebb műveltség hiányában – szélsőséges irányba fordult. De ez már egy másik történet.

SZAKIRODALOM

BABITS Mihály, *Drámák*, s. a. r. VILCSEK Béla, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.

Babits Mihály összegyűjtött versei, a szöveggond. KELEVÉZ Ágnes munkája, Osiris Kiadó, Bp., 2005. (A harmadik, javított kiadás változatlan utánnyomása)

BABITS Mihály, *Halálfiái*, I-II. s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrien, T. SO-

⁷³⁰ POMOGÁTS Béla, *A tárgyias költésztől a mitologizmusig. A népi líra irányzatai a két világháború között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981., 41.

⁷³¹ POMOGÁTS Béla, *A tárgyias költésztől a mitologizmusig*, i. m., uo.

⁷³² Babits Mihály – Erdélyi Józsefnek – Budapest, 1932. ápr. 14. – MTA Ms 5596/270.

MOGYI Magda, Bp., Argumentum Kiadó, 2006.

Babits Mihály és Móricz Zsigmond levelezése, közléteszi BELIA György és MÓRICZ Virág, Csillag, 1956/4.

RÁDICS Károly, *Hogyan vagyunk meg nélküled? Babits Mihály levelei Móricz Zsigmondhoz*, Dunatáj, 1983/4., 29-39.

Babits és Sárközi. Levelek, tanulmányok, szerk., vál., a szöveget gond., a jegyz.-ket írta TÉGLÁS János, Bp., 1985.

BASCH Lóránt, *A Baumgarten Alapítvány történetéből. Tanulmányok, cikkek*, szerk. TÉGLÁS János, Argumentum Kiadó, Budapest, 2004.

A Babits család levelezése, szerk.,szöveg., bev. és jegyz. BUDA Attila, Bp., Universitas Kiadó, 1996.

Babits Emlékkönyv, szerk. ILLYÉS Gyula, Bp., Nyugat K. és Ir. Rt., 1941.

Irodalmi lexikon, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Győző Andor kiadása, 1927.

D. BIRNBAUM, Marianna, *Elek Artúr pályája*, Bp., Akadémiai K., 1969.

Babits-Juhász-Kosztolányi levelezése, s. a. r. BELIA György, Bp., Akadémiai Kiadó, 1959.

Babits Mihály kéziratai és levelezése (Katalógus) II-IV., összeáll. CSÉVE Anna, KELEVÉZ Ágnes, MELCZER Tibor, NEMESKÉRI Erika, PAPP Mária, Bp., 1993.

Babits Mihály levelezése 1890-1906, s. a. r. ZSOLDOS Sándor, Bp., Historia Litteraria Alapítvány-Korona Kiadó, 1998.

Babits Mihály levelezése 1909-1911, s. a. r. SÁLI Erika és TÓTH Máté, Bp., Akadémiai K., 2005.

Babits Mihály levelezése 1911-1912, s. a. r. SÁLI Erika, Bp., Magyar Könyvklub, 2003.

Babits Mihály levelezése 1916-1918, s. a. r. MAJOROS Györgyi, TOMPA Zsófia, TÓTH Máté, Bp., Argumentum K., 2011.

Babits Mihály levelezése 1918-1919, s. a. r. SIPOS Lajos, Bp., Argumentum K., 2011.

Babits-Szilasi levelezés. (Dokumentumok), öa., közrea. és a bev.-t írta GÁL István, s. a. r. és a jegyz.-ket írta KELEVÉZ Ágnes, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum – Népművelési Propaganda Iroda, [1979.]

BUDA Attila, *A Nyugat Kiadó története*, Borda Antikvárium, Bp., 2000.

„Különös emberi háló” *Ami a Babits család levelezéséből kimaradt*, ögy., vál., s. a. r. Buda Attila, Universitas Kiadó, Bp., 2006.

CSÉVE Anna, *Móricz Zsigmond*, Elektra Kiadóház, 2005.

Dallá ringott bennem kétség és láz. Babits Mihály (és Török Sophie) szekszárdi levelei, szerk., bev. tan. VADAS Ferenc, a lev.-ket s. a. r. és jegyz.-kel ellátta CSISZÁR Mirella és VENDEL-MOHAY Lajosné, Szekszárd, Wosinsky Mór Megyei Múzeum, 1991.

ÉDER Zoltán, *Régi napok illata. Babits-tanulmányok*, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002.

Móricz Zsigmond levelei I., s. a. r. és a jegyz.-ket írta F. CSANAK Dóra, Bp., Akadémiai Kiadó, 1963.

FRÁTER Zoltán, *Lakások, Babits*, Jelenkor 2009/9., 937-942.

Nyugat repertórium, öá. GALAMBOS Ferenc, Bp., a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, 1959.

GÁL István, *Babits Mihály. Tanulmányok, szövegközlések, széljegyzetek*, öá. GÁL Ágnes és GÁL Julianna, Bp., Argumentum K.-OSZK, 2003. (A [...]ben közölt évszám az első megjelenés ideje.)

GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon*, Bp., Akadémiai K., 1956.

Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése, 1. 1921-1944, 2. 1945-1957, s. a. r. KABDEBÓ Lóránt, Bp., Magvető, 1989-1993.

Huszonöt év: Szabó Lőrinc és Vékesné Korzátí Erzsébet levelezése, s. a. r., jegyz. KABDEBÓ Lóránt, LENGYEL TÓTH Krisztina, Bp., Magvető, [2000.]

KENDE János, *Egy túlnyert választás – 1926 = Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998*, 105-127.

„...kínok és álmok közt...” *Czeizel Endre, Gyenes György, Harmati Lídia, Németh Attila, Rihmer Zoltán, Sipos Lajos, Szállási Árpád Babitsról*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004.

KOHÁRY Sarolta, *Babits Mihály és Török Sophie levelei*, Kortárs, 1978/9., 1424-1455.

KUNCZ Aladár, *Levelek (1907-1931)*, s. a. r. JANCZÓ Eleménné MÁTHÉ-SZABÓ Magda, a jegyz.-ket őá. JUHÁSZ András, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1982.

LADÓ János, *Magyar utónévkönyv*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1972.

MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomásai I-II*, Helikon Kiadó, [Bp., 1997.]

Magyar írók élete és munkái, megindította SZINNYEI József, Új sorozat, írta és őá. GULYÁS Pál, s. a. r. VICZIÁN János

Mikes Lajos levelesládájából, s. a. r., az előszót írta és jegyz.-kkel ell. ILLÉS Ilona, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum – Népműv. Prop. Iroda, 1968.

Babits Mihály levelei Szekfű Gyulához, a leveleket gondozta: MONOSTORI Imre, Új Forrás, 1984/1.

„Hisz régesrégóta tudom, mennyire ugyanazon vonalban haladunk...” *Szekfű Gyula levelei Babits Mihályhoz (A leveleket gondozta és közzéteszi: Monostori Imre)*, Új Forrás, 1984/4. [aug.(, 64-74.)]

Magyarország tiszti cím- és névtára, XXXVIII. évf., 1927., szerk. és kiadja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1927.

Művészek levelei Babitshoz, szerk. és jegyz. TÉGLÁS János, vál. GÁL István és TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola, 1981.

Nyugat

RÁBA György, *Borgese és Babits levélváltása*, Filológiai Közlöny, 1959/3-4., 446–448.

RÁDICS Károly, *Móricz Zsigmond levelesládája*, Bp., Püski, 1993.

SALYÁMOSY Miklós, *Magyar irodalom Németországban 1913-1933*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1973.

Schöpflin Aladár összegyűjtött levelei, s. a. r. és a jegyz.-ket írta BALOGH Tamás, Pécs, Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, 2004.

SEBŐK Melinda, *A Nyugat árnyékában. György Oszkár pályája*, Argumentum, 2011.

SIPOS Lajos, *Babits Mihály és a forradalmak kora*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.

„Engem nem látott senki még.” *Babits Olvasókönyv I-II.*, szerk. SIPOS Lajos, Bp., Historia Litteraria Alapítvány – Korona Kiadó, 1999.

SIPOS Lajos, *Babits Mihály*, [Szekszárd,] Babits Kiadó, 2008.

Baranya megye sajtóbibliográfiája, szerk. Surján Miklós, Pécs, Baranya megyei Könyvtár-Pannonia Könyvek, 1992.

SZABÓ Lőrinc, *Napló, levelek, cikkek*, Bp., Szépirodalmi, 1974.

SZABÓ Lőrinc, *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*, Osiris, Bp., 2001.

Szekszárd város történeti monográfiája I-II., szerk. K. BALOG János [I.] és DR. DOBOS Gyula [II.], Szekszárd, Szekszárd Város Tanácsa, é. n.

SZÖNYEI Tamás, *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956-1990. 1-2.*, Bp., Noran Könyvesház, 2012.

A Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1917-1951., I-V., szerk. TÉGLÁS János, Bp., Argumentum Kiadó, 2003-2007.

Dienesék levelei Babitshoz, szerk., a szöveg-t gond., az életrajzokat és a jegyz.-ket írta TÉGLÁS János, Bp., 1982.

TÉGLÁS János, *Költő a pódiumon. Jászai Mari, Paulay Erzsébet és Ódry Árpád levelei Babitshoz*, Dunatáj 1983/3., 60-61.

Elek Artúr Babitsról. (Levelek, tanulmányok.), öá. és jegyz. TÉGLÁS János, Bp., Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, 1984.

BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, Celldömölk, Pauz-Westermann Kiadó, 1993.

BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*” *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk., vál., szövegg. és jegyz. TÉGLÁS János, 1997.

TÉGLÁS János, *Babits-epizódok*, Tótfalusi Kis Miklós Nyomdaipari Szakközépiskola és Szakiskola, [Bp.,] 2005.

Tóth Árpád Összes művei, szerk. KARDOS László, 5. kötet, *Levelei*, s. a. r. KOCZTUR Gabriella közreműködésével KARDOS László, Akadémiai Kiadó, Bp., 1973.

TÖRÖK Sophie, *Csontig meztelen*, s. a. r. KOHÁRY Sarolta, Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988.

„*most én vagyok hang helyetted...*” *Török Sophie Babits Mihályról*, öá. TÉGLÁS János, [Budapest,] 2000.

Török Sophie naptárai 1921-1941I-II., szerk. PAPP Zoltán János, Argumentum K., 2010.

TÜSKÉS Tibor, *Babits és Pécs. Vallomások, dokumentumok, emlékek*, Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1984.

Új Magyar Életrajzi Lexikon, főszerk. MARKÓ László, Magyar Könyvklub, [Bp.,] 2002.

Új Magyar Irodalmi Lexikon, főszerk. PÉTER László, Akadémiai Kiadó, Bp., 2000. (2., jav., bőv. kiadás)

Magyar irodalmi lexikon, Fóris Miklós középisk. tanár és dr. Tóth András egyetemi r. előadó közreműködésével szerkesztette: Dr. Ványi Ferenc középiskolai tanár, átnézték: Dr. Dézsi Lajos egyetemi ny. r. tanár, Dr. Pintér Jenő budapesti tanker. kir. főigazgató, Budapest, a „Studium” kiadása, [1926]

Szekszárd megyei város monográfiája, öá. vitéz VENDEL István, Szekszárd, 1941.

Világirodalmi Lexikon, I-XIX., főszerk. KIRÁLY István, Akad. K., Bp., 1970-1996.

„... külön tér ...külön idő...” *Babits Mihály fényképei (ikonográfia)*, öá. W. SOMOGYI Ágnes, az előszót írta KERESZTURY Dezső, Népművelési Propaganda Iroda, Bp., 1983.

MELLÉKLET

Babits Mihály levelezése 1925. okt. 3. – 1927. jan. 18.

Jegyzetek